

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlîm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kâhınarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han.
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstanbul

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

Bismillâhirrahmanirrahîm

(Rahman ve Rahîm olan Allahu Teâlâ'nın ismiyle başlarım)

MUKADDİME

İlk olarak, her ne kadar büyüklüğünün hakkı karşısında çok küçük düşerse de, her hamd edenin hamdi gibi, ben de Allahu Teâlâ'ya dâimâ ve sonsuz hamdler ederim.

İkinci olarak, diğer peygamberler de dâhil olmak üzere, son Resûlüne salât u selâm ederim.

Üçüncü olarak, te'lîfine azm etmiş olduğum İhyâu 'Ulûmi'd-dîn kitabını yazmakta Allahu Teâlâ'dan hayır ve yardım dilerim.

Dördüncü olarak, ey levm ediciler arasında en ziyâde taşkınlık gösteren; gâfil ve dalgın münklrler arasında inkâr ve yermekte aşırı giden çekiştirici! Bir ân önce senin taaccübüne [kendini beğenmene] son vermek isterim.

Gerçekten, dilimden sükût düğümünü çözüp konuşma gerdanlığını boynuma geçirten ve beni konuşmaya sevk eden husûs, senin, cehâleti beğenip bâtıla yardımındaki inâdın ve açık gerçeği görmemekte direnmen ile sâhlb-l şer'at Peygamber Efendimizin (S.A.), haklarında :

«أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعَهُ اللَّهُ يَعْلَمُهُ»

«Kıyâmet gününde, en ağır azâbı görececek olan, Allahu Teâlâ'nın, ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir.» (1)

buyurduğu kimselerden ayrılarak, her ne kadar tamâmını telâfi mümkün değilse de, ömründen boşa geçen bâzı eksikleri tedârik etmek, kalbini islâh, nefsini tezkiye gibi, Hak Teâlâ'nın emrettiği kul-

(1) Taberânî «Sagîr» inde, Beyhâkî «Şu'abü'l-îman» da Ebû Hüreyre'den rivâyet etmişlerdir.

luk mertebesine yükselebilmek ümidi ile halkın merâsiminden azıcık ayrılmayı tercih ve bu merâsimlerden bir parça uzaklaşarak ilminin mücihiyle amel etmek isteyenleri ayıplaman olmuştur.

Ömrüme yemin ederim ki, inkârda direnmenin tek sebebi, cemm-i gafiri kaplayıp ekseriyette olan bir hastalıktan başka bir şey değildir. Bu hastalık, dâvânın sonunu düşünmekteki kusûr ile, büyüklüğünü ve ehemmiyetini idrâk etmemek, dünyânın arkada kalıp âhiretin bize yöneldiğini, ecelin yaklaştığını, yolculuğun uzun, azığın az, tehlikenin büyük, yolun kapalı bulunduğunu, Allah için olmayan ilmi ve ameli, hakiki sarraf olan Hak Teâlâ'nın reddedeceğini, büyük tehlikeler ile, rehber ve yoldaşsız âhiret yoluna girmenin çok güç olacağını bilmemektendir.

Hak yolunun kılavuzları, peygamberlerin vârisi olan hakiki âlimlerdir. Halbuki bu zamânda böyle âlimler hemen hemen kalmadı. Ancak taklîdcileri kaldı. Onlara da Şeytân nüfûz ederek çoklarını azdırdı ve her bir maddî menfaat sevdâsına kapıldı. Bu sebebden ma'rûf [iyilik] münker [fenâlık]; münker [fenâlık] ma'ruf [iyilik] sanıldı. Hattâ dinin alâmeti bile gölgede kaybolarak hidâyet ışığı yeryüzünden kalktı. Böylece ilmi, insânlara, yalnız kargaşalık çıkaran âdi kimselerin arasını bulmakta Kadî'ların baş vurduğu fetvâ hükümlerinden veyâ kendini beğenenlerin hasımlarını ilzâm ve onlara karşı üstünlüklerini ilân için büründükleri cedel'den, veyâhut avam tabakasını aldatmak için vâizlerin muza'href [yaldızlı] seçilmiş sözlerinden ibâret imiş gibi göstermeğe çalıştılar.

Çünkü harâmı avlamak ve bunun için şebeke kurmakta bu üç şeyden başka çâre bulamadılar.

Allahu Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de, fıkıh, hikmet, ilim, ziyâ, nûr, hidâyet ve rûşd diye adlandırdığı, Selef-i sâlihîn'in [İlk İslâm büyükleri] tâkib ettikleri âhiret yolu ilmi, insânlar arasından dürülüp kaldırıldı ve tamâmen unutuldu.

Vaktâ ki bu hâl, din nâmına zararlı bir gedik ve karanlığa götüren korkunç bir tehlike oldu, dinî ilimleri yaşatmak, ilk imâmların yollarını açıklamak, İslâm büyükleri ve Peygamberimiz katında faydalı olan ilimleri anlatmak için bu kitâbı yazmayı mühim bir vazife bildim.

ESERİN TERTİBİ

Kitâbı dört Rub'a [cilde] ayırdım :

Birinci rub' : İbâdât : İkinci rub' : Âdât : Üçüncü rub' : Mühlikât : Dördüncü rub' da : Müniciyât 'tır.

En önde ilim geldiği için hepsinin başına Kıtâbu'l-ilm'i koydum. Gâyem, Allahu Teâlâ'ya kulluk sayılan ve Resûl'ü vâsıtasıyla bizlerden istenen ilm'in, hangisi olduğunu anlatmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (S.A.) :

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

«İlim öğrenmek, her müslümâna farzdır.» (2)

buyurmuştur. Dîğcr gâyet faydalı ilmi zararlısından, ayırmaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (S.A.) :

« نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ »

«Faydasız ilimden Allah'a sığınırız.» (3) buyurmuştur.

Yine bunun gibi, zamâne insânlarının, nasıl ilm'in özünü bırakıp kabuğu ile yetindiklerini ve serâbın sahte parlaklığına aldanarak nasıl doğru yoldan ayrıldıklarını ortaya koymaktır.

1 inci RUB' (RUB'U'L-İBÂDÂT) 10 KİTÂBİ İHTİVÂ EDER :

1 — İlim, 2 — Akaaid kaaideleri, 3 — Tahâretin sırları, 4 — Namâzın sırları, 5 — Zekât'ın sırları, 6 — Oruc'un sırları, 7 — Hacc'ın sırları, 8 — Kur'ân okumanın âdâbı, 9 — Zikr ve duâ, 10 — Çeşitli vakitlerde okunacak evrâdın tertîbi kitâbları.

2 nci RUB' (RUB'U'L-ÂDÂT) 10 KİTÂBİ İHTİVÂ EDER :

1 — Yemek âdâbı, 2 — Nikâh âdâbı, 3 — Kazanç hükümleri, 4 — Helâl ve harâm, 5 — İnsânlar ile hoş geçinme ve konuşma âdâbı, 6 — Uzlet, 7 — Yolculuk âdâbı, 8 — Semâ' ve vccd, 9 — Emr-i ma'rûf, nehy-i münker [İyilikleri emredip fenâhklardan men' etmek], 10 — Geçim âdâbı ve Peygamberlik ahlâkı kitâbları.

3 üncü RUB' (RUB'U'L-MÜHLİKÂT) 10 KİTÂBİ İHTİVÂ EDER :

1 — Kalbin acâib hâllerini açıklamak, 2 — Riyâzet, 3 — İki şehvetin: Mide ve cinsî münâsebet düşkünlüğünün tehlikeleri, 4 — Dilin âfetleri, 5 — Gazab [Öfke], hıkd [kin] ve hasedin [çekememezlik] âletleri, 6 — Dünyânın zemmi, 7 — Servet ve cimriliğin zemmi, 8 —

(2) İbn Mâce, Enes'den rivâyet etmiştir. Ayrıca İmam Ahmed ve İmam Beyhâkî.

(3) İbn Mâce, Câbir'den rivâyet etmiştir.

Rıyâ ve rütbe ile mevkîe düşkünlüğün zemmi, 9 — Kibir ve ucb'un zemmi, 10 — Gurûrın zemmi kitâbları.

4 üncü RUB' (RUB'U'L-MÜNCİYÂT) DA 10 KİTÂBI İHTİVÂ EDER :

1 — Tевbe, 2 — Sabr ve şükr, 3 — Havf ve recâ [Korku ve ümid], 4 — Fakr ve zühd, 5 — Tevekkül [Allah'a bağlanmak] ve Tevhîd, 6 — Muhabbet, şavk [şiddetli istek], üns [buluşmak, anlaşmak] ve rızâ, 7 — Niyyet, sıdk [doğruluk] ve ihlâs, 8 — Murâkabe ve muhâsebe, 9 — Tefekkür, 10 — Ölümü hâtırlama kitâbları.

RUB'U'L-İBÂDÂT'da, fıkıh kitâblarında ihmâl edilen, ibâdetin gizli kalan edeblerini, sünnetlerindeki inceîkleri ve mânâların gizliliklerini anlatacak ve açıklayacağım. İlmiyle amel edenler bunlara şiddetle muhtâçtır; bunları bilmeyenler âbiret âlimi sayılamaz.

RUB'U'L-ÂDÂT'da, insânlar arasında cereyân eden muâmelâtın derinlik ve gizlilikleriyle yollarının inceliklerini ve muâmelâtta kaçınılması gereken teblikeleri, en ehemmiyetsizlerine varıncaya kadar anlatacağım ki, hiç bir Müslümân bunlardan müstağni kalamaz.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT'da, Kur'ân-ı Kerim'de yasak edilen kötü hûyları, nefis ile kalbi bunlardan temizlemegi ve bu kötü hûyların her birinin ayrı ayrı ta'rifini, sonra doğuş sebeblerini, sonra bunların sebep olduğu âfetleri, teşhis ve alâmetlerini, tedâvi ve kurtuluş çârelerini, Âyât-ı kerime, Ehâdis-i şerife ve Selef-i sâlihinin bize ulaşan hâllerine dayanarak anlatacağım.

RUB'U'L-MÜNCİYÂT'da, kulları Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran, siddikler ve mukarreblerin hasletlerinden olup, rağbet edilen bütün iyi hasletleri, her hasletin hakikat ve mâhiyyetini, güzel ahlâk edinmenin çârelerini, elde edilen iyi netîcelerini, tanınma alâmetlerini ve rağbet görmelerine sebep olan fazîletlerini, bu husûsdaki şer'i ve aklî deliller ile anlatacağım.

ESERİN BU MEVZÜDAKİ DİĞER ESERLERE ÜSTÜNLÜĞÜ

Burada zikredilen mevzûların bâzıları hakkında kitâblar yazılmışsa da bu kitâb beş husûsda onlardan ayrılmaktadır :

1 — Onların muğlak olarak anlattıklarını açıklaması ve ihtisar ettiklerini [kısalttıklarını] mufasssâl bir şekilde anlatması,

2 — Karışık mevzûlarını tertibleyip dağıttıklarını toplaması,

3 — Uzattıklarını kısaltıp açıklaması,

4 — Tekrârlarını atıp, yazdıklarını intizâma koyması,

5 — Anlaşılması güç olduğu için hiç bir kitâbda ele alınmıyan ince meseleleri halletmesi bakımlarından.

Her ne kadar bütün âlimler aynı yolu tuttularsa da, bunlardan bâzılarının bilip diğerlerinin bilemediği, yahut bildiği hâlde unutup yazamadığı veyâ temâs edebilmesine herhangi bir engelin mâni olduğu hususâtın bulunduğu inkâr edilemez.

İşte bu saydıklarımı eserin husûsiyetlerini teşkil etmekte ve zikri geçen ilimlerin hepsini içine almaktadır.

Benî, bu eseri dört bölüm hâlinde hazırlamağa sevk eden iki sebebdir :

Birinci ve asıl sebep : Tahkik ve tefhîm bakımından bu tertîbin zarûrî oluşudur. Zira kendisiyle âhirete teveccüh edilen ilim, muâmele ve mükâşefe olarak, ikiye ayrılır. Mükâşefe ilmi'nden yalnız ma'lûmun keşfi'ni, muâmele ilmi'nden de, ma'lûmun keşfiyle berâber amel'i kasdediyorum. Bu eserin gâyesi, yalnız muâmele ilmi'ni açıklamaktır; yoksa kitâblarda yazılmasına müsâade edilmeyen mükâşefe ilmi değildir. Her ne kadar siddıkların göz diktığı ve isteklilerin son emeli olan; muâmele ilmi'nin kendisine ancak bir yol olabileceği mükâşefe ilmi ise de, Peygamberler, insânlara sâdece mükâşefe'ye yol gösteren muâmele ilmi'nden bahsetmişler, halk idrâkinin bu yükü çekemeyeceğini bildikleri için, mükâşefe ilmi'nden temsill olarak imâ ve işâret yolu ile çok kısa bahsetmişlerdir. Âlimler de Peygamberler'in vârisleri olduklarından onların açtıkları yol haricine çıkamazlar.

Muâmele ilmi de: 1 — İlm-i zâhir, yâni a'zâlar ile alâkalı ilimler; 2 — İlm-i bâtın, yâni kalbî ilimler olmak üzere ikiye ayrılır. A'zâlar ile alâkalı olan ya âdet, veya ibâdet olur. Allahu Teâlâ'nın dış hasselerden gizlediği kalbin hâllerine gelince, onlar da mahmûd [makbûl] ve mezmûm [kötülenmiş] olmak üzere ikiye ayrılır. Bu vaziyet karşısında zarûrî olarak, bu ilim de, zâhirî ve bâtınî olmak üzere ikiye ayrılmış oldu. Üstelik a'zâlar ile alâkalı ilm-i zâhir de, yukarıda açıklandığı gibi, âdet ve ihâdet olmak üzere ikiye ayrılınca, hepsinin dört olduğu meydâna çıkar. İşte bu bakımdan, eser dörde bölünmüştür. Zâten muâmele ilmi de bu dört bölümden ibârettir.

İkinci sebep : İlim tâliblerinin ciddi bir şekilde tâlib oldukları, Allahu Teâlâ'dan korkmıyanlara karşı, ona bürünüp iftihar etmeğe ve nefis mücâdelelerinde mevki' ve derecelerini ta'yine yarayan Fıkıh ilmi de dört bölüm üzerine kurulmuştur. Sevimli kılığa giren sevilir. Bu kitâbın da Fıkıh'ın bölümleri tertibinde yazılmasıyla aldığı letâfet bakımından, gönülleri kendine çekeceğini umdum. Nitekim büyükle-

rin gönüllerini tabâbete çekmek isteyenler de, tıbbî eserlerini yaldızlı cedvel hâlinde olan takvim şeklinde süslediler ve adını «Takvîmü's-Sıhha» koydular ki, bu kabîl levhalara alışkın olanları, tıbbî eserleri okumağa çeksinler...

Şüphesiz ki, yalnız vücûd sıhhatini sağlayan tıbb ilmini güzelleştirip, câzib bir hâle sokmaktan, ebedî hayâtı te'mîn edecek olan bu ilmi süsleyip câzıp hâle getirmek, elbette daha mühimdir. Bu ilmin semeresi, sonu olmayan ebedî hayâta ulaştırıcı rûh ve kalb tabâbetidir. Nerde bu ilim, ne'de ancak en yakın istikbâlde ölüme mahkûm olan bedenın tedâvisine yarayan tıb ilmi?!

Allahu Teâlâ'dan bizleri doğru yola ulaştırmasını dileriz. Allah, cömerd ve kerimdir.

EBÜ HÂMİD MUHAMMED GAZÂLÎ

(Hicrî 495)

İhyâu ‘Ulûmi’d-Dîn RUB‘U’L İBÂDÂT

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l-İbâdât

BİRİNCİ KİTÂB:

KİTÂBU'L-İLM

(BU KİTÂB YEDİ BÂB'DAN MÜTEŞEKKİLDİR)

1 inci BÂB : İLİM, TA'LİM VE TA'ALLÜM'ÜN FAZİLETİ.

2 nci BÂB : İLİMLERİN FARZ-I AYN [HERKESE FARZ] V. FARZ-I KİFÂYE [BÂZILARININ YAPMASIYLA DİĞERLERİNDEN SÂKİT OLAN BORÇ] OLAN KISIMLARIYLA DİN İLİMLERİNDEN OLAN FİKH VE KELÂM'IN TA'RÎFİ VE DÜNYÂ VE ÂHİRET İLİMLERİNİN AÇIKLANMASI.

3 üncü BÂB : BÂZİ KİMSELERİN, DİN İLMİ ZANNETTİKLERİ HÂLDE ASLINDA DİN İLE ALÂKASI OLMİYAN BİLGİLER.

4 üncü BÂB : MÜNÂZARANIN TEHLİKELERİ, HALKIN CEDEL VE HİLÂF İLE İŞTİGALİNİN SEBEBLERİ.

5 inci BÂB : HOCA İLE TALEBE ARASINDAKİ MÜNASEBETLERDE RİÂYET EDİLMESİ İCÂB EDEN HUSÛSLAR.

6 ncı BÂB : İLİM VE ÂLİMLERİN AFETLERİYLE DÜNYÂ VE DİN ÂLİMLERİ ARASINDAKİ FARK.

7 nci BÂB : AKIL, AKLIN ŞEREFİ VE KISIMLARIYLA BU HUSÛSTAKİ HADİSLERDİR.

BİRİNCİ BÂB

İLMİN, TA'LİM VE TA'ALLÜM'ÜN FAZİLETİYLE
BUNLARIN AKLÎ VE NAKLÎ DELİLLERİ
BEYÂNINDADIR.

İLMİN FAZİLETİ

KUR'AN-I KERİM'DEN DELİLLER :

«شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ»

«Allah, şu hakıykatı : Kendinden başka hiç bir Tanrı olmadığını, adâleti ayakta tutarak (delilleriyle, âyetleriyle) açıkladı. Melekler (bunu ikrâr etti, hakiki) ilim sahibleri (nebîler, âlimler) de (böylece inandı.)» (3 - Âl-i 'İmrân : 18)

Bak! Allahu Teâlâ nasıl kendi zâtiyle başladığı şehâdetle, ikinci derecede melekleri, üçüncü derecede de ilim ehlini zikretmiştir. Allahu Teâlâ'nın ilme verdiği kıymeti anlatmağa yalnız bu âyet bile kâfidir.

«يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ»

«Allah içnizden imân edenleri yüceltir; bunlardan kendilerine ilim verilmiş olanları ise, kat kat derecelerle yükseltir.» (58 - Mücâdele : 11)

Bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs (R.A.) Hazretleri buyuruyor ki: «Âlimler ile câhiller arasında yedi yüz derece fark vardır. Her derecenin arası da beş yüz senelik yol kadardır.»

«قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ»

«De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» (39 - Zümer : 9)

«إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ»

«Kulları arasında Allahın Teâlâdan - en çok - korkanlar âlimlerdir.» (35 - Fâtır : 28)

«قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ»

«De ki, benimle sizin aranızda Allah ve bîr de nezdinizde kitâb bilgisi bulunanların şahâdeti kâfidir.» (13 - Ra'd : 43)

«قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ»

«Nezdimde kitâbdan ilmi olan, dedi ki: Onu (Belkis'in tahtını) sen gözünü kırpmadan sana getiririm.» (27 - Neml : 40)

Bu âyet-i celîlede, bu mühim işin ilim sâyesinde başarıldığına tenbîh vardır.

«وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا»

«Kendilerine ilim verilenler, yazık size dediler, inanın iyi işler yapanlar için Allahı Teâlâ'nın sevâbı daha hayırlıdır.» (26 - Kasas : 80)

Bu âyet-i celîlede de âhiretin derecesinin, ilim ile anlaşılacağına tenbîh vardır.

«وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ»

«İşte misâller! Biz onları insânlar için irâd ediyoruz. Âlim olanlardan başkası, onları anlamaz.» (29 - Ankebût : 43)

«وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ
يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ»

«Eğer onu (o hükmü) Peygamberlere ve kendi aralarındaki ulû'l-emrîlerine (âlimlerine) havâle etselerdi (Peygamber bileceği gibi) onlardan o hükmü oradan çıkarabilenler de bilirlerdi.» (4 - Nisâ : 83)

Hak Teâlâ hâdiselerdeki hükmünü anlamayı âlimlerin çalışıp çıkarmasına havâle buyurmakla, onları peygamberler seviyesine yükseltmiştir.

«يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا
وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ

«Ey Âdem oğulları siz, (şeytanın açmak istediği) çirkin yerlerinizi örtecek bir libâs, bir de giyilb süsleneceğiniz bir libâs indirdik. Takvâ libâsı ise, o, dâba hayırlıdır» (7 - A'râf : 26)

Âyet-i celilede «libas» kelimesinden murâd ilim'dir. (Çünkü ilim, cehâlet ayıplarını örter.) «Riş» ise ya kîn ve «libâsü't-takvâ» hayâ'dır.

«وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ»

«Hakikaten biz onlara öyle bir kitâb gönderdik ki, inayacak herhangi biri insân topluluğuna, doğru yolu göstermek ve rahmet olmak için, tam bir ilim üzere onu kısım kısım ayırdık.» (7 - A'raf : 52)

«فَلَنَنْقُصَنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ»

«Behemehal onlara her şeyi bilerek haber vereceğiz.» (7 - A'raf : 7)

«بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُتُوا الْعِلْمُ»

«Fakat o Kur'ân kendilerine bilgi verilenlerin sinelerinde yerleşmiş açık ve parlak âyetlerdir.» (29 - Ankebût : 49)

Hak Teâlâ yine buyuruyor :

«خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»

«İnsânı yarattı, ona açık söylemeyi belletti.» (55 - Rahmân : 3, 4)

HADİSLERE GELİNCE :

Peygamber Efendimiz (S.A.) şöyle buyuruyorlar:

«مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَيُلْهِمْهُ رُشْدَهُ»

«Allahü Teâlâ kime iyilik dilerse, onu, din âlmi yapar ve dîniye zarar verecek şeyleri ona bildirir, doğruyn gösterir.» (4)

«الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ»

«Alimler, peygamberlerin vârisleridir.» (5)

Peygamberlikten üstün rütbe olamayacağına göre, bu mirâsa sâhib olmaktan büyük şeref tasavvur edilemez.

«يَسْتَغْفِرُ لِلْعَالِمِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ»

«Yer ve gök eblî, âlim için Allah'tan mağfiret diler.» (6)

İnsân kendi ile meşgûlken, yer ve gök meleklerinin kendisi için istiğfarı, şüphesiz en büyük şereftir.

(4) Buhârî ile Müslim, Muâviye'den rivâyet etmişlerdir. Bakınız Tecrid-i Sarîk Tercemesi C. 1, shf. 77

(5) Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hibban, Ebû'd-Derdâ'dan sahîh senedle rivâyet etmişlerdir.

(6) Ebû'd - Derdâ'dan

«إِنَّ الْحِكْمَةَ تَزِيدُ الشَّرِيفَ شَرَفًا، وَتَرْفَعُ الْمَمْلُوكَ حَتَّى
يُدْرِكَ مَدَارِكَ الْمُلُوكِ»

«Muhakkak hikmet, şerefli adamın şerefini arttırır, köleleri de melikler seviyesine yükseltir.» (7)

Peygamber Efendimiz (S.A.) bu hadisi ile, ilmin dünyadaki ehemmiyetini anlattı. Âhiret, ebedî ve daha hayırlı olduğuna göre, ilmin oradaki faydasının daha üstün olacağı aşîkârdır.

«خَصَلَتَانِ لَا يَكُونَانِ فِي مُنَافِقٍ: حُسْنُ سَمْتٍ وَفِقَةٌ فِي الدِّينِ»

«İki haslet var ki, bunlar münâfıkta bulunmaz: Güzel sîret ve ahlâk ile, dîn ilmi.» (8)

İçî dışına, sözü işine uymıyan bu zamânın bâzı dîn âlimlerine bakıp bu hadisin doğruluğundan sakın şüphe etme. Çünkü Peygamber Efendimizin (S.A.) dîn âlimi buyurduğu kimselerden kasdı, senin zannettiğin ibâdet ve muâmele âlimi değildir. Bu ilim, ilerde açıklanacaktır. Bunun en ednâ [düşük] derecesi, âhiretin dünyâdan hayırlı olduğunu bilmektir. Bunu böyle bilip hakikaten inanan kimse, nifâk, riyâ ve benzeri fenâ hâllerden uzaklaşır.

Yine Peygamber Efendimiz (S.A.) buyuruyorlar :

«أَفْضَلُ النَّاسِ الْمُؤْمِنُ الْعَالِمُ الَّذِي إِنْ احتَجَّ إِلَيْهِ نَفَعُ،
وَإِنْ استُغْنِيَ عَنْهُ أَغْنَى نَفْسَهُ»

«İnsânların en efdali, bir mü'min âlimdir ki, gerektiği zamân yardım eder, gerekmediği zamân da kendi kendine kalır.» (9)

(7) Ebû Nuaym «Hilye» de rivâyet etmiştir.

(8) Tirmizi, Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir.

(9) Beyhaki «Şu'abü'l-İman» da rivâyet etmiştir.

«الْإِيمَانُ عُرْيَانٌ وَلِبَاسُهُ التَّقْوَى وَزِينَتُهُ الْحَيَاءُ وَثَمَرَتُهُ الْعِلْمُ»

«İlmân çıplaktır, elbisesi takvâ, süsü utanmak, meyvesi ise ilimdir.» (10)

«أَقْرَبُ النَّاسِ مِنْ دَرَجَةِ الثُّبُوءِ أَهْلُ الْعِلْمِ وَالْجِهَادِ أَمَّا أَهْلُ الْعِلْمِ فَدَلُّوا النَّاسَ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ، وَأَمَّا أَهْلُ الْجِهَادِ فَجَاهِدُوا بِأَسْيَافِهِمْ عَلَى مَا جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ»

«Peygamberlik derecesine insanların en yakını, âlim ve mücâhidlerdir. Âlimler, peygamberlerinin buyruklarına insanları irşâd ederler. Mücâhidler ise, Peygamberlerin buyruğu üzere, silâhlarıyla harberler.» (11)

«كَمَوْتُ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ»

«Bir kabilenin ölümü, bir âlîmin ölümünden ehvendir.» (12)

«النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ فَخِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَتَحُوا»

«İnsânlar, altın, gümüş mâdenleri gibi - ayrı ayrı değer taşıyan - mâdenlerdir. Müslümân olmadan hâtırı sayılanlar, bilgin müslümân olunca - İslâmiyette de - hâtırlıdırlar.» (13)

(10) Hâkim «Tarih-i Nisabur» da rivâyet etmiştir.

(11) Ebû Nuaym, İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

(12) Taberânî, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(13) Buharî ve Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

«يُوزَنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ بِدَمِ الشُّهَدَاءِ»

«Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanı ile tartılır.» (14)

Yine buyuruyorlar :

«مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنَ السُّنَّةِ حَتَّى يُؤَدَّ بِهَا إِلَيْهِمْ
كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا وَشَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Ümmetime ulaştırmak üzere, sünnetimden kırk hadis ezberleyene, Kıyâmet günü şahid ve şefâatçi olurum.» (15)

«مَنْ تَفَقَّهَ فِي دِينِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ كَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَا أَهَمُّهُ
وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ»

«Din'de âlim olanı, Allah korur ve nınmadığı yerden rızkını verir.» (16)

«أَوْحَى اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ إِلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا إِبْرَاهِيمُ
إِنِّي عَلِيمٌ أَحِبُّ كُلَّ عَلِيمٍ»

«Allahu Teâlâ, İbrahim Aleyhisselâm'a buyurdu ki: Yâ İbrahim! Ben âlimim, her âlimi severim.» (17)

«أَلْعَالِمُ أَمِينُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ فِي الْأَرْضِ»

«Âlim, yeryüzünde Allahu Teâlâ'nın güvendiği kimsedir.» (18)

(14) İbn Abdülberr, Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

(15) İbn Abdülberr, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

(16) Hatib, «Tarih»inde rivâyet etmiştir.

(17) İbn Abdülberr rivâyet etmiştir.

(18) İbn Abdülberr, Muaz'dan rivâyet etmiştir.

«صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَحُوا صَلَحَ النَّاسُ، وَإِذَا فَسَدُوا فَسَدَ النَّاسُ: الْأَمْرَاءُ وَالْفُقَهَاءُ»

«Ümmetimden iki sınıf düzelirse, bütün insânlar düzelmiş olur; bozuldukları vakit, bütün insânlar da bozulur. Bunlar da âmirler ile âlimlerdir.» (19)

«إِذَا أَتَى عَلَى يَوْمٍ لَا أَرْدَادُ فِيهِ عِلْمًا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
فَلَا بُورِكَ لِي فِي طُلُوعِ شَمْسٍ ذَلِكَ الْيَوْمَ»

«Beni, Allahın Teâlâ'ya biraz daha yaklaştıracak yeni ilim edine-
mediğim günün doğmasında, benim için hayır yoktur.» (20)

Âlimin, ibâdet edenden daha kıymetli olduğunu anlatmak üzere,
de şöyle buyuruyorlar :

«فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ عَلَى أَذْنٍ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي»

«Âlimin âbid'e nisbetle değeri, ashâbımdan - derece bakımından -
en küçüğü üzerine olan faziletim gibidir.» (21)

Bakınız Hazret-i Peygamber (S.A.), ilmi, nasıl Peygamberlik
derecesine yükseltmiş ve tamâmen ilimsiz ibâdet olamayacağı gibi, her
ne kadar devâm ettiği ibâdetinde azıcık ilmi varsa da, bilgiden soyul-
muş amelin derecesini de, nasıl düşürmüş oldu.

«فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ
عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ»

«Âlimin, ibâdet edenden üstünlüğü, ondördüncü gecede, ayın di-
ğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir.» (22)

(19) İbn Abdülberr, İbn Abbas'dan rivâyet etmiştir.

(20) Taberânî Evsat'ta, Ebu Nuaym Hilye'de, İbn Abdülber Hz. Âişeden.

(21) Tirmizî, Ebû Umâme'den.

(22) Ebû Dâvud, Tirmizî, Neseî, İbn Hibban.

«يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: الْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ»

«Kıyâmet gününde üç sınıf insân şefâat eder. Bunlar da Peygamberler, sonra âlimler ve sonra da, şehidlerdir.» (23)

Şehâdetin faziletine dâir söylenenle berâber, Peygamberlikten sonra şehâdetten de üstün derece ilm'e verilmiştir.

«مَا عُبِدَ اللَّهُ تَعَالَى بِشَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ فِقْهِ فِي الدِّينِ، وَلَفِقْهِ
وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ أَلْفِ عَابِدٍ، وَلِكُلِّ شَيْءٍ
عِمَادٌ وَعِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفِقْهُ»

«Allahı Teâlâ'ya yapılan ibâdetlerin en üstünü dîn'de - fıkıh'da - âlim olmaktır. Hattâ bir dîn âlimi - fakih - şeytân nazarında, bin âbiddin fenâdır. Her binânın direği olduğı gibi, İslâm dîninin direği de ilimdir.» (24)

«خَيْرُ دِينِكُمْ أَيْسَرُهُ، وَخَيْرُ الْعِبَادَةِ الْفِقْهُ»

«Dinimizin hayırlı tarafı, kolaylığıdır. İbâdetlerin hayırlısı da Dîn âlimi olmaktır.» (25)

«فَضْلُ الْمُؤْمِنِ الْعَالِمِ عَلَى الْمُؤْمِنِ الْعَابِدِ بِسَبْعِينَ دَرَجَةً»

«Âlim olan mü'min, İbâdet eden mü'minden yetmiş derece üstündür.» (26)

(23) İbn Mâce Osmân b. Affan'dan.

(24) Taberânî.

(25) İbn Abdülberr, Enes'den.

(26) İbn Adıyy, Ebû Hureyre'den.

«إِنَّكُمْ أَصْبَحْتُمْ فِي زَمَنِ كَثِيرٍ فُقَهَاؤُهُ قَلِيلٌ قُرَاؤُهُ وَخُطَبَاؤُهُ قَلِيلٌ سَائِلُوهُ كَثِيرٌ مُعْطُوهُ، أَلْعَمَلُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعِلْمِ وَسَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ قَلِيلٌ فُقَهَاؤُهُ كَثِيرٌ خُطَبَاؤُهُ قَلِيلٌ مُعْطُوهُ كَثِيرٌ سَائِلُوهُ، أَلْعِلْمُ فِيهِ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ»

«Siz, din âlimleri - fukahâsı - çok, okuyucu ve hatipleri az, soranları as, cevâp verenleri çok olan bir diyâr ve zamândasınız. Bu vaziyet karşısında, amel, ilimden hayırlıdır. Yakında bir zamân gelecek, âlimler - fuhakâ - azalacak, konuşmalar çoğalacak, soranlar çok olacak, cevâp verebilenler az bulunacak. İşte o zamân ilim amelden hayırlıdır.» (27)

«بَيْنَ الْعَالِمِ وَالْعَابِدِ مِائَةٌ دَرَجَةٍ بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ خُضْرُ الْجَوَادِ الْمُظْمَرِّ سَبْعِينَ سَنَةً»

«Âlim ile ibâdet eden arasında yüz derece fark vardır. Her derecenin arası besili koşn atı ile, yetmiş senelik mesâfedir.» (28)

«قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ فَقَالَ: الْعِلْمُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَقِيلَ: أَيُّ الْعِلْمِ تُرِيدُ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلْعِلْمُ بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ، فَقِيلَ لَهُ: نَسْتَلُ عَنْ الْعَمَلِ وَتُجِيبُ عَنِ الْعِلْمِ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ قَلِيلَ الْعَمَلِ يَنْفَعُ مَعَ الْعِلْمِ بِاللَّهِ، وَإِنْ كَثِيرَ الْعَمَلِ لَا يَنْفَعُ مَعَ الْجَهْلِ بِاللَّهِ»

(27) Taberâni.

(28) İsfahâni «Et-Tergib ve't-Terhib»de.

«Denildi ki: Yâ Besûlallah, en efdal [üstün] amel hangisidir? Peygamber Efendimiz (S.A.) buyurdu :

— Aziz ve Celil olan Allah'ı bilmektir. Onlar :

— Hangi bilgiyi kasdediyorsunuz? dediler. Peygamber Efendimiz (S.A.) :

— Noksân sıfatlardan münezze, kemâl sıfatlarıyla bezenmiş olan Allahu Teâlâ'yı bilmeği kasd ediyorum, diye cevâb verdiler. Onlar :

— Ey Allah'ın Resûlü, biz amelden soruyoruz, siz ilimden cevâb veriyorsunuz, deyince, Peygamber Efendimiz (S.A.) :

— İyi biliniz ki, Allahu Teâlâ'yı bilerek yapılan az amel fayda verir. Fakat cehâletle yapılan amel, çok da olsa fayda sağlamaz. Buyurmuşlardır.» (29)

«يَبْعَثُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْعِبَادَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَبْعَثُ الْعُلَمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ يَا مَعْشَرَ الْعُلَمَاءِ إِنِّي لَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ إِلَّا لِعِلْمِي بِكُمْ، وَلَمْ أَضَعْ عِلْمِي فِيكُمْ لَأُعَذِّبَكُمْ إِذَا هَبُوا فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ»

«Allahu Teâlâ kıyâmet günü, bütün kullarını ve âlimleri diriltir. Sonra âlimlere: Ey âlimler, ben hâlinizi bilerek, ilmi size verdim; bunu size azâb etmek için vermedim. Kusûrlarınızı bağışladım. Buyurun Cennet...» (30)

İSLAM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİNE GELİNCE :

Hazret-i Ali (R.A.) Kümeyle hitap ederek: «Ey Kümeyle, ilim mâlden hayırlıdır. Çünkü malı sen koruyacaksın, fakat ilim seni korur. İlim hâkim, mâl mahkûmdur. Mâl sarf etmekle azalır, ilim sarfiyatla çoğalır.» buyurmuştur. Yine Hazret-i Ali (R.A.) : «Bir âlim, gündüzleri oruçlu olduğu hâlde harb eden, geceleri de ibâdetle geçiren mücâhid âhid'den daha üstündür. Bir âlimin ölümü ile İslâm âleminde açılan boşluğu, onun gibi yetişecek bir âlimden başkası dolduramaz.» demiştir. Yine Hazret-i Ali (R.A.) bir manzûmesinde şöyle buyuruyor :

(29) İbn Abdülberr. Enes'den.

(30) Taberânî, Ebû Mûsâ'dan.

«Övünmek ancak ehl-i ilme mahsûstur. Çünkü onlar doğru yolda oldukları gibi arzû edenlere de doğru yolu gösterirler.

Herkesin derecesi bilgisi ile ölçülür. Câhiller ise, âlimlere düşmândırlar.

Âlim ol ki, ölmeyesin. Çünkü insânlar ölür, fakat âlimler diridirler.»

Ebû'l - Esved: «İlimden daha değerli bir şey olamaz; çünkü sultânlar insânlara hükm ederken, âlimler sultânlara da hâkimdir.» diyor.

İbn Abbâs (R.A.) : «Süleymân Aleyhisselâm mâl, ilim ve hükümdârlık arasında muhayyer iken ilm'i tercih etti ve bu sâyede diğer ikisine de mâlik oldu.» buyuruyor.

İbn Mübârek'e sordular :

«— Kâmil insânlar kimdir? İbn Mübârek :

— Âlimlerdir, dedi. Yine sordular :

— Melikler kimlerdir? İbn Mübârek :

— Zâhidler [Dünyâyı terk edip Allah için çalışanlar]'dır, dedi.

— Alçak seviyeli insânlar kimlerdir? diye sorulunca İbn Mübârek :

— Dîn kisvesi altında dünyâ menfaatli sağlıyanlardır,» diye cevâb vermiş ve âlimden başkasını kâmu insân saymamıştır. Çünkü insânın diğer cânlı mahlûklardan ayrılığı, ilmi sâyesindedir. İnsân hangi husûsiyetle diğerlerinden ayrılırsa, kemâlî de o sâyededir. Şüphesiz, insânın diğer mahlûkattan imtiyâzlı olması, güç ve kuvvetiyle değildir! Çünkü deve kendisinden kuvvetlidir. Vücûd iriliğiyle de değildir. Çünkü fil insânların hepsinden büyüktür. Yiğitlikle de değil; zira arslan herkesden yüreklidir. Çok yemesiyle de değil! Çünkü öküzün karnı daha büyüktür. Bunun gibi cinsî münâsebet bakımından da değil. Çünkü bu husûsta da, en küçük mahlûkattan olan serçe kuşu, insanlardan daha kudretlidir. Şu hâlde insân, ancak ilim için [Allah'ı bilmek için] yaratılmıştır.

Diğer bâzıları: «Câhillerin kazançları ile âlimlerin zararlarının ne olduğunu bilemedim» demişlerdir. Hattâ bu husûsta Peygamber Efendimiz (S.A.) de şöyle buyuruyorlar :

«مَنْ أَوْتِيَ الْقُرْآنَ فَرَأَى أَنَّ أَحَدًا أَوْتِيَ خَيْرًا مِنْهُ فَقَدْ

حَقَّرَ مَا عَظَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى.»

«Kur'ân'ı okuyup anlıyan kimse buna karşılık başkasındaki varlığı daha üstün görürse; Allahu Teâlâ'nın büyüttiğini küçültmüş olur.»

Feth-i Mûsılî: «Yemek içmekten kesilen hasta misâli, gibi, ilim ve hikmetten mahrûm kalb de ölüme mahkûmdur» diyor. Bu söz doğrudur; çünkü vücûdun gıdâsı yemek içmek olduğu gibi, kalbın gıdâsı da ilim ve hikmettir. Kalb de bunlarla yaşar. İlimsiz kalb ölüme mahkûmdur. Fakat aşırı korku, yaranın acısını duyurmadığı gibi, aşırı dünyâ sevgisi de bu hissi ibtâl etmiştir. Ölüm, dünyâ telâşesini kaldırınca, ayılan sarhoş veyâ korkuyu atan insânın sızılarını acı acı duyması gibi, bu hastalık da, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar, insân helâk olduğunu anlar, tahassür içinde kalır. Fakat ne fayda? Nitekim «İnsânlar nykudadır; ölünce uyanırlar» buyurulmuş, fakat bu son nedâmetin fayda vermiyeceği de anlatılmıştır. Perdenin aradan kaldırılacağı büyük günden Allah'a sığınırız.

Hasan-ı Basrî: «Âlimlerin mürekkebi şehidlerin kanıyla tartılır ve ağır gelir.» demiştir. **İbn Mes'ud (R.A.):** «İlim yok olmadan okuyun; ilmin yokluğu, âlimlerin vefâtıyladır. Varlığım kudretinde olan Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, Allah uğrunda ölen hakiki şehidler, âlimlere verilen yüksek dereceleri görünce, âlim olmak için tekrâr dünyâya gelmeği arzû edeceklerdir. Doğrusu şu ki, kimse âlim olarak doğmamıştır. İlim, çalışıp öğrenmekle elde edilir» buyuruyor.

İbn Abbas (R.A.): «Benim için gecenin, azıcık bir vaktini ilme ayırmak, bütün geceyi ibâdetle geçirmekten daha sevimlidir.» demiştir.

Hasan-ı Basrî: «Allah Teâlâ'nın,

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً.»

«Ey Rabbimiz, bize dünyâda da hasene ver, âhirette de hasene ver.» (2 - Bakara : 201) âyet-i celfesinde zikredilen dünyâdaki haseneden murâd, ilim ve ibâdet, âhiretteki hasene'den murâd da Cennettir» buyurmuştur.

Hakimin [olgun kişi] birisine: «Neyi sermâye edinelim?» diye sormuşlar. Cevâbında: «Gemi battığı zamân sizinle kalabilecek sermâyeyi seçin.» demiştir. Gemi'nin batması insânın ölümüyle te'vîl edildiğine göre, kendisiyle kalacak sermâyesinin de, ilim olduğu anlaşılır.

Diğer bazıları: «Hikmete uyan kimseye insânlar uyar ve onu öncü kabûl ederler. Hikmet sâhibleri, dâimâ tâzım ve hürmet görür.» demişlerdir.

İmâm Şâfiî: (Allah ona rahmet etsin) şöyle buyurmuştur: «İlmin husûsiyetindendir ki, az da olsa ondan payı olan sevinir, olmayanlar da dâimâ mahzûn kalır.»

Hazret-i Ömer (R.A.): «Ey insânlar! İlim öğrenin, Allah-u Teâlâ hüsn-i niyyetle okuyanlara yücelik hil'ati giydirebilir. Hatâları varsa, bu hil'ata geri almamak için, kendisine üç def'a hitâb eder. Bu hatâlar ölünceye kadar devâm etse de, yine böyle olur.» demiştir.

Abnêf (Allah rahmet etsin): «Âlimler efendi olmaya lâyık kimselerdir. İlimsiz ululuğun sonu zillettir.» demiştir.

Sâlim b. Cad: «Beni köle idim. Beni üçyüz dirheme satın alan bir zât âzâd edince, kendime iş aradım ve okumağı tercih ettim. İlim sâyesindedir ki, aradan çok zamân geçmeden, beni ziyârete gelen pâdişâhı kabûl etmedim.» demiştir.

Zubeyr b. Ebûbekir: «Babam Irak'da bana yazdığı bir mektûbda şöyle diyordu: Oku. Çünkü ilir, fakirliğinde servet, zenginliğinde zıynettir» demiştir.

Hız. Lokman da, oğluna aynı tavsiyelerde bulunmuş ve demiştir ki: «Oğlum! Âlimler meclisine devâm et. Bahar yağmuru ile yeri yeşillendiren Allah, hikmet nûru ile de, mü'minlerin kalbini aydınlatır.»

Diğer bâzıları: «Âlimin ölümüne, denizde balıklar ve havada kuşlara varıncaya kadar her şey ağlar. Dâimâ siması canlandırılır ve hâtıraları anılır» demişlerdir.

Zuhri: «İlim lâfzı müzekkerdir. Onu hakiki yiğitler sever» demiştir.

İLİM ÖĞRENMENİN FAZİLETİ

ÂYETLER :

«فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ»

«Onlardan bir kısmı din ve şeri'at ilimlerini öğrenmek için geri kalsın.» (9 - Tevbe : 122).

«فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»

«Eğer bilmiyorsanız zikr ehlinde (âlimlerden) sorunuz.» (16 - Nahl : 43).

HADİSLER :

« مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ »

«İlim yolunu tutana Allah Cennet yolunu açar.» (31)

« إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضَاءً بِمَا يَضْنَعُ »

«Melekler, öğreneiden memnûn oldukları için kanatlarını üzerine gererler.» (32)

« لَأَنْ تَغْدُوَ وَفَتَتَعَلَّمَ بَابًا مِنْ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ »

«Bir sabâh bir mes'ele öğrenmen, yüz rekât namâz kılmaktan hayırlıdır.» (33)

« بَابٌ مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا »

«İlimden bir mes'ele öğrenmek, bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır.» (34)

« أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ »

«İlim, Çinde bile olsa öğreniniz.» (35)

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

«İlim öğrenmek, her Müslimâna farzdır.»

(31) Müslim, Ebû Hureyre'den.

(32) Ahmed, İbn Hibban ve Hakim, Safvan b. Asa'dan

(33) İbn Abdülberr, Ebû Zer'den.

(34) Taberânî, Ebû Zer'den.

(35) İbn Adıyy ve Beyhâkî, Enes'den, Taberânî İbn Mes'ûd'dan ve İbn Abbas'dan rivâyet etmiştir.

«أَلْعِلْمُ خَزَائِنُ مَفَاتِيحِهَا السُّؤَالُ؛ أَلَا فَاسَأَلُوا فَإِنَّهُ يُؤْجَرُ
فِيهِ أَرْبَعَةٌ: السَّائِلُ، وَالْعَالِمُ، وَالْمُسْتَمِعُ، وَالْمُحِبُّ لَهُمْ.»

«İlim hazine, suâl aocıdır. Sorun ki, öğrenin. Bir suâl sayesinde dört kişi ecri alır. Bunlar da soran, cevâb veren, dinleyen ve bunları sevenlerdir.» (36)

«لَا يَنْبَغِي لِلْجَاهِلِ أَنْ يَسْكُتَ عَلَى جَهْلِهِ وَلَا لِلْعَالِمِ
أَنْ يَسْكُتَ عَلَى عِلْمِهِ»

«Câhilin cehâletine susması, âlimin de ilmini saklaması doğru değildir.» (37)

وفي حديث أبي ذر رضي الله عنه :
«حُضُورُ مَجْلِسِ عَالِمٍ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ ، وَ عِيَادَةِ
أَلْفِ مَرِيضٍ وَ شُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ ، فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ
وَمِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ ؟ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : وَ هَلْ
يَنْفَعُ الْقُرْآنُ إِلَّا بِالْعِلْمِ.»

Peygamber Efendimiz (S.A.) :

— İlim meclisinde bulunmak, bin rek'at namâz, bin hastayı ziyâret ve bin cenâzeyi teşyî'den daha kıymetlidir, buyurdıklarında, dinleyenler:

— Ey Allah'ın Resûlü, Kur'ân okumaktan da hayırlı mıdır? diye sorunca, Peygamber Efendimiz cevâben :

— Kur'ân ilim ile fayda verir. Mânâsı anlaşılmadan bir fayda sağlamaz, buyurmışlardır. (38)

(36) Ebû Nuaym, Ali'den.

(37) Taberâni, İbn Mardûye'den.

(38) İbn Cevzi, Mevzuât'da Ömer'den.

«مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُخَيَّرَ بِهِ الْإِسْلَامَ فَبَيْنَهُ
وَبَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ فِي الْجَنَّةِ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ»

«İslâmiyyeti yaşatmak için okurken ölen kimse ile, Peygamberler arasında bir derecelik fark vardır.» (39)

İSLÂM BÜYÜKLERİNİN SÖZLERİ :

İbn A b b a s (R.A.) : «Zorluğuna katlandım okudum, neticede ululuğa erdim.» buyurmuştur. Hattâ İbn Mâlik, İbn A b b a s hakkında: «İbn Abbas gibisini görmedim. Çünkü yüzüne bakan en güzel yüzü görmüş, sözünü duyan en tatlı sözü dinlemiş, fetvâlarını tedkik eden de, hakiki ilmi bulmuş olur.» demiştir.

İbn M ü b â r e k : «Okumadan ululuk isteyene şaşarım.» buyurmuştur.

Bâzı hakîmîer : «Hayâtta en çok acınacak iki zümre vardır: Biri okumak istediği hâlde bir şey anlayamıyanlar, diğeri de her şeyi anladığı hâlde okumak istemeyen kimselerdir.» demişlerdir.

E b ü ' d - D e r d â (R.A.) : «Bir mes'ele öğrenmek, benim için bir gece ibâdetten daha sevimlidir.» buyurmuştur. Ayrıca «Âlim ve ilim tâlibi hayırda berâberdir. Diğer insânlar ise, bir kıymet taşımaz. Yâ âlim, ya talebe veyâ dinieyici ol; bunların hâricinde kalma, helâk olursun.» demiştir.

A t â : «Bir zikir ve ilim meclisi, yetmiş lehviyât meclisindeki kusurları kapatır.» buyurmuştur.

H a z r e t - i Ö m e r (R.A.) : «Gündüzü oruçlu, geceyi uykusuz geçiren bin âbid'in ölümü; helâl ve harâmı ayıran bir âlimin ölümünden daha ehvendir.» buyurmuştur.

İ m â m Ş â f i i (Allah rahmet etsin) : «İlim öğrenmek, nâfile ibâdetten makbûldür.» buyurmuştur.

İ b n A b d i ' l - H a k e m (Allah rahmet etsin) : İ m â m M â - l i k 'ten okuyordum. Öğle vakti girince (nâfile) namâz kılmak için

kitâblarımı topladım. Bunu gören hocam: «Eğer hüsn-i niyyetle okuyorsan, kılmak istediğin namâz, okumaktan üstün değildir, dedi.» diye nakl buyurmuştur.

Ebû'd-Derdâ (R.A.) : «Sabâhleyin ilim tahsiline gitmeği, mücâhede saymamak akılsızlık olur.» buyurmuştur.

TÂLİMİN [İLİM ÖĞRETMENİN] FAZİLETİ

ÂYETLER :

«وَلْيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»

«Okusunlar da diğerleri (muhârebeden) döndüklerinde onları korkutsunlar. Umulur ki, çeklinirler.» (9 - Teybe : 122)

Burada «inzâr» kelimesinden ta'lim ve irşâd murâd edilmiştir.

«وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ
وَلَا تَكْتُمُونَهُ»

«Şu günü hâtırla ki: Allah, Kıtâb verilenlerden şöyle bir söz almıştı. Elbette onu insânlara anlatacak ve gizlemeyeceksiniz.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

Bu âyet okutmayı farz kılar.

«وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ»

«Şüphesiz, onlardan bir kısmı, bilerek hakk'ı gizlerler.» (2 - Bakara : 146)

Bu âyet-i celile hakk ilmi gizlemenin harâm olduğunu beyân etmektedir. Nitekim lüzûmunda bildiğine şahidlik yapmıyanlar hakkında da şöyle buyuruluyor :

«وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ»

«Bildğini gizleyenin kalbi muhakkak ki günâhkârdır.» (2- Bakara : 283)

Peygamber Efendimiz de bu husûsta şöyle buyuruyorlar :

«مَا آتَى اللَّهُ عَالِمًا عِلْمًا إِلَّا وَ أَخَذَ عَلَيْهِ مِنَ الْمِيثَاقِ مَا أَخَذَ عَلَى النَّبِيِّينَ أَنْ يُبَيِّنُوهُ لِلنَّاسِ وَلَا يَكْتُمُوهُ»

«Allahın Teâlâ ilim verdiği âlimlerden de peygamberlerden aldığı misâk [söz] gibi, ilimlerini saklamayıp insânlara açıklamaları için, söz almıştır.» (40)

«وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا»

«Ben müslümânım deyip iyî ameller işleyerek Allah'a da'vet edenden daha güzel sözlü kimdir?» (41- Fussilet : 33)

«أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ»

«(İnsânları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle dâvet et!» (16- Nahl : 125)

«وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»

«Ve onlara kitâb ve hikmeti öğretecek...» (3- Âl-İ İmrân : 48)

HADİSLER :

Yemen'e gönderdiği Muâz'a hitâben, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardı :

(40) Ebû Nuaym, İbn Mes'ud'dan.

«لَآنْ يَهْدِي اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرُكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»

«Senin yüzünden Allahu Teâlâ'nın bir kişiyi hidayete erdirmesi, senin için bütün varlığı ile dünyâdan hayırlıdır.» (41)

«مَنْ تَعَلَّمَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ أُعْطِيَ ثَوَابَ سَبْعِينَ صَدِيقًا»

«İnsânlara öğretmek için ilimden bir mes'ele öğrenen kimseye, yetmiş sıddık sevâbı verilir.» (42)

İsâ Aleyhisselâm da şöyle buyurmuştur:

«مَنْ عِلِمَ وَعَمِلَ وَعَلَّمَ فَذَلِكَ يُدْعَى عَظِيمًا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ»

«Kim ki öğrenir, öğrendiği ile amel eder ve öğretirse, semâvatta [göklerde] tâzîmle anılır.»

«إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَمَةِ يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِلْعَابِدِينَ وَالْمُجَاهِدِينَ :
ادْخُلُوا الْجَنَّةَ ، فَيَقُولُ الْعُلَمَاءُ : يَفْضَلُ عَلَيْنَا تَعَبُّدُكُمْ وَجَاهِدُكُمْ ،
فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَنْتُمْ عِنْدِي كَبَعْضِ مَلَائِكَتِي ، إشفَعُوا
تُشَفَّعُوا فَيُشَفَّعُونَ ثُمَّ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ»

«Kıyâmet günü, Allahu Teâlâ âbid ve mücâhidlere:

— Girin cennete der.

Âlimler :

— Bizim öğretmemiz sâyesinde ibâdet ve mücâhede ettiler, de-
yince Hak Teâlâ :

— Siz benim nezdimde bâzı meleklerim gibisiniz. Şefâat edin:

(41) İmâm Ahmed, Muaz'dan. Ayrıca Buhari ve Müslim.

(42) Ebû Mansûr ed-Deylemî, İbn Mes'ûd'dan.

şefâatiniz makbûldür buyurur. Onlar da şefâat edince Cennete girerler.» (43)

Bu şefâat hakkı, her âlime değil, bildiğini öğreten âlimlere mahsûsdur.

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنْتَزِعُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ أَنْ يُؤْتِيَهُمْ إِيَّاهُ وَلَكِنْ يَذْهَبُ بِذَهَابِ الْعُلَمَاءِ فَكُلَّمَا ذَهَبَ عَالِمٌ ذَهَبَ بِمَا مَعَهُ مِنَ الْعِلْمِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا رُؤَسَاءُ جُهَالًا إِنْ سُئِلُوا أَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَيَضِلُّونَ وَيُضِلُّونَ»

«Muhakkak ki, Allahu Teâlâ verdiği ilmi insânlardan çekip almaz. Ancak âlimlerin ölmesiyle ilimler de gider. Hattâ din makaamları câhîl başların elinde kalır. Kendilerine başvurulduktâ yanlış fetvâlar vermekle kendileri sapıttıkları gibi insânları da şaşırtırlar.» (44)

«مَنْ عِلِمَ عِلْمًا فَكَتَمَهُ الْجَمَّةُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ»

«Öğrendiği ilmi saklıyan âlimi, Allahu Teâlâ kıyâmet günü, ateşten gem vurmakla cezâlandırır.» (45)

«نِعْمَ الْعَطِيَّةُ وَنِعْمَ الْهَدِيَّةُ كَلِمَةُ حِكْمَةٍ تَسْمَعُهَا فَتَطْوِي عَلَيْهَا
ثُمَّ تَحْمِلُهَا إِلَى أَخٍ لَكَ مُسْلِمٍ تُعَلِّمُهُ إِيَّاهَا تَعْدِلُ عِبَادَةَ سَنَةٍ»

«En güzel hediye, hikmetli bir sözü ıylce anlayıp, dîn kardeşine anlatmaktır. Bu aynı zamânda bir senelik ibâdete de karşılıktır.» (46)

(43) Ebu'l-Abbas Ez-Zehebî, İbn Abbas'dan.

(44) Buhâri ve Müslim, Abdullah b. Amr'dan.

(45) Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hibban ve Hakim, Ebû Hureyre'den.

(46) Taberânî, İbn Abbâs'dan.

«الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَمَا وِلَاهُ
أَوْ مُعَلِّمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا»

«Allah'ı hâtırlatan ve Allah'a yaklaştıran cihetleriyle, öğreten ve öğrenenden başka, dünyâda her ne varsa mel'ûndur.» (47)

«إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَمَلَائِكَتُهُ وَأَهْلَ سَمَوَاتِهِ وَأَرْضِهِ حَتَّى النَّمْلَةِ فِي
جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ لِيُصَلُّوا عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ»

«Muhakkak ki, Allahu Tcâlâ, melekleri, yer - gök ehli, hattâ yuvasında karıncalar, suda balıklar, insânlara iyiliği öğretenlere duâ ederler.» (48)

«مَا أَفَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ فَائِدَةً أَفْضَلَ مِنْ حَدِيثٍ حَسَنٍ بَلَغَهُ فَبَلَغَهُ»

«Duyduğu hasen bir hadisi, dîn kardeşine duyurandan daha faydalı kimse olamaz.» (49)

«كَلِمَةٌ مِنَ الْخَيْرِ يَسْمَعُهَا الْمُؤْمِنُ فَيَعْلَمُهَا وَيَعْمَلُ بِهَا خَيْرٌ لَهُ
مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ»

«Bir müslümânın hayırlı bir sözü öğrenip öğretmesi ve onunla amel etmesi, bir senelik ibâdetten hayırlıdır.» (50)

«أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَسْأَلُونَ اللَّهَ تَعَالَى فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ
وَأَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَعْلَمُونَ النَّاسَ ، وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا»

(47) Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den.

(48) Tirmizî, Ebû Umâme'den.

(49) İbn Abdülberr, Muhammed b. el-Mükendir'den.

(50) İbn Mübarek, Zeyd b. Eslem'den.

«Bir gün Peygamber Efendimiz, biri duâ ile meşgûl olan ve diğeri ders okutmakta olan iki topluluk gördü ve duâ edenler için :

— Bunlar Allahu Teâlâ'dan istiyorlar. Allah dilerse verir, dilerse vermez, buyurdular. Okutanlar hakkında ise :

— Fakat bunlar öğretiyorlar. Zâten, ben de muallim olarak gönderildim, dediler.» (51) Sonra öğretenlerin meclisine oturdu.

«مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ
أَرْضًا فَكَانَتْ مِنْهَا بُقْعَةٌ قَبِلَتْ الْمَاءَ فَأَنْبَتَ الْكَلَاءُ وَالْعُشْبُ
الْكَثِيرُ، وَكَانَتْ مِنْهَا بُقْعَةٌ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَفَنَعَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ
بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا مِنْهَا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَكَانَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ
قَبِيحَانِ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَاءً»

«Allahu Teâlâ'nın benimle gönderdiği ilim ve hidâyet, bol bir yağmur gibidir; döküldüğü toprağın bir kısmı suyu içine alır, bol miktarda ot ve mahsûl yetiştirir. Bir kısmı da sert ve çorak olur, suyu içine almaz, fakat yüzünde tutar; insânlar içmek, sulamak ve ekim bakımından bundan faydalanırlar. Bir kısmı da yalçın ve kaypaktır, suyu içine almadığı gibi yüzünde de tutmaz, yağın yağmur, yüzünden ayrıılıp gider; ne bir şey hitirir, ne de kimseye faydası olur.» (52)

Birinci misâl ile: Öğrendiğiyle amel edene; ikinci misâl ile amel etmeyip başkasına okutana; üçüncü misâl ile de, her ikisinden mahrûm olana misâl verilmiştir.

«إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: عِلْمٍ
يَنْتَفَعُ بِهِ...

(51) İbn Mâce, Abdullah b. Ömer'den

(52) Buhârî ve Müslim, Ebû Mûsâ'dan.

«Âdem oğlu ölünce amel defteri dürülür. Ancak üç şeyden defterine sevâb yazılır: Bunlardan birisi de, istifâde edilen bilgidir.» (53)

«الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ»

«Hayra delâlet eden, onu yapan gibidir.» (54a)

«لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا النَّاسَ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى مَلَكَتِهِ فِي الْخَيْرِ»

«Heves edilecek iki kimse var: Birincisi Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği ilimle amel edip başkasına da öğreten; ikincisi de Allah'ın verdiği serveti hayra sarfedendir.» (54b)

«عَلَى خَلْفَائِي رَحْمَةُ اللَّهِ، قِيلَ: وَمَنْ خُلَفَاؤُكَ؟ قَالَ الَّذِينَ يُحْيُونَ سُنَّتِي وَيُعَلِّمُونَهَا عِبَادَ اللَّهِ»

«Hazret-i Peygamber: Allahu Teâlâ'nın rahmeti benim vekillerim üzerine olsun, diye buyurmuş. Vekilleriniz kimlerdir? diye sorulunca, sünnetimi yaşatıp Allahu Teâlâ'nın kullarına öğretenlerdir, cevâbını vermişlerdir.» (55)

İslâm büyüklerinin sözleri:

Hazret-i Ömer (R.A.): «Kim bir hadis öğretir ve öğrettiği hadisle amel edilirse, amel eden gibi sevâb kazanır.» buyurmuştur.

İbn Abbâs (R.A.): «İnsânlara hayrı öğretenler için, denizdeki balıklara varıncaya kadar her şey, Allahu Teâlâ'dan mağfiret diler.» buyurmuştur.

(53) Müslim, Ebû Hüreyre'den.

(54a) Tirmizi, Enes'den.

(54b) Buhârî ve Müslim, İbn Mes'ûd'dan.

(55) İbn Abdülberr, Hasen'den, İbn Abdülberr.

Diğer bâzıları : «Âlim, Allah ile kul arasındadır; bu keyfiyete dikkat etsin.» demişlerdir.

Süfyan-ı Sevrî, Askalân şehrine gitti; orada bir müddet beklediği hâlde, kendisine bir şey soran olmayınca: «Bu diyârda ilim ölmüştür, artık benim beklememe lüzûm yok, vâsita te'min edin gideyim.» dedi. Şübhesiz böyle demesi, öğreticiliğin üstün değerine ve faziletine hevesi ve ilmin devâmını sağlamak arzûsundandı.

Atâ (R.A.): «Sâid İbn Müseyyeb'l ziyâret ettim ve kendisini ağlar gördüm. Sebebini sorduğumda, kendisinden bir şey sorulmadığı için ağladığını söyledi.» demiştir.

Yine bâzı zevât : «Âlimler zamânın ışıklarıdır. Her âlim kendi asrını aydınlatır ve zamânının insânları onların ışığından aydınlanırlar.» demişlerdir.

Hasan-ı Basrî (Allah rahmet etsin) : «Âlimler olmasa insânların diğer canlı varlıklardan farkı kalmazdı. Çünkü onların okutmasıyla insânlar insânlık seviyesine ulaşırlar.» buyurmuştur.

İkrime : «Bu ilmin bir kıymeti var, deyince; nedir? diye soranlara: Onun kadrini anlayıp koruyacak bir ehline vermektir.» buyurmuştur.

Yahyâ b. Muâz : «Âlimler, Muhammed Aleyhisselâm ümmetine anne ve babalarından da şefkatlidirler. Çünkü anne ve babaları onları dünyâ ateşinden, Âlimler ise, âhiret ateşinden korurlar.» buyurmuştur.

Denildi ki : «İlim edinmek için riâyet edilecek usûller şunlardır: Sükût edib dinlemek, ezberlemek, bildiğini tatbik etmek ve sonra da başkalarına öğretmektir.»

Yine denildi ki : «Bilmeyene öğret, bilenden öğren ki, bildiğini korumuş ve bilmediğini öğrenmiş olasın.»

Muâz b. Cebel : Okuyup okutanlar hakkında şunları söylemiştir : «Okuyun öğrenin, zira Allah için ilim edinmek Allah'a karşı ta'zim ve ibâdettir. Müzâkeresi tesbîh, mübâhasesi mücâhededir. Bilmeyene öğretmek sadaka, liyâkatlisine bolca okutmak Allah'a yakınlıktır. İlim, yalnız ve kimsesiz yerlerde sıkıntıyı gideren bir arkadaş, doğru yola kılavuz, zorlukta kolaylık ve sabır mercî'dir. İlim dostlar yanında vezîr, yabancılara yakınlıktır. Cennet yoluna ışık tutar. İlim sâyesinde Allahu Teâlâ bir kısım insânları yükseltir, iyi işlerinde izlerinden gidilen rehber ve öncü yapar. İyilikleri anılır, eserleri kalır. Melekler onları sever ve kanatlarını üzerlerine gererler. Yaş ve kurdan her ne varsa, denizdeki balıklar, karadaki canlı varlıklar ay

ve yıldızlara varıncaya kadar her şey, âlimler için Allahu Teâlâ'dan mağfîret dilerler. Çünkü ilim, kalb gözünü açar, karanlıkta gözlere ışık saçar, zayıflıkta bedene kuvvet verir, insanı yüksek mertebelere ve ebrâr derecesine ulaştırır. İlmî tefekkür, gündüz orucuna ve gece ibâdetine denktir. Allahu Teâlâ'ya itâat, ibâdet, tevhit, saygı, şübheli şeylerden korunmak, sıla-yı rahm'de bulunmak ilim ile olur. Helâl ve harâm ilim ile bilinir. İlim öncüdür; emel ise ondan sonra gelir. İyile-re ilhâm olur; fenâlar ondan mahrûm olur.» Allahu Teâlâdan hüsn-i tevffîk dileriz.

AKLÎ DELİLLER :

Bu bahiste açıklanmak istenen, ilmin fazîlet ve nefâsetidir. Faziletin ne demek olduğunu bilmiyen ve fazilettten gâyenin ne olduğunu anlamıyanların, ilimde veyâ ilimden gayri şeylerde bir haslet olarak bulunduğunu idrâk etmelerine imkân yoktur. Şüphesiz ki, hikmetin ne demek olduğunu bilmeden, falan adam hakîmdir veyâ değildir demek, saçmalamaktan başka bir şey olamaz. O hâlde, biz de faziletin ne olduğunu anlıyalım.

Fazîlet, «fazl» kökünden gelir; ziyâdelik, artma ve çoğalma mânâsına, fazlalık demektir. Bir hükümde ortak olan iki şeyden birisine hâs bir ziyâdelik olursa, işte bunun diğerine faziletli var denir ki, bu ziyâdelik onun kemâli olur. Meselâ: At, merkepten efdaldır, denildiği zamân, bunların yük taşımakta ortak oldukları, fakat atın daha ağır yük taşımakta, düşmâna saldırmakta, koşup kaçmakta ve güzellikte merkepten üstün ve kemâlli olduğu anlaşılır. Hattâ attan büyük bir merkeb kabûl edilse, yine bir değer taşımaz. Çünkü bu ziyâdelik vücûd bakımındandır ki, bir kemâl sayılamaz. Hayvân cismiyle değil, vasıflarıyla değerlendirir. Bu izâhatı anladınsa, attâ diğer hayvânlara nisbetle fazîlet olduğu gibi, diğer sıfatlara nisbetle de, ilmin bir fazîlet olduğunu anlayacağından şübhe edilmez. Atın hızlı gitmesi bir kemâl değil, belki attâ ayrı bir husûsiyet ve üstünlüktür. Amma ilim, zâtında hiç bir şeye nisbet edilmeksizin mutlak bir fazîlet ve kemâldir. Çünkü ilim, Allahu Teâlâ'nın kemâl sıfatı, melek ve peygamberlerin şereflî ve mutlak bir fazilettir. Akıllı atın, ahmak attan daha hayırlı olması keyfiyeti, hiç bir şeye izâfe edilmeksizin ale'l-ittlak onun fazileti olması gibi.

İyi bil ki, râğbet bulan ve nefîs olan her şey üç sebebdan biriyle râğbet görür ve beğenilir :

1 — Başka şeyi için, 2 — Zâtı için, 3 — Hem zâtı ve hem de başka şey için.

Elbette zâtı için râğbet gören, başkası için râğbet bulandan efdal ve şereflidir. Başkası için sevilen altın ve gümüşdür. Bunlar, hadd-i

zâtında insânın hiç bir ihtiyâcını gideremiyen birer mâden parçasıdır. Eğer ticâret vâsıtası olmasalardı, çakıl taşlarından farklı sayılmazlardı.

Zâtı bakımından heves edilen, Allahu Teâlâ'nın cemâline bakmanın lezzetiyle âhiret saâdetine ulaşmaktır.

Hem zâtı ve hem de dolayısıyla istenip heves edilen, meselâ vücûd sağlığı gibi... İnsânın, ayaklarının sıhhatli olmasını istemesi, zâtı bakımından olur. Acı ve sancı duymaması gibi. Başka şey için olur. Arzû ettiği yere yürüyüp gidebilmesi gibi...

Bu itibarla ilme baktığın zamân onu, kendi zâtında tatlı bulursun ve ilim de zâtı için istenilir. Üstelik ilim âhiret saâdetine vesîle ve Allah'a yaklaştıran bir vâsıta olması bakımından da gayri için sevilir. İnsân oğlunun en büyük rütbesi ve arzû ettiği şey de, bu saâdet ve bu saâdete ulaştıran vâsıtaadır. Bu da ilim ve ilme dayanan amelidir. Amel de ilimsiz olamayacağına göre, dünyâ ve âhiret saâdetinin aslı ve bütün ibâdetlerin efdali ilimdir. Nasıl olmasın ki, her şeyin kıymeti neticesiyle ölçülür. İlimin neticesi ise, yüksek makamlara ermek, melekleşmek ve Allahu Teâlâ'ya yaklaşmaktır. Buraya kadar anlattıklarımız, ilmin âhirete âit olan faydalarıdır.

Dünyâlığa gelince: İzzet ve vakar, melikler [bükümdârlar]'e söz geçirme ve tab'an hürmeti celb etme gibi hasletleri vardır. Türklerin en akılsızları ve Arabların eclafı bile, âlimlerine hürmeti tabii bulurlar. Çünkü tecrübeleriyle onların daha bilgili olduklarını anlıyorlar. Yalnız insânlarda değil, hayvânlarda da, bu hassa mevcûttur. Hayvân da üstünlüğü takdîr eder ve bu anlayışladır ki, kendisinden üstün olan insâna itâat eder. Bütün bu saydıklarımız mutlak ilmin fazîletidir. Halbuki ileride beyân edileceği üzere, ilimler de kısımlara ayrılır ve fazîletleri itibâriyle de ayrı kıymet taşırlar.

Bu izâhatımızla, ilim öğretme ve öğrenmenin fazîleti açıklanmış oldu. İlim her şeyden üstün olunca, elbette onu öğrenmeğe çalışmak da en üstün şeyi istemektir, öğretmek ise, en üstün faydayı sağlamaktır.

Bunun beyânı şöyledir: İnsânların maksadı, din ve dünyâlıkta toplanır. Din'in nizâmı ise, dünyânın nizâmına bağlıdır. Çünkü dünyâ âhiretin tarlasıdır. Dünyâ; kendisini ebedî bir vatan tanıyanları değil, bir köprü ve bir misâfirhâne kabûl edenleri, Allah'a ulaştıran hir vâsıtaadır. Dünyânın nizâm ve imâreti ise, insânların çalışmaları-na bağlıdır.

İnsânların iş, san'at ve meslekleri ise üç kısımda toplanabilir:

Birincisi : Yaşayabilmek için zarûrî olan işlerdir ki, bunlar da dördtür :

- 1 — Yiyecek te'mini için rençberlik,
- 2 — Giyecek te'mini için dokumacılık,
- 3 — Mesken te'mini için inşâat,
- 4 — Cemiyetin sevgi, saygı, yardımlaşma ve berâberliğini sağlamak için siyâset.

İkincisi : Bunlara yardımcı olup, yapılmalarına imkân veren işlerdir ki, bunlar da ikiye ayrılır:

- 1 — Rençberlik ve san'at için âlet hâzırhyan demircilik işi.
- 2 — Dokumacılığa hizmet eden, hallaçlık ve eğirme işi gibi..

Üçüncüsü : Bütün bu işleri tamamlayıp süsleyen işlerdir. Bunlar da (rençberlikten alınan mahsûlû öğütüp) pişirmek, (giyim eşyasını) dikmek, boyamak ve yıkamak gibi işlerdir.

Bütün bunlar dünyâ hayâtına nisbetle, bir şahsın uzuvları mesâbesindedir ki, bunlar da üçe ayrılır:

- 1 — Kalb, ciğer ve beyin gibi asıl uzuvlar.
- 2 — Bu asıl uzuvlara hizmet eden mide, damar, şerayın, sinir ve veridler.

3 — Bu asılları tamâmlayıp süsleyen şeyler ki; deri, tırnak parmak ve kaş gibi..

Bu saydığımız san'atların en şerefli asılları olup, asıllarının da en şerefli siyâsettir. Bunun içindir ki, bu siyâset san'atı, menşeiinde diğer san'atların aramadığı kemâlâtı ister. Yine bunun içindir ki, bu san'atın sâhibi, diğer san'atları kendine hizmet ettirir.

Beşeriyeti islâh ile dünyâ ve âhirette selâmete ulaştıracak doğru yolu gösteren siyâset, dört mertebedir :

Birinci ve en üstün mertebe: Peygamberlerin siyâseti, sevk ve idâresi olup; avâm ve havass, bütün insânların zâhîr ve bâtınlarına hükmetmeleridir.

İkinci mertebe: Halife, melik ve sultânların siyâseti ve her sınıf insânlara hükmetmeleridir. Fakat bunlar yalnız zâhire hükmeder, bâtına te'sir edemezler.

Üçüncü mertebe: Allahu Teâlâ'yı ve dinini bilen, peygamberlerin vârisi olan âlimlerin siyâsetidir ki, bunlar hiç bir sınıfın zâhiri işlerine karışmayıp kimseyi zecr ve men'edemeyecekleri gibi, umûm insânlar da kendilerinden istifâde edemez. Ancak milnevver tabakanın bâtına hitâb edebilirler.

Dördüncü mertebe : Vâizler'in siyâsetidir. Bunlar da ancak insânların avâm kısımlarının bâtınına hitâb ederler.

Siyâsetin şu dört mertebesinde nübüvvetten sonra en şerefli, insânları, helâke sürükleyen, kötü hûylardan arıtıp saâdete ulaştıracak güzel hûylar ile süsleyen şeyin, ilmin en büyük faydası olduğunda şübhe yoktur. İşte ilim öğretmekten gâye de budur.

İlmin diğer san'atlardan üstün olduğunu söyledik. Bunun izâhı şöyledir: San'atın değeri üç şey ile bilinir :

Birincisi : O san'atı bilmeye vesîle olan garîza ve mizâca mürâcaat etmekle. Akli ve müsbet ilimlerin, lûgat ilmine olan üstünlüğü gibi. Çünkü müsbet ilimleri bildiren akıldır. Lûgatı öğreten ise işitme hassasıdır. Akıl'ın işitmeden üstün olduğu aşîkârdır.

İkincisi : Umumî faydalarını düşünmek ile, rengberliğin kuyumculuğa üstünlüğünü düşünmek gibi...

Üçüncüsü : Üzerinde işlenen madde ile kuyumculuğun debbağhâ üstünlüğü gibi. Birisinde altın, diğerinde ise, ölü hayvan derisi üzerinde iş görülüyor.

Şübhe yok ki, âhiret yolunu aydınlatan dinî ilimler, tam akıl ve keskin zekâ ile elde edilir.

İleride açıklanacağı gibi, akıl, insân oğlunun en üstün vasfıdır. Çünkü Allahu Teâlâ'nın emânetleri, akıl sâyesinde kabûl edilir ve yine akıl sâyesindedir ki insân, Allahu Teâlâ'nın rızasına mazhar olur.

İlmin umûmî faydalarına gelince; bunda hiç şüphe edilmez. Çünkü neticesi ebedî saâdettir.

Mahallinin şerefine gelince: (Bu da gizli değildir.) Nasıl gizli olsun ki, ilim öğretenler insânların kalbleri ve akılları üzerinde tasarruf ederler. Yeryüzündeki en üstün yaratık insân, insânın en değerli cüz'î ise kalbidir. İlim öğreten, kalbi olgunlaştırmak, temizlemek, cilâlandırmak ve rızâyı ilâhîye yaklaştırmakla meşgûdîr. Bînaenaleyh her cihetten, ilim efdaldır, şerefli ve şerefli.

Hülâsa ilim öğretmek, bir bakımdan Allah için ibâdet, başka bir bakımdan Allahu Teâlâ'ya vekâlettir. Hem de en büyük vekâlet. Çünkü Allahu Teâlâ, en hâs sıfâtı olan ilmi, âlim'in kalbine yerleştirdi. Âlim, Allahu Teâlâ'nın en değerli cevherlerinin hazinedârı gibidir. Bundan, bütün muhtâclara infakda izinlidir. Cennet-i me'vâ'ya ulaştırmakta ve Allahu Teâlâ'ya yaklaştırmakta, Allahu Teâlâ ile kulları arasında vâsita olmaktan daha üstün rütbe olabilir mi? Allah kendi lûtûf ve keremiyle bizleri de bu gibi kullarından eylesin.

Habibine ve bütün hayırlı kullarına salât ve selâm olsun.

İKİNCİ BÂB

BU BÂB MAHMÛD VE MEZMÛM [ÖĞÜLEN VE YERİLEN] İLİMLERİN AKSÂM VE AHKÂMI BEYÂNINDADIR. BURADA FARZ-I AYN VE FARZ-I KİFÂYE OLAN İLİMLER İLE, KELÂM VE FIKİH İLMİNİN, NE DERECEYE KADAR DİN İLMİNDEN SAYILACAĞI VE AHİRET İLMİNİN FAZİLETİ ANLATILACAKTIR.

FARZ-I AYN OLAN İLİMLERİN BEYÂNI

Resûlullah (S.A.V.) buyurdu ki :

« طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

«İlim öğrenmek her müslümâna farzdır.» (56)

Diğer bir hadîsde de :

« أَطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّيْنِ »

«İlim, Çinde bile olsa öğreniniz.» (57) buyuruluyor.

Her müslümânın bilmesi farz olan ilmin hangisi olduğu husûsunda insânlar ihtilâfa düşmüş ve bu husûsda yirmiyi aşan fikir öne sürülmüştür. Tafsilâta girmeden bunları şöyle hülâsa edebiliriz. Her fırka kendi mevzûunun öğrenilmesini farz-ı ayn kabûl etmiştir. Kelâmcılara göre bilinmesi farz-ı ayn olan, kelâm ilmi'dir. Çünkü Allahu Teâlâ'nın varlığı, birliği, zâtı ve sıfatları kelâm sâyesinde bilinir. Fakihlere göre: Fıkıh ilmi'dir. Çünkü ibâdet ve muâamelelerin helâl ve harâm kısımlarıyla, mutlak helâl ve harâm fıkıh ilmiyle

(56) İbn Mâce Hz. Enes'den.

(57) İbn Adiyy ve Beyhakî Hz. Enes'den, Taberânî İbn Mes'ûd'dan ve İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

öğrenilir. Bu ilimlerin gâyeleri de ender tesâdüf edilecek ince mes'e-
leler değil, belki ferdlerin muhtâç olduğu günlük mes'elelerin hallidir.
Tefsîr ve hadîs âlimleri : Bu ilimden maksad Kur'ân
ve Hadîs olduğunu söylerler. Çünkü diğer ilimler bunlar sâyesinde
elde edilir. Sofîyye ise tasavvuf ilmi'ni öne sürerler ki, bunlar da
kollara ayrılır. Bir kısmı, bu ilimden gâye, insanın kendi hâlini ve
Allah katındaki makaamını bilmesidir, derler. Diğer bir kısmı da ih-
lâs ve nefsin âfetlerini bilmek, Şeytan'ın vesvesesi ile meleğin ilhâ-
mını ayırabilmektir derler.

Diğer bâzılarına göre de, ilm-i bâtın'dır. Bu ilim de erbâbına
farzdır der ve bu sûretle hadîsi umûnu şümûlünden çıkarmış olur-
lar. Bunun gibi Ebû Tâlib-i Mekki de: «Mebâni-i İslâm hadîsi-
nin tazammun ettiği ilimdir» der. Bu («Mebâni-i İslâm» hadîsi.)

«بِنِیِّ الْإِسْلَامِ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ . . .»

«İslâm dini beş esâs üzerine kurulmuştur: Allahu Teâlâ'nın var-
lığına, birliğine şehâdet getirmek...» (58a)

diye başlayan hadîsdir. Çünkü farz olan bu beş şeydir. Elbette bunla-
rın farz olma keyfiyetiyle tatbik şekillerini de bilmek farzdır.

Bu husûsda, şüpheyi kaldıracak son sözün, bizim anlatacağımız
olacağı kanâatindeyiz. O da Mukaddime'de anlattığımız gibi, ilmin:
Muâmele ve Mükâsefe ilmi olarak ikiye ayrılması ve burada aranan
ilm'in ise muâmele ilmi olmasıdır.

Âkil ve bâliğ kulların yapmakla mükellef oldukları üç şey vardır:

- 1 — İ'tikad [inanmak].
- 2 — Fiil [inandıklarını yapmak.]
- 3 — Terk [Yasak edilenleri yapmamak].

Yaş haddinin tamâmlanması veya rüyâlanmakla erginleşen akıllı
kimselere evvelâ farz olan şey, anlıyarak şehâdet getirmek, yâni Al-
lah'ın birliğini ve Peygamberin risâletini tasdik etmektir. Bu şehâdet,
taklid ile de mümkündür. Bunun için delil aramağa, kıyâs ve kaziy-
yeler tertibe lüzûm yoktur. Gâye, şek ve şüpheden uzak, kat'i bir
inançtır. Böyle bir inanç bulundu mu maksad hâsıl olur. Bizzât
Peygamber Efendimiz, Arab câhillerinin tasdik ve ikrâriyle iktifâ eder,

ayrıca kendilerine delil öğretmezdi. Binâenaleyh inanarak ve anlıyarak şehâdet getiren, ilk vazifesini yapmış ve o ân için başka bir farzı kalmamıştır. Şâyet o ânda ölse, itâat etmiş bir mü'min olarak ölür.

Bundan sonra gelen mükellefiyetler, ayrı ve başka sebeblere dayanır, ki bunlar herkes hakkında zarûri değildir. Hattâ çok kimseler bâza mükellefiyetler hâricinde kalırlar.

Bu mükellefiyetleri icâb ettiren sebebler fiil, terk ve i'tikad ile alâkâhdır :

Fiil ile alâkah mükellefiyetler :

Kuşluk vakti, imân etmiş bulunan bir müslümânın öğleye kadar yaşamasıyla kendisine yeni bir farzın düşmesi gibi. O da öğle vaktinin girmesiyle, şartı olan temizlik ile berâber, namâzı bilmesidir. Hiç bir arıza ve engeli yok iken, tam öğle vaktini bekledikten sonra, namâzın şart ve rûkûnlerini vakit çıkıncaya kadar öğrenemiyecekse, vakit girmeden hazırlanması farzdır, denirse de; farz olan amelin şartı olan bilginin farz olması, o amelin farz olmasından sonradır da denebilir. Buna göre de namâz bilgilerini namâz vakti girmeden öğrenmekle mükellef değildir. Diğer vakit namâzları da bunun gibidir.

Eğer Ramazana kadar yaşarsa, kendisine yeni bir farz daha düşer. O da oruç ile alâkah hükümlerdir. Oruç vaktinin imsâktan akşama kadar olduğunu, farz olan niyet ile yemek içmek ve temâsdan çekinmek olduğunu ve bu hâlin Şevvâl ayına kadar devâm ettiğini bilmektir.

Sonradan zenginleşir veya zengin olarak ergin olursa, kendisine yeni bir farz daha düşüyor. O da ne kadar zekât vereceği ve bunun hemen değil, artıcı olan malın, bir sene elinde kaldıktan sonra verileceği gibi hükümlerini bilmesidir. Hattâ her çeşit malın değil, ancak kendi elindeki mal cinsinin zekâtını öğrenmekle mükelleftir. Eğer yalnız devesi varsa, deve zekâtını bilmek yeter. Diğer mallarda da hüküm böyledir.

(Hac farzasına gelince); bu fevrî yâni acele olmadığı için hac mevsiminde hemen hac mes'elelerini öğrenmekte acele lâzım değildir. (58b)

(58b) Şâfi'i ve Hanbelîlere ve bizim imâmlardan Muhammed'e göre, hüküm böyle olmakla berâber, İmam-ı a'zam, İmam-ı Mâlik ve bir sözünde Ebû Yûsuf «fevrî yâni zengin olduğu senenin hac mevsiminde hac etmek borçtur, tehirî günâhtır. Ancak hayâtında hac etmek mümkün olursa tehir mes'uliyeti kalkar. Şüphesiz mâzeret hâlleri müstesnâdır.» buyuruyorlar.

Fakat İslâm ulemâsına yakışan, azık ve binit gibi gerekli imkân-lara sâhib olana, haccın te'hiri olarak farz olduğunu bildirmektir. Hattâ çok kerre hemen hac etmek isterse o vakit hac keyfiyetini de hemen öğrenmek farzdır. Öğrenilmesi farz olan, haccın erkân ve ve-cibeleridir. Sünnetlerini öğrenmek farz değil; sünnetler nâfile ibâ-det olduğundan öğrenilmeleri de farz değil, nâfile'dir. O ânda asıl haccın kendisine farz olduğunu ona duyurmamanın harâm olup olmadığına dâir söz, fakîhlere âittir; bizi alâkadar etmez. Yapılması gereken diğer farz-ı ayn'larda da hüküm böyledir.

Terk edilmesi farz olan şeyleri öğrenmeğe gelince :

Bunları da hâle nazaran öğrenmek elzemdir. Bu da şahsın vazî-yetine göre değişir. Çünkü: Bir dilsizin «şu sözü söylemek yasaktır» bir körün «şuna bakmak harâmdır», bir Bedevî'nin «şu yerlerde otur-mak memnû'dur» diye öğrenmeleri farz değildir. Şu hâlde yapılması gereken şeyleri öğrenmenin farz olması da şahsiyyet itibâriyledir. İn-sânın yapamayacağı yasaklardan değil, yapması mümkün olan yasak-lardan ikaz edilmesi lâzamdır. Meselâ: Bulunduğu muhitte müslü-mânlar arasında lpek giyen, başkasının malını zorla alan veya nâ-musa tecâvüz edenler varsa, bunların harâm olduklarını öğretmek lâzamdır. Şu ânda değil, fakat ileride yapmak ihtimâli olan kimse de aynı hükümdedir. Hattâ bulunduğu muhitte içki ve domuz eti kul-lanılıyorsa onun da bu yasağı yapmasını göz önünde tutarak bunların harâm olduklarını öğretmek farzdır. Öğretilmesi farz olan her şeyi öğrenmek de farzdır.

İtikad ve kalb işlerine gelince :

İçinde doğacak şübheleri giderecek kadar ilim edinmesi farzdır. Eğer şehâdet kelimesinin mânâsında şübhe ederse, bu şübheyi izâle edecek kadar ilim öğrenmesi farzdır. Eğer kendisinde böyle bir şüphe uyanmaz ve kendisi de henüz Allahu Teâlâ'nın kîdemini ve âhirette gö-rüleceğini ve Allahu Teâlâ'nın, hâdisâta mahal olmadığını ve bunlara benzer itikad mes'elelerini öğrenmeden ölürse, mü'min olarak öldüğün-de icmâ vardır. Fakat insanın kalbine doğacak bu gibi hâtıralar, bâzan kendî tabiatı ve düşüncesinden, bâzan da başkalarından duymakla-dır. Eğer erginlik çağında, çocuk böyle kelâm münâkaşalarının alıp yürüdüğü bir muhitte ise, lâyük olan kendisini bu felsefeden koru-mak ve evvelâ yalnız hakk'ı öğretmektir. Çünkü: Boş bir cevher olan o çocuğun kalb ve beynine evvelâ o şüphe uyandıracak şeyler doldu-rulursa bunları atmak farz olur. Halbuki bu da bâzan çok güç olur. Na-sıl ki tefeciliğin çoğaldığı bir memlekette alış - veriş eden bir müs-lûmânın, kazancının helâl olabilmesi için, meşrû' kazanç yollarını

öğrenmesi ve tefecilikten çekinmesi kendisine farz ise, farz-ı ayn olan ilimler için de vaziyet böyledir. Bunun mânâsı, olan işin keyfiyyetini bilmektir. Kim farz olan ilmi ve farz olduğu vakti bilirse, farz-ı ayn olan ilmi de bilmiş olur.

Soflyenin, farz-ı ayn hakkında: «Meleğin ilhâmiyle Şeytanın vesvesesini ayırmaktır» demeleri de doğrudur. Fakat bu, herkes hakkında değil, ihtiyâcı olana, gönlünde böyle şeyler doğan kimseye mahsûstur. Vaktâ ki insan oğlu çok kerre kendini gösteriş, çekemezlik ve benzerî kötü arzûlardan koruyamaz oldu ise, insânı perişan eden bu hâllerden de korunacak kadar bilgi edinmesi farzdır. Bu ilim kendisine nasıl farz olmasın! Zîra Peygamber Efendimiz bir hadîsi şerifinde şöyle buyuruyor:

«ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شَحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ»

«Üç şey insanı helâk eder: Son derece cimrilik, tamâmen arzûlarına nymak ve kişinin kendini beğenmesi.» (59)

Halbuki bunlardan kimse kendini kolay kolay kurtaramaz. İleri de anlatacağımız kibir ve benzerî gibi diğer kalbî hastalıklar, Hadîs-i Şerîfde açıklanan bu üç esâsa bağlıdır. Bu hastalıkları tedâvi, sâhiplerine farz-ı ayndır. Bunları tedâvi için de mâhiyyet, menşe' ve âlâmetlerini bilip teşhîslerini koyup tedâvi çârelerine baş vurmak gerekir. Çünkü: Fenâlığı bilmeyen, fenâlığa düşebilir. İlâç demek hastalığı zıddıyla tedâvi demektir. Teşhîsi konulmayıp ilâcı bilinmeyen hastalık elbette tedâvi edilemez.

Bu mühlikât arasında saydıklarımızın çoğunu bilmek farz-ı ayn iken ne yazık ki topyekûn insânlar lüzûmsuz şeylerle vakit geçirir de bunları ihmâl ederler.

Müslümân çocuğuna inanması için, şehâdet kelimesinden sonra bunun tamâmından sayılan: Öldükten sonra dirilmeği, hisab'ı, mîzan'ı, cennet ve cehennemi de öğretmek lâzımdır. Bu gencin, Peygamber'in Allah tarafından gönderilmiş bir resûl olduğuna inandıktan sonra, tebliğ ettiği risâletin de ne demek olduğunu anlaması lâzımdır. O da Allah ve Resûlüne itâat edenin cennet'e, bunları tanımayıp isyân edenin ise cehennem'e gideceğini bilmektir.

Şu söylediklerimize dikkat edersen doğru yolun bu olduğunda şüphen kalmaz. Yine anlarsın ki insân oğlu gece ve gündüz her hâlû kârında, ibâdet ve muâmelesinde kendisini alâkadar eden yeni bir hâdiseyle karşı karşıyadır. Her karşılaştığı ve karşılaşacağı vak'alar için de yeni bilgi edinmesi, sorup öğrenmesi lâzımdır.

Peygamber Efendimizin : «İlim öğrenmek her Müslümâna farz-ıdır» buyurduğu hadisindeki «El - ilmu» kelimesindeki lâ-m-ı ta'rifinde ifâde ettiği gibi, öğrenilmesi farz olan ilimden gâyesinin müsümânlar üzerine farz olan amel ilmi olduğu anlaşıldığı gibi, bizim beyânâtımızla da bunların farz olma zamânı açıklanmış oldu. Her şeyi olduğu gibi bilen ancak Allahu Teâlâ'dır.

FARZ-I KİFÂYE OLAN İLİMLER

Bilmış ol ki, ilimlerin kısımlarını, şerhetmeden, farz olanları ile olmayanlarını ayırmak mümkün olmaz. İlimler, esâs itibariyle ikiye ayrılır:

1 — ŞER'İ İLİMLER : Yâni, hisâb gibi akıl ile, tabâbet gibi tecrübe ile, lûgat gibi işitmekle bilinmeyip ancak Peygamberlerden öğrenilen ilimler.

2 — ŞER'İ OLMAYAN İLİMLER : Yâni diğer vâsıtalar ile elde edilen ilimler. Bunlar da mahmûd, mezmûn ve mübâh olmak üzere üçe ayrılır.

Mahmûd olanlar, dünyâ işlerini düzene koyacak, insânların sıhhatini koruyacak ve ihtiyaçlarını cevaplandıracak tıb ve hisâb ilmi gibi ilimlerdir, ki bunlar da farz-ı kifâye ve fazilet olmak üzere iki kısma ayrılır.

Farz-ı kifâye olanlar: Dünyâ işlerini tanzim için lâzımdırlar. Tâbâbet gibi ki, insân oğlunun sıhhatli olarak yaşayabilmesi için zarûridir.

Hesâb gibi ki, bu ilim de, alış - veriş, mirâs, vasiyet ve bütün muâmelâtta zarûridir.

Şu ilimleri bir belde bile bulunmazsa halk zorlukla karşılaşır ve hepsi birden mes'ûl olur. Fakat ihtiyaç nisbetinde bir veya bir kaç bilenin bulunması kâfidir. (Artık hepsinin muhâsib veya tabib olmasına lüzûm kalmaz) ve bu sûretle diğerleri de bu vecibeden kurtulmuş olur.

Tıb ve hisâbın farz-ı kifâyeden olduklarına dâir beyânâtımıza şaşmayın. Hakikat şu ki: Bütün san'atların asılları aynı hükümde

olup farz-ı kifâyedirler. Rençberlik, dokumacılık, siyâset, dikicilik, tabâbet vesâire gibi... Çünkü: Bir memleketin tabîbî olmazsa hastalık çoğalır, insânlar işinden gücünden kalır, tâkattan kesilir ve nihâyet ölüme mahkûm olur. Derdi veren Allah dermânını da yarattı. Kullarına, o devâyı bulacak kabiliyeti bahşetti ve faydalanmaları için sebebini de izhâr ettir. Körü körüne ihmâl neticesi ölüme mahkûm olmak doğru olmaz.

Öğrenilmesi farz olmayarak fazîlet sayılan ilimlere gelince :

Bunlar da saydığımız bu ilimlerin, çok ender lâzım olacak en ince teferruâtına inmeaktır. Elbette ki bu da, lâzım olan kısımları anlamayı kolaylaştırması bakımından bir fazîlet ve üstünlüktür.

Mezmûm (olup yerilen) ilimlere gelince :

Bunlar dinde yeri olmayıp, hiç bir fayda sağlamıyan, sihr, tılsımât, şu'beze, telbisât gibi ilimlerdir.

Mübâh, (yâni ne yasak ve ne de öğrenilmesi mecbûrî) olan ilimlere gelince: Çok ileri gitmemek şartıyla, eğlence olmayan şiirleri öğrenmek, eski târihlerle meşgûl olmak, bunlara misâl olarak zikr edilebilir.

Anlatmak istediğimiz şer'î ilimlerin hepsi makbûl'dür. Ancak, hakikatte şer'î olmayan bâzı bilgiler de araya karışırsa mezmûm olur.

Bunların şer'î ilimlerden olduğu zannedilmiş olmasına binâen, dinî ilimler de makbûl ve mezmûm olmak üzere ikiye ayrılır.

ŞER'İ İLİMLERİN KISIMLARI

Makbûl olan şer'î ilimler: Usûl, fûrû', mukaddimât ve mütemmi-mât olmak üzere dörde ayrılır:

BİRİNCİ KISIM — (Asıl olan ilimler) : Kitâb, Sünnet, İcmâ' ve Sahâbenin yolu'dur. Kitâb ve sünnet asıl olmakla berâber, sünnete delâleti bakımından ümmetin ittifakı [icmâ'] da üçüncü derecede bir asıldır. Ashâb-ı kirâm, vahye şahid oldukları gibi sonradan gelenlerin bilmediği bir çok şeylere yetişmişlerdir. Bâzan görünüşün anlatıklarını yazılar anlatamaz. Bu sebeplerden âlimler onlara uymağı ve izlerinden gitmeği uygun buldular. Bunun da muâyyen yolları ve husûsî şartları var ki, burada onlarla meşgûl olmak uygun düşmez. (60)

(60) Burada kıyâs-ı fukahâ'dan bahsedilmiyor. Çünkü: Kıyas, bu üç tânenin fer'i ve usûl âlimlerinin vazifesidir; aynı zamanda Hanefî'lere göre, kıyâs, hükmü isbât edemez, belki izhâr eder.

İKİNCİ KISIM — Fürû' adını taşır ki, bu da bu asıllardan çıkarılan ilimlerdir. Fakat bunların anlaşılması sözün gelişigüzel mânâsından değil, belki akl-ı selimin tenbihiyle genişleyen keskin zekânın konuşulan sözlerden, o sözle alâkalı başka mânâlar çıkarmasıyledir. Nitekim Peygamber Efendimizin şu hadisinden çıkarılan mânâ gibi:

«لَا يَقْضِي الْقَاضِي وَهُوَ عَضْبَانٌ»

«Kadı, gadablı iken hüküm vermez.» (61)

Gadab kelimesinin asıl mânâsı, hisim iken, bundan def'-i tabii ihtiyâcı, açlık ve hastalığı varken hüküm vermez mânâsını anlamışlardır.

Bu fürû' ilmi de ikiye ayrılır :

1— Dünyâ işlerinin tanzimi ile alâkalı ilimler : Bunları fıkıh kitâbları anlatır ve bunlarla meşgûl olanlara «fakih» adı verilir. Bunlar dünyâ âlimleridir.

2 — Âhret işlerinin tanzimi ile alâkalı ilimler : Bunlar da kalb'in, iyî ahlâk kötü ahlâk ve Allahu Teâlâ katında sevilen ve seilmeyen hâllerini bildiren ilimlerdir. Kitâbımızın son kısmı bunu anlatır. Âdet ve ibâdetle kalbden a'zalara sırayet eden hâlleri de bu kitâbın birinci bâbı içine alır.

ÜÇÜNCÜ KISIM — İlimlere mukaddime olup âdetâ ilimleri elde etmeğe birer âlet kabilindendir. Lûgat ve nahv ilmi gibi. Bunlar hadd-i zâtında dinî ilimlerden değildir. Ancak Kur'an ve Hadis dinî ilimlerin anlaşılmasında lâzımdırlar. Çünkü : Kitâb ve Hadis Arab lîsânı üzerine olduğundan, dinimizi anlayabilmek için bu ilimlere muhtâcız. Bunun gibi yazı öğrenmek de lâzımdır. Şu kadar ki lîsân kadar zarûrî değildir. Çünkü : Peygamber Efendimiz de ümmî idi [okuryazar değildi]. Hattâ her söylenen ezberlenip unutulmasaydı yazı ihtiyâcı da azalmış olurdu. Fakat bu mümkün olamadığından yazı da zarûrî bir ihtiyâttır.

DÖRDÜNCÜ KISIM — Bu saydığımız üç kısmı tamâmlayan ilimlerdir ki, bunlar da biri Kur'an, diğeri Hadis ile alâkalı olmak üzere ikiye ayrılır :

Kur'an-ı Kerim ile alâkalı tamâmlayıcı ilimler üçe ayrılır :

1 — Kur'an-ı Kerim'in okuma şeklini, harflerin okunuş ve çıkış yerlerini bildiren ilim [Kırâat ve Maharicu'l- Hurûf].

(61) Buhâri ile Müslim, Hz. Ebû Bekir'den.

2 — Kur'ân-ı Kerim'in mânâsını anlamakla alâkalı ilimler. Tefsir gibi. Tefsir işi de menkûle dayanır. Yalnız Arab lisânını bilmek yetmez.

3— Kur'ân-ı Kerim'in ahkâmiyle alâkalı ilimler. Bunlar : Nâsih [Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin eski hükmünü kaldıran yeni hüküm], mensûh [Kaldırılan hüküm], ânım [Çok mânâsı olan], hâs [Tek mânâsı olan], nass [Konuşma san'atıyla sözün mânâsı çok açık olan], zâhir [Düşünmeden anlaşılan] gibi husûslar ve bunların bâzılarıyla amel edip bâzılarıyla amel etmemek keyfiyeti beyânında olan ilimlerdir. Bunları anlatan ilme «Usûl-i fıkıh» denir ki, bu sünnete de şâmilirdir.

Hadis ve haberleri tamâmlayan ilimler : Hadis âlimlerini isimleriyle, soylarıyla, sahâbenin isim ve sıfatlarıyla, râvilerde doğruluğu ve zayıfı kuvvetliden ayırmak için, râvilerin hâlini ve hattâ mürsel hadisi müsneden ayırmak için yaşlarını bildiren ilimdir.

İşte bu saydıklarımızın hepsi mahmûd ve öğrenilmesi farz-ı kifâ-yeden olan dinî ilimlerdir.

Eğer «Fıkıh'ı nîçin dünyâ ilmine, fakihleri de dünyâ âlimleri me-yânına kattın?» dersin, bil ki; Allahu Teâlâ, Âdemi topraktan çıkardı Neslini de çamur suyundan ve atılan bir parça sudan yarattı ve onları babamın belinden ananın rahmine, oradan da dünyâya çıkardı; sonra kabre, sonra da huzûruna, sonra yâ cennete veyâ cehenneme attı. İşte başlangıçları, işte neticeleri ve varacakları yerler. Dünyâyı da, azık olmağa yarayacak kısmını almak için, âhiret kazancı olarak yarattı. Eğer insân dünyâdan dürüst bir şekilde faydalansa, dedi-kodu ve husûmetler ortadan kalkar ve kendiliğinden fıkıh ilmi de düşerdi. Lâkin dünyâya tama' ile sarılmaları, düşmânlığı doğurduğundan, onları idâre edecek hükûmete ihtiyâç hâsıl oldu. Hükûmet reisi de bu husûsda kanunlara muhtaç oldu. İşte «fakih» bu siyâset kanunlarını yapan ve halk arasındaki çekişmeleri kaldırmanın yolunu bilen aracı bir kimsedir. Fakihler, milleti idâre eden hükûmet adamlarının hocaları ve çekişmelerde halkı idâre etmenin doğru yollarını gösteren kimselerdir. Ömrüme yemin ederim ki! Fıkıh ilmi [Hukuk] dünyâ ile alâkalı olduğu kadar dîn ile de alâkalıdır. Lâkin dîn ile alâkası, dünyâ vasıtasıylaadır. Zira «Dünyâ, âhiretin tarlasıdır.» Dîn, dünyâ ile tamamlanır. Dîn ile sultanlık [devlet idaresi] arkadaştır, ikizdir. Dîn asıl [kök]'dir, pâdişah [hükûmet] onu korur. Kökü olmayan yıkılma-ğa mahkûm olduğu gibi korunmayan temeller de yıkılır, yok olur. Mülkün tamamlanması ve korunması hükûmetle mümkündür. Husûmetlerde mülkü korumak ve nizâmı kurmak da fıkıhla halledilir.

Halkı, siyâsetle idâre, bizzât dînden olmayıp, ancak dîn'in kendi-

siyle tamâmlanabileceği şeylere yardımcı olduğu gibi, idâre ve nizâm yollarını bildiren fakih de bunun gibidir.

Nitekim hacca gidenler haydutlardan korunmak için muhâfıza muhtâttır; (muhâfız olmadan bu farizeyi yapamaz.) Fakat bunun hacc ile münâsebeti çok uzaktır. Çünkü : Hacc başka, bu yola girmek başka, haccı tamâmlayacak olan yolda muhâfaza ve korunmanın kanun ve hilelerini bilmek başka bir şeydir. İşte fakihler de hacc yolculuğuna çıkan zâtların emniyetle yolculuklarını te'min için korunma çârelerini bildiren kimselere benzerler. Onun hacc ile alâkası ne derece ise, fakihlerin de din ile alâkası o nisbetteki ki, dördüncü derecede kalıyor. Bu dâvamıza Peygamber Efendimizin şu hadisi açıkça şahittir :

«لَا يُفْتِي النَّاسَ إِلَّا ثَلَاثَةٌ : أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُتَكَلِّفٌ»

«İnsânlara ancak üç kimse fetvâ verebilir. Emir, me'mûr ve mütekellef.» (62)

«Emir», imâm ve hükümdârdır. «Me'mûr» onun nâibidir «Mütekellef» ise, ihtiyâç olmadığı hâlde, kendi kendine yorulup taklid yolu ile fetvâyâ kalkışan kimsedir.

Halbuki Sahâbe-i kirâm, âhîret ve Kur'ân'dan sorulduklarında hemen cevâb verdikleri hâlde, fetvâ vermekten kaçınırlar ve fetvâ işini yekdiğerine havâle ederlerdi. Hadis'deki «Mütekellef» yerine bâzı rivâyette «El - murâi» yazılmıştır. Çünkü : Fetvâ için tâyin edilmediği halde kendi kendine taklid ile fetvâyâ atılan kimsenin gâyesi mâl ve mevki talebinden başka bir şey olmadığı için riyânın tâm kendisidir.

Eğer : «Senin bu söylediklerin, dünyâ nizâmı için olan cezâlarda, diyet, kusâs ve dâvalarda haklıyı haksızdan ayırmak gibi kısımlarda doğrudur. Fakat ibâdetten olan namâz ve oruç mes'eleleriyle muâmelâtta olan helâl ve harâmı ta'yin etmekte doğru olamaz. «Çünkü : Bunlar tamâmen dinî'dir.» dersin cevâben deriz ki : «Bir fakihin âhîret amellerine en yakın olarak mevzû-ı babs ettiği şeyler İslâmiyet, namâz, zekât, helâl - harâm olmak üzere üç'dür. Düşünürsen bunlarda da fakihin görüşleri dünyâdan öteye geçemez. Bunların da dünyâyı alâkadar eden işler olduğunu anladıktan sonra artık diğerlerinde şübhe kalmaz.

(Şimdi bu üç şeyi teker teker ele âlarak dünyevî olduklarını açıklayalım :)

Fakihler, İslâmiyetin sıhhat, fesad ve şartlarından bahsederler;

ancak insanın sözüne, diline bakar, ona göre hüküm verirler. Kalb ise fakihin idâre ve tahakkümü hâricinde kalır. Çünkü: Bizzât Peygamber Efendimiz kılıç kuşanan kumandan ve başkanları [Erbâbu's-süyûf ve's-saltana'yı] kalbe müdâhaleden men' etmiştir. Nitekim kelime-i şehâdet söyleyen kimseyi öldürene:

— Kelime-i şehâdet getirdiği hâlde niçin öldürdün? diye sorunca:

— Yâ Resûlallah, korkudan söyledi, yoksa kalbinden inanmadı, diye özür beyân etmesi üzerine Peygamber Efendimiz:

«هَلَّا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ»

«Kalbini yardın da baktın mı?» (63) dedi.

(Yâni: «Kalbi, senin vazifen değil, diline bak.» diye kalbi aramadan men' ettiler.) Belki fakih, kılıç altında şehâdet getirenin İslâmiyetinin doğruluğuna hükmeder. Bununla berâber iyi bilir ki, İslâmiyet onun kalbine işlememiş, cehâlet ve şaşkınlık perdesini kaldırmamış, niyyetine düzeltmemiştir. Ancak kılıcın sâhibine işâret ediyor, çünkü bir yandan malına el atılırken, öte yandan da kılıç boynuna inmek üzeredir. İşte yalnız diliyle getirdiği şehâdet, boynunu ve malını kurtarmış oluyor; bu ise dünyâlıktır. Bu sebepten Peygamber Efendimiz söyle buyuruyorlar :

«أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُواهَا فَقَدْ عَصَمُوا مِنِّي دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ»

«Ben insânlarla «Lâilâhe illallah» deyinceğe kadar harb etmekle emrolundum. Bunu dediler mi cân ve mâllarını benden korumuş olurlar.» (64)

Peygamber Efendimiz, şehâdetin faydasını, bunu İkrâr edenlerin mâl ve cânlarının korunmasıyle beyân buyurdu. Âhirette ise malın fayda vermeyeceği meydândadır. Âhirette ancak kalbin ihlâsı ve nûru fayda verir ki, bu da fıkıh ile alâkalı değildir. Eğer bir fıkıh âlimi bundan bahsetmek isterse, kendi ihtisâsı hâricinde kalan, tabâbet ve ke-lâmdan bahsetmesine benzer.

(63) Müslim, Usâme b. Zeyd'den.

(64) Buhâri ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

Namâza gelince: Bir fakih namâz kılan kimse, her ne kadar Allah huzûrunda olduğunu unuttur ve zihni ile çarşıdaki işlerini ayarlamak ile meşgûl olursa da Allah rızası için tekbir alıp zâhiri şart ve erkânına riâyet ederek kılanın namâzının sıhhati ile fetvâ verir. Halbuki kalbe nüfûz etmeyen şehâdetin Allah indinde kıymetli olmadığı gibi bu namâzın da âhirette bir faydası yoktur. Fakih: «Bu namâz sahihdir.» derken, evet Hak Teâlâ'nın emrine uydu ve bu sâyede ta'zirden kendini kurtardı demek ister.

Huşû-i bâtinî ve namâza kalıbıyla girdiği gibi kalbiyle girme keyfiyeti ki asıl âhiret ameli budur. Zâhiri ameller ancak bununla fayda verir; fakih ise buna karışmaz, çünkü mevzûu dışındadır.

Zekâta gelince: Fakih, zenginin, vermekten yüz çevirdiği vakitte pâdişahın zenginden cebren alacağı miktârı, zenginin ödeyip ödemediğine bakar. Zengin, bu muâyyen miktârı verdiği vakit, fakih de zengin için: «Berâet-i zimmet etmiştir» der.

Hikâye edildi ki: Kadî İmâm Ebû Yûsuf, zekât borcunu düşürmek için sene tamâmlanacağı sırada mahnı âllesine hibe eder, sonra da âllesi kendisine hibe eder ve bu sûretle mâl, bir sene bir elde kalmazmış. Bu hâl, İmâm-ı A'zam'a duyuruldu; İmâm-ı A'zam da: «Evet, bu onun fıkıh bilgisindendir.» dedi. Evet bu, dünyâ fıkından olduğu tasdik edildi. Fakat bu âlimin âhirette zararı, her cinâyetten üstündür; çünkü bu gibi ilimler zararlı ilimlerdir.

Helâl ve harâma gelince: Evet harâmdan kaçınmak dindârlıktır. Lâkin bunun da dört derecesi vardır:

1 — Şehâdeti kabûl olacak derecede vera'dır ki, bu kadarından çekilmezse velîlik ve mahkemelerde şahidlik hakkını kaybeder. Bu da açık olan harâmlardan sakınmaktır.

2 — Sâlihlerin vera'dır ki, bu da helâl ve harâm olması ihtimâli dâhilinde bulunan şüpheli şeylerden korunmaktır.

Nitekim bu husûsda Peygamber Efendimiz:

«دَعْ مَا يَرِيْبِكَ إِلَى مَا لَا يَرِيْبَكَ»

«Sana kuşku veren ve seni şüpheye düşüren şeyleri bırak da, şüphe vermiyen şeyleri yap.» (65)
buyurmuşlardır. Ayrıca:

(65) Tirmizi, Hasan b. Ali'den.

«الْإِنَّمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ»

«Günâh, kalb'in titremesidir. (Yâni; herhangi bir işi yaparken) kalb'in huzûr içinde olmalıdır. Eğer kalb'in çarpıyorsa o iş makbûl değildir.» (66) buyurmuşlardır.

3 — Muttakîlerin vera'idır ki, bu da harâma sebep olması ihtimâli olan helâlî terk etmektir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerifinde :

«لَا يَكُونُ الرَّجُلُ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ بَالًا بِأَسْ بِهِ مَخَافَةٌ
مِمَّا بِهِ بِأَسْ»

«Kişi, zararlı şeylere düşmek korkusundan, zararsız gibi görülen şeyleri terk etmedikçe muttakîlerden olamaz.» (67)

buyurmuşlardır. Meselâ : Gıybet'e düşmek korkusuyla insânların vaziyetinden bahsetmemek, şehvetinin galeyanı sebebiyle bâzı yanlış yollara sapmak ihtimâlini göz önüne alarak, esâsında helâl olan, cânının her arzû ettiği şeyi yemekten çekinmek gibi.

4 — Sıddıklar vera'idır. Bu da her ne kadar kendini harâma düşürmeyecekse de, Allah'a yakınlığı artırmayacak şekilde ömründen bir cüz'ünün boşa geçeceği korkusundan, bütün mevcûdiyetiyle Allah'a teveccüh edip her şeyden yüz çevirmektir.

İşte vera'nın şu dört derecesi de - yalnız birinci derece hariç - fakihlerin mesleği dışında kalır. Birinci derece ise, maddî hayâtta şehâdetinin makbûl olup olmayacağı keyfiyetidir ki bu, âhiretteki mes'ûliyyetten insânı korumaz. Nitekim Peygamber Efendimizin Vâbise'ye olan şu sözü bunu te'yid eder :

«إِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ»

«Sana her ne kadar fetvâ verseler bile, sen kalbine danış. Yâni :

(66) Beyhaki, İbn Mes'ûd'den.

(67) Tirmizî, Atıyye es-Sa'dî'den.

Müftüler sana her ne kadar cevâz fetvâsı verseler de, sen kalbine bak, eğer kalbin huzûr bulmadı ve tatmîn edilmediyse vaz geç, o işi yapma.» (68)

Halbuki fakihler kalbin titremesinden ve kalb ile amel keyfiyyetinden bahsetmezler; belki adâlette aranan miktâr ile kifâyet ederler.

Anlaşıldı ki, fakihin bütün hükümleri, âhiret yolu kendisiyle düzenlenecek olan dünyâ ile alâkalıdır. Eğer bu arada bilmünâsebe kalbe müteâllik bir şey söylerse bu söz bi'l-asâle değil, belki bi't-tebâiyyedir. Nitekim bâzan da mevzû arasına tabâbet, hisâb, ilm-i nücûm ve kelâm-dan bâzı sözler karıştığı olur. Yine hikmetin nahiv ve şiire karışması gibi...

Süfyan-ı Sevrî, Ulûm-i zâhirede bir imâm iken : «Bu ilm-i zâhirin, âhirette bir kârı yok.» derdi. Halbuki şeref, gereğiyle amel edilen ilimde olduğunda ittifak vardır. Bu ilmin, zihâr [hanımını annesine benzetmekteki hüküm], il'ân [şâhidsiz zinâda karı kocanın karşılıklı lânetleşmesindeki hüküm], selem [ticârî muâmeledeki hüküm], icâre [kirâdaki hüküm] ve sarf [borçların ödeme mahallini gösteren hüküm] ilimleri olduğu nasıl zannedilir? (Zâten fakihin meşgûl olduğu bunlardır.) Allah'a yakınlık için bunlarla meşgûl olmak ahmaklıktan başka bir şey değildir. Amel, kalb ve âzalar ile yapılandır. Şeref de bundadır.

Eğer : «Sen tabâbet ile fıkı bir tutuyorsun, halbuki tıb sıhhat-i bedeni iltizam edinmesi bakımından tamâmen dünyevîdir; fıkı ise dünyevî olmakla berâber, Allah'ın emrine, nehyine uyulması bakımından dinî tanzim eder; aralarındaki fark bârızdır. Senin bunları müsâvi tutman Müslümânların icmâ'ına aykırıdır» dersen, bilmiş ol ki : Aralarında fark vardır ve beyânâtımızdan da anlaşılacağı veçhile müsâvat lâzım gelmez; belki fıkı üç yönden şereflidir.

1 — Fıkı, Peygamber'den öğrenilmesi bakımından Şer'î ilimdir. Halbuki tıb şer'î ilimlerden değildir.

2 — Hasta olsun sağlam olsun, âhiret yolcularından hiç biri fıkıdan müstağni kalamaz. Fakat tıbbâ, nisbeten ekalliyeti teşkil eden hastalar muhtâctır.

3 — Fıkıh ilmi, âhiret ilminin komşusudur. Çünkü a'zâlar ile amel keyfiyyetinden bahseder ki, bunların menşei kalb ve kalbin hâlleridir. Amellerin güzelleri âhirette makbûl olan güzel hûydan meydana gelir. Kötü işler de fenâ hûydan meydana gelir. A'zâların kalb ile olan alâkası gizli değildir; amma, sağlamlık, hastalık kalbin vasıflarından

değil, bedenin vasfı olan mizac bozukluğundandır ki, kalb ile alâkası yoktur. Fıkıh ilmi tabâbete nisbetle şerefli; âhiret ilmi de fıkha nisbetle şerefli ve üstündür.

ÂHİRET YOLU İLMİNİN KISIMLARI

Son haddine kadar tafsili mümkün olmainakla berâber, eğer âhiret ilminin bir nebze tafsilini bilmek istersen âgâh ol ki: Âhiret yolunu gösteren ilim, mükâsefe ve muâmele olmak üzere ikiye ayrılır.

BİRİNCİ KISIM : Mükâsefe ilmi adını alır ki, buna ilm-i Bâtın da denir. İlimlerin gâyesi de budur. Hattâ bâzı ârifler; «Bu ilimden nasibi olmayanın son nefesinden korkulur.» demişlerdir. En az hisse de bu ilm-i bâtını tereddütsüz kabûl edip, ehline havâle etmektir.

Başka birisi : «İki haslet sâhibine bu ilimden bir şey açılmaz. O iki haslet de bid'at [Dine müteallik, sonradan icad edilen şeyleri benimsemek] ve kibir'dir.» demistir.

Yine denildi ki : «Bâzan diğer ilimler ile de tahakkuk eden bu ilim, kendisinde dünyâ sevgisi olup şehvetinin peşinden gidenlerde bulunmaz.» Bu ilmi inkâr edenin en küçük cezası zevkinden mahrûm olmaktır.

«Sen kaybettiğinin kaybına râzı ol! Bu kayıp öyle bir azaptır ki, cezası içindedir.»

İşte bu Mükâsefe ilmi, siddik ve mukarreblerin ilmidir. Bu ilim kötü hûylardan arınılıp temizlendiği vakitte, kalbe tecelli eden bir nûrdan ibârettir. Bu sâyede bir çok şeyleri görür, adlarını duyar mücmel ve kapalı olarak bunları mâ'nâlandırınağa çalışır; derken kendisine geniş ufuklar açılır; Hattâ Allahu Teâlânın, zât, sıfat ve ef'al'i hakkında hakiki mârifet sâhibi olur. Dünyâ ve âhireti yaratmakta ve dünyâyı âhiret üzerine takdîmdeki hikmetini anlar. Nübüvvet ve Peygamberliğin, vahy, melek ve şeytanın ne demek olduğunu öğrenir Peygamberlere vahyin vâsıl oluş keyfiyetini, Şeytânın insâna düşmânlık şeklini meleklerin Peygamberlere görünüş keyfiyyetini, yer gök hazinelerini ve bunların sâhibini anlar. Bundan sonra da kalbi, melek ve şeytanın kalbe hücumlarını, melek'in ilhâmı ile, şeytânın vesvesesi arasındaki farkı, âhireti, cennet ve cehennemi, kabir azâbını, sırat, mizan ve hisâb'ı bilir ve Hak Teâlâ'nın :

«إِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا»

«Oku kitabımı ! Bugün sana karşı, iyi hesâb görücü olarak kendi nefsin yeter.» (17 - İsrâ : 14)

«وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»

«Eğer bilseler, yaşayış şüphesiz âhîret yaşayışdır.» (29 - Ankebût : 64)

meâlindeki âyetlerin mânâsını, anlar. Ayrıca Allah'a mülâkî olup cemâl-i bâ-kemâlini müşâhede etmenin, Allah'a yakınlık ve civârına ermenin, mele-i a'lâya yükselip, melâike ve Peygamberlere arkadaş olmakla mes'ûd olmanın, ehl-i cennetin bâzılarının bâzılarını, semâdaki yıldızlar gibi yüksekte görmekle aralarındaki derece farkını, - tafsîlinde söz uzayacak - bunlara benzer her şeyin ne demek olduğunu anlar. Çünkü bu sayılanlara, esâs itibâriyle inanmakta ittifak edenlerin anlamalarında derece farkı vardır.

Bâzıları, Allahu Teâlâ'nın cennette hâzırladığı, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, hâtır ve hayâle gelmiyen şeyler temsili olup hadd-i zâtında cennette insânlar ile esmâ ve sıfattan başka bir şey olmadığını sandılar. Diğer bâzıları da bir kısmının, tâm lâfızlarının mânâsında hakikatlar olup, diğerlerinin temsili olduğunu kabûl ettiler. Bunun gibi bâzı kimseler, Allah'ı bilmenin son haddi, O'nu bilmekten âciz olduğunu i'tiraf etmektir zannettiler. Buna mukaabil bâzıları da Allahu Teâlâ'yı bilmek bâbında bir çok şeyler iddiâ ettiler. Diğer bir çokları da Allahu Teâlâ'yı ma'rifetin haddi, herkesin anlayıp bileceği gibidir, dediler. O da «Allah vardır, birdir», «Alîm'dir» [Her şeyi olduğu ve olacağı gibi bilir, ilmi değişmez], «Kadir'dir» [Her şeye gücü yeter], «Semî'dir» [Her şeyi duyar, işitir], «Basîr'dir» [Her şeyi görür], «Mütেকellim'dir» [Konuşur] gibi Allah hakkında inanılması gereken şeylere inanmaktan ibârettir, dediler.

İşte bizim ilm-i mükâşefeden gayemiz, Allahu Teâlâ'nın sıfat ve ef'âlini bilmeğe perde olan bu gibi kir ve paslardan kalb âyinesini temizleyip cilâlandırma keyfiyyetini bildirmektir.

Kalbın bu paslardan temizlenmesi de, şehvî ve behîmî arzularını terkederek, bütün hâllerleriyle bize misâl olan Peygamberlerin izinden yürümekle mümkündür. Kalb'in cilâlanması ve Hakka yönelmesi nisbetinde bu ilmin nûrları kalb'de parlamaya başlar. Buna da ancak ileride açıklıyacağımız riyâzetle ve öğrenip öğretmekle erişilir. İşte bu, kitâb sahifelerinde yazılmıyan ve ehlinden başkasiyle konuşulmıyan bir ilimdir. Ehlî de gizli ve müzâkere yoluyla buna iştirak edendir.

Peygamberimizin şu hadîsden murâdı da bu ilm-i hafî [gizli ilim] dir.

« إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ كَهَيْئَةِ الْمَكْنُونِ لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا أَهْلُ الْمَعْرِفَةِ بِاللَّهِ تَعَالَى
فَإِذَا نَطَقُوا بِهِ لَمْ يَجْهَلْهُ إِلَّا أَهْلُ الْأَغْتِرَارِ بِاللَّهِ تَعَالَى . فَلَا
تَحْقِرُوا عَالِمًا آتَاهُ اللَّهُ تَعَالَى عِلْمًا مِنْهُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَحْقِرْهُ
إِذْ آتَاهُ إِيَّادُ »

«İlimlerden gizli gibi tutulan bazıları vardır ki, onları ancak ârif-i bilâh olanlar anlar. Bu ilimden bahsettikleri vakit onları, ancak kendini beğenen gürûh teclîl eder. Sakın Hak Teâlâ'nın kendi fazlından ilim verdiği âlimleri tahkir etmeyin. Çünkü Hak Teâlâ onlara o ilmi verirken tahkir etmedi.» (69)

İKİNCİ KISIM : Kalb'in ahvâlini bildiren, muâmele ilmi'dir.

Kalb'in mahinûd [öğülen] hâlleri: Sabr, şükr, havf [korku], recâ [ümit], rızâ, zühd [dünya ile alâkasını kesme], takvâ, kanâat, cömertlik ile bütün nimetleri Allah'dan bilip ona bağlanmak, iyilik, hüsn-i zan, güzel ahlâk, iyi geçim, doğruluk ve ihlâs hâlleridir. Bu hâllerin hudûd ve hakikatlerini, bunlara sâhib olmanın sebeplerini, semere ve alâmetlerini bilmekle, zayıflayanları takviye edip kaybolanları îadeye, yarayan ilim, âhiret ilmidir.

Kalb'in mezmûm hâlleri : Fakirlikten korkmak, kaderine küsmek, gül [hâinlik], hıkd [kin], hased, gıış [yaramazlık], benlik ve övölme isteği, dünyalık için uzun yaşama arzusu, kibir, riyâ, unf [lüzûmsuz hiddet], buğz u adâvet, tama', cimrilik, rağbet, bezah [büyüklenmek], çşer ve batar [son derece neş'e ve kibir], zenginlere saygı gösterip yoksullar ile eğlenmek, fahr, hcylâ ve tenâfûs [kendini beğenmek, benlik], mubâhât [varlığıyla öğünmek], hakkı kabûl etmemek, lüzûmsuz şeyler ile uğraşmak, çok konuşmayı sevmek, gösteriş için süslenmek, müdâhene, ucûb, kendi noksânlarını görmeyip başkalarında kusûr aramak, âhiret düşüncesi ve Allah korkusunu gönlünden çıkarmak, şahsı için intikam güderken hak ve hakikate aldırış etmemek, husûmet beslediği kimseye dost görünmek, Allah'ın azâbından korkmamak, amellne güvenmek, mekr, hiyânet ve hud'a, tûl-i emel, kasvet ve fezâzet [merhametsiz ve katı yürekli olmak], varlıkta sevinmek, yoklukta üzölme, insânlar ile ünsiyet edip yalnızlıkta mahzûn ol-

(69) Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Ebû Hüreyre'den, «Erbain»de.

mak, cefâ [haksızlık], tîş [kısa görüşlülük], acelecilik, hayâsızlık ve merhametsizlik hâlleridir. İşte bu saydıklarımız ve benzerleri, fenâlık tohumunu ekip kötü amel mahsûlünü yetiştiren, kalbin mezmûm hasletlerindendir.

Bunların mukaabili iyi hûylar olup Allah'a kulluk ve yakınlığın kaynağıdır.

Bu kötü hûyların mâhiyet ve hudûdlarını, sebep ve alâmetlerini ve tedâvi çârelerini bilmek, âhiret ilmidir. Âhiret ulemâsına göre bunları öğrenmek her mükellefe farz-ı ayn'dır. Zâhiri amellere riâyet etmiyen, fakihlerin fetvâsı gereğince pâdişahların kılıcıyla helâk olacakları gibi âhiret ilmine kıymet vermiyenler de kıyâmet günü mülkûn gerçek sâhibi, Allahu Teâlâ'nın kahr u galebesiyle helâk olacaktırlar.

Fakihlerin farz-ı ayn dedikleri, dünyâ işlerini tanzim içindir. Bizim farz-ı ayn dediğimiz âhireti düzeltmek içindir.

Herhangi bir fakih'e bu anlattıklarımızdan birini, meselâ tevekkül'den, ihlâsdan veya riyâdan kaçınma çârelerinden sorsan durur ve cevâp veremez. Halbuki bunları da bilmek farz-ı ayn olup ihmâl eddmesi âhlrette belâki mücibtir.

Eğer fakih'e, li'ân [yân] bir koca karısının, zinâ ettiğini iddiâ edip şahid bulamadığı ve kadın da inkâr ettiği vakit karı koca arasındaki lânetleşme hükmü'dan, zihâr [erkek şehvet hissiyle âilesini annesine benzetirse buna terettüp eden hüküm]'dan, sebk [müsabaka]'den, remy [atış] gibi şeylerden sorsan, cildler dolusu cevâplar verir ki ömür boyunca hiç biri lâzım olmaz; olsa da her yerde onu bilen bulunur. Geceli gündüzlü bu gibi şeyleri okumak, ezberlemek ve okutmakla uğraşır durur da mühim olan kısımları ihmâl eder. Kendisine bu yaptığı doğru değil denilse, hayır bu farz-ı kifâye olan ilimlerden der; hem kendisini hem de başkalarını şaşırtmış olur.

Aklı başında olan hemen anlar ki, bu fakihin gâyesi farz-ı kifâyedeki emrin gereğini yerine getirmek olsa, evvelâ farz-ı ayn'ı ifa eder.

Belki kendi yaptıklarından daha mühim olan farz-ı kifâyeleri öne alırdı. Nice memleketler var ki tabibleri hâlâ zımmî [gayr-i müslim]'lerdendir. Halbuki fıkıhın tıb ile alâkalı husûslarında bunların şahidlikleri makbûl değildir. Buna rağmen müslümânlardan kimse bununla meşgûl olmaz. Fıkıh ilminde ve bilhâssa hılâfiyyat ve cedel ile uğraşırlar. Memleket bu gibi vak'alara fetvâ veren fakihler ile dolu.

Ne olaydı bileydim, nasıl olur da din fakihleri bir çoklarının bildikleri farz-ı kifâye ile uğraşır durur da, hiç ele alınmıyan farz-ı kifâyeleri ihmâl ederler? Bunun sebebi ancak, tıb ilmi ile, vakıflar mütevelliliğini almanın, vasî olmanın, yetim malı yeme'nin, kadılığı ve

hâkimliği iltizâmın, emsâline üstünlüğün ve hasımları ilzâm'ın kolay olamayacağıdır. Yazıklar olsun, fenâ âlimlerin gerçeği gizlemeleriyle din ilmi mahvoldu. Yardımcımız ancak Allahu Teâlâ'dır. Rahmânı kızdırıp, şeytânı güldüren bu aldanmadan korunmak için O'na sığınırız.

Zâhir âlimlerinden vera' sâhipleri [harâmdan çekinenleri], bâtın âlimlerinin ve bâsiret sâhiplerinin üstünlüğünü itiraf ederler. İmâm Şâfiî (R.A.), Şeybân-ı Râî'nin önünde, mektebe giden bir çocuk gibi diz çöker ve yapacağı işleri kendisinden sorardı. Kendisine «Senin gibi bir zât böyle bir bedevî'den bilgi alır mı?» diye sorulduğunda : «Bu adam bizim bilmediğimizi bilir.» cevâbını verirdi.

Abmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Main, Ma'rûf-i Kerhî'ye baş vurur, ondan sorarlardı. Nasıl sormasınlar ki : Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz hazretlerine : «Kur'ân ve sünnette bulmadığınız bir vak'a ile karşılaştığımızda ne yapalım?» diye sormaları üzerine :

«سَلُّوا الصَّالِحِينَ وَاجْعَلُوهُ شُورَى بَيْنَهُمْ»

«Onu sâlih kimselerden sorun ve onların istişâresine arz edin.» (69 a) buyurmuştur.

Bu sebebdan denildi ki : Zâhiri ilimlerde âlim olanlar mülkûn ve yeryüzünün süsü, bâtın âlimleri ise, göklerin ve görünmeyen âlemin [melekûtün] ziynetidirler. Cüneyd-i Bağdadî diyor ki : «Hocam Seriyüssakati, yanından ayrıldığı vakit kimlerle oturduğumu bana sordu. Ben de : «Muhâsibi ile otururum» dedim. Seriy : «Evet onunla otur, onun edeb ve ilminden al fakat kelâm hakkındaki sözlerine bakma, onu kelâmcılara havâle et» demiştir. Sonra yönümü dönünce şöyle dediğini duydum : «Allah seni önce hadiste (ve diğer ilimlerde) âlim ve sonra sûlî kilsin, evvelâ sûfî sonra âlim yapmasın.» Bu sözü ile, hadis ilmini okuduktan sonra tasavvuf ile uğraşmanın felâh bulacağına, ilimsiz tasavvufa giren kimsenin helâk olacağına işaret etmiştir.»

Eğer, ilmin tasnifinde, bu meyânda kelâm ile felsefeyi ve bunların da makkûl veyâ mezmûm oluşlarını niçin açıklamadın diye sorarsan: Bilmiş ol ki, kelâm ilminin içine aldığı faydalı deliller, Kur'ân ile hadis'de mevcuttur. Bunların dışında kalanlar, ya yerilen çekiş-tirmelerdir, ki ileride açıklanacağı gibi bunlar bid'at'tır veyâ muşagabe, mezhepler arasında yekdiğerini nakzeden, aktarma lâflar ve kaba gürlütülerden ibârettir. Bunların çoğu da tab'ı selim'in sevmeye-

diği, kulakların duymak istemediği hezeyanlardır. Diğer bir kısmı da din ile alâkası olmayan şeylerdir. Halbuki Sahâbe ve Tâbi'in devrinde bunların hiç biri yoktu. Bunlar ile uğraşmak tamâmen bid'at'tır. Lâkin şimdi hüküm değişti. Çünkü Kur'an ve hadis'in iktizâ ettiği hükümlerden alıkoyan bid'ad'ler çoğaldı. Bu gibi eserler yazıp şüpheler uyandıran cemâatler türedi. Bunun için kaçınılması gereken bu yasağa, zarûri bir hüküm ile ruhsat verildi.

Hattâ haddini aşmamak şartıyla, insânları şaşırtmaya kalkışan bid'adcileri ilzâm edebilecek kadar kelâm ilmi öğrenmek, farz-ı kifâyeden olan ilimler arasına girmiştir. Bunun derecesini, inşâallah gelecek bâbda açıklayacağız.

Felsefeye gelince : Felsefe müstakil bir ilim olmayıp dört cüz'den meydana gelmiştir.

Birincisi : Hendesc ve hisâb'dır. Bu ilimlerden, yalnız ifrâta kaçarak, bunlar ile mezmûm ilimlere geçenler men'edilir. Çünkü, bu ilimler ile uğraşanların bâzıları bunlardan bid'adiere sapmışlardır. Bu sebeble, itikaadı zayıf olanları bu ilimlerden korumak, ırmak kenarında dolaşan çocuğu suya düşmekten korumak, veyâ eskileri için de makbûl olmamakla berâber, islâmiyete yeni intisâb edenleri kâfirler ile ihtilâttan korumak gibidir.

İkincisi : Mantık'tır. Bu ilimde delil ile ta'riften ve bunların şartlarından bahsedilir ki, bunlar da, kelâm ilmi içindedir.

Üçüncüsü : İlâhiyât'tır. Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatlarından bahseder ki, kelâm ilmi içindedir. Çünkü felâsife bu husûsda, başka bir ilim ile kelâmcılardan ayrılmış değildir. Belki ayrılıkları bâzısı küfrü ve bâzısı bid'ati mücib olan mezheplerindedir. Nitekim İ'tizâl [mu'tezilecilik] başlı başına bir ilim olmadığı, mensûbları yine kelâmcılardan olduğu hâlde bâtil mezhepleriyle ayrıldıkları gibi felsefeciler de kelâmcılardan böyle ayrılmıştır.

Dördüncüsü : Tabi'iyât [Fizik]'tir. Bunların bâzısı, gerçek din ve şeri'at mânâsına uymayan câhilâne şeylerdir. İlim değildirler ki, ilmin kısımlarından sayılsınlar. Diğer bâzıları da maddenin husûsiyet, evsâf ve değişikliklerinden bahseder ki, bir nevi tabâbete benzer, şu kadar farkla ki, tabîb hastalık ve sağlığı bakımından insân bedenine bakar. Tabi'atçılar ise, değişikliği ve hareketli bakımından bütün cisimlere bakar. Fakat tabâbet, fizik'ten üstündür. Çünkü tabâbete ihtiyaç zarûri, fizik'e ise zarûri değildir.

İşte yaptığımız şu açıklamadan anlaşıldı ki bid'atçıların, avâmı aldatmasından avâmın kalbini korumak için kelâm ilmi de farz-ı kifâyeye olan ilimlerden olmuştur. Demek ki, kelâm ilminin doğuşu bid'atların ihdâsı sebebiyledir. Nitekim Arabların zulüm ve haydutluğu se-

bebiyle hacc yolunda hacıların muhâfız bulundurmaları gibi. Eğer Arablar bu çirkin hûylarından vaz geçseler, hacıların muhâfız bulundurmalarına lüzûm kalmazdı. Bunun gibi bid'at sâhipleri de boş sözlerinden vaz geçselerdi Sahâbeler (R.A.) devrindekenden fazlasına, yâni Kur'ân ve hadîs dururken kelâm ilmine ihtiyâç olmazdı.

Kelâmcı bilmelidir ki, dindeki yeri hac yolundaki muhâfızlık gibidir. Eğer bu muhâfız yalnız koruyuculukla kalır, hac yoluna girmezse, hacılardan sayılamıyacağı gibi, kelâmcı da yalnız münâzara ve müdâfaa ile kalıp âhiret yoluna girmedikçe ve kalbini düzeltmedikçe aslâ dîn alimleri safında yer alamaz. Kelâmcı'nın dindeki yeri, avam tabakasının da ortak oldukları inançtan başka bir şey değildir. Bu ise, dilin ve kalb'in zâhir amellerindendir. Avam tabakasından ayrılması ancak mücâdele, muhâfaza san'atıyledir. Fakat Allahu Teâlâ'nın zât, sıfat ve ef'âliyle, mükâşefe ilminde açıkladığımız bilgiler kelâm ilmi vâsıtasıyla elde edilemez. Belki kelâm ilminin bunlara perde ve mânî' olmasından korkulur. Bu ilimlere sâhib olmak, Allahu Teâlâ'nın, hıdâyete mukaddime kıldığı mücâhede ile mümkündür. Nitekim âyet-i celîlede şöyle buyurulmuştur :

«وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ»

«Bizim uğrumuzda mücâhede edenlere, gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz ve şübhesiz Allah, mühsinlerle berâberdir.» (29 - Ankebût : 69)

Eğer : «Bu izâhatın ile, avâm'ın akidesini bid'atçıların şüphelerinden koruyan kelâmcıları, hacıların mâllarını Arab yağmacılarından koruyan muhâfızların seviyesine, fakihleri de maziûmu zâlimden koruyan pâdîşahlar kaanunu muhâfızlığının derecesine indirdin. Bu iki rütbe de dîn ilmine nisbetle çok düşük rütbelerdir. Halbuki bu ümmetin ün almış fazîletli âlimleri, fakihler ve kelâmcılardır. Allahu Teâlâ katında en değerli yaratıklar da bunlardır. Dînî ilimlere nisbetle çok düşük olan bu derekeye onları düşürmek doğru olur mu?» dersin:

Bilmiş ol ki! Hakikatı insânlarda arayan, dalâlet çölünde şaşırır. Eğer hakikat yolcusu isen Hakk'ı bil ki, ehlini bilesin. Eğer yalnız insânlar arasında ün alan fazîlet derecelerine bakar ve bununla kifâyet edersen, Sahâbeyi ve onların üstün mevki'lerini unutma. Bu andığımız kimseler de onların üstünlüğünde reyhirliğine varmış müttefik-tirler. O Sahâbeler ki, derecelerine değil, ayak tozlarına bile erişilmez. Böyle iken bunların fazîleti kelâm ve fıkı ile değil, belki âhiret yolunu gösteren ilimleriyle. Resûllerin Efendisi yüce Peygamberi-

mizin de şehâdet ettiği gibi, Hz. Ebû Bekir (R.A.)'in fazileti fazla nâmâz kılması, fazla oruç tutması, çok rivâyet edip çok fetvâ vermesi, veyâ kelâmcılığı ile değil, ancak kalbine yerleştirilen bir sır iledir. Sen de bu sırrı ara. Çünkü değer taşıyan kıymetli cevher budur. Görünüşe aldanarak tafsili uzun olan bâzı sebebler ile insânların saygı gösterdiği kimselere boş ver. Peygamber Efendimiz (S.A.) aralarından ayrıldığı, Allahu Teâlâ'yı bilen binlerce Sahâbe'yi (Allah onlardan râzı olsun) öğmüştür. Halbuki onlardan ancak bir tânesi kelâm san'atını bilmiş ve hemen on küsürdan başkası fetvâ bile vermemiştir.

Abdullah b. Ömer hazretleri de bunlardan birisidir. Kendisinden fetvâ isteyene «İnsânların sevk ü idâresini uhdesine alan pâdişâha gât ve bunu da onun boynuna geçir» derdi. Böyle demekle, fetvâ işinin vâli ve sultânlara âit olduğuna işâret etmiştir.

Hazret-i Ömer (R.A.) vefât ettiği zamân, Abdullah b. Mes'ûd hazretleri: «İlm'in onda dokuza gitti.» dedi; bunun üzerine: «Aramızda hâlen büyük Sahâbiler varken niçin böyle söylersin.» dediler. Abdullah b. Mes'ûd da : «Ben hüküm ve fetvâ ilimlerini değil, ma'rifet-i ilâhiyyeyi kâsd ediyorum.» diye cevâb verdi.

Görüyorsun, kelâm ve cedel'den hiç bahsetmemiştir. Ya sana ne oldu da Hazret-i Ömer'in vefâtı ile onda dokuzu giden ilmi öğrenmeğe heves etmiyorsun. Halbuki Hazret-i Ömer, kelâm ve cedel kapısını kapamış, Kur'ân'da muâreze eden âyetlerden sorduğu için Dabî'a'yı kırbaç ile döğüp sürgün etmiş ve ihtilâttan men'etmiştir.

«Âlimlerin meşhûrları, fakihler ile kelâmcılardır.» sözüne gelince: Bilmiş ol ki Allah katında fazilet sâhibi olmakla, insânlar arasında ün almak ayrı şeylerdir. Meselâ : Hazret-i Ebû Bekir (R.A.)'in insânlar arasındaki şöhrati, hilâfetiyle, fazileti ise, kalbinde yerleştirdiği ve büyüttüğü sır iledir. Hazret-i Ömer (R.A.)'in insânlar arasındaki şöhrati adâletiyle ise de, fazileti, kendisiyle berâber onda dokuzu giden, Allah bilgisiyle, riyâsetinde halka şefkat ve adâletiyle, Allah rızasını aramasındadır. Bu da içinde saklı olan bir sırr'dır. Diğer görülen işlerine gelince : Bunlar, şöhrat ve nâm almağı seven, mevki' kazanmak için gösteriş yapmak isteyenlerde de görülebilir ve böylelikle şöhrat, tehlikeli şeyde, fazilet ise, (Allahu Teâlâ'dan başka kimsenin bilemeyeceği gizlilik içindedir. Fakihler ile kelâmcılar, halife, kadı ve diğer âlimler gibidir. Bunlar bir kaç kısma ayrılmıştır. Bir kısmı gösteriş ve âlâyiş aramayıp, ilim ve fetvâsiyle ancak Allah rızasını ve Peygamberinin sünnetine uymağı ister. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın kendilerinden râzı olduğu kimselerdir. Allah katındaki faziletleri de ilimleriyle amel ettikleri, fetvâlarıyla Allahu Teâlâ'nın

rızâsını istedikleri içindir. Her ilim ameldir; çünkü kazanılmış bir iş-
 dır. Ama ber amel, ilim değildir. Tabîb bile, bilgisiyle Allah'a yakla-
 şır ve bu sâyede sevâb kazanır; bu yakınlık dîn bilgisiyle değil, belki
 meslekî bilgisiyle çalışmalarında Allah rızâsını gâye edinmesiyledir.
 Sultân da Allah için, insânların idâresini deruhte ettiği için Allah'ın
 rızâsına nâil olur ve sevâp kazanır. Bu onun dîn ilmini tekeffül ettiği
 için değil, ilminin gereğiyle Allah için amel ettiğindendir.

Allahu Teâlâ'ya yaklaşmanın üç yolu vardır.

1) Yalnız ilim ile. Bu da mükâsefe ilmi'dir.

2) Yalnız amel ile, bu da sultânların adâletle insânları sevk
 ve idâre etmesiyledir.

3) İlim ve amel ile. Bu da âhiret ilmini bilip işlemektedir. Zira
 bunun sâhibi hem âlim ve hem de âmlidir.

Kıyâmet günü hangi fırkaya katılacağını düşün! Mükâsefe er-
 bâbı olan âlim-bi'llah arasında mı, yoksa Allah için amel edenlerle
 mi, yoksa her ikisiyle misin? Nasibini her iki fırkadan da almağa ça-
 lış. Çünkü bu kuru bir nâm almak için olan taklidcilikten çok daha
 mühimdir. Nitekim şâir söylüyor :

«Gördüğünü al, duyduğun dedi - kodulardan vaz geç, güneş par-
 larken zuhalden ne beklersin?».

Şimdi sana geçmiş fakihlerin öyle güzel ahlâklarından bahsede-
 ceğiz ki, mezheplerini taklid edenlerin onlara nasıl zulüm ettiklerini
 ve kıyâmet günü en büyük hasımlarının onlar olacağını anlamış
 olacaksın.

Çünkü o imâmlar, ilimleriyle, ancak Allah rızâsını kasd etmişler-
 dir. Âhiret âlimlerinin alâmeti bâbında açıklanacağı gibi, onların âhl-
 ret âlimi oldukları, hâllerinden belli idi. Onlar, yalnız fıkıh âlimi
 değil, kalb ilmi ve kalb murâkibesile de uğraşırlardı. Fakat her biri
 tek başına bir fakih olan Sahâbe-i kirâmı fıkıha dâir eser yazmaktan
 alıkoyan mâni'ler imâmların da kalbe dâir eser yazmalarına engel
 olmuştur. Bu mâni'ler ma'lûm olduklarından açıklanmalarına lüzûm
 yoktur.

Şimdi biz İslâm fakihlerinin hâllerini açıklayacağız. Fakat,
 sözlerimizden de anlaşılacağı gibi, gayemiz onlara çatmak değil, gö-
 rünüşde onların mezheplerini taklid ettikleri hâlde, amel ve ahlâkla-
 rıyla onlara muhâlefet edenlerin vaziyetini açıklamaktır.

Fıkıh ilminin relsi olup pek çok etbâi bulunan, mezhep âlimleri,
 beştir. Bunlar: Şâfi'i, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanîfe ve Süfyân-i Sevri'dirler. (Allah rahmet
 etsin). Bunların her biri âbid, zâhid, âhiret âlimi ve dünyâca halkın

muhtâç olduğu fıkıh âlimi idi. Bu fıkıh ilmi ile de, ancak Allah rızasını dileyen kimseler idi.

Zamânın fakihleri şu beş hasletten, yalnız fıkıhın teferru'âtında mübâlâğa ederek paçaları sıvamakla onlara uydular. Çünkü diğer dört haslet, yalnız âhirete yarar, bu bir haslet ise hem dünyâ ve hem âhirete yarar. Eğer bununla âhiret kasd edilirse, dünyâlığa olan kârı azalır. İşte zamânın fakihleri şu beş hasletten yalnız fıkıh'ın teferru'âtıyla meşgûl oldular; bununla beraber o imâmlara benzediklerini iddîâ ettiler, nerde muhâfız bekçiler, nerde muhâfız melekler?.. İşte aradaki fark.

O imâmların fıkıh'daki bilgileri apaçık meydândadır. Biz diğer dört hasletlerine delâlet eden hâllerini anlatalım:

İMÂM ŞÂFİ'Î

Şu rivâyet İmâm Şâfi'î (Allah rahmet etsin)'nin âbid olduğuna bir delildir: Merhûm, geceyi üçe taksim eder, bir kısmını ilim, diğer kısmını ibâdet ve diğer kısmını da uyku ile geçirirdi. Rebî'î diyor ki: «Hepsi namâzda olmak şartıyla İmâm Şâfi'î Ramazan-ı şerifte altmış hatim indirirdi. Buveytî onun talebelerinden idi. Hocası Şâfi'î'ye uyarak o da Ramazan-ı şerifte her gün bir hatim indirirdi.» Hüseyin-i Kirabisi diyor ki: «Bir çok geceler İmâm Şâfi'î ile bir arada bulundum, gecenin üçte ikisini namâz ile geçirirdi ve elli âyeti geçmezdi, elli âyeti geçince yüz âyete çıkardı. Rahmet âyeti gelince, kendisine ve bütün müslümânlara rahmet dilerdi. Azâb âyeti gelince kendisi ve bütün müslümânlar için kurtuluş dilerdi, korku ve ümit kendisinde toplanmıştı.» Gecenin üçte ikisini namâz ile geçirdiği hâlde elli âyetten yukarı geçmemesi, Kur'ân-ı Azîm'in inceliklerini bilmesinin ve bunları düşünmesinin bir delilidir. İmâm Şâfi'î (R.A.) buyurur ki: «On altı senedir doyasıya yemek yemedim, çünkü doyasıya yemek yemek, bedene ağırlık verir, kalbi katılaştırır, zekâyı kaybettirir, uykuyu çeker ve sâhibini ibâdetten alıkor.» Tokluğun âfetlerini anlatan hikmetine, sonra ibâdetteki cehd ü gayretine bak ki, bunun için yemeği azaltmıştır. Nitekim «İbâdetin başı az yemektir.» denilmiştir. İmâm Şâfi'î diyor: «Ne yalan ne de doğru ömrümde bir defa Allah'a yemin etmedim.» Bu, onun Allah'a saygısının ve Allahu Teâlâ'nın yüceliğine ve kudretine olan bilgisinin açık bir delilidir. Bir def'a kendisine bir mes'ele soruldu; sükût etti. «Niçin sustun?» suâline cevâp olarak: «Fazîletin sükûta mı, cevâpta mı, nerede olduğunu anlayıncaya kadar sükûtu tercih ettim.» dedi. Fakihlere en ziyâde musallat olan ve zaptedilmekte en çok isyân eden «DİL» olduğu hâlde, bak ki dilini nasıl murâkabe altına almıştır. Bundan an-

laşıyor ki, İmâm Şâfiî'nin konuşması da, sükûtu da ancak sevâp kazanmak için idi. Ahmed b. Yahya b. Vezîr diyor ki: «Mısır'ın Kandiller Çarşısında İmâm Şâfiî ile gezerken, biri âlimin biri hakkında lüzumsuz sözler sarfediyordu. Bunu gören Şâfiî bize dönerek: «Bu gibi herze sözlerden dilinizl koruduğunuz gibi, kulağınızı da koruyun; çünkü dinleyici, söyleyicinin ortağıdır. Fenâ insânlar kendi içlerinde ki kötü şeyleri sizin gönüllerinize aktarmak isterler. Fenâ insânların sözlerini dinleyenler günâhkâr olduğu gibi, dinlemeyip reddedenler saâdete ererler.» dedi.»

İmâm Şâfiî diyor ki: «Hakimin biri, diğerine yazdığı mektûbda: «Bilgini isyân ile kirletme, sonra bilginler, ilmin aydınlığıyla yollarına devâm ederken, sen isyânının karanlığı içinde kalırsın.» demektedir.»

İmâm Şâfiî: «Kalbinde, Allah sevgisiyle, dünyâ sevgisini toplayabildiğini iddiâ eden yalancıdır.» (Çünkü bir gönülde iki aşk olmaz.) buyuruyor. Humeydi naklediyor: «İmâm Şâfiî bâzı vâlilerle Yemen'e ve oradan da on bin dirhem harçlık ile Mekke'ye gitti. Şehir dışında kendisine bir çadır kurdular. Ziyâretine gelenlere, parayı tamâmen dağıtmadan oradan ayrılmadı. Bir def'a da hamâmçıya büyük bahşişler vermiştir. Düşen kamçısını kendisine verene de elli dinâr vermişti.» Bütün bunlar onun cömertliğini gösterir ki, buna benzer daha nice cömertlikleri vardır. Züh'd'ün başı da cömertliktir. Çünkü bir şeyi seven ondan ayrılmaz, malını infâk eden, dünyâlığı küçümseyen kimsedir. İşte züh'd'ün gerçek mânâsı da budur.

İmâm Şâfiî'nin kuvvetli züh'düne, Allah'dan son derece korktuna ve bütün meşgalesinin âhiret olduğuna, şu rivâyet çok açık bir delildir: «Bir gün Süfyân b. Uyeyne, rakik bir hadîs rivâyet ederken, dayanamıyan Şâfiî bayıldı. Bunu görenler, Uyeyne'ye, Şâfiî öldü dediler. Uyeyne: «Eğer öldü ise, zamânın en faziletli insânı ölmüştür.» dedi» Bir de Abdullah b. Muhammed el-Belva'dan şu rivâyet nakl olunuyor: «Nebâte'nin oğlu Ömer ile âbid ve zâhidlerden bahsederken, Ömer bana, "Muhammed b. İdris-i Şâfiî kadar (R.A.) şüpheli şeylerden kaçınan ve fasih konuşan bir insân görmedim." dedi..»

Yine bir gün ben, Şâfiî ve Lebil'in oğlu Hâris Safa tepesine çıkmış, duruyorduk. Sâlih el-Murâ'nın talebesi olan Hâris, yanık sadâsı ile Kur'ân-ı Kerim'den :

«هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ . وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَدِرُونَ»

«Bugün nutukları tutulacağı gündür. İzin de verilmez ki, özür dileyeler.» (77 - Mürselât : 35 - 36)

Ayet-i celîlesini okuyunca İmâm Şâfi'î'ye baktım; rengi soldu, tüyleri diken diken oldu, dehşetli bir sarsıntı ile bayılarak yere düştü. Ayılınca :

«— Allahım, yalancılardan ve gâfillerin yüz çevirmesinden sana sığınırım. Allahım, âriflerin gönlü sana eğilir, isteklilerin boynu sana karşı zelîl olur. Ey rabbim, cömertliğini bana bağışla, settâr isminle benim kusûrlarımı ört, lutfu kereminle kusûrlarımı afv et.» dedi ve gitti. Biz de Mekke'den ayrıldık. Bağdâd'a geldiğim zamân İmâm Şâfi'î de Irak'da, yâni o şehirde idi. Bir gün Dicle kenarında abdest almak için oturmıştım, bir adam yanıma geldi ve dedi ki: «Ey genç, abdestini güzel al ki, Allahu Teâlâ da sana dünyâ ve âhirette güzel muâmele etsin.» Döndüm baktım, ardında kalabalık olan bir zât gidiyor; acele abdest aldım ve onu tâkib ettim. Bana dönerek: «Bir dileğin mi var?» diye sordu. Ben: «Evet, bildiklerinden bana da öğretmeni istiyorum.» dedim. O da: «Bilmiş ol ki, Allah'a sadâkatle kulluk edenler necât bulur. Dininden korkan yâni: Son nefesde îmânsızlık korkusunu saklayan selâmet bulur. Bu gün dünyânın lezzetlerine gönlül vermeyen, yarın Allah'dan alacağı büyük mükâfatlarla huzûra erecektir. Daha ister misin?» dedi.

«— Evet» diye istek gösterince :

«— Kendisinde üç haslet bulunan îmânını olgunlaştırmıştır.

1 — Emr-i ma'rûf : Allahu Teâlâ'nın emirlerini başkalarına ulaştıran ve kendisi de kabûl eden,

2 — Neby-i münker : Allahu Teâlâ'nın yasaklarından başkalarını men'eden ve kendisi de çekinen,

3 — Allahu Teâlâ'nın çizdiği çerçeve dışına çıkmayıp bunları koruyan.» diye devâm etti ve:

«— Daha söyleyeyim mi?» diye sorunca:

«— Evet,» dedim.

«— Dünyâdan yüz çevir, âhirete dön, her işinde Allah'a bağlan ki necât bulasın.» dedi ve ayrıldı. Kendisini tanıyamamıştım; kim olduğunu sordum, İmâm Şâfi'î'dir dediler.»

(Kur'ân-ı Kerim'in ilâhî beyânları karşısında) İmâm Şâfi'î'nin nasıl bayılıp düştüğüne ve bu va'z u nasîhatine dikkat edersen, Allahu Teâlâ'dan ne derece korktuğunu ve nasıl bir zâhid olduğunu kolaylıkla anlarsın. Bu derece zühd ve korku, ancak Allahu Teâlâ'nın azametini bilmek ile mümkündür. Nitekim: «Kulları içinde Allah'dan en çok korkanlar, âlimlerdir» buyurulmuştur. İmâm Şâfi'î bu korkuyu, selem, icâre ve benzeri fikh mes'elelerinden değil, belki bütün bil-

gilerin kaynağı olan Kur'ân ve Hadis'deki âhiret ilminden almıştır. Çünkü bütün ahkâm Kur'ân'dadır.

Kalbin sırlarına ve âhiret ilimlerine vâkıf olduğu da, kendisinden rivâyet edilen şu hikmetli sözlerinden kolaylıkla anlaşılır:

Kendisine riyâ'dan soranlara hemen şu cevâbı verdi : «Riyâ, âlimlerin basireti [Kalb gözü] önüne, hevâ-i nefsin diktiği bir fitnedir. Âlimler nefislerinin arzûsuna uyarak ona meyl ederse, amelleri mahv olur.»

Yine buyuruyor ki : «Amelinde UCB'a düşmekten korkarsan, amel ile kimin rızası, hangi nimetlere heves edip hangi azâbdan kaçtığını, hangi âfiyete teşekkür edip ve hangi belâyı hatırlamakta olduğunu düşün. Bunlardan yalnız birini gözönünde bulundursan bile, amelini beğenecek tarafın kalmaz. (Çünkü onlara nisbetle senin amelin yok demektir.)» Bakınız, kalbin büyük hastalıklarından olan riyâ ile ucb'u ve ucb'un tedâvî çârelerini nasıl açıkladı.

Yine Şâfi'i Hazretleri : «Nefsini korumayan kimseye ameli fayda vermez.» buyurmuştur. Yine (Allah rahmet etsin) : «Bilerek Allahu Teâlâ'ya kulluk edenin sırrı nyanır, sır [gizlilik] rûhdan ilerdedir, yâni ibâdetinin ma'nevî zevkini duyar.» buyurmuştur. «Her insânın dostu ve düşmânı vardır. Bunun için (yâni dostunun mes'ûd, düşmânının rezil olması için) Allah'a kulluk et.» sözü de onundur.

Sâlih ve harâmdan kaçınan bir zât olan Abdül-Aziz oğlu Abdül-Kahir, İmâm Şâfi'i'ye vera'dan sorardı. Kendisi vera' ehli olduğundan İmâm Şâfi'i (R.A.) ona iltifât eder, sözlerini cevâplandırır.

Bir gün İmâm Şâfi'i'ye (âriflerin üç makaamı olan) sabır, mihnet ve temkin'den hangisinin daha makbûl olduğu soruldu. Şâfi'i : «Temkin, Peygamberler derecesidir; önce mihnet, sonra sabır ve daha sonra da temkin gelir. Baksana, Allahu Teâlâ, İbrâhim aleyhi's-selâmı evvelâ imtihân etti, sonra temkin verdi. Mûsâ aleyhi's-selâmı da evvelâ imtihân etti sonra temkin, tahammül verdi. Eyyûb aleyhi's-selâmı imtihân etti, sonra temkin verdi. Süleymân aleyhi's-selâmı evvelâ imtihân etti, sonra temkin ve büyük mülk verdi.

Binaenaleyh temkin, derecelerin en üstünüdür. Nitekim Allahu Teâlâ :

«وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ»

«Ve işte bu sûretle Yusuf'u o arzda temkin ettik.» (12 - Yûsuf: 21) buyurmuştur. Eyyûb aleyhi's-selâma da büyük imtihân geçirdikten sonra kudret verildi. Nitekim :

« آتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُ »

«Ve ona (Eyyûb aleyhi's-selâm'a) bütün ehlini ve berâberlerinde daha bir mislini bahsettik.» (21 - Enbiyâ : 84)

buyurmuştur. İmâm Şâfi'i (R.A.)'nin bu açıklaması, Kur'ân'ın gizliliklerinde mütebahhir olduğuna ve Allahu Teâlâ'ya yönelen Peygamberler ve velilerin derecelerini bildiğine açıkça delâlet eder ki, bütün bunlar âhiret bilgileridir.

İmâm Şâfi'i'ye (R.A.) «İnsân ne zamân âlim olabilir?» diye sormuşlar. Cevâbında : «Okuduğu her fennî iyice anladıktan sonra, diğerine geçmek ve orada da eksiklerini tamâmlamak sûretiyle.» demiştir.

Yunan hakimlerinden Câlinus'a : «Bir hastalığa niçin muhtelif ilâçlar tavsiye ediyorsun?» diye sormuşlar. Câlinus : «Gerçekte hastalığın ilâcı birdir, fakat diğer ilâçların ona katılması o ilâcın zararlı te'sirlerini azaltmak içindir. Tek ilâç, kendisindeki kuvvetle bâzan aksi te'sir ederek hastayı öldürebilir. Fakat diğer ilâçlar onun bu kuvvetini azaltır ve yalnız şifâ verici hassası kalır.» demiştir. Bunun gibi tek cepheli bilgi, insânı ifrât'a sevkedebilir; fakat diğer ilimler de ona karışınca i'tidâle döner. İşte bunlar ve daha bir çok meziyetleri, İmâm Şâfi'i'nin âhiret bilgisi ve Allahu Teâlâ'yı ma'rifeteki üstün mevki'ine delâlet etmektedir.

Fıkıh ve fıkhdaki mücâdelesinde gâyesi, yalnız Allah rızası olduğuna şu rivâyet açıkça şehâdet eder : «Hastalığı sırasında kendisini ziyâret eden Rebi'i'ye: «Gâyem, bana nisbet edilmeden, bildiğimi insânlara duyurmak idi» demiştir.» İlmin ve ilim ile ün almanın âfetlerini bildiğine ve yalnız Allah rızasını niyyet ederek kalbinde bu gibi ün almağa aslâ iltifât etmediğine bak. İmâm Şâfi'i diyor ki: «Münâzara ettiğim hiç bir kimsenin hatâya düşmesini aslâ istemedim.» Yine buyuruyor: «Her kim ile konuştuysa onun muvaffak olmasını, kuvvetlenmesini, yardım görmesini ve Allahu Teâlâ'nın onu koruyup muhâfaza etmesini istedim.» Yine buyuruyor ki: «İnsânlar ile münâkaşamda, Hakkın benim veyâ onların lisânından çıkmasını hiç nazarı i'tibara almadım.» (Yâni: Hak bulursun da, ister hasmın ağzından çıksın, ister benim ağzımdan.) Yine buyuruyor ki: «Ortaya koyduğum gerçekleri kabûl eden kimseye karşı saygı ve sevgiden başka bir şey düşünmedim, buna karşı gerçeği kuvvetlendiren delillerimi kabûl etmeyip mükâbere [bilerek inad] edenler de gözümden düştü ve onları kalbimden sildim.» Bütün bunlar İmâm Şâfi'i'nin fıkıh ilmindeki münâzaralarında gâyesinin Allah rızası olduğunu açıkça göstermektedir.

Görüyorsunuz, sonra gelenler şu beş hasletten yalnız fıkhta ona uymakla kaldı. Asıl gâye olan ihlâsda ayrıldılar. Bunun için E b ü Sevr (Allah rahmet etsin.) : «Ne ben ve ne de gören gözler Şâfiî gibisini görür.» demiştir.

Ahmed b. Hanbel (Allah ondan râzı olsun); «Kırk senedir kıldığım namâzlarda, Şâfiî'ye duâ ederim.» demiştir. Duâ edenin insâfına ve duâ olunanın yüksek derecesine bak; bir de bu asırdaki emsâl ve akrân âlimlerin birbirlerine karşı olan husûmet ve düşmânlığına bakınız da âlim aralarındaki farkı bulunuz. Böylelikle, şimdiki fakihlerin onlara uydukları hakkındaki iddîalarında ne derece hatâlı olduklarını anlamış olarsınız.

Ahmed b. Hanbel'in İmâm Şâfiî'ye sık sık dua ettiğini gören oğlu: «Şâfiî kimdir ki, ona bu kadar duâ ediyorsun?» diye sormuş. Ahmed: «Oğlum, Şâfiî, dünyâya nisbetle güneş, insânlara nisbetle âfiyet gibidir.» demiştir. Şimdi düşün, bakalım bu zâtların yerini tutacak kimse var mıdır?

İmâm Ahmed diyor: «Divit'ine sarılan herkesin İmâm Şâfiî'ye bir minneti vardır.»

Yahyâ b. Sâ'id el-Kattan: «Kırk senedir kıldığım her namâzda, Allahu Teâlâ'nın kendisine bahsettiği ilim ve doğru yola tevfiik etmesi bakımından Şâfiî'ye duâ ederim.» demiştir.

Şâfiî Hazretlerinin sayılamıyacak kadar hasletleri vardır. Biz bu kadarla kalalım. Bu yazdıklarımın çoğu, Nasr b. İbrâhim el-Makdisî'nin, İmâm Şâfiî hakkında yazdığı Menâkıb kitabından alınmıştır. Allah ondan ve bütün müslümânlardan râzı olsun.

İMÂM MÂLİK

İmâm Mâlik de (R.A.) yukarıda açıklanan beş hasletle süslenmiştir.

Kendisine :

— İlim talebine ne dersin? diye sorulunca :

— Çok güzeldir, fakat öğreneceğin, günlük yaşayışında sana lâzım olan ilim olsun, demiştir.

Dinî bilgilere o kadar ehemmiyet verir ve saygı gösterirdi ki, bir hadis rivâyet edeceği zamân bemen abdest alır, sakalını tarar, koku sürünür, vakar içinde diz üstü oturur ve ondan sonra hadisi rivâyet

ederdi. «Niçin böyle yapıyorsunuz?» diye kendisine sorulunca : «Peygamber Efendimizin mübârek ağzından çıkan değerli sözlerle saygı göstermek için.» diye cevâp verirdi.

İmâm Mâlik huyunuyor ki : «İlim, fazla okuyup rivâyet etmek değildir; belki Allahu Teâlâ'nın dilediği kimseye verdiği bir nûr'dur.» İlme olan bu saygı ve hürmeti Allahu Teâlâ'nın yücelliğini kuvvetle bildiğine bir delildir.

İlmyle Allahu Teâlâ'nın rızasını kasdettiğine şu sözü açıkça delâlet eder : «Dinde mücâdele [Din mes'elelerinde münâkaşa ve adâvet] hiç bir değer taşımaz. (Mezmûm bir haslettir.)»

Yine fazîletine, İmâm Şâfiî'nin şu sözü de delâlet etmektedir : «Ben Mâlik hazretlerine kırk sekiz mes'eleden sorulup da otuz iki tânesine "bilmiyorum" diye cevâb vermiş olduğumu biliyorum.» İlmiyle, gâyesi Allah rızası olmayıp benlik olanlar "bilemiyorum" diyecek kadar semâhat ve tevâzu' gösteremez. Bu sebepten yine İmâm Şâfiî : «Âlimler arasında İmâm Mâlik, parlak bir yıldız gibidir, Mâlik kadar minnetdârı olduğum kimse yoktur.» demiştir.

Rivâyet olundu ki : (Halife) Mansûr, cebren karıyı boşamaktan bir şey lâzım gelmediğine dâir, hadîs rivâyetinden Mâlik hazretlerini men' etmişti. Sonra, bu mes'eleyi soran bir adamı gizlice kendisine gönderdi, o da halk huzûrunda : «Cebren karısını boşayanın karısı boş olmaz.» dedi. Bunun üzerine Halife, kendisini kamçı ile döğdüğü hâlde yine rivâyetinden vaz geçmemiştir. Yine Mâlik : «Kişi rivâyet ettiği hadîsde yalancı olmaz, doğruyu söylerse, ihtiyârlığında hastalanmaz, akli kaybolmaz, hâsseleri bozulmaz, ateh getirmez.» demiştir.

Zühd ve takvâsına gelince : Emîrû'l-mü'minin Mehdi, Mâlik'e sordu : «Eviniz var mı?» Mâlik : «Yok amma sana Rebî'a b. Ebi Abdi'r - rahmân'dan duyduğum bir hadîsi haber vereyim : «Kişinin nesebi [aşlı] evidir.» Aynı şeyi Hârûnû'r - Reşîd de kendisine sordu. Ona da yok deyince, Hârûnû'r-Reşîd ev almak için kendisine üç bin dînar verdi. Parayı aldı, fakat kırk parasını harcamadı. Reşîd, Hicazdan Irak'a dönmek istediği sırada, Mâlik (R.A.)'e : «Benimle gelmeni arzû ediyorum, çünkü Hazret-i Osman (R.A.) insânları Kur'ân'a dâvet ettiği gibi, ben de islâmları Muvatta' [İmâm Mâlik'ın topladığı hadîs kitâbıdır.] kitâbına dâvet etmek azmindeyim.» Mâlik dedi ki : «İnsânları Muvatta' kitâbına dâvete imkân yok; zîra Peygamber Aleyhi's-selâmın ashâbı, kendisinden sonra her tarafa dağıldılar ve hadîs okuttular. Her şehirde diğerinde olmayan

nice hadisler duyulmuştur. Halbuki Peygamber Efendimiz de bir mübârek hadisinde: «Ümmetimin ihtilâfı rahmettir.» buyurdular. Sizinle gelmeme de imkân yok. Zira yine Peygamber Efendimiz bir hadisinde:

«الْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»

«Eğer bilseler, Medine onlar için daha hayırlıdır.» (70)

Diğer bir hadisinde de :

«الْمَدِينَةُ تَنْفِي خَبَثَهَا كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ»

«Körük, demirin cürûfunu ayırdığı gibi, Medine de yaramaz adamlarını nefyeder.» (71)

buyurmuştur. İşte bunlar da verdiği paralardır, isterseniz alın, isterseniz bırakın. Yâni siz bana yaptığınız ikrâm karşılığı Medine'den ayrılmama teklif ediyorsunuz, halbuki ben, dünyâyı, Resûlullah'ın şehri olan Medine üzerine tercih etmem.»

İşte İmâm Mâlik'in dünyâ'da zühdü böyle idi. Vaktâ ki ilmi etrâfa ün saldı ve her taraftan bol hediyeler gelmeğe başladı, bunları tamâmen hayır işlere taksim ederdi. Bu derece cömertliği, zühdünün ve dünyâyı meyli olmadığının açık delilidir. Esâsen zühd, fakirlik demek değil, kalbin mal'a meyletmemesi demektir. Nitekim Süleymân (A.S.) büyük bir varlık içinde yine zâhidlerden idi. İmâm Şâfi'i'den rivâyet edilen şu vak'a da onun dünyâyı kıymet vermediğinin açık bir misâlidir. İmâm Şâfi'i (R.A.) diyor ki : «Mâlik'in kapısında Horasan atlarının, Mısır katırlarının en güzellerini görünce : Mâlik'e: "Bunlar ne güzel" dedim. Mâlik: "Benden sana hediye olsun" dedi. Ben de: "Bir tânesini olsun kendine binek olarak bırak" dedim Mâlik : «Resûlullah'ın bulunduğu beldenin topraklarını ben atımın tırnağına nasıl çiğnetirim,» dedi. Mâlik'in, bütün hayvânları birden Şâfi'i'ye hediye edişindeki cömertliği ile Peygamber Efendimiz'in medfûn bulunduğu Medine'ye olan saygısına bakın ki (saygıdan hayvâna binmemiştir.)

Dünyâlığa kıymet vermeyip bilgisiyle Allah rızasını kasedtiğine, kendisinden rivâyet edilen şu hikâyeye açıkça delâlet eder : Buyuruyor

(70) Buhârî ile Müslim. Sufyan b. Ebi Zübeyr'den.

(71) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

ki: «Hârûnû'r-Reşîd'in huzûruna çıktım. Hârûnû'r-Reşîd: "Yâ Ebâ Abdullah [Mâlik'in künyesi], buraya gelip çocuklarımızı, Muvatta' okutsan iyi olurdu" dedi. Ben de: "Allahu Teâlâ Emîrimizi yüceltsin, bu ilim [hadis] sizden yâni Kureys'den çıktı. Eğer siz bunu yüceltirseniz o yücelir, eğer kıymet vermezseniz o da düşer; ilim kimsenin ayağına gitmez, ilmin olduğu yere gidilir" dedim. Bunun üzerine Hârûnû'r-Reşîd: "Doğru diyorsun" dedikten sonra, çocuklarına: "Siz de câmi'e gidin ve diğer kimselerle bir arada dinleyin" diye emretmiştir.»

İMÂM A'ZAM EBÛ HANİFE

Ebû Hanife de aynı şekilde âbid, zâhid, Allahu Teâlâ'yı bilen ve ondan korkan ve Allah rızasını dileyen bir zât idi.

Âbid olduğu İbn Mübârek'in şu rivâyetiyle bilinir: İbn Mübârek diyor ki: «Ebû Hanife'nin mürû'eti [her iyiliğe istidâdı] ve çok gece namâzı var idi. Hammâd b. Süleymân: «Geceyi tamâmen namâz ile geçirirdi.» diyor. (Bu, hayatının sonlarında idi.)» Diğer bir rivâyette, gecenin yarısını ibâdetle geçirirdi, deniliyor. (Bu, ilk zamanlarında idi). Bir gün sokakta giderken birisinin, İmâm'ı göstererek: «Şu zât, geceyi baştan sona ibâdetle geçirir» dediğini duyduktan sonra bütün geceyi ibâdetle geçirdi ve ben: «Yapmadığım ibâdetle vasıflandırıldığımdan Allah'tan utanırım.» dedi.

Zühd'üne gelince: Rebî b. Âsım'dan rivâyet edildi ki: «(Kûfe Vâlisi) Yezîd b. Ömer b. Hubeyre, beytül-mâli kendisine teslim etmek üzere beni Ebû Hanîfe'ye gönderdi. Ben de Ebû Hanife'yi getirdim, bu vazifeyi kabul etmediğinden yirmi kamçı kendisine vurdu.» Bakınız nasıl, kamçıları yemek pahasına da olsa riyâseti kabul etmedi. Hakem b. Hişâm es-Sakafî diyor ki: «Ebû Hanîfe'nin çok itimada şâyân bir zât olduğunu duyan Vâli kendisine: "Hazine vekili olacaksın, kabul etmezsen sırtına kamçı vurulacak" dedi. Ebû Hanife ise onların azâbını Allahu Teâlâ'nın azâbı üzerine tercih ederek bu vazifeyi kabul etmedi.» Yine rivâyet olundu ki; İbn Mübârek'in yanında Ebû Hanife'den (bir bakıma aleyhinde) söz açıldı; İbn Mübârek: «Bütün varlığıyla dünyâ kendisine arzedildiği hâlde ondan kaçan bir zât'ın aleyhinde nasıl konuşuyorsunuz? dedi. Şucâ'nın oğlu Muhammed'in bazı arkadaşlarından rivâyet ettiğine göre, Emîrül-mü'minin Ebû Câ'fer Mansûr'un onbin dirhem hediye göndereceği Ebû Hanife'ye haber verildi. Ebû Hanife buna râzı olmadı. Hediye'nin gele-

ceği gün, sabâh namâzını kıldıktan sonra başını örttü ve kimse ile konuşmadı. Kahta'be'nin oğlu Hasan'ın adamı hediye ile yanına geldi; fakat Ebû Hanîfe onunla konuşmadı. Yanındakiler: «Bunun hâli budur, arasına konuşur» dediler. Bunun üzerine gelen adam «Ne yapalım?» diye sorunca, «Şu beze bağlayın da köşeye koyun.» dediler. Sonra Ebû Hanîfe oğluna şöyle vasiyyet etti: «Oğlum, ben öldüğüm vakit beni defnettikten sonra şu deriyi Kahtaba'nın oğlu Hasan'a götür, ve: «Bu, Ebû Hanîfe'ye bıraktığın emânettir, de!» (Oğlu da vasiyyetini yerine getirdiği vakit) Hasan: «Allah babana rahmet etsin, dîni üzerine çok titiz idi.» dedi.

Yine rivâyet olundu ki: «Halife tarafından Bağdâd'ın baş kadılığına dâ'vet edildiğinde: «Ben kadılığa selâhiyetli değilim, senin de bu vazîfeyi bana vermen doğru olamaz.» dedi. «Niçin böyle dedin?» diye kendisine sorulunca: «Eğer doğru bir adam isem bu vazîfe bana yaramaz, eğer yalancı isem, yalancılar kadı olamaz.» diye cevâp verdi.»

Âhîret yoluna, dîn ilmine ve Allahu Teâlâ'yı ma'rifetteki ilmine gelince: «Dünyâlıktan yüz çevirmesi ve Allahu Teâlâ'dan son derece korkusu bunun açık delîlidir. İbn Cureyh: «Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit'in Allahu Teâlâ'dan son derece korktuğunu sizin Kûfe'lilerden öğrendim.» dedi. Şureyk-i Naha'î de: «Ebû Hanîfe, dâimî düşünce ve uzun sükût sâhibi, insânlarla az konuşan bir zât idi.» dedi. Bu hasletler, bâtinî bilgisinin ve dinde mühim mes'elelerle uğraşmasının en açık delîlidir. Kim ki sükûtu iltizâm eder, dünyâyâ meyletmezse ilmin bütününe sâhip demektir. İşte bu saydıklarımız üç İmâm'ın bir nebze terceme-i hâlidir.

İMÂM AHMED VE İMÂM SEVRİ

Ahmed b. Hanbel ile Süfyân-ı Sevrî'ye (Allah onlara rahmet etsin) gelince: Bunlara uyanlar az, hele Süfyân-ı Sevrî'nin tâbî'leri daha azdır. Fakat bunların harâm'dan kaçınmaları, dünyâyâ arka dönmeleri, vera' ve zühd'leri daha meşhûrdur. Bu kitâb onların işleri ve sözleriyle dolu olduğundan burada tafsilâta girişmeğe lüzûm yoktur. Sen bu anda şu üç imâm'ın ahlâk ve ahvâline bak ve düşün ki bu sözler, bu işler, bu hâl ve dünyâdan îraz etmek ve yalnız Allah'a yönelmek sâde fikh'in fîrû'dan olan selem, icâre, zihâr, ilâ, li'ân gibi mes'eleleriyle mümkün müdür? Yoksa başka bir ilim böyle bir netice verebilir mi? Bir bunlara bak da «Biz bunlara uyduk» diyen âlimlerin yalancı veyâ doğru sözlü olup olmadıklarını düşün.

ÜÇÜNCÜ BÂB

MAKBÛL OLMADIĞI HÂLDE AVÂMIN MAKBÛL SAYDIĞI İLİMLER HAKKINDADIR. AYRICA BÂZİ İLİMLERİN HANGİ CİHETTEN MEZMÛM OLDUKLARI İLE, FIKH, İLİM, TEVHÎD, TEZKÎR VE HİKMET GİBİ BÂZİ İLİM ADLARININ MÂNÂCA NASIL DEĞİŞTİRİLDİĞİNİ VE ŞER'İ İLİMLERDEN NE MAKBÛL VE NE KADARININ MEZMÛM OLDUĞU BEYÂNINDADIR.

MEZMÛM İLİMLERİN YERİLMESİNİN SEBEBİ

«Eşyâyı olduğu gibi bilmek ve tanımak olduğuna ve bu da aynı zamânda Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından bulunduğuna göre, nasıl olur da ilim mezmûm olur» derseni bilmiş ol ki, ilim bizâtihi mezmûm değil, belki üç sebebeden biriyle insânlar hakkında mezmûmdur. Bunları açıklayalım :

1 — Sâhibini veya başkasını zararlandırması bakımından mezmûm olur. Sihir ve Tılsımat ilimleri gibi. Sihir vâki'dir. Kur'ân bunu haber vermiştir; hattâ çok samimî olan karı - koca arasını açmak için bir vâsıta olarak ona baş vurulur. Peygamberimize bile sihir yapılmış ve kendisi hastalanmıştır. Cebrâîl aleyhi's-selâm'ın haber vermesi üzerine kuyu dibinde taş altındaki sihir vâsıtası çıkarılmıştır. (Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir.)

Sihir, yıldızların doğuş yerlerini hesâb ederek maddelerdeki hasaları bilmekle istifâde edilen bir nevi ilimdir. O maddelerden, sihir edilecek adam'ın heykeli yapılır, yıldızların doğumunun muâyyen sâat beklenir, şer'ate uymayan fâhiş ve küfür sözler söylenerek Şeytan'dan yardım istenir ve bütün bunlardan âdet-i ilâhî gereğince sihir yapılan kişide acâib hâller görülür. İlim olmaları bakımından bunları öğrenmek fenâ değilse de, bunlar insânları zararlandırmaktan başka bir şeye yaramazlar. Fenâlığa yol açan her şey, fenâ olduğu için bu ilim de mezmûmdur. Hattâ, iyi bir adam'ı öldürmek isteyen bir zâlim'e, bulunduğu yeri göstermek, bildiği şey'i olduğu gibi ifâde etmek

bakımından bir ilimdir, fakat zarar doğurduğu için mezmûmdur. Burada yalan söylemek vâcibdir.

2 — Çok kere sâhibine zararı dokunması bakımından mezmûm olur. İlm-i Nücûm gibi. Bu ilim de zâtî bakımından mezmûm değildir. Çünkü bu iki kısımdır. Bir bölümü hisâbdır. Kur'ân-ı Kerim, güneş ve ayın hisâb ile seyrettiğini nâtıktır :

«الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ»

«Güneş ve Ay hisâb iledir.» (55 - Rahman : 5)

Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor :

«وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ.»

«Ay'a da menziller takdir ettik. Nihâyet o eski hurma salkımının eğri çöpü gibi bir hâle dönmüştür.» (36 - Yâsîn : 39)

Bir kısmı da ahkâm'dır. Bunun hülâsası: Hâdiselere sebeblerle delil bulmaktır. Bu ise, tabîb'in nabız yoklamasından, hastalığa delil bulmasına benzer ki, Allahü Teâlâ'nın yaratıklar üzerindeki âdetini bilmek demektir. Fakat Şerî'at bunu da yermiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«إِذَا ذُكِرَ الْقَدَرُ فَأَمْسِكُوا، وَإِذَا ذُكِرَتِ النُّجُومُ فَأَمْسِكُوا.
وَإِذَا ذُكِرَ أَصْحَابِي فَأَمْسِكُوا»

«Kader'den bahsedilince sükût edin, yıldızlardan bahsedilince sükût edin, Eshâb'dan bahsedilince sükût edin.»

buyurdular. Yine Peygamber Efendimiz :

«أَخَافُ عَلَىٰ أُمَّتِي بَعْدِي ثَلَاثًا: خِيفُ الْأَئِمَّةِ، وَالْإِيمَانُ
بِالنُّجُومِ، وَالتَّكْذِيبُ بِالْقَدَرِ»

«Benden sonra ümmetim için üç şeyden korkarım : İmâmların zulmünden, nücûma inanmaktan, kaderi yalanlamaktan.» (72)

diye buyurdular. Ömer b. Hattâb (R.A.): «İlm-i nücûmdan, kara ve denizde şaşmayacak ve yolu bulacak kadarını öğrenin; fazlasından vaz geçin.» buyurmuştur. Hazret-i Ömer'in bu ilimden men'etmesi üç cihettendir :

Evvelâ : Bu ilmin çok insânlara zararlı olması bakımındandır. Çünkü onlara, yıldızların seyri akabinde bu işler oluyor dendiği vakit, yıldızların, bu işlerde müessir birer ilâh olduğunu zannederler. Onları, içlerinden büyütür, onlara gönül verir, hayrı şerri onlardan bilir ve Allah'ı unuturlar. Çünkü imânı zayıf kimseler vâsıtalara bakar. Halbuki gerçek âlim, Ay, Güneş ve Yıldızlar'ın Allahu Teâlâ'nın emrinde musahhar olduklarını bilir. (Akidesi) zayıf kimselerin Güneş'in doğması akabinde Güneş ışığına bakmaları, kâğıt üzerinde duran ve akıllı diye farzedilen bir karıncaya benzer. Karınca kâğıt üzerinde yazılan kara yazıları görünce «bunları kalem yazıyor» der; çünkü başını kaldırıp yukardaki parmakları, el'i ve bunları harekete getiren irâdeyi, sonra yazıcı bir insânı, sonra el, kudret ve irâdeyi yaratan bir yaratıcıyı göremez. İnsânların çoğu da en aşağı ve en yakın sebebi görebilir. Daha yukarı gidip sebeblerin yaratıcısını görmekten âcizdir. İşte ilm-i nücûm'un yasak olmasının bir sebebi budur.

Sâniyen : Yıldız'dan çıkarılan ahkâmın, bütün insânların ne kat'î ve ne de şüpheli olarak anhyacakları şekilde sırf tahminden ibâret olması sebebiyledir. Bununla hüküm, cehâletle hükümdür. Binaenaleyh yerilmiş olması ilim değil, cehil olması bakımındandır. Bu ilim, İdris aleyhi's-selâmın mu'cizesi idi. (Ölümünden sonra) bu ilim de kesadlaştı ve bitti. Müneccimlerin verdiği bâzı hâberlerin zuhûru tesâdüfidir; çünkü müneccim bâzı sebeblere âgâh olabilirse de, bu sebeblerin akabinde olacak işler daha nice şartlara bağlıdır ki, bunların içyüzünü anlamak insânların gücü dışındadır. Eğer Allahu Teâlâ diğer sebepleri de takdir etmişse isâbet etmiş olur ve dediği çıkar. Eğer takdir etmemişse müneccim de hatâyâ düşer. Bu, şöyle demek olur: İnsanoğlu havanın karardığını, yüksek dağlardan bulutların sarktığını görünce bu dış görünüşe uyarak yağmur'un yağacağını tahmin edebilir; fakat çok kere tahmini hilâfına güneş kızdırır, bulutlar dağılır, kaybolur gider. Bâzı kere de bir tarafta güneş parlar, diğer tarafta yağmur yağar. Demek ki yağmurun yağması için yalnız bulut kâfi değil, daha birçok sebepler var. Fakat bunları biz anhy-

mayız. Bunun gibi gemciler, rüzgârlardan edindikleri kanâata göre selâmette olduklarını zannederler; halbuki kendilerinin bilemediği o rüzgârların daha nice gizli sebebleri vardır. Bâzan tahminlerinde isâbet eder selâmeti bulur ve bâzân da hatâyâ düşerler. Bu sebebdendir ki, bâzı kere imânı kuvvetli olanlar da nücûm ilminden men'edilirler.

Sâlisen : Bu ilimde belli başlı bir fayda olmaması sebebiyledir. Zira bunu bilmek ne onu düzeltebilir ve ne de mukadderatı değiştirebilir. Bu, boşu boşuna en kıymetli sermâyeye olan insân ömrünü tüketmektir. Kıymetli ömür sermâyesini isrâf ise en büyük zarardır.

«رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ وَالنَّاسُ مُجْتَمِعُونَ عَلَيْهِ فَقَالَ «مَا هَذَا» ؟ فَقَالُوا : رَجُلٌ عَلَّامَةٌ ، فَقَالَ «بِمَاذَا» قَالُوا بِالشَّعْرِ وَأَنْسَابِ الْعَرَبِ ، فَقَالَ : «عِلْمٌ لَا يَنْفَعُ وَجَهْلٌ لَا يَضُرُّ»

«Peygamber Efendimiz bir adamın başına büyük kalabalığın toplandığını görünce :

— Nedir o? diye sordu. Onlar da :

— Allâme. dediler.

Peygamber Efendimiz :

— Ne bilir? deyince.

— Şiir ve Arab soylarını, cevâbını verdiklerinde :

— Cehlinde bir zarar olmadığı gibi bilinmesinde de bir kârı olmayan bir ilimdir, diye buyurmuşlardır.» (73)

Diğer bir hadis-i şerifde şöyle buyurulmuştur :

«إِنَّمَا الْعِلْمُ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ»

«İlim, âyet-i muhkeme veyâ sünnet-i kaime veyâ âdil bir farizadır.» (74)

Anlaşıyor ki yıldız ve benzeri ilimlere dalmak faydasızdır, cehâlete dalmak ve tehlikeli işe atılmaktır. Zira mukadder âkıbete herkes

(73) İbn Abdülberr, Ebû Hureyre'den.

(74) Ebû Dâvud ve İbn Mâce; Abdullah b. Amr'dan.

uğrayacak ve kaçınmak mümkün olamayacaktır. Tabâbet bunun aksi-
nedir. Çünkü ona ihtiyâç olduğu gibi bir çok delilleri de bilinir. Hattâ
rüyâ ta'biri de bunun gibi değildir. Her ne kadar tâbir tahmini ise de,
Peygamberliğin kırk altı cüz'ünden bir cüz' olması bakımından bir de-
ğer taşır ve bâzıları da bunu bilebilir. (75)

3 — Kişinin müstakillen anlayıp istifâde edemeyeceği ilimler ile
uğraşmasının kendi hakkında mezmûm olmasıdır. İlimlerin zâhîr ve
kolay anlaşılan kısımlarını öğrenmeden, ince ve çetin kısımlarıyla uğ-
raşmak ve esrâr-ı ilâhiyyeden bahsetmek gibi. Gerçi kelâmcılar ve
feylesoflar ilâhî sırlardan bahsettiler; fakat tamâmen mâbiyyetini
anlayamadılar; bu husûsta istiklâliyet kazanamadılar. Bu gibi esrârı
ancak Peygamberler ve Veliler anlar. Binâenaleyh gerekli olan, insân-
ları bundan men'edip şerî'ate havâle etmektir. Orada inananları iknâ
edecek deliller vardır. Çok kimseler var ki daldıkları ilimlerden zarar
görmüşlerdir. O ilimleri okumasalar dindeki mevkîleri daha güzel ola-
caktı. Kuş eti ve bâzı tatlıların memedeki çocuğa dokunması gibi,
bâzı ilimlerin de bâzı kimselere zararlı olduğu inkâr edilemez.

Çok kimseler var ki, bâzı hâllerde cehâlet onlar için daha faydalı-
dır. Adamın birisi âilesinin çocuk doğurmadığından tabibe şikâyet
etti. Tabib, hanımın nabzına baktı ve «Doğurmadığı iyi, çünkü bu ha-
nım kırk güne kadar ölecek» dedi. Bunu duyan hanımı dehşetli korku
sardı, kederlendi; malını böldü, vastiyyetini yaptı; kırk gün yemez iç-
mez, mâtem içinde bir hayât geçirdi. Kırk gün geçip de ölmeyince ko-
cası tabibi haberdar etti. Tabib de :

— «Şimdi münâsebette bulunun, çocuk doğurur, dedi. Adam:

— Nasıl olur? deyince, tabib :

— Hanım çok şişman olduğu için yağ rahmin kapısını kapatmıştı.
Bildim ki bunu ölüm korkusundan başka bir şey zayıflatmaz, ben de
kendisini ölümle korkuttum. Şimdi zayıfladı, yağ eridi, çocuğun doğ-
masına mâni kalmadı, dedi. İşte şu kıssa bâzı ilimleri bilmenin (bâzı
kimseler hakkında) zararlı olduğu husûsunda seni ikaz eder ve sana
Peygamber Efendimizin :

«نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ»

«Faydası olmayan bilgiden Allah'a sığınırız.» (76)

(75) Bu husûsda Peygamberimizin hadisi olmakla berâber, esâsen 23 senelik
peygamberlik devresinin ilk altı ayı rüyâ ile geçmiştir. İşte bu, nübüvvetin kırk altıda
biri olur.

(76) İbn Abdülberr, Câbir'den.

Meâlindeki hadisnin mânâsını da anlatmış olur. Şu hikâyeden ders al ve şer'atın yasak ettiği bilgilerle uğraşma, sahâbe'ye (R.A.) sünnete uymakla kal; selâmet ordadır. Tehlike ise, bu gibi umûr-garîbe ile uğraşmaktadır. «Eşyâyı, olduğu gibi anlamak için çalışıyorum; bundan ne zarar var» diye akıl, mantık ve delillerine güvenerek böbürlenme. İyi bil ki (bâzı ilimlerin ileride) sana getireceği zarar, kârından çoktur. Çok şey var ki, onları bilmekliğin, eğer Allahu Teâlâ'nın lûtfu yetişmezse, seni âhirette helâk edecek zararlara yol açar. Yine bilmiş ol ki, ilâçlardaki hassaları yalnız tabîbler bildiği gibi, kalblerin tabibleri de peygamberler ve âhîret hayatının sebeblerine vâkıf olan âlimlerdir. Sakın, kendi aklınla onlara itirâza kalkışma; helâk olursun. Akla göre parmakta çıkan bir yaranın parmakta tedâvisi gerekirse, tabîb başka yerden tedâvisini emreder ki, akıl bunu aslâ kabûl etmez. Çünkü damarların, bedendeki köklerini, dallarını, dolaşıkları ve toplandıkları yerleri bilmez. Âhîret yolunda şer'at'ın sünnet ve âdâbının inceliklerinde ve insânların, bilmesiyle mükellef oldukları inançlarında da öyle lâtif incelikler var ki, bunları şümûliyle anlamak, aklın kuvvet ve ihâtası dışında kalır. Nitekim kıymetli taşlarda bir takım acâib hassalar vardır ki, hikmet sâhibleri bile bunlardaki husûsiyetleri çözmekten âcizdir. Hattâ mîknatıs'ın demiri (çektiğini biliyor, fakat) hangi kuvvetle çektiğini bilemiyorlar. Kalbi temizleyip cilâlandırmak sûretiyle islâh ederek fazîlet duygularını tattırıp insânı Allah'a yaklaştırmaları bakımından dinî inanc ve şer'î hükümlerdeki acâib ve garîb hâller, ilâçlar ve taşlarda olan hassalardan daha çok ve daha büyüktür. Tecrübe, bir vesîle olduğu hâlde, ilâçlardaki hassaları tamâmiyle idrâk edemiyen akıllar, tecrübe ile bir günâ alâkası bulunmayan âhîret yaşayışındaki faydalı şeyleri elbette tamâmiyle anlıyamazlar. Tecrübe buna yol bulurdu eğer ölümlerden bâzıları geri dönüp de kendilerini Allahu Teâlâ'ya yaklaştıracı iyi amellerin, uzaklaştıracı fenâ amellerin ve makbûl inancın neler olduğunu haber verirdi ki, buna aslâ ümid ve imkân yok. Aklın menfaatinden, seni, Peygamberin doğruluğuna ulaştıracak ve sözlerindeki işâretleri anlatacak kadarı yeter; lüzûmsuz şeylerle aklını yorma, Peygamberin gösterdiği yola gir. Selâmet, ancak oradadır ve's-selâm. Bu sebebdendir ki, Peygamber Efendimiz :

«إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا. وَإِنَّ مِنَ الْقَوْلِ عِيًّا»

«Gerçekten bilgi'nin bâzısı cehâlet, sözün bâzısı da yorgunluktur.»
Diğer rivâyette göre: «ağırlıktır.»» (77)

(77) Ebû Dâvud, Bureyde'den.

buyurmuşlardır. Şüphesiz ilim cehl olmaz; bâzan cehâlet gibi zararlı olur. Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«قَلِيلٌ مِنَ التَّوْفِيقِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ الْعِلْمِ»

«Az muvaffakiyyet çok bilgiden hayırlıdır.» (78)

İsâ aleyhi's-selâm da «Ağaçlar çok ama hepsi meyve vermez, meyveler çok ama hepsi tatlı olmaz, ilimler çok ama hepsi faydalı olmaz» buyurmuşlardır.

LÂFIZLARIYLA DELÂLET ETTİKLERİ MÂNÂ DEĞİŞTİRİLEN İLİMLERİN AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki, mezmûm ilimlerin şeri'at ilimleriyle karıştırılmalarının kaynağı, fenâ maksatlarla, onların öğülen adlarını tahriif edip, birinci asırdaki iyi insânların murâd ettikleri mânâların hilâfına nakletmektir. Bunlar da fıkıh, ilim, tevhîd, tezkîr ve hikmet olmak üzere öğülen beş isimdir. Bunlar ile bezenenler, dinde rûtbeye sâhibi kimselerdir. Ne yazık ki, bu lâfızlar şimdi verilen mânâlarda nakledilmiş ve bu isimlerin onlara verilmesi şöhet bulduğu için, gönülleri bunların mânâlarıyla vasıflanan kimseleri yermekten nefret etmektedir.

BİRİNCİ LÂFZ : Fıkıh'dır. Bu sözü, başka mânâyı aktarmadı ve değıştirmediler. Yalnız bu kelimeyi fûrû'-ı fikhin fetvâlardaki garîb mes'elelerini bilmeğe, illetlerinin inceliklerini anlamağa, bu husûsda sözü uzatmağa ve bunlarla alâkalı makaaalelerle ezberlemeğe isim vermekle husûsileştirdiler. Kim ki, fûrû'-ı fikhin inceliklerini bilir ve onlarla fazla meşgûl olursa, ona daha fakihdir derler. Halbuki birinci asırda âhiret yolu ve nefsin âfetlerinin incelikleri bilgileriyle amelleri bozan şeyleri bilmeğe, dünyâlığa kıymet vermeyip, âhiret nimetlerine bağlanmağa ve kalbini Allah korkusunun kaplamasına birden «Fıkıh ilmi» denirdi. Nitekim Hak Teâlâ'nın şu âyet-i celilesi bunu açıkça göstermektedir :

«لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ»

(78) Kaynağı bulunamamıştır.

«Dinde fakih olup, kavm u kabileleri döndüğü zamân onları korkutmaları için.» (9 - Tevbe : 122)

Korkutmak kendisiyle mümkün olan, işte bu fıkıh'dır : Yoksa talâk, itak, li'ân, selem ve icâre mes'elelerini bilmek değildir. Çünkü bu mes'eleler ile ne inzâr ve ne de korkutma olur. Belki, yalnız bunlarla uğraşmak, kalbin korkusunu azaltır ve kalbi karartır. Nitekim bunlarla uğraşanlarda görüldüğü gibi. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur :

«لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا»

«Onlar için kalbler var ki, o kalblerle anlamazlar.» (7 - A'râf : 179)

Buradaki «fıkıh» kelimesinden, «Fetvâları anlamazlar» değil, imânın ne demek olduğunu anlamazlar mânâsı murâd edilmiştir. Ömrüme yemin ederim ki, fıkıh ve fehîm kelimeleri'nin ikisi de lûgat-te bir mânâdadır. Arablar arasında eski ve yeni şivelerde ikisi de bir mânâda konuşulur. Allahu Teâlâ buyuruyor :

«...لَا تَنْتُمْ أَشَدَّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ»

«Onlar, inanınız ki Allahtan daha çok sizden korkuyorlar. Bu ise anlayışlı bir kavim olmadıklarındandır.» (59 - Haşr : 13)

Allahu Teâlâ'dan korkularının azlığı ve insânların saldırışını bü-yütmeleri fıkıh azlıklarına havâle ediliyor. Bak bakalım bunların fakih olmamaları, fetvâların çeşitlerini bilmedikleri için mi, yoksa bizim anlattığımızı bilmedikleri için midir? Peygamber Efendimiz kendisini ziyârete gelen bir cemâat hakkında fıkıh mes'elelerini değil, imân, amel ve ahlâk esâslarını öğretimelerini ve iyi hasletlerini anlatmaları üzerine :

«عُلَمَاءُ حُكَمَاءُ فَقَهَاءُ»

«Âlimdirler, hakimdirler, fakibdirler.» (79)

buyurmuştur. (Halbuki bunların hiç biri diğer mânâda fıkıh mes'elelerini bilmezlerdi.) Zühri Kabilesinden İbrâhim'in oğlu Sâd'a (R.A.) «Hangi şehir halkı daha fakihdir?» «Allahu Teâlâ'dan daha çok korkan» diye cevap vermekle fıkıhın neticesine işaret etmiştir. Çünkü ilmin bâtını meyvesi fetvâ ve hükümler değil, takvâ'dır. Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmuşlardır :

«أَلَا أُنبِّئُكُمْ بِالْفَقِيهِ كُلِّ الْفَقِيهِ؟ قَالُوا بَلَى، قَالَ: مَنْ لَمْ يَقْنُطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ. وَلَمْ يُؤْمِنْتَهُمْ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ وَلَمْ يُؤْيِسْهُمْ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ وَلَمْ يَدْعِ الْقُرْآنَ رَغْبَةً عَنْهُ إِلَى مَاسِوَاهُ»

«Hazret-i Peygamber “Ey ümmetim, size gerçek fakih kim olduğunu bildireyim mi?” diye sorunca, bildir yâ Resûlallâh cevâbını alması üzerine şöyle buyurdu: Allahu Teâlâ'nın rahmetinden ümid kestirmeyip gazabından emin kılmayanlar, başkasına meyletmek üzere, Kur'ânı terketmeyen kimselerdir.» (80)

«لَآنَ أَقْعَدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى مِنْ غُدْوَةٍ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتِقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ»

«Sabâhın ilk vaktinden, gün doğuşuna kadar Allahu Teâlâ'yı zikredenlerle bir arada bulunmak benim için, dört köle âzâd etmekten daha sevimlidir.» buyurduğunu rivâyet etmiştir. (81)

Bu mübârek sözünü rivâyet ettiği zamân Zeyd'er-Rakkaşî ve Ziyâd en-Nümeiri'ye dönerek: «Zikir toplulukları sizin bu topluluğunuz gibi, durmadan hadisler okuyup va'zetmek şeklinde değildir. Biz otururduk, imânı müzâkere eder, Kur'ânı düşünür ve dinde fakih olmağa çalışır, Allahu Teâlâ'nın bize verdiğini tefekküh ederek anlayarak sayardık ve Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarını düşünmeyi fıkıh sayardık» dedi ve Kur'ân'ın mânâlarını düşünmek ile Allahu Teâlâ'nın verdiği nimetleri anlayarak saymayı «Fıkıh» diye adlandırdı. Peygamber Efendimiz buyurmuştur :

(80) Ebû Bekir b. Lâl «Mekârim-i Ahlâk»da.

(81) Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

«لَا يَفْقَهُ الْعَبْدُ كُلَّ الْفِقْهِ حَتَّى يَمُوتَ النَّاسُ فِي ذَاتِ اللَّهِ
وَحَتَّى يَرَى لِلْقُرْآنِ وُجُوهًا كَثِيرَةً»

«Allah için insânlara husûmet etmeyip, Kur'ân'ın bir çok vecihleri olduğunu kabûl etmedikçe, kişi tâm mânâsiyle fakih olamaz.» (82)

Yine bunun gibi Ebû'd - Derdâ'ya mevkûfen bu hadîse şu ilâve vardır :

«ثُمَّ يَقْبَلُ عَلَى نَفْسِهِ فَيَكُونُ لَهَا أَشَدَّ مَقْتًا»

«Sonra kendine döner de Zât-i Bârî hakkında nefsini herkesden daha çok levîn eder.»

Ferkad es-Senci Hasan-ı Basri'ye bir şey sordu ve cevâbını aldıktan sonra, «Fakihler, niçin senin fetvâlarına itiraz ediyorlar?» diye sordu. Hasan:

— Annen seni kaybetsin ey Ferkadcık, sen şu gözlerinle fakih mi gördün? Fakih dediğin dünyâya arka verip âhirete yönelen, dinini koruyan, kusûrlarını görebilen, Allahu Teâlâ'ya karşı ibâdete devâm eden, her türlü şübhelerden, müslümânların (ve hattâ bütün insânların) ırzına göz dikmekten kendini koruyacak derecede hâzır eden, sakınan, insânların malına tamah etmeyen ve halka nasihatte bulunan kimsedir, dedi ve böylece fakihî anlatırken fıkıhın fûrû'larına dâir fetvâlar veren kimselerden hiç bahsetmedi. Bununla berâber fıkıh ilminin zâhiri hükümlerde fetvâ ile alâkası olmadığını demek istemedim. Fetvâ ile de alâkası vardır. Fakat fetvâ ile alâkası umûm ve şümûl tarikiyle veyâhut âhîret ilmine tâbi olması bakımındandır. Hattâ eskiler, bu fıkıh ilmine daha ziyâde âhîret ilmi derlerdi. Bu ilmi yalnız fetvâyâ tahsisden doğan karışıklık sebebiyle âhîret ilmi ve kalb'in hâlleri ihmâl edildi. (Çünkü bu, kolay) fakat bâtın ilmi ise gizli, anlaşılması güç ve gereğini işlemek zordur. Bâtın ilmi ile kadılık ve reislik gibi dünyâ mevki'i, mansab ve servetlerine ulaşmak zordur. Şer'i'atte makbûl olan «fıkıh» ilminin ismi vâsıtasıyla, Şeytan da bu ilmi onlara güzel göstermeğe yol buldu.

(82) İbn Abdillberr, Şeddad b. Evs'den.

İKİNCİ LÂFZ : İlim, lâfzıdır. Aslında, Allahu Teâlâ'nın zâtını âyetlerini ve yaratıklarına olan muâmelesini bilmeğe, ilim denirdi. Hattâ Hazret-i Ömer'in (R.A.) ölümünde İbn Mes'ûd (R.A.) : «İlmin onda dokuzu öldü.» dediği vakit ilim kelimesini «El-ilmu» şeklinde L [Lâm] ile ma'rife olarak getirdi ve bu ilmi de Allahu Teâlâ'yı bilmek ile açıkladı. Halbuki onlar bu kelimeyi de husûsî mânâda kullanmakla değiştirdiler. Çok kere ilim kelimesini fıkıh ve diğer mes'elelerde karşılıklı münâzara mânâsında kullandılar da, bu gibilere : Hakîkî âlim, fuhûl-i ulemâ [âlimlerin üstünü] dediler. Bu gibi mücâdeleye giremeyenler ise gerçek bilginlerden sayılmayıp alelâde bilginler meyânında kaldı. İşte bu da ilim kelimesinde değişiklik ve onu husûsî mânâda kullanmaktır. Halbuki Kur'an ve hadîsde faziletlerinden bahsedilen bilgi ve bilginler Allahu Teâlâ'nın zâtını, ahkâm, ef'âl ve sıfatlarını bildiren ilim ve âlimlerdir. Şimdi şer'at ilimlerini lâykiyle kavramamış, ancak mantık yoluyla mücâdeleye girip hasmını ilzâma kalkışan kimselere bu isim verildi. Tefsîr, hadîs ve mezhep ilimlerinde câhil olduğu hâlde, bu gibiler üstün bilgin mânâsında «âlimlerin erkeği» diye sayıldı ve bu hâl pek çok ilim tâlibinin helâkine sebep oldu.

ÜÇÜNCÜ LÂFZ : «Tevhîd» dir. (Tevhîd, aslında bütün kemâl sıfatlarıyla Allahu Teâlâ'nın birliğini bilmek iken) şimdi kelâm ilminin ve mücâdele yollarını bilmekten, hasmın delillerini çürütmeyi iyice anlamaktan, bir çok şüpheler ortaya koyacak soruları, çenelerini eğe - bükme cevâplandıracak kudrette olmaktan ve hasmı ilzâm için deliller tertîp etmekten ibâret olduğunu sandılar. Hattâ bunlarla uğraşanlardan bir kısmı (Mu'tezile) kendilerine «Adl ve tevhîd ehli» ünvânını verdiler. Kelâmcılara da «Tevhid bilginleri» adını verdiler. Halbuki asr-ı evvêlde [Sahâbe ve Tâbi'in devrinde] kelâm ilminin bütün husûsiyetlerinden hiç biri bilinmiyordu. Hattâ böyle mücâdele mevzûu açmak isteyenler şiddetle reddedilirdi. Ama Allahu Teâlâ'nın birliğini ifâde eden ve ilk duyuşda kolaylıkla anlaşılan Kur'an âyetleri ise hepsinin malûmu idi. Kur'an-ı Kerîmi bilmek, her şey bilmek demektir. Birinci asırdakilere göre : Tevhîd, ekseri kelâmcıların anlayamayacağı ve şâyet anlayan olursa onunla vasıflanamayacağı başka bir mânâda idi. O da : Vâsita ve sebeblere yönelmiyecek şekilde her şeyi Allahu Teâlâ'dan bilmektir. Ehl-i tevhîd hayrı da şerri de ancak Allahu Teâlâ'dan bilir. Bu öyle yüce bir makaamdır ki, bunun meyvelerinden birisi de ileride husûsî bâbında açıklanacak olan «tevekkül»dür. Bunun neticelerinden birisi de insânlardan şikâyetle bulunmamak, onlara kızmamak ve her işde Allahu Teâlâ'ya teslim olup

hükümüne rızâ göstermektir. Bu mânâda tevhid'in bir meyvesi, Ebû Bekir'in (R.A.) hastalığı sırasında «tabib getirelim» diyenlere ;

— Beni hastalandıran tabibdir, diye verdiği cevâpta görülür. Diğer bir zât da (yine Ebû Bekir'dir) hastalanınca :

— Tabib hastalığına ne dedi? sorusuna cevâp olarak :

— Dilediğimi yaparım, dediğini söyledi. Bütün bunların delilleri tevhid ve tevekkül bahislerinde gelecektir.

Tevhid, iç içe iki perdesi olan kıymetli bir cevherdir. İnsanlar özü tamâmen unuttular da dışındaki kabuğa ve kabuğu korumağa tevhid ismini verdiler. Birincisi yâni dış kabuk veya perde: Dil ile LÂ - İLÂHE İLLÂ'LLAH demektir ki buna, Hristiyanların tasrih ettikleri teslisi bozan tevhid adı verilir. Fakat bu tevhid, içi dışına uymayan münâfıktan da duyulabilir. İkinci perde: Dil'in söylediği bu tevhid'i kalbin inkâr etmemesi, belki bunu, inanıp tasdik etmesidir. Bu ise avâm tabakasının tevhididir. İşte kelâmcılar, tevhid cevherinin bu iç kabuğunu bid'adçilerin karıştırmamasından koruyabillirler. Üçüncüsü ki özdür, vâsıta ve sebeblere iltifâttan insanı alıkoyacak şekilde her şeyi Allahu Teâlâ'dan bilmek ve ibâdetini yalnız ona tahsis edip başkasına kulluk etmemektir. Hevâ ve hevesinin ardından sürüklenenler nefislerini ma'bûd tanıdıklarından bu tevhid dışında kalırlar. Nitekim Allahu Teâlâ bu gibiler hakkında:

«أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ»

«Nefislerini ilâh tanıyanları görür müsün?» (45 Câsiye : 23)
buyurmuştur. Peygamber Efendimiz de bu gibiler hakkında :

«أَبْغَضُ إِلَهٍ عَبْدٌ فِي الْأَرْضِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى هُوَ الْهَوَى»

«Yeryüzünde tapılan tanrılardan, Allahu Teâlâ'nın en çok buğz ettiği hevâ-i nefis'dir.» (83)

buyurmuştur. Gerçek şu ki: İyi düşünen kimse, put'a tapan kişinin de hevâ-i nefsinde tapmış olduğunu anlar. Çünkü gönül ata dînine meyleder işte o kişi de nefsinin meyline uymuş olur. Zâten «HEVÂ» kelimesinin bir mânâsı da, nefsin alışkın olduğu şeylere doğru eğilmesidir. İnsanlara kızmak ve insanlara yönelmek de bu tevhid dışında kahr. Çünkü her şeyin Allahu Teâlâ'dan olduğunu bilen kimse, başkasına ne kızar, ne de bir şey umarak iltifât eder. İşte tevhid bu ma-

kaamdan ibârettir. Bu makaam da siddikler makaamıdır. Düşün de bak, şimdi tevhid'i nasıl değiştirdi ve hangi kabuğu ile iktifâ ettiler de, öğülme mânâsından iflâs etmiş olan tevhid'in öğülen ismine dayanarak nasıl bunu öğülme ve üstünlük vesilesi tanıdılar. Bu hâl sabâh-leyin erkenden abdest alarak kibleye dönüp : «Yüzümü, yerleri, gök-ler. yaratan Allah'a yönelttim.» dediği hâlde kalbî Allahu Teâlâ'ya yörelmiyen kimsenin her gün yalan söylemesiyle namâza başlama-sıncaki iflâs eden hâline benzer. Eğer : «Yüzümü Allah'a yönelttim» dediğinde «yüz» kelimesinden gerçek yüz'ünü murâd ediyorsa çok fenâ çünkü yüzünü Allahu Teâlâ'ya değil, diğer yönlerden alarak Kâ'b'e çevirmiştir. Kâ'be ise, yerleri, gökleri yaratan'ın yönü değil ki, onya dönen Allahu Teâlâ'ya yönelmiş olsun. Allahın Teâlâ, yön-den v. mekân'dan münezzehtir.

Eğer kalbini Allahu Teâlâ'ya çevirdiğini kasedediyorsa - ki zâten aranan ve kendisiyle ibâdet yapılmak istenen de kalb'dir - bunu böyle söyleken kalbî başka yönlerde, maddî ihtiyâçları ve sebepleri çoğaltarak nâl ve mevki' edinmek için hileler peşinde ve tamâmiyle bunlara yörelmiş bir şekilde ise, yerleri, gökleri yaratan Allahu Teâlâ'ya nasıl ve ne zaman yönelmiş oluyor? Halbuki : «Yüzümü, yerleri ve gökleri yaratan Allahu Teâlâ'ya yönelttim» cümlesi tevhid'in gerçekliğinde haber veren bir cümledir. Tevhid eden, ancak biri görür ve ancak birine (Allah'a) yönelir ki, bu da Allahu Teâlâ'nın :

«قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ»

«Allah'ı ve de, onları bırak kendî bâtıl sözlerinde eğlensinler.» (6 - En'âm : 91)

fermân-ı celîle'ne uymak demektir; yalnız dil ile konuşmak demek değildir. Dil, kâbe tercümândır. Bâzan doğru ve bâzan da yalancı olur. Allahu Teâlâ'nın nazargâhı, dil'in tercümânı olduğu kalb'dir. Tevhid'in kökü v. kaynağı da bu kalb'dir.

DÖRDÜNCÜ ÂFZ : Zikr ve tezkîr'dir. Zikr hakkında Allahın Teâlâ :

«وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ»

«Hâtırlat, hâtırlamak mü'minlere fayda verir.» (51 - Zâriyat : 55) buyurmuştur. Zikr meclislerini ögen bir çok hadisler vardır. Nitekim bir hadis'inde eygamber Efendimiz şöyle buyurur :

«إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا. قِيلَ: وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ؟
قَالَ مَجَالِسُ الذِّكْرِ»

«—Cennet bahçelerine uğradığınızda faydalanın - çiçek'lerini koklayın - buyurunca sordular :

— Cennet bahçeleri hangileridir,

— Zikr meclisleri, buyurdular.» (84)

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor:

«إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى مَلَائِكَةً سَيَّاحِينَ فِي الدُّنْيَا سِوَى مَلَائِكَةِ الْخَلْقِ
إِذَا رَأَوْا مَجَالِسَ الذِّكْرِ يُنَادِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا أَأَهْلُمُوا إِلَى
بُغْيَتِكُمْ فَيَأْتُونَهُمْ وَيَحْفُوتُونَ بِهِمْ وَيَسْتَمِعُونَ، أَلَا فَادْكُرُوا
لِلَّهِ وَادْكُرُوا أَنْفُسَكُمْ»

«Gerçek, Allahu Teâlâ'nın, insânlar için yarattığı melcklerden başka, bir de seyahat eden melckleri vardır. Zikr meclislerini buldukları vakit arkadaşlarını: "Geliniz, aradığınız burada" diye çağırırlar, toplanır, onları kuşatır ve dinlerler. Ey - ümmetim - Allah'ı anın ve nefsinize hâtırlatın.» (85)

İşte şu zikri zamâne vâizlerinin çoğu, gördüğünü gibi, kısas, eş'âr, şath ve tâmât olmak üzere dört şeye çevirdiler ve unlara devâm ettiler.

Kıssalar ve hikâyeler, bid'attir. Önce gelen âmler kıssaları dinlemekten men'ederek, Hazret-i Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer devrinde olmadığını, sonradan fitnenin zuhûriyle kıssaların da şâyi' olduğunu söylemişlerdir.

Rivâyet olundu ki, birgün İbn Ömer (r.A.) mescidden çıktı ve : «Beni mescidden çıkaran şu hikâyeci onuştur; eğer o olmasaydı ben de çıkmazdım.» dedi.

(84) Tirmizi, Enes'den.

(85) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

(Şam Müftüsü) Zamre, Sufyân - ı Sevrî'ye:

— Hikâyeleri dinleyelim mi? diye sorunca Sufyân:

— Bid'atlere (Yönünüzü değil) arkanızı çevirin, diye cevap verdi

(Horasanlı) İbn Avn diyor ki: «İbn Sîrîn'i ziyâret ettim.

İbn Sîrîn:

— Bu gün ne haber var, diye bana sordu. Ben de:

— Pâdişah, hikâyecilerin hikâye anlatmalarını yasak etti, dedim. İbn Sîrîn:

— Doğru harekette bulundu, dedi.»

A'meş, Basra câmi'lerinden birine girdi. Orada bir hikâyeci:

— A'meş bize böyle anlattı, diyerek hikâyesine devâm ediyordu.

A'meş bunu görünce dinleyiciler arasına girdi ve koltuklarını yolmağa başladı. Bunu gören hikâyeci:

— Ey ihtiyar, (İlim meclisinde bu hareketten) utanmıyor musun? deyince, A'meş:

— Neye utanayım, ben temizlik yapmakla sünneti işliyorum, sen ise yalan konuşuyorsun, işte A'meş dediğin benim, ben sana ne zaman böyle bir şey anlattım, dedi. Ahmed (b. Hanbel): «En çok yalan söyleyenler, kıssacılar ile fazla soru soranlardır» demiştir.

Hazret-i Ali (R.A.), hikâyecileri Basra câmi'lerinden çıkarmış, fakat Hasan-ı Basrî'yi dinleyince, ona birşey dememiştir. Çünkü Hasan-ı Basrî, âhiret iliminin, ölümü düşünmeği, kendi kusurlarını düzeltmeği, amellerin âfetlerini, Şeytan'ın vesvesesini ve ondan korunma çârelerini anlatıyor, Allahu Teâlâ'nın nimetlerini ve bu nimetlerin şükrünü edâdaki kusurları hâtırlatıyor, Dünyâ'nın âdiliğini, ayıplarını, devâmı olamayacağını, vefâsızlığını, âhiret'in tehlike ve çetinliklerini açıklıyordu ki, işte şer'an öğülen ve Ebû Zerr'in rivâyetiyle teşvik edilen va'z da budur.

Şöyle ki, Peygamber Efendimiz:

«حُضُورٌ مَجْلِسٍ ذِكْرُ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ أَلْفِ رَكْعَةٍ. وَحُضُورٌ مَجْلِسٍ عِلْمٍ أَفْضَلُ مِنْ عِيَادَةِ أَلْفِ مَرِيضٍ. وَحُضُورٌ مَجْلِسٍ عِلْمٍ أَفْضَلُ مِنْ شُهُودِ أَلْفِ جَنَازَةٍ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: وَمِنْ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: وَهَلْ تَنْفَعُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ إِلَّا بِالْعِلْمِ؟»

«Zikr ve ilim meclisinde bulunmak, bin rek'at namâzdan; bin hastayı ziyâretten ve bin cenâzeyi teşyî'den efdaldır.» buyurunca :

— «Yâ Resûla'llah, Kur'ân okumaktan da üstün müdür?» diye soruldukta :

— «Kur'ân ancak ilim ile fayda verir.» buyurmuştur.» (86)

A t â (R.A.) : «Bir zikr meclisi, yetmiş eğlence meclisinin günâ-hını bağışlar.» buyurmuştur. İçi berbat dışı yaldızlı olan kimseler bu gibi hadisleri kendilerini tezkiyeye mesned ederek va'z ve tezkir adını kendi hurâfelerine [boş sözlerine] verdiler. Böylece öğülen zik-rin yolunu unuttular da ziyâde ve noksân ile birbirini tutmayan kıssalar ile uğraşarak Kur'ân'daki kıssalardan ayrıldılar. Hikâyelerin faydalısı olmakla berâber, doğru da olsa bâzılarının zararı vardır. Hikâyeciliği şi'âr edinenler, doğruyu, yalanı, kâr ve zararı birbirine katarlar. Bu sebepten hikâyecilik yasak edilmiştir. Bunun için A h - med b. H a n b e l (R.A.) : «Doğru da söylese, hikâyeciye ihtiyaç yok» demiştir.

Kıssacı doğruyu söyler ve kıssaları din ile alâkalı, Peygamberlere âit kıssalardan olursa bu gibi kıssaları anlatmakta beis yoktur. Hikâyeci yalandan, bâzı büyüklerin zelle ve ihmâlini andıran, avâmın, mâhiyetini, kavrayamayacağı hikâyelerden son derece çekinmelidir. Çünkü avâm tabakası bu gibi hikâyelerden cesâret alarak «Ne yapalım, ben kusûrlu isem benden çok büyük olan şu zâtlar bu şeyhler de şöyle böyle hatâlar işlemiştir. Binâen aleyh hepimiz kusûrluyuz» demekle kendisini ma'zûr göstermeğe çalışır ve bu gibi hikâyeler onları isyâna teşvik eder. Şu iki mahzûrdan, yâni yalandan ve anlaşılması güç olan hikâyelerden kaçınmak şartıyla kıssa anlatmakta beis yoktur. Zâten bu mahzûrlar kalkınca kıssalar da, sahîh kitâblarda ve Kur'ân'da bulunan makbûl kıssalardan olur.

Bâzı kimseler yalan da olsa halkı hakka da'vettir zannıyla, ibâdeti teşvik eden zayıf hikâyeleri anlatmayı tecviz ederler. Halbuki bu, Şeytân'ın fitnesidir. Zira doğrunun sâhası yalandan geniştir. Allahü Teâlâ'nın, Kur'ân-ı Kerim'de ve Peygamber Efendimiz'in mübârek hadis'lerinde anlattıkları kıssaların, va'zlarda uydurmalara ihtiyâci yoktur. Nasıl ihtiyâci olsun ki, va'zlarda yapmacık cümleler ve uydurmacık kelimelerle kafiyele konuşmalar bile yasak edilmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kafiyele konuşan oğlu Ömer, bir ihtiyâci için kendisine geldiği vakit : «Senin böyle konuşman beni kızdırdı. Tevbe etmedikçe dileğini aslâ yerine getirmem.» dedi.

Üç kelimedede secî' yapan İbn Revâh'a'ya Peygamber Efendimiz :

«إِيَّاكَ وَالسَّجْعَ يَا ابْنَ رَوَاحَةَ»

«Sakin secî'li konuşma ey Revâhe oğlu.» (87)
demıştır :

Kaçınılması gereken secî' iki kelimededen fazla olanıdır. Bunun için (H a m l b. N â b i g a) düşük çocuğun diyeti ile alâkalı olarak: «Yemeyen, içmeyen, ağlamayan ve sesi çıkmayan için nasıl diyet verelim? Bu hederdir.» deyince ve bu ibâredeki kelimeleri secî'li olarak ifâde edince, Peygamber Efendimiz :

«أَسْجَعُ كَسَجْعِ الْأَعْرَابِ!»

«A'rab'ın secî'li konuşması gibi var mı?..» (88)
buyurdular.

Şi'rlere gelince: Bunların da va'zlarda çok söylenmesi uygun değildir. Allahu Teâlâ buyuruyor :

«وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ. أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ»

«Şâirler, bunların arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer. Görmez misin bunlar her vâdide hayran olurlar?..» (28 - Şu'arâ: 224 - 225)

Yine Allahu Teâlâ buyuruyor :

«وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ»

«Ve ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik ve ona yakışmaz!» (36- Yâsîn: 69)

Vâizlerin okuduğu şi'rlerin, çoğu aşkı, ma'sûkun cemâlini visâl'in huzûrunu ve ayrılığın acısını anlatan şeylerden ibârettir. Halbuki dinleyenlerin çoğu, gönülleri güzel sûretlere meyyâl avâm tabakası

(87) Bu ifade ile bulunamamıştır.

(88) Müslim, Mugîre'den.

insanlardır. Bu gibi şi'rler, ancak onların gönüllerdeki aşklarını harekete geçirir, şehvetleri tutuşur, coşar ve kaynaşırlar. Bu gibi şi'rlerin çoğu belki hepsi, dini ifsâd eder. Yakışık alan, bu gibi şi'rleri değil, belki da'vâsına delil olacak, nasihat ve hikmet olan şi'rleri okumaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz:

«إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةً»

«Gerçekten, şi'rlerden bâzıları hikmettir.» (89)

buyurmuştur.

Eğer dinleyicilerin hepsi, Allah sevgisine dalmış havas tabakası olup meclisde başkası bulunmazsa o zamân, dış görünüşü insânlara, (Gerçekde ise Allah'a) işâret eden beyitleri okumakta beis yoktur. Çünkü her dinleyici, duyduklarını gönlünün isteğine göre anlar. Semâ' bahsinde bunun hakikati anlatılacaktır. Bunun içindir ki, C ü n e y d, dâima on kişi civârındaki topluluğa hitâb ederdi. Cemâati yirmiyi bulsa, daha fazla konuşmazdı. Bu sebepten bir kere olsun cemâati yirmiyi bulmamıştır.

(Basra'lı) İbn Sâlim'in evi önüne kalabalık bir cemâat toplandı. «Bunlar senin adamlarıdır, konuşmanı istiyorlar, konuş.» dediler. İbn Sâlim: «Bunlar benim adamlarım değil, meclisin adamlarıdır, benim dostlarım havâsstandır.» dedi.

Şatb'a gelince, şath kelimesinden, bâzı söfiyyenin icâd ettiği iki sınıf kelâmı kasd ediyoruz.

1 — Allahu Teâlâ'ya olan aşklarını ifâde eden lüzümsüz sözler ve zâhiri amellerden müstağni kılan vuslât iddiâlarıdır. Hattâ bâzıları Allahu Teâlâ ile birleşip aralarından perdenin kalktığı, Allahu Teâlâ'yı gördüklerini ve ilâhî hitâb'a mazhar olduklarını iddiâ edecek kadar ileri gitmişlerdir. Onlar: «Bize Allah tarafından böyle söylendi, biz de böyle dedik» demekle kendilerini bu gibi sözleri yüzünden i'dam edilen Hüseyin b. Hallâc-ı Mansur'a benzetmek istediler ve onun «Ene'l-hak» sözü ile Bâyezîd-i Bistâmî'nin «Subhânî, Subhânî» (kendimi tesbih ederim, kendimi tesbih ederim) demesini de delil gösterdiler. Bu nevi' sözlerin avâm üzerinde büyük zararları vardır. Hattâ bu sebepten bir çok çiftçiler rençberlikten ayrıldı ve bu gibi da'vâlar ile meşgûl oldular. Çünkü insân tabiatı bu gibi sözlerden zevk alır.

(89) Buhâri. Ubeyy b. Kâb'dan.

Bu iddiâlarda, amelsiz yüksek makam ve hâllere ulaşmak sûretiyle nefsi tezkiye var. Ahmaklar hu gibi iddiâlardan çekinmez. Bu gibi muzahraf sürçmeleri söylemekten de kaçınmaz. Bu sözleri reddedildiği vakit de «Bize karşı inkâr'ın kaynağı, ilim ve cedeldir; ilim perde, cedel ise benlik işidir. Bizim sözlerimiz ise hak nûrunun tecelîsiyle içden doğan sözlerdir» demekten çekinmezler.

Bu ve benzeri sözler her tarafı istilâ etti ve avâm tabakasına çok büyük zararları dokundu. Hattâ bu gibi sözleri konuşanları öldürmek, Allahu Teâlâ'nın dininde on kişiyi yaşatmaktan daha efâldir.

Eh bû Yezîd-i Bistâmî'ye gelince: Evvelâ ona izâfe edilen bu gibi rivâyetler doğru değildir. Eğer hakikaten kendisinden böyle bir şeyler duyulmuşsa belki bunları Allahu Teâlâ'dan hikâye yoluyla söylüyor. Bunları kendine mal etmek doğru olamaz. Nitekim :

«إِنِّى أَنَا اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِىْ»

«Gerçek ibâdete lâayk Allah, benim, bana ibâdet edin.» (20 - Tâhâ: 14)

âyet-i celilesini onun ağzından duyduğumuzda bunu kendine mâl etmek doğru olamayacağı gibi.

2 — Şath'ın ikinci mânâsı, anlaşılmayan kelimelerden meydana gelen ve hiç bir kârı olmayan üstü kapalı korkunç bir takım ibârelerdir. Bunun iki sebebi var : Ya aklî muvâzenesinin bozulması ve hayâlinin karışmasından ağzından çıkan kulağının duymaması sebebiyle ne dediğini kendisinin de bilmemesidir ki, çokları böyledir. Veyâ hud bir şeyler anlayıp cehâletli sebebiyle anladığını kalıplandırıp ifâde edecek kelimeler bulamadığındandır. Bu gibi sözlerde bir fayda yoktur. Çünkü bu sözler, kalbi bulandırır, aklı şaşırtır, zihinleri hayrete düşürür veyâ dinleyenleri murâd olunmayan mânâları anlamağa sevk eder de herkes kendi kabiliyyetine göre te'villerde bulunur. Halbuki Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«مَا حَدَّثَ أَحَدُكُمْ قَوْمًا بِحَدِيثٍ لَا يَفْقَهُونَهُ إِلَّا كَانَ فِتْنَةً عَلَيْهِمْ»

«Sizden biriniz bir cemâate, anlayamayacağı şekilde hitâb ederse, o söz cemâatte fitne uyandırır.» (90)

(90) Ukaylî «Zuafâ'da.

Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurnyorlar:

«كَلِّمُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ وَدَعُوا مَا يُنْكِرُونَ، أَتَرِيدُونَ أَنْ
يَكْذِبَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ؟»

«İnsânlara, anladıklarını söyleyin, anlamadıklarını terk edin, Allah ve Resûlünün yalanlamasını mı istersiniz?» (91)

İşte anladığını anlatamayanların hâli budur : Anlamadan Konuşmak ise aslâ câiz değildir. İsâ (aleyhi's-selâm): «Hikmeti ehli olmayana vermeyin, hikmete zulm edersiniz; ehlinen esirgemenizi, ehline zulmedersiniz. İlâcı yara üzerine koyan tabib gibi olunuz.» buyurmuştur. Diğer bir ifâde ile hikmeti ehli olmayana vermek cehâlet; ehline vermemek ise zulümdür. Hikmet'in hakkı olduğu gibi ehli de vardır. Her hakk sâhibine hakkını veriniz.

Tâmmât denen lüzûmsuz sözlere, şath bahsinde anlatılanlar katıldığı gibi ayrıca muâyyen bir mânâsı da vardır. O da şer'i sözleri, anlaşılan mânâlarından alıp da hiç bir faydası olmayan anlaşılma mânâlarına nakletmektir. Bâtınî'lerin te'vil âdetleri gibi. Bunun da İslâm dininde harâm ve zararı çok büyüktür. Çünkü Sâhib-i Şer'i'atten bir haber olmaksızın ve akıl delâletinin icab ettirdiği bir zarûret bulunmadan, lâfızların mânâlarını değiştirmek sözlere olan i'timâdı çürütür, Allahu Teâlâ ve Peygamber (S.A.) kelâmının değeri kaybolur. (Çünkü kulluğumuzu, bu emirlerin zâhir mânâlarına göre ayarlıyoruz). Bunların iddiâsına göre, anlaşılan mânâyı güvenmemek gerekir. Bâtın mânâ için bir kaide yoktur. Herkesin uydurmasına göre ayrı ayrı tevcihlere gidilebilir. İşte bu da İslâm dinine büyük zararı olan bid'atlerdendir. Bunun sâliklerinin gâyesi, insân tabiatı garabeti meylettiği ve bundan lezzet aldığı için, garib şeyler ortaya koymakla zâhirini te'vil ederek, şer'i'ati yıkmak ve insânları kendi bâtın ve bâtil inançlarına çevirmektir. Nitekim bâtinîyeyi red için tasnif edilen «MUSTAZHARİYYE» adındaki eserimizde bunu anlattık.

Bu tâmmât ehlinin Kur'an'ı te'villerinden bâzı örnekler:

«أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى»

«Fir'avn'a git; o, azdı.» (20 - Tâhâ: 24).

(91) Buhârî, Ali'den.

Bunlar diyorlar ki, «FİR'AVN» kelimesinden gâye, kalb'dir. Çünkü insân üzerine tuğyan eden kalb'dir.

«وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ»

«Ve asânı [değneğini] at, bırak.» (28 - Kasas : 31)

Buna da yaptıkları te'vîl «Allahu Teâlâ'dan başka dayandığın her şey'i bırak» şeklindedir.

Hadisleri te'villerinden bâzı örnekler :

«تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَهً»

«Ramazan'da gece yemeğine kalkınız, çünkü onda bereket vardır.» (92)

Onlara göre: «Geceleri tevbe edin.» mânâsındadır. Buna benzer bir çok te'villeri var. Hattâ Kur'an'ı baştan sonuna kadar te'vîl etmişler ve zâhir mânâsından, İbn Abbâs'dan ve diğer âlimlerden rivâyet edilen mânâlardan ayrılmışlardır. Bu te'villerin bâzılarının bâtıl olduğu kat'î olarak anlaşılır. «Fîr'avn» kelimesine «kalb» mânâsı vermek gibi. Çünkü Fîr'avn'ın görülen bir insân olup Mûsa'nın (A.S.) kendisini de'vet ettiği, târihin şehâdetiyle bize kadar gelen bir gerçektir. Ebû Cehl ve Ebû Leheb de bunun gibi. Bunlar göz ile görülemeyen, Şeytân veyâ meleklerden değiller ki te'vîl yolları aransın. «SÜHÜR» kelimesini istiğfâr ile te'vîl etmek de bunun gibidir. Çünkü blzzât Peygamberimiz gece yemeği yer ve : «Yeyiniz» buyururdu.

Nitekim diğer bir hadis'i şerîfde de şöyle buyuruluyor:

«هَلُمُّوا إِلَى الْغَدَاءِ الْمُبَارَكِ»

«Mübârek gıdâya [gece yemeğine] buyurun.» (93)

İşte bu te'villerin bâtıl oldukları tevâtür ve hiss ile bilinir. Diğer bânılarının butlanı da zann-ı gâlib ile bilinir ki, bunlar hâsseler ile âlâkalı olmayan şeylerdir. Bütün bu gibi te'villerin hepsi harâm ve sapıklık ve insânların dinini ifsâd etmektir. Bu gibi bâtıl te'viller ne

(92) Buhârî ile Müslim, Enes'den

(93) Ebû Dâvud, Nesef, İbn Hibban, İrbaz b. Sariye'den.

Sahâbe ve ne de Tâbiinden ve ne de insânlara vâz u nasihate düşkün olan H a s a n - ı B a s r î gibi zevâtta rivâyet edilmiştir. Tamâmen uydurmadırlar. Eğer bu gibi te'viller câiz olsaydı, o zamân Peygamber Efendimizin şu hadîs-i şerifinin bir mânâsı kalmazdı:

«مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

«Kur'ân-ı Kerim'i kendi arzûsuna göre tefsir eden Cehennemdeki yerine hazırlansın.» (94)

Bu hadîs'den, Kur'ân'ın, düşünce ve istinbat ile tefsirini yapmamak gerektiği mânâsını anlamak doğru olmaz. Çünkü öyle âyetler var ki, bunlar hakkında Sahâbe ve müfessirlerden beş, altı ve hattâ yedi'ye kadar mânâlar rivâyet edilmiştir ve bütün bu mânâların hepsi de Peygamber'den duyulmadığı bilinen bir gerçektir. Hattâ bu mânâlar te'lîf edilemeyecek şekilde ayrı ayrı da olabilir. Şüphesiz bunlar iyi anlayış ve uzun düşüncenin mahsûlüdür. Bu sebebdendir ki Peygamber Efendimiz, (A b d u l l a h) b. A b b a s (R.A.) hazretleri için:

«اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ»

«Allah'ım, sen o'nu dinde anlayışlı kıl ve te'vili o'na öğret.» (95) diye duâ etmiştir.

Yaratıkları, yaradan'a dâvet ediyorum zanniyle, bilerek lâfızları murâd olmayan bu gibi te'villere çevirmeği uygun gören ehl-i tâmmât, hadd-i zâtinde doğru olan bir sözü, Peygamberimiz söylemediği hâlde söyledi deyip ona isnâd edenlere benzerler. Doğru olan her mes'eleye bir hadîs uyduran gibi, bu ise zulüm ve sapıklık, üstelik Peygamber Efendimizin:

«مَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»

«Bir kimse, benim söylemediğimi, kasden, söyledi diye bana isnâd ederse Cehennemdeki yerine hazırlansın.» (96)

(94) Tirmizî, İbn Abbas'dan.

(95) Buhârî, İbn Abbas'dan.

(96) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

hadisindeki hâle düşmektir. Hattâ bu te'villerin fenâlığı, bu gibi isnâdlardan, daha çok ve daha büyüktür. Çünkü bu gibi te'viller, el-fâza olan i'timâdı sarsar ve Kur'ân-ı Kerim'den istifâde yollarını tamâmen keser.

Verilen bu izâhattan, Seytân'ın insanları öğülen bilgilerden yerilen bilgilere nasıl yönelttiğini öğrenmiş oldun. Bütün bunlar, fenâ bilginlerin ilimlerin adlarını kendi arzûlarına göre tefsir edip karıştırmalarındandır. İlk asırda bu isimlerden maksadın hangi ilimler olduğunu aramadan ve bilmeden meşhûr isimlere güvenerek bu zümreye uymak, şeref ve hikmeti, mesleği değil de, sâdece adı hakim olan bir kimseden beklemek gibidir. Bu asırda tabib'e de, şâir'e de, müneccime de hakim denmektedir. Bu da, lâfızların değişmesini unutmaktadır.

BEŞİNCİ LAFZ : «Hikmet» sözüdür.

Tabib'e, şâir'e, müneccim'e ve hattâ çok daha düşük kimselere de «bakim» ismi verilmektedir. Halbuki hikmet, Allahu Teâlâ'nın öğüdüğü şeydir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de buyuruluyor:

«نُتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا»

«Hikmet'i dilediğine verir; hikmet kendisine verilen çok hayır elde etmiştir.» (2 - Bakara: 269)

Peygamber Efendimiz bir hadis'inde şöyle buyuruyor:

«كَلِمَةٌ مِنَ الْحِكْمَةِ يَتَعَلَّمُهَا الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»

«Hikmetten bir kelime öğrenmek, bütün varlığıyla dünya'dan hayırlıdır.» (97)

Düşün bak, birinci asırda hikmet ne idi ve şimdi nereye nakleildi. Diğerlerini de buna benzet ve fenâ bilginlerin karıştırmalarından kendini koru. Bu gibi fenâ bilginlerin din'e olan zararları, Seytânların zararlarından çoktur. Çünkü Seytânlar (kendi başlarına bir şey yapamazlar.) bunların aracılığıyla Müslümânların imanını alma-

(97) Yukarıda geçmiştir.

ğa çalışırlar. Bunun için Peygamber Efendimize, «insânların en fenâsı kimdir?» diye sorulduğu vakit cevâp vermek isitemedi ve «Allâhümme gafren» [Allah'ım, mağfiret et.] buyurdu. Tâ ki tekrâr tek râr sordular :

«لَمَّا سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَرِّ الْخَلْقِ أَبِي وَقَالَ :
«اللَّهُمَّ غَفِرًا» حَتَّى كَرَّرُوا عَلَيْهِ فَقَالَ : «هُمْ عُلَمَاءُ السُّوءِ»

«Onlar, fenâ âlimlerdir.» (98)

buyurdu.

İşte öğülen ve yerilen bilgileri ve birbirine karışmalarının sebeblerini öğrendin. Serbestsin istersen aklını başına alır, Sahâbe ve Tâbi'ine uyarsın, dilersen ucub ve kibir ipine sarılır da bu gibilerin peşinden gidersin.

Selef'in kabûl ettiği ilimlerin çoğu kayboldu. İnsânların daidıkları ilimler ise hep sonradan icâd edilmiş şeylerdir. Elbette ki, Peygamber Efendimizin şu mübârek sözü doğrudur :

«بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ»
فَقِيلَ : وَمَنِ الْغُرَبَاءِ ؟ قَالَ الَّذِينَ يُضْلِحُونَ مَا أَفْسَدَهُ النَّاسُ مِنْ
سُنَّتِي . وَالَّذِينَ يُخَيِّونَ مَا أَمَاتُوهُ مِنْ سُنَّتِي

«İslâm dini garib olarak doğdu ve doğduğu gibi garib olarak sönecektir. Garîblere müjde olsun. Garîbler kimdir? sorusuna cevâp olarak: «Benim sünnetimden insânların bozduğunu islâh edenler ve terk edilen sünnetleri yaşatanlardır.» (99) demişlerdir.

Diğer bir rivâyete göre de :

«هُمْ الْمُتَمَسِّكُونَ بِمَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ الْيَوْمَ»

(98) Dârimî.

(99) Müslim, Ebû Hureyre'den.

«Onlar şimdi sizin gittiğiniz yolda olan kimselerdir.» (100) diye cevâp vermişlerdir.

Diğer bir hadis-i şerifte de :

«الْغُرَبَاءُ نَاسٌ قَلِيلٌ صَالِحُونَ بَيْنَ نَاسٍ كَثِيرٍ مَنْ يُبْغِضُهُمْ
فِي الْخَلْقِ أَكْثَرُ مِمَّنْ يُحِبُّهُمْ»

«Garibler, çokluk arasında az olan ve iyi kimselerdir. Onları sevmeyenler, sevenlerden çoktur.» (101)

buyurmuşlardır. O ilimler o derece garib kaldı ki onları anan kimseye düşmânlık ederler. Bu sebepten Sevri (R.A.): «Bir âlimin etrafında toplanmış çok dostu olduğunu gördün mü, bilmiş ol ki, o, sâfi değil, (riyâ ile) karışıktır. Çünkü eğer ilminin gereğiyle konuşsa, doğruyu söyleyeceği için çokları da kendisine husûmet besler, hepsi dostu olmazdı.» diyor.

MAKBÛL İLİMLERDEN ÖĞÜLEN [MAHMÛD] MİKDARININ AÇIKLANMASI

Bilmiş ol ki ilimler bu itibarla üç kısma ayrılır :

- 1 — Azı da, çoğu da yerilen,
- 2 — Azı da, çoğu da makbûl olan ve çoğaldıkça daha güzel ve faziletli olan,
- 3 — Yetecek kadarı makbûl, fakat fazlası makbûl olmıyan ilimler.

Bu, tıpkı bedene âriz olan hâller gibidir.

Azı da, çoğu da makbûl olanı var: Sıhhat ve güzellik gibi.

Azı da, çoğu da makbûl değil: Çirkinlik ve kötü hûy gibi.

Yetecek kadar makbûl, fazlası ise makbûl değil: Mâl infâk etmek ve şecâat gibi. Mâl'ın az'ını vermek, iyi yerlere aarfetmek makbûl, hepsini harcamak, fenâ yerlere isrâf etmek mezmûm; orta derecede kendini koruyacak kadar şecâat makbûl, fakat haksız yerde şuna buna saldırmak ise tehevvr'dür, makbûl değildir.

İşte ilimler de bunun gibidir.

(100) Ashı bulunamamıştır.

(101) Ahmed, Abdullah b. Amr'dan.

1 — Azı da, çoğu da yerilen ilimler, ne din ne de dünyâ'ya kâr olan bilgilerdir. Bu gibi bilgilerin zararı, kârından çoktur. Sihir, tılsım ve nücûm ilmi gibi. Bunların bazılarının hiç bir kârı yok, belki insânın en kıymetli sermayesi olan ömrünü bunlara sarfetmekte zarar ve zıyânı vardır. Dünyâlık için faydalı olduğu sanılan diğer bazıların da zararı, kârından çoktur. Onun var olduğu zannedilen kârı, zararına nisbetle hiç bir değer taşımaz.

2 — Azı makbûl, çoğu daha makbûl olan ilimler ise: Allahın Teâlâ'nın zâtını, sıfatını, e'âlini, yaratıklar üzerindeki âdetini ve evvelâ dünyâyı sonra âhireti sıralamaktaki hikmetini bilmektir.

Zira bu ilimler, hem zâtî bakımından ve hem de âhiret saâdetine yol olması bakımından aranılan bilgilerdir. Bu husûsda son had-dine ulaşacağım diye çalışmak, Allahın Teâlâ'nın azametini idrâkteki kusûrdan neş'et eder. Çünkü, o, bir deryâdır ki onun derinliğini kimse ölçemez; ancak herkes kendi kudreti nisbetinde o deryânın etrâfında ve sâhilinde dolaşabilir. Onun kıyılarına dala bilenler, Allahın Teâlâ'nın ta'yin ettiği derecelere göre Peygamberler, veliler ve ilmin inceliklerini anlamış gerçek bilginlerdir. İşte bu ilim, kitâpların satırına girmeyen gizli bir ilimdir. Bu ilmi elde etmeğe yardım eden, erbâbından öğrenmek ve âhiret bilginlerinin ahvâl ve vaziyetini tetkik etmektir ki, bunların alâmetleri ilerde açıklanacaktır. Bu, sâlikin ilk hâlidir. Daha sonra mücâhede, riyâzet, kalbi tasfiye ve dünya alâkalarından temizleme, Peygamber ve velilerin yolunu tutmak, bu ilmi elde etmeğe yardım eder. Bununla berâber muvaffakiyyet yine Allah'ın takdiri nisbetindedir. Fakat herhâlde mücâhede şarttır. Çünkü hidâyetin anahtarı mücâhededir ve bu kapıyı mücâhededen başka bir kuvvet açamaz.

3 — Yalnız muâyyen bir mîkdârı öğülen ve fazlası makbûl olmayan ilimlere gelince : Bunlar da birinci bâbda açıklanan, farz-ı kifâye olan ilimlerdir. Bu ilimlerin her birinin iktisâr'ı, yâni en azı, iktisâdî, yâni orta derecesi, istikâ'sı, yâni ömür boyunca, ucu bucağı olmayan, sonu gelmeyen kısmı vardır.

Sen, ya kendini ıslâh edenlerden veya kendini ıslâh ettikten sonra başkasını düzelterkenlerden ol, sakın kendini ıslâh etmeden başkası ile meşgûl olma. Eğer kendini düzeltmekle uğraşıyorsan, vaziyetin icâbı sana farz olan ilimleri ve bununla alâkalı temizlik, namâz, oruç gibi zâhir amelleri öğren. Fakat en mühim olanı, ekseriyetin ihmâl ettiği, kalbin vasıflarını öğrenmek, onların öğülen ve yerilen kısımlarını bilmektir. Çünkü hiç kimse kalbin kötü vasıfları olan hırs, hased, riyâ, kibir, ucb ve benzeri fenâ hasletlerden sıyrılmış değildir. Bu hastalıkların hepsi öldürücüdür. Bunları ihmâl edip, zâhir ameller

ile uğraşmak, bedendeki yaraların içini temizlemeden dışını katran ile sıvamaya benzer. Sokak tabiblerinin yaranın dış kısmını katranlamayı tavsiyeleri gibi, mukallid âlimler de kalbi temizlemeği bırakıp zâhir amelleri tavsiye ederler. Âhiret bilginleri ise yarayı kökünden tedâvi için bâtin temizliğini emreder ve fenâlığı kökünden kesmek isterler. Çoklarının bâtin temizliğini bırakıp zâhir amele, dönmelerinin sebebi, kalbin temizlenmesinin zor ve zâhir amellerin kolay olmasıdır. Nitekim (kökü ciğerlere dayanan) uyuzlu hastanın acı ilaçları içmekten çekinip dış bedenini sıvamakla meşgûl olması gibi. Durmadan dışarıya ilaç sürmesine rağmen hastalık artar. (Kalbi düzeltmeden yapılan ameller de bunun gibidir.)

Eğer âhireti arayıp kurtuluşu arzû eder, ebedi helâkden kaçınmak istersen «Rub'-i Mühikât» ta anlattığımız şekilde iç hastalıkların ve tedâvi çârelerini bulmakla meşgûl ol ki, bu sâyede «Rub'-i Müncliyât» ta anlattığımız makbûl makaaamlara yükselsin. Toprak, çalı çırpıdan ve diken gibi şeylerden temizlenip düzenlendiği vakit yeşillikler ve güzel kokulu otlar yetiştirdiği gibi, kötü hûylardan temizlenen kalbin de iyi hûylarla dolacağında şüphe yoktur. Yabancı maddelerini temizlemediğin kıraç bir topraktan mahsûl alamıyacağından, emeğinin boşa gideceği gibi, kalbini temizlemeden boşuna farz-ı kifâyelerle uğraşma. Bilhassa halk içerisinde bu ilimlerle meşgûl olan varken! Zira başkasının iyiliğine çalışırken kendini helâke sürükleyen akılsızdır. Bu davranış, kendini öldürmek için boyuna dolanmış yılan, koynuna girmiş akrep dururken, başkasının üzerine konan sineği kovalamak için yelpâze arayan kimsenin hâli gibi, en büyük bir ahmaklıktır.

Farz-ı kifâyeler ile meşgûl olmak için, önce kalb'i temizlemek, günâhların gizli ve âşikâresini terk etmek lâzımdır. Bunda tamamen muvaffak olduktan sonra farz-ı kifâyelerle uğraş ve orada da ehemmi, mühim üzerine tercih etmek üzere, tertibe riâyet et. Önce Kur'ân-ı Kerim'i, sonra hadis-i şerifeleri sonra tefsir ve sonra da Kur'ân-ı Kerim'in nâsih ve mensûh, mefsûl ve mevsûl, ve müteşâbih gibi diğer ilimlerini öğren; Hadis'de de aynı şekli tâkip et. Daha sonra da fûrû' ile yâni mezheplerin amel bilgileriyle uğraş, hilâf ve cîdâl ilimleriyle uğraşma. Sonra usûl-i fıkıh ile ve bunun gibi zamânın ve ömrün müsâadesi nisbetinde diğer ilimlerle meşgûl ol. Bütün derinliklerini, inceliklerini anlayacağım diye bir fen ile uğraşma. Çünkü ilimler çok, ömürler ise kısadır. Bu anlattığımız ilimler âlet ve mukaddimeler olup bîzâtihi maksûd değil, belki vâsitadırlar. Vâsita ile uğraşırken gâyeyi unutmamak lâzımdır. Lûgat ilminden de Arab lîsânını anlayıp konuşacak ve Kur'ân ve Hadis'in garâib'ini bilecek ka-

dariyle kifâyet et. Nahv'den de kitâp ve sünneti anlayacak derecedeki bilgi ile iktifâ et ve iyi bil ki her ilmin, iktisâr, iktisâd ve istiksâ tarafları vardır. Diğerlerini de bunlara kıyâs edebilmen için biz hadis, tefsir, fıkıh ve kelâm'da bu mertebelere işaret edelim.

Tefsir'de iktisâr [kısaltma] Kur'an'ın iki misli bacminde olandır. Alî el - Vahidî en - Nisâ bûrî'nin tefsiri gibi. Bu, veciz kitaptır. İktisâd, Kur'an-ı Kerim'in üç misli büyüklüğünde olandır. Yine aynı zât'ın «El - Vasit» adındaki tefsiri gibi. Bundan fazlası da ömür boyunca lâzım olmayacak uzaltmalardır. (Yine aynı zât'ın «Basit» adlı tefsiri gibi.)

Hadis'de iktisâr: Hadis ilmine vâkıf bir zât'ın düzeltmesiyle Buhâri ve Müslim'i okumak gibi.

Râvilerin adlarını ezberlemeğe gelince: Senden evvelkilerin onları bilmesi senin için de kifâyet eder. Sana düşen, onların kitâplarına ittimad etmektir. Buhâri ile Müslim'i okuyacaksın derken bunları ezberleyeceksin demek istemedik; ancak gerektiğinde oradan bulup alabilecek derecesi yeter. İktisâd'ı ise, diğer sahîh müsnedlerdeki hadisleri de bunlar meyânına katmaktır. İstiksâ da, zayıf, kuvvetli, sahîh, sakim bütün hadisleri ayrı ayrı rivâyet yollarıyla, râvilerin ahvâlini, adlarını ve vasıflarını bilmek üzere öğrenmektir.

Fıkıh'da iktisâr: «Hulâsatü'l - muhtasar» adlı eserde tertip ettiğimiz Müzenî'nin fıkıhını okumaktır. İktisâd, bunun üç misli büyüklüğünde bir fıkıh kitabı okumaktır. Bu da «El - Basit»den telhîs ettiğimiz «El - vasit mine'l - mezheb» adlı eser gibi. İstiksâ ise «El - Basit» ve diğer uzun kitâplarda olduğu gibidir. (102)

Kelâm ilminin gâyesi: Ehl-i sünnet'in Selef-i sâlihinden rivâyet ettiği inanç esâslarını korumaktır. Bundan fazlası, eşyâ'nın hakikatını, başka yollardan aramaktır. İktisâr derecede sünneti korumak, muhtasar bir kelâm kitabını okumakla mümkündür. O da bu kitâpta bulunan «Kavâ'idü'l - akaaid» kısmı gibi. İktisâd derecesi de, yüz yaprak civârında olan bir kelâm kitabı okumaktır. «El - İktisâd fi'l - itikad» adlı eserimiz gibi.

Kelâm ilminin iktisâd derecesine, bid'atçiler ile münâzara etmek ve avâmı onların ifsâd etmesinden korumak için ihtiyâc vardır. Bu da ancak bid'atleri taassuba varmayan avâma te'sir eder. Yoksa isterse azıcık olsun mücâdele usûlünü öğrenen bi'dat sâhiplerine bunun bir te'siri olmaz. Çünkü bu gibileri kelâm yoluyla ilzâm etsen bile onlar taassublarından ayrılmazlar. Ancak ilzâmını kendi acziyyetine verir ve «ben âciz kaldım, bunu ilzâm edecek başka çâreler var»

(102) İmâm-ı Gazâlî, Şâfi'i olduğu için, Şâfi'i fıkıh kitâplarından örnekler vermiştir.

der ve senin cedel'deki kudretin sâyesinde üstün geldiğini zanneder. Ama, avâm kısmının bu gibi mücâdele ile hakikatten uzaklaştırıldığı vakit taassubu kuvvetlenmeden, yine böyle bir mücâdele ile hakikat yoluna getirilmesi mümkündür. Fakat taassubu kuvvetlenince artık onları ıslâh ümidi tehlikeye düşer. Zira taassub, inançları yerleştirmeye sebeptir. Bu da fenâ alimlerin âfetlerindendir. Çünkü onlar, hakkı açıklamak için son derece taassub gösterir ve muhâliflerine horluk ve hakâretle bakarlar. Bu da onları mîsliyle mukaabeleyle sevk eder ve boş dâ'vâlarını gerçekleştirmek için bütün imkânlarını seferber ederler; fakat eğer onlara tenhâlarda tatlılık ve yumuşaklıkla gidileydi ve taassub ve tahkirden ârî dâ'vâlar nezâketle anlatılardı dilekler yerini bulurdu. Ne yazık ki, rütbe ve mevki ancak muhît ile olur; muhît edinmek için de böyle (yaygara koparmak), hasımlara çatmak, taassub gösterip tel'in etmek ile mümkün olabileceğinden, bunlar da taassubu âdet edinip, âlet olarak kullandılar ve hareketlerine de dîni koruma ve müslümânları müdâfaa adını verdiler. Gerçek şu ki: Bu harekette olanları taklid bile, insânları helâke sürükler ve bu gibi bid'atleri insânların gönüllerinde yerleştirir.

Şu son asırlarda mezhepler arasında türeyen hilâfiyât'a ve bu husûsda selef devrinde eşine rastlanmayan uzun yazılar, tasnif ve mücâdelelere gelince: Öldürücü zehirden kaçır gibi bunlardan sakın ve bunların civârına bile yaklaşma. Çünkü bu ilim, tedâvisi olmayan fenâ bir hastalık gibidir. (Gurûr bahsinde) âfet ve tehlikelerini açıklayacağımız gibi bütün fakihleri, taassubla beraber benlik ve öğünmeye sürükleyen bu ilimdir.

Onlar kendilerini kurtarmak için «İnsânlar bilmediği şeylerin düşmândır.» darb-ı meselini söyledilerse de sen buna kıymet verme. Bu husûsda öncekilerden daha çok tasnif, tahkik ve mücâdele ile açıklamalarda bulunmak sûretile kıymetli vakitlerini harcadıktan sonra Allahu Teâlâ'nın lutfiyle kusûrlarını görüp bütün bunları terk ederek nefsini ıslâh ile uğraşan kimsenin şu nasihatini dinle! Fetvâ şerî'atın direğidir, şerî'atın gizli illetleri ancak Hilâfiyat [Mezheplerin ayrılıkları mes'elelerini bilmek] ile bilinir, diyenlerin sözüne kıymet verme; zira mezheplerin illetleri kendi mezhep kâğıtlarında yazılıdır. Ondan fazlası lüzûmsuz mücâdele ve münâkaşadır. İlk asırdaki bilgînler ve Sahâbe, fetvâ'da bu sonrakilerden daha üstün oldukları hâlde, bu gibi mücâdeleleri bilmezlerdi. Mücâdelelerin kârı olmak şöyle dursun, belki fıkıhın zevkinin bozan zararlı bûğillerdir.

Fıkıh'dan gereği gibi zevk alan müftî'nin onun çok kerre mücâdele yoluyla ifâde edilemeyeceği merkezindedir. Mücâdeleyi şîâr edinen kimse, zekâsını hep bu yolda kullanır ve fıkıhın zevkine varmaktan

tenbellesir. Gerçekte, cedel'e girişenler, ün yapıp mevki isteyen kimselerdir. Buna bahâne olarak da, gâyesinin mezheplerin illetlerini arayıp onları açıklamak olduğunu gösterirler. Hâlbuki kıymetli ömür sermâyesi cedel yolunda giderken fıkıh ilminden mahrûm kalır. (Çünkü o fıkha değil mücâdelesine çalışıyor). Görünmeyen cin şeytanlarından korkma. (Zira sen onlara cephe almış hâldesin, düşmânlığınız âşikârdır. Onlar, Allah'ın yardımıyla sana bir şey yapamaz.) Fakat (görülen) insân şeytânlarından [fenâ âlimlerdir] kendini koru; çünkü onlar, insânları karanlığa sevketmekte ve aldatmakta, cin şeytânlarının pabuçlarını ellerine verecek kadar ileri gitmişlerdir.

Hülâsa: Akıllı kimseler için makbûl olan, bu âlemde tek başına Allah huzûrunda olduğunu, ölüm'ün, hisâbın ve Kitâbın, Cennet ve Cehennem'in önünde olduğunu düşünerek, bunlardan yarayışlı olanı alıp zararlı olanı atmaktır ve's-selâm.

Bâzı kâmil kimseler âlimin birini (ödükten sonra) rüyâlarında görmüş ve: «O mücâdele ettiğin ilimler ne oldu? Onlardan bir kâr gördün mü?» diye sormuşlar. O da avuncunu açıp üflemiş, yâni onlar küll olup dağıldı gitti (hebâ'en mensûra oldu); ancak gece karanlığında Allah için kıldığım iki rek'at namâzdan fayda gördüm.» demiş. Peygamber Efendimiz bir hadîs-i şerîfinde:

«مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أَوْتُوا الْجَدَلَ» ثُمَّ قَرَأَ
(مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ)

«Doğru yola girdikten sonra, mücâdele etmedikçe hiç bir kavim sapmaz.» (103)

buyurmuştur. Sonra Peygamber Efendimiz:

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ

«Bunu sana sırf bir cîdâl olarak fırlattılar, doğrusu onlar çok husûmetci bir kavimdir.» (43 - Zührûf : 58).

Âyet-i celîlesini okumuştur.

Peygamber Efendimiz, Allahu Teâlâ'nın:

«فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ»

«Onlar ki, kalblerinde zeyğ [yamıkhık, eğrilik] vardır.» (3 - Âl-i İmrân : 7)

âyet-i celîlesindeki «Zeyğ» kelimesinden murâd-i ilâhisi Allahu Teâlâ'nın:

«فَاخَذَرَهُمْ»

«Onlardan kaçmın.» (63 - Münâfıkûn: 4).
diye emr ettiği mücâdelecilerdir, bınırmıştır.

Bâzı selef [İlk asrın büyükleri] cedel ve münâzarayı [Tartışma] zemmetmek üzere diyorlar ki: «Son zamânlarda öyle insânlar gelecek ki, amel kapısı onlara kapanacak ve mücâdele kapısı açılacaktır.»

Bâzı rivâyetlerde şöyle nakil olunur ki :

«إِنَّكُمْ فِي زَمَانٍ أَلْهَمْتُمْ فِيهِ الْعَمَلَ وَسَيَّأَتِي قَوْمٌ يُلْهَمُونَ الْجَدَلَ»

«Siz bir zamândasınız ki, bu zamânda size amel öğretilmiştir. Herde bir kavim gelecek, onlara da cedel öğretilecektir.» (104)

Meşhûr bir hadîs :

«أَبْغَضُ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْأَلَدُّ الْخَصِمُ»

«Allahu Teâlâ'nın en çok buğz ettiği, mücâdelede direnen kınse-dir.» (105)

(104) Kaynağı bulunamamıştır.

(105) Buhârî ile Müslim. Hz. Âişe'den.

Diğer bir hadîsde şöyle buyuruluyor :

«مَا أُوتِيَ قَوْمٌ الْمَنْطِقَ إِلَّا مُنِعُوا الْعَمَلَ»

«Mücâdeleyi öğrenen kavim, amelden uzaklaşır.» (106)

---

(106) Kaynağı bulunamamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÂB

İNSÂNLARIN HİLÂF İLMİNE YÖNELMESİNİN SEBEBİ İLE MÜNÂ-
ZARA VE CEDEL'İN ÂFETLERİNİN GENİŞ ŞEKİLDE AÇIKLANMASI
VE BUNLARIN MÜBÂH OLMASININ ŞARTLARI BEYÂNINDADIR

Bilmiş ol ki, hilâfet vazifesini Peygamberimizden sonra Hule-
fâ-i Râşidîn [Ebû Bekir, Ömer, Osmân ve Ali] (R.A.) der'uhde
etmişlerdi. Bunlar, Allahu Teâlâ'yı bilen, ilâhî hükümlere vâkıf olan,
gerçek imâmlar idi. İstişâresi gereken bâzı mes'eleler müstesnâ, hüküm
ve fetvâlarında kimseye ihtiyâçları yoktur. Bunun için devirlerinde
âlimler tamâmen âhiret ilmine hasr-ı nefis etmiş ve yalnız onunla
meşgûl olmuşlardı.

Dünyâ işlerinden, insânları alâkadar eden hükümler ve fetvâlar-
dan çekinir ve fetvâ vermemek için kendilerini müdâfaa ederlerdi. Si-
ret ve ahlâklarından rivâyet edildiği gibi bütün imkânlarıyla Allahu Te-
âlâ'ya yönelmişlerdi.

Vaktâ ki hilâfet, fetvâya gücü yetmeyen ehliyetsiz ellere geçti,
fakihlerden yardım dilemek ve hükümlerinde fetvâ almak için, her
hâllerinde onları berâberlerine almak zorunda kaldılar.

Tâbi'in [Peygamber Efendimizi görmeyip sahâbeye yetişen] bil-
ginlerinden selefın yolunu tutan ve Sahâbe'nin usûlüne riâyet eden
bir kısmı kalmıştı ki, onlara kadılık ve fetvâ için mürâcaat edildiği
vakit kaçınır ve çekinirlerdi. Bu sebebdan halifeler, vazife vermek
için onları zorlamağa mecbûr oldular.

Pâdişahlar'ın âlimlere yönelmesini, âlimlerin ise bunlara iltifât
etmediklerini gören zamânın insânları, padişahlar tarafından verilen
mevki'leri elde etmek için ilim öğrenmeğe yöneldiler. Fetvâ ilmine
çalıştılar ve kendilerini hükümdârlara takdim ettiler; onlarla buluş-
mak için iltimâsalar aradılar ve onlardan vazîfeler, hediyeler istediler.
Kimisi umduğunu buldu, kimisi de bulamadı. Dileği yerine gelen is-
teme alçaklığından kendini kurtaramadı. İşte böylelikle fakihler ara-
nır hâlde iken, kendileri aramağa başladı. Pâdişahlardan çekinmekie,
onlara yönelmekle, yüce iken küçük düştüler. Ancak her asırda Alla-
hu Teâlâ'nın yardımına mazhar olan bilginler müstesnâdır.

Kazâ ve hükümlerde fetvâlara ihtiyâç, fazla olduğu için o asırda en çok fetvâ ve hüküm ilimlerine yöneldiler.

Sonraları İslâm akaaidine dâir bâzı sözleri işitip onları dinlemeğe meyleden âmirler ve başkanlar peydâ oldu. Pâdişahların bu temâyülünü görenler «Kelâm» ilmine daldılar. Bu bâbda bir çok eserler yazıp mücâdele usûllerini kurdular, makaalelerinde mubâlefet yollarını açtılar. Böyle yaparken, dini koruyup sünneti müdâfaa ettiklerini ve bid'adcileri horluğa düşürmek istediklerini zan ve iddiâ ettiler. Nitekim onlardan önce fetvâlarla uğraşanların, güyâ insânlara acımak ve onlara öğüt vermek için gâyelerinin dini korumak, Müslümânların dini işlerini boyunlarına almak olduğunu sandıkları gibi.

Daha sonra bir sınıf ekâbir zuhûr etdi; bunlar da ma'mûreleri harâbeye çevirecek kadar açık husûmetlere ve kanlı mücâdelelere yol açtığı için, kelâm'da mücâdele kapısının açılmasını uygun bulmadılar da, fıkıh'da mücâdeleye ve bilhâssa İmâm Şâfi'î ile İmâm -ı A'zam mezheplerinin hangisinin daha üstün olduğunu münâkasaya meylettiler. Bunu görenler kelâm ve diğer ilimleri terkederek, İmâm Şâfi'î ve İmâm Ebû Hanîfe arasındaki ayrılıklar üzerinde durdular da, İmâm Mâlik, Süfyân-ı Sevrî ve Ahmed b. Hanbel ve diğerlerinin içtihadlarını ih-mâl ettiler. Böyle yaparken de, gâyelerinin şer'at'ın inceliklerini açıklayıp mezheplerin illetlerini yerleştirmek ve fetvâ usûlünü genişletmek olduğunu sandılar. Bu husûsta bir çok garib mes'eleler bulup çıkardılar, kitâblar yazdılar, çeşit çeşit mücâdele yolları buldular ki, bu hâl şimdi de devâm etmektedir. Gelecek asırlarda ne olacağını ve Allahu Teâlâ'nın mukadderâtı neden ibâret olduğunu bilemeyiz.

İşte bilginleri, bu ilimlere sevk eden, büyüklerin bu ilimlere temâyüllerinden başka bir şey değildir. Eğer pâdişahlar ve ekâbir diğer İmâmlar'ın mezheplerine veyâ başka mezheblere meyletse onlar da ona yönelirlerdi ve gâyemiz Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak için dîn ilmiyle uğraşmaktır der ve bunu müdâfaadan geri kalmazlardı.

BU GİBİ MÜNÂZARALARI ASHÂB'IN MEŞVERETİNE VE SELEF'İN KARŞILIKLI KONUŞMALARINA BENZETEREK ONLAR İLE KARIŞTIRMANIN AÇIKLAMASI

Bilmiş ol ki, bunlar, insânları bu yola çekerek: «Bizim mübâhaseden gâyemiz, gerçeği açığa çıkarmaktır. Zira aranan gerçektir. İlimde, mânâyı bulmak için, düşüncenin ve fikirleri karşılaştırmanın fayda ve te'siri büyüktür. İşte Sahâbe-i Kirâm'ın da (R.A.) âdetleri böyle idi.»

derler. Nitekim mirasda, dede ile kardeş mes'elesi (106a), şarap içenleri had mes'elesi (106b), içtihadında yanılan İmâm'a tazminin borç olması, Ömer'den (R.A.) korkarak çocuğunu düşüren bir kadına Ömer'in diyet vermekle hükm olunması ve diğer ferâiz mes'elesi ve benzeri mes'eleseler ile Şâfi'i, Mâlikî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Hasan, Ebû Yûsuf ve diğer âlimlerden (Allah onlara rahmet etsin) nakledilenler gibi.

Sana yapacağım şu açıklama ile, bu karıştırmalarını kolaylıkla anlayacaksın. Hakkı aramak için yardımlaşma, dinin icâbındandır. Fakat bunun sekiz şartı ve alâmeti vardır.

1 — Bu kabil araştırmalar farz-ı kifâye'den olduğu için, farz-ı ayn'ları bitirmeden bununla uğraşmamak. Üzerinde farz-ı ayn borçları dururken, hakkı aramak için farz-ı kifâye ile uğraşıyorum diyenler yalancıdır. Bu vaziyet, kumaş dokuyup dikmekle uğraşan bir beynamâzın, bunu yapmaktaki gayem: «İnsânları çıplak namâz kılmaktan kurtarmaktır.» demesine benzer ki, bu da bâzan böyle olur ve vukuu' da mümkündür. Nitekim fakih'in, hilâf ilminde bahsedilen nâdir mes'eleselerin vukuu'nun mümkün olduğunu zannetmesi gibi. Münâzara ile uğraşanlar ise kendilerine farz-ı ayn olan bir çok şeyleri ih-mâl ederler. Bir kimse, derhâl iâdesi gereken bir emâneti varken onu ödemedi en büyük ibâdet olan namâz kılmağa başlasa bile, Allahu Teâlâ'ya âsî olur. Kişinin mutî' sayılması için, vaktine, tertibine ve şartına riâyet etmeden yalnız yaptığı işin ibâdet cinsinden olması kâfi değildir. (İbâdet olması için bütün bunlara riâyeti şarttır.)

2 — Bu münâzaradan daha mühim bir farz-ı kifâye olduğuna kanî' olmayacak. Eğer bundan daha mühim bir farz-ı kifâyenin varlığı kanâatinde iken, hâlâ münâzara ile uğraşırsa (Mühimmi ebemm üzerine tercih ettiği için) günâhkârdır. Bu, şurada taraflarına bakılmamış, susuzluktan ölüme mahkûm olanlara su bulmak imkânı varken, kan almak ilmiyle uğraşan kimsenin hâline benzer. Sanır ki, bu farz-ı kifâyedir. Eğer bir memlekette bu meslek erbâbı olmasa insânları ölüme mahkûm olur. Kendisine bu işi yapan daha bir çokları var dense, cevâhında: «Başka bilenlerin bulunması bunun farz-ı kifâye liğini kaldırmaz.» der. İşte memlekette ih-mâl edilmiş daha mühim farz-ı kifâyeler dururken, münâzara ile uğraşanların hâl, susuz-

(106a) Ebû Bekir (R.A.) vârislerden dede ile kardeş bulunduğu, dede'yi baba yerine tuttu. İmâm-ı A'zam da bunu kabûl etti. Zeyd b. Sâbit, bangisi kârlı ise onu kabûl etti. Şâfi'i de, bununla fetvâ verdi.

(106b) Şarab içene 80 değnek vurulur. Buhâri'deki rivâyete göre bir kısmı bunu kabûl etti. 40 değnek de vurulur. Müslim'deki rivâyete göre diğer bir kısmı da bunu kabûl etti.

luktan ölüme mahkûm kimseler varken onlara bakmayıp kan almayı öğrenmeğe uğraşan kimsenin vaziyetine benzer.

Fetvâ'ya gelince : Müslümân memleketlerinde fetvâ verecek bir çok kimseler bulunduğu hâlde nice farz-ı kifâyeler vardır ki fakihler, bunları ihmâl etmiş ve aslâ taraflarına bakmamışlardır. Bunların en mühimlerinden biri de tabâbettir. Öyle ki, çok memleketlerde şer'i hükümlerde sözüne itimâd edilir müslümân tabib yoktur. Böyle iken fakihlerden hiç biri bu mevzûyu ele almaz. (107)

Yine bunun gibi, emr-i mâ'rûf, nehy-i münker, farz-ı kifâyeden iken, münâzara eden kimsenin meclisinde, (erkeklerle, giyilmesi yasak olan) ipek elbiseyi giyen (ve benzeri) yanlış hareketlerde bulunanlar varken bunlara aldırış etmez de, vukuu'u çok ender olan, olsa bile onu bilecek daha nice kimseler bulunan bu gibi farz-ı kifâyeler ile Allahu Teâlâ'ya yaklaşacağını zanneder. E n e s (R.A.) rivâyet ederek der ki :

«قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى يُتْرَكُ الْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : إِذَا ظَهَرَتِ الْمُدَاهَنَةُ فِي خِيَارِكُمْ وَالْفَاحِشَةُ فِي شِرَارِكُمْ وَتَحَوَّلَ الْمُلْكُ فِي صِغَارِكُمْ وَالْفِقْهُ فِي أَرَادِلِكُمْ»

«Peygamber Efendimize : «Emr-i mâ'rûf, nehy-i münker ne zamân terk edilir?» diye sorulmuş, cevâbında : «Hayırlı adamlarınızda gevşeklik, [müdâfaada çekimserlik] hâli görüldüğü, fenâ adamlarınızda fuhuş ve zinâ çoğaldığı, idâri işleriniz küçüklerin ve ayak takımının eline geçtiği, fıkıh ilmi de rezil kimselerin eline düştüğü zamân» buyurmuştur.» (108)

3 — Bu gibi münâzaraya girecek olan bizzât müctehid ve kendi re'yi ile fetvâ verebilecek seviyede olmalı; Şâfi'i, Hanefî gibi imâm-ların mezhebiyle münâzaraya girip işine geldiğini bir imâm'dan, işine geldiğini diğer imâm'dan almak sûretiyle olmamalı, Sahâbe ve imâm-ların yaptığı gibi olmalıdır.

(107) Nitekim İmâm Şâfi'i (R.A.) : «Bu mühim işi gayr-i müslimlere bırakmakla müslümânlar, ilmin üçte birini kaybetmişlerdir» demiştir.

(108) İbn Mâce.

İctihâd mevkiine yükselemiyenler, bu asırda olanlar gibi, kendilerine sorulan mes'eleye, ancak bağlı bulundukları mezheb imâm'ından naklederek cevâp verirler. Eğer imâm'ının ictihâdını zayıf bulursa, onu terk etmesi câiz değildir. Binâenaleyh başkasının ictihâdiyle fetvâ veremeyeceğine, mezhebi de bilinmiş olduğuna göre, daha mücâdele etmesinde ne kâr var? Eğer bir mes'eledе şüphe ederse uygun olan: «Ben bunu anlayamadım, belki bağlı bulunduğum mezheb imâmının bu bâbda bir cevâbı var, fakat ben bilemiyorum; çünkü ben bağlı başına bir müctehid değilim.» demesi lâzımdır. Münâkaşası yapan mes'eledе mezheb imâm'ının iki sözü varsa bâzan bir tarafa meylederek benim nazarımda bu daha uygundur diyebilir. Halbuki şimdiki mübâhaseciler bu gibi mes'elelere aslâ yaklaşmaz da ayrılıkları kat'i olan mes'eleler üzerinde dururlar.

4 — Vuku' bulmuş veya yakında vukuu'u muhtemel olan mes'eeller münâkaşa edilmelidir. Zira Sahâbe-i Kirâm (R.A.) bütün meşveretlerini yeni olmuş veya yakında olması ihtimâli mevcûd bir hâdisе için yaparlardı. Halbuki şimdiki mübâhaseciler, insanların muhtâc oldukları mes'eeller üzerine değil, belki geliş-güzel mücâdele mevzuu olacak, davul sesi gibi her tarafa duyurup adam toplayacak lüzûmsuz mes'eellerin münâkaşasını yapar, sık sık görülen vsk'alara hiç temâs etmezler, ve bunlar ihbâridir; yâni «falanca rivâyet etti, falan kitâpta yazıyor, bunlar köşe bucak mes'eelleridir. Bu gibi toplulukta bunlar konuşulmağa değmeyen şeylerdir.» derler. Mübâhase-deki gâye, hakkı aramak olup hakikatı bulmakta selefden gelen haberlere dayanırken «Bu mes'eale ihbâridir veya bu köşe bucak mes'ealesidir, meclisde konuşmağa değmez» diyerek bu gibi mes'eelleri terk etmeleri cidden şâyân-ı hayrettir.

5 — Münâzaranın büyükler huzûrunda ve halk arasında olmaktan ziyâde, tenhâ yerlerde olmasını tercih etmektir. Zira tenhâ yer, akli bir noktaya teksif eder. Zekâ ve düşüncüyü toplamağa, gerçeği anlamağa daha elverişlidir. Halk arasında mübâhasede riyâ [gösteriş] tehlikesi ve haklı haksız, üstün gelme hırsı uyanır. Halbuki sen bilirsin ki, münâzaralarını meclislerde ve büyükler huzûrunda yapmak istemeleri Allah için değildir. Bunlar arkadaşı ile başbaşa kalınca hiç de konuşmaz; hattâ sorduğuna bile cevâp vermez. Ama büyüklerden biri gelse veya bir cemaat bulunsa hile bâbında hiç bir şey bırakmaz, söz ebesi olmak için her şeyi sayar döker.

6 — Münâzara edecek olan, gerçeği aramakta kaybını arayan kimse gibi olmalıdır. Kaybını kendisinde veya yardımcısında bulması arasında bir fark gözetmemelidir. Münâzara ettiği zâtı düşmân değil, yardımcı tanımalıdır. Kaybettiğini bulduran kimseye teşekkür ettiği

gibi, hatâsını bildiren ve gerçeği gösteren zât'a da aynı şekilde teşekkür etmeli, ona ikrâm etmeli ve kendisi de memnûn olmalıdır; onu kötölememelidir Sahâbe'nin (R.A.) müşâveresi böyle idi. Hattâ Hazret-i Ömer (R.A.) cemâat huzûrunda hutbe'de iken bir kadının sözünü red edip hatâsından dolayı kendisini ikaz edince, Hazret-i Ömer: «Bir erkek yanıldı, bir kadın doğruyu buldu.» diye rek memnûniyetini açıkladı (109).

Hazret-i Ali'den (R.A.) bir mes'ele soruldu. Hazret-i Ali (R.A.) cevâp verdi. Adam «Öyle değil, böyledir.» deyince: Hazret-i Ali: «Ben yanıldım, sen doğruyu buldun. Her âlimin üstünde âlim vardır.» buyurdu.

(Kûfe Valisi) Ebû Mûsâ'l-Eş'ari hazretlerine biri soru:

— Muhârebeye öldürüp neticede ölen nerededir? Ebû Mûsâ:

— Cennettedir, demesi üzerine, bunu duyan İbn Mes'ûd Hazretleri:

— Belki Vâli suâli anlayamadı, bir daha git, diyerek adamı üç def'a Ebû Mûsâ'ya gönderdi. Üçünde de Ebû Mûsâ:

— Benim bildiğim bundan ibârettir, deyince, İbn Mes'ûd:

— Eğer Allah yolunda hakkı bularak öldürüldü ise cennetliktir. demesi üzerine, Ebû Mûsâ:

— Doğrusu budur. Bu âlim varken benden bir şey sormayın, dedi. İşte doğruyu arayanlar böyle insâflı olur.

Eğer bu mes'eleyi şimdiki bayağı bir fakih'e anlatsa İbn Mes'ûd'un sözünü kabûl etmez ve hemen itirâz ederek, İbn Mes'ûd'un: «Eğer hakkı bularak öldürdüyse» sözünü reddeder ve «Buna lüzum yok, çünkü bu herkesin bildiği bir şeydir.» derdi.

Bugünkü münâzaracıların vaziyetine dikkat edersen görürsün ki, hakikat, hasmının sözünde tecellî edince yüzü kararır, rezil olur, bütün imkânlarıyla ona üstün gelme çâresini arar, kendisini ilzâm edeni, ömrü boyunca yerer ve kötüler. Sonradan da gûyâ gerçeği aramakta kendisini Sahâbe'ye benzetmekten de utanmaz.

7 — Münâzara ettiği yardımcısının (sûretâ, hasmı ise de, gâye gerçeği aramak olduğuna göre, aslında hasım sûretinde yardımcıdır.) başka delile, bir şüpheden başka şüpheye geçmesine engel olmamak.

(109) Hazret-i Ömer, hutbesinde «Peygamber zamânında mîhr [Nikâh paraları] 400 dirhemi geçmiyordu. Nedir siz arttırıp duruyorsunuz? Artan kısmını hazine'ye alacağım.» deyince, Kureys hanımlarından bir tânesi bu husûsda Âyet-i Kerîme'den delil getirerek nikâh paralarının arttırılmasında bir mahzûr olmadığını söyleyip, Ömer'in sözünü reddetti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer de: «Allah'ım, sen afv et, herkes Ömer'den fakihdir.» diyerek yine aynı minberde sözünden döndü ve gerçeği kabûl etti.

Eskilerin mücâdelesi böyle (samimî) idi. Bunun gibi mücâdele arasındakî: «Bu söz beni ilzâm etmez, tenâkuz'a düştün.» gibi, lehine olsun, aleyhine olsun, bid'at aözleri çıkarıp atmalıdır. Çünkü gerçeğe dönmek dâima boş sözü nakzeder. Binaenaleyh evvelki sözünü bozuyor diye kabûl edilmemesi doğru olmaz. Halbuki şimdiki meclislerde cereyân eden münâzaralar hep bu gibi mübâhase ve mücâdeleler ile geçer. Hattâ delil getiren bir aslı kaaidenin kendi kanâatınca bir illet ile ma'lûl olduğunu iddiâ eder. Hasımı «Bu kâidedeki hükmün bu illetle ma'lûl olduğuna delilin nedir?» Diye sorunca: «Bu hüküm aslında şu illet ile ma'lûldür. İşte bu hükümden benim anladığım budur. Senin daha kuvvetli delilin var ise anlat da onun üzerinde duralım» der ve «Bu mes'eleda senin anlamadığın daha başka mânâlar var fakat anlatmam, çünkü anlatması bana düşmez» demekle taarruzunda direnir. «Mâdem ki bildiklerin var, onları söylemen lâzım.» der. İtirâz eden anlatmamakta ısrâr eder ve: «Anlatmak bana düşmez» der. Münâzara meclisi, bu gibi boş sözlerle sona erer. Bu miskin bilmez ki, «Bilirim fakat söylemem veyâ söylemek benim borcum değil.» dediği, şer'îata karşı sırf bir yalancılıktır. Zira eğer bir şey bilmiyor ve yalnız hasmını ilzâm için böyle söylüyorsa, bu adam bilmediği hâlde «Bilirim» demekle fâsik ve yalancıdır. Allahu Teâlâ'ya âsî olup hismına uğramıştır. Eğer gerçek biliyorsa, şer'î bir hükmü gizlemesi bakımından yine fâsiktir. Halbuki öğrenmek için dîn kardeşi kendisinden soruyor. Vereceği cevâp doğru ve sağlam ise, onu hemen kabûl edecek; zayıf ise, zayıflık cihetlerini anlatacak ve dîn kardeşini cehâlet karanlığından ilim aydınlığına ulaştıracak. Sorulduktan sonra, dînî bir mes'eleyi bildirmenin vâcib olduğunda ihtilâf yoktur. Onun: «Bunu aöylemek benim borcum değil.» demesi lâf ile güreş tutmakta olduğunu ve hile yolunda kendi arzû ve isteğiyle icat ettiği cedel şer'îatında lâzım değil demek istediğini gösterir. Yoksa Şer'at-ı Muhammediye göre, bildiğini bildirmesi lâzımdır. Söylememekle ya yalancı, veya fâsik mevklîne düşer.

Sahâbe'nin müşâveresiyle selefin fetvâ işlerini birbirlerine havâle etmelerine bak! Onlarda buna benzeyen bir şey var mı? Onlarda bir delilden diğer delil'e, kıyâs'dan hadîs'e, haberden âyet'e geçmek isteyene hiç müdâhale edilmiş midir? Belki bütün münâzaraları bu kabildendir. Çünkü (gerçeği aramakta olan) onlar, hâtırlarına gelen her şeyi olduğu gibi söyler ve onun muhâkemesini yaparlardı.

8 — Münâzarayı, kendinden istifâde edilmesi umulan âlimlerle yapmalıdır. Halbuki (Bugünün münâzaracıları) gerçeğin, hasmının sözünde tecellî etmesi korkusuyla dâima kendilerinden küçükleriyle münâkaşa eder ve boş şeyleri onlara yutturmak isterler, ekâbir ve efâzıl ile mübâhaseden kaçınırlar.

Münâzara için şu sekiz şarttan başka daha nice ve ince şartlar varsa da bu sekiz şart, Allah için münâkaşa edenle, başka bir gâye uğrunda münâzara edenleri sana tanıtmak için kâfidir.

Kısaca bilmiş ol ki: En büyük düşmân'ı olup dâima kendisini he-lâke götürdüğü ve kalbini kapladığı hâlde, şeytân ile mücâdeleyi terk edip ictihâd mes'elelerinde başkasıyla mücâdele eden, ister isâbet etsin, ister isâbet edenlere mükâfatta ortak olsun, şeytânların eğlencesi ve hâlis insânlar için bir ibret levhası olurlar. Aşağıda sayacağımız âfetlerin karanlıklarına daldığı için, Şeytân da sevinmiş olur. Allah'dan yardım ve hidâyet dileriz.

MÜNÂZARANIN ZARARLARI VE MÜNÂZARADAN DOĞACAK KÖTÜ HÜYLARIN AÇIKLANMASI

İyi bil ki: Hasrına üstünlük ve onu susturmak, insânlar arasında yücelik ve fazilet elde etmekle böbürlenmek ve bu sebeble insânları kendine çevirmek için yapılan münâkaşalar, Allah yanında bütün kötü hüyların kaynağı olup, buna karşılık Şeytân'ın hoşuna giden bir hâldir. Bu gibi mücâdelenin, diğer ahlâki hastalıklardan olan kibir, ucb, hased, kendini tezkiye, makaam sevgisi ve benzerlerine nisbeti, şarap içmenin, zîna, kazf [Nâmuslu kadına iftirâ], adam öldürmek ve hırsızlık yapmağa olan nisbeti gibidir. İçki ile diğer (adam öldürme ve benzeri gibi) fenâlıklardan birini yapmaktan muhayyer olan bir kimse «İçki ehvendir» diye bunu tercih ettikten sonra, sarhoşluğun te'siriyle diğer bütün fenâlıkları irtikâp ettiği gibi, münâzaralarda üstün gelmeği ve bununla övünmeği seven ve makaam âşığı olan kimsedeki bu hâl, bütün fenâlıkları kendisinde toplar ve kendisini her türlü kötülöklere atır. Bu hüyların kötü oldukları Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs delilleriyle eserimizin «MÜHLİKÂT» bahsinde açıklanacaktır.

Fakat biz burada münâzaranın doğurduğu asıl fenâlıklara kısaca işâret edelim :

I — Hased [Çekememezlik] : Münâzaranın doğurduğu hastalıklardan birincisi hased'dir. Hased hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

«الْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ»

«Ateş odun'u yaktığı gibi, based de sevâpları mahveder.» (110)

(110) Ebû Dâvûd, Ebû Hureyre'den.

Halbuki münâzara eden kendisini hased'den aslâ kurtaramaz. Çünkü bu adam bâzan gâlib ve bâzan da mağlûb olur. Bâzan kendi sözü ve bâzan da hasmının sözü öğülür. Dünyâ'da bulunduğu müddetçe ya kendisi kuvvetli bilgi ve anlayışla öğülür, veyâ başkası daha iyi anlıyor ve daha güzel ifâde ediyor diye öğülür. Mutlaka bu nimetin başkasında kaybolmasını ve bütün insânların kendisine yönelmesini ister ve böylece kendisinden üstün olana hased eder. Halbuki hased, yakıcı bir ateştir. (Ateş, yakacak bir şey bulamazsa kendisini yakar tüketir). Hased bastalığına mübtelâ olan, dünyâ'da da azâbdadır. Âhîret azâbı ise daha büyük ve şiddetlidir. Bu sebepten İbn Abbas (R.A.) : «İlmi, bulduğunuz yerde alın, fakat fakihlerin birbiri hakkındaki sözlerini kabûl etmeyin; çünkü onlar, ağılda birbiriyle oynayan tekeler gibidir.» buyurmuştur.

2 — Kibir ve böbürlenme, insânlara üstünlük taslama. Peygamber Efendimiz bir hadîsinde şöyle buyuruyorlar :

«مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللَّهُ»

«Kibir edeni, Allah alçaltır; alçak gönüllü olan'ı yükseltir.» (111)

Peygamber Efendimiz bir hadîs-i kudsi'de de, Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor :

«الْعِظْمَةُ إِزَارِي وَالْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهِمَا قَصَصْتُهُ»

«Ulu'luk, gömleğim, büyüklük cübbem'dir. -Bu iki vasıf yalnız bana mahsûstur.- Bunlarla benimle münâzara'ya kalkışanı helâk ederim.» (112)

Münâzara eden emsâl ve akrânına karşı kibir'den ve bulunduğu derecenin üstüne çıkmaktan kendini alamaz. Hattâ münâzaracılar döğüşmeğe kadar gider, ben baş tarafta, sen aşağı tarafta oturdun diye birbirlerine böbürlenirler. Sadre'ye geçmekten öğünür, geride kalmaktan canı sıkılır, dâima öne geçmeği isterler. Bunun için de «İlmin şerefini korumak istiyorum va esâsen mü'min kendini zîllete düşürmekten men edilmiştir.» diyerek ma'zeret beyân ederler ve :

(111) Hatib, Ömer'den.

(112) Ebû Dâvud, İbn Mâce, İbn Hibban, Ebû Hureyre'den.

«أَنَّ الْمُؤْمِنَ مَنْهَى عَنْ الْإِذْلَالِ لِنَفْسِهِ»

«Mü'min kendini hakir düşürmekten nehy edilmiştir.» (113)

Hadisi ile Allahu Teâlâ ve Peygamber Efendimizin öğdüğü tevâzu'a zillet, yasak ettikleri kibr'e de izzet adımı verirler. İnsânları azıtmak için isinleri değiştirir. Nitekim hikmet, ilim ve diğer kelimeleri değiştirdikleri gibi.

3 — Hikd [Kin] : Münâzaracı, kincilikten kendisini kurtaramaz. Peygamber Efendimiz :

«الْمُؤْمِنَ لَيْسَ بِحَقُودٍ»

«Mü'min, kinci olmaz.» (114)

buyurmuşlar. Hikd'i zemmeden bir çok rivâyetler vardır. Bir münâzaracı düşünemeyiz ki: Hasmının sözüne baş sallayıp kendi sözünde duraklayan ve hüsn-i kabûl göstermiyen kimseye kin tutmasın. Mutlaka ona kin tutar ve bu kini içinde büyütür. Son gayreti nifâkını gizlemektir. Fakat nasıl olsa bu nifâk sızarak hârice çıkar. Münâzara eden kendisini bu hastalıktan nasıl kurtarabilir? Çünkü bütün dinleyicilerin kendi sözünü üstün tutmasına ve her hâlinde beğenilmesine dinleyenlerin ittifakı düşünülemez. Hasmindan, azıcık olsun sözüne kıymet vermemek hâlini görürse, ölünceye kadar çıkmayacak şekilde kalbine kin tohumu ekilir.

4 — Gıybet : Münâzara'nın âfetlerinden birisi de gıybet'tir. Allahu Teâlâ, gıybeti ölü eti yemeğe benzetmiştir. Münâzaracı devâmlı olarak ölü eti yer. Çünkü hasmının sözünü anlatmaktan ve onu kötülemekten kendini alamaz. En son koruma çâresi, onun hakkındaki hikâyelerinde yalan söylememektir. Fakat ifâdedeki noksânlarını, aczini ve faziletinin noksân olduğunu mutlaka söyler. Zâten gıybet de budur. Eğer yalan söylerse o zamân iftirâ etmiş olur. Yine bunun gibi, kendi sözünü dinlemeyip hasmına meyleden ve hasmının sözünü tercîh edene de saldırmaktan kendini alamaz. Hattâ ona da anlayışsızlık, ahmaklık ve cehâlet nisbet etmekten geri kalmaz.

(113) Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Hureyre'den.

(114) Kaynağı bulunamamıştır.

5 — Tezkiye-i nefis : Münâzara'nın âfetlerinden biri de kendini tezkiye ve ögmektir. Halbuki Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

«فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى»

«Kendinizi tezkiye edip durmayın, muttakiler'in kim olduğunu O (Allah) bilir.» (53 - Necm : 32)

buyurmuştur. Hakim'in birisine: «Doğru söz'ün çirkin'i hangisidir?» diye sormuşlar. Hakim: «İnsânın kendini öğmesidir.» diye cevâp vermiştir. Halbuki münâzara eden: «Benim bilgim fazladır, hasmımı yenebilirim, fazilet bakımından dâima emsâlîme üstünüm.» demekle kendini ögmekten kurtulamaz ve münâzara esnâsında bâzan öğünmek ve bâzan da sözünün revâç bulması için: «Bunları ben bilmez miyim, benim akli ve nakli ilimlerde ihtisâsım var, ben usûl bilirim, hadis ezberimdedir.» gibi sözler söylemekten kendisini alamaz. Halbuki aşırı derecede benlik ve öğünmek şer'an ve aklen yerilen bir harekettir. (Bundan çekinmek lâzım gelir.)

6 — Tecessüs : Münâzara âfetlerinden birisi de tecessüs [casusluk] ve insânların gizli kusûrlarını aramaktır. Halbuki Allahu Teâlâ:

«وَلَا تَجَسَّسُوا»

«İnsanların kusûrlarını araştırmayın.» (49 - Hucûrât : 12)

buyurmuştur. Münâzara eden dâima akranının sürçmelerini ve hasmının kusûrlarını araştırır. Hattâ memleketine böyle bir münâzaracı'nın geldiğini duyduğu vakit onun bedeni ârızalarına, kelliğine, ala'lığına varıncaya kadar çocukluğundan itibaren bütün kusûrlarını ve gizli hâllerini bilecek adam arar. Lüzûmunda onu rezil etmek için bütün noksânlarını kendisine sermâye edinir. Sonra onun üstün geleceğini sezdiği vakit, eğer maskeli konuşanlardan ise, imâ yolu ile kusûrlarına işâret eder. Bu buluşu zâhiren güzel görülür. Eğer dili uzun ve eğlence'den şeref duyan kimse ise, imâ yolu ile değil, âşikâre onu terzâl etmekten çekinmez. Nitekim kendilerini fuhûl-ı ulemâdan sayan büyük münâzaracıların bu yola başvurdukları hikâye edilmektedir.

7 — Münâzara âfetlerinden yedincisi de başkalarının kederlenmesine sevinmek, sevinçlerine üzülme'dir. (Çünkü hasmı, üstün gelir sevinirse kendisi mükedder olur, hasmı mağlûp olursa kendisi sevi-

nır). Halbuki kendisi için sevdiğini, dîn kardeşi için sevmeyen kimse, mü'minlerin ahlâkından uzakta kalır. Fazîletini açığa çıkarmakla emsâlîne karşı üstünlük isteyen kimseyi, hasmının sürçmesi elbette sevindirir ve aralarında, kumalar arasında olduğu gibi husûmet olur. Kumalardan biri, diğerini daha uzaktan görünce kalbi çarpıp benzi solduğu gibi, münâzaracılar da birbirini gördüğü vakit, gâlibiyet - mağlûbiyet korkusuyla âdetâ azgın bir Şeytân veya saldıran yırtıcı bir hayvân görmüş gibi olurlar. Nerede dîn âlimlerinin buluştukları vakit yekdiğerinin istirahatini te'mine çalışmakla kurdukları ünsiyyet, nerede onlardan nakledilen, darlıkta ve genişlikteki yardımlaşma ve kardeşlik? Hattâ İmâm Şâfi'i (R.A.) : «İlim, fazîlet ve akıl sâhipleri arasında yakınlık ve dostluk vesilesidir.» buyurmuştur. O böyle derken ilimleri ile birbirine düşmân kesilenlerin, hiç çekinmeden onun mezhebinden olduklarını iddiâ etmelerine akıl erdiremem. Birbirine üstünlük iddiâsında bulunup dururken, aralarında ünsiyyet olduğunu düşünmek mümkün müdür? Nerde? Çok uzak. Bir şeyin fenâ olması için, seni iyilerin ahlâkından uzaklaştırıp kötülerin huylarıyla ahlâklandırması kâfidir.

8 — Münâzara âfetlerinden biri de münâfıklıktır. Münâfıklığın kötülüğünü anlatmak için şâhid dinletmeğe hiç de lüzûm yoktur. Münâzaracılar, nifâk'a mecbûrdur. Zîra münâzaracılar, hasımlarıyla, hasımlarının dostları ve adamlarıyla buluştukları vakit, dilleriyle onlara karşı saygı, samîmiyyet ve dostluktan başka bir şey göstermezler. Halbuki bunun yalan ve nifâk işi olup samîmi olmadığını hitâb eden ve muhâtab olan ve hattâ her duyan anlar. Onlar dil ile dost olurlarsa da kalb ile düşmandırlar. Bu çirkin vasıftan Allahu Teâlâ'ya sığınırız. Peygamber-i zîşân Efendimiz bir hadis-i şerifinde :

« إِذَا تَعَلَّمَ النَّاسُ الْعِلْمَ وَتَرَكُوا الْعَمَلَ وَتَحَابُّوا بِالْأَلْسِنِ
وَتَبَاغَضُوا بِالْقُلُوبِ وَتَقَاطَعُوا فِي الْأَرْحَامِ . لَعَنَهُمُ اللَّهُ عِنْدَ
ذَلِكَ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ »

«İnsânlar ilim öğrenip ameli terk ettikleri, dil ile sevişip içden husûmet besledikleri ve sılâ-i rahmi terk ettikleri vakit, Allah onlara lânet eder; kulaklarını sağır, gözlerini de kör eder.» (115)

buyurmuştur. Bu anlattığımızın doğruluğu, bu hâllerî müşâhede ile sâbit olmuştur.

9 — Münâzara âfetlerinden biri de hakk'ı kerih görüp kabûl etmemek ve haksız olduğu hâlde mücâdeleye haris olmaktır. Hattâ mücâdelecinin en hoşlanmadığı şey, hakikatı hasmının ifâde etmesidir. Hasmı doğruyu söylese de, bütün gayretleriyle inkâra kalkışır; onu çürütmek için her çeşit hileye ve her câreye baş vurur. Böylece mücâdelecilik kendisinde o kadar tabîleşir ki duyduğu her söze, hattâ şer'atin hükümlerine, Kur'an'ın delillerine bile itirâza kalkışarak onları da birbirine katar. Halbuki (Hakk'a söyle dursun) bâtil'a karşı da mücâdele mahzûrludur. Zira, Peygamber Efendimiz, bâtila karşı, hakk ile olsa da mücâdeleyi terk etmeği teşvik etmek üzere şöyle buyurmuşlardır:

«مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي رَبْضِ الْجَنَّةِ ،
وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ .»

«Haksız olduğunu anlayıp mücadeleden vaz geçen kimseye, Allahu Teâlâ Cennet'in kenar yerinde bir ev binâ eder. Kim ki haklı olduğu hâlde mücadeleyi terk ederse, Allahu Teâlâ ona Cennet'in en iyi yerinde bir binâ inşa eder.» (116)

Allahu Teâlâ, kendisine yalan isnâd eden ile, hakk'ı tekzîb edenle bir tutmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ»

«Allah'a yalan isnâd eden veya hakk'ı yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?»

buyurmuştur. Diğer bir âyet-i celîlede ise:

«فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ»

«Allah'a yalan isnâd edenden veya kendisine ulaşan doğru haberi yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?» (39 - Zümer : 32)

Buyurmuştur.

(116) Tirmizi, İbn Mâce, Enes'den.

10 — Âfetlerden biri de riyâ'dır. Riyâ, Hakk'ın rızasını unutup halkın teveccühüne mazhar olmak ve gönüllerini kendisine çevirmek için çalışmaktır. İleride Riyâ kitabında açıklanacağı gibi, riyâ, insânları en büyük günâhları irtikâba sevk eden fenâ bir hastalıktır. Münâzaracı'nın gâyesî, ilet almak ve insânların övgüsüne mazhar olmaktan başka bir şey değildir.

Şu saydığımız on tânesi, münâzaracıların ahlâkî hastalıklarının büyüklerindenidir. İnsânlar arasında değeri olmayanlar ve böyle maskelenmeyip daha ileri giderek birbirini dögecek, tâ'n edecek, yakasını yırtacak, sakalından tutacak, anasına sövecek, hocalarına küfredecek, açıkça her türlü fenâ sözleri söyleyecek kadar ileri gidenler müstesnâ, münâzaracıların ileri gelenleri şu on hastalıktan kendilerini aslâ kurtaramazlar. Ashında bâzıları açıkça kendisinden üstün veyâ düşük olan, memleketinden uzakta bulunan, geçim sebepleri ayrı ayrı olan kimselere karşı bu hastalıkların bir kısmından kurtulabilirler; fakat dereceleri bir olanlar, aslâ bu âfetlerden kendilerini alamazlar.

Şu saydığımız on fenâ hasletten, ayrıca on rezâlet doğar. Biz bunların tafsili ile sözü uzatamayız. Ancak isimlerini saymakla kalamız. Unf, gazab, buğz, tama', mal ve mevki' sevgisi, hasımlarına üstünlük hırsı, mübabât [Başkasına karşı üstünlük], eşer [Aşırı küfrân-i ni'met - nankörlük], batâr [Son derece sevinmek], servetlerinden dolayı zenginlere saygı, mevki' alma ümidiyle pâdisahlara yaltaklık ve hazîne'den yemek için onlara meyletmek, binek ve giyimde isrâf'a varacak şekilde süslenmek, kibr ederek insânları küçümsemek, lüzumsuz şeyler ile uğraşmak, fazla konuşmak, merhamet ve sevgi'nin kalb'den çıkması ve gafletin kalbi kaplaması. Hattâ münâzaracılar öyle bir hâle düşer ki, ne kıldığını, ne de okuduğunu hâtırlar; kim'e karşı kıldığını bile hâtırlayamaz. Namâz'ın huzûr ve huşû'unu duymazlar. Bununla berâber ömürlerini güzel ibâre okumak, kafiyele konuşmak, ender ve garîb rivâyet ve hikâyeleri ve buna benzer âhirette hiç kâr olmayacak münâzara ilimlerini öğrenmekle geçirirler. Münâzaracıların dereceleri var; her biri derecesine göre ayrılır. Buna rağmen en dindâr ve âlim münâzaracı da şu hastalıklardan kendisini koruyamaz. Son çâresî, bunları gizlemek ve nefis mülcâhedeşi yapmaktır.

Bilmiş ol ki, şu saydığımız rezâletler, nâm ve şöhret kazanmak isteyen, makaam'a ulaşmak, servet ve ululuk te'mini için uğraşan vâizler, hattâ kadılık, evkâf idârecilliği, emsâline üstünlük isteyen fetvâcılar ve mezheb ilimleriyle uğraşanlar için de aynıdır.

Hülâsâ: İlim ile Allah rızasından başkasını isteyenler için hûküm aynıdır. İlim, âlimi başı-boş bırakmaz. Ya ebedî felâkete, veyâ ebedî saâdete ulaştırır. Bu sebebdendir ki Peygamber Efendimiz :

«أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يَنْفَعُهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ»

«Kıyâmet gününde en ağır azâbı görececek olan, Allahın Teâlâ'nın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir.»

Buyurdu. Görülüyor ki (Kalb gözünü açmadığı için) ilimsiz amelin, kâr yerine kendisine en büyük zararı dokunmuştur. Başbaşa kâlaydı - ilim, ne lehine ve ne de aleyhine olaydı - canına minnet, fakat nerede.. İlmin tehlikesi büyüktür. İlmin tâlibi ebedî mülk'ün ve dâimî ni'met'in tâlibidir. Ya bu mülk'e veyâ helâke kavuşur. Bu adam, dünyâ'da servet peşinde koşan'a benzer; eğer kazanamazsa kendisini zilletten kurtaracağını ümid etmez, belki o dehşetli günde bütün gizli ahvâli açığa çıkacak ve rezil olacaktır.

«Eğer makaam sevgisi olmasa ilimler de ortadan kalkardı. Binâ-enaleyh insânları ilm'e teşvîk bakımından münâzarada fayda var.» dersin, cevâben deriz ki: Evet, söylediğin bir bakıma doğrudur, fakat dâ'vaya medâr olmaz: Zira çevgân, top, topaç, kuş oyunu ve benzeri oyunlar va'd edilmeyeydi çocuklar mektebe heves etmezdi. Bu böyle olmakla onları sevmek makbûldür denemediği gibi, riyâset sevgisi olmasa ilim kaybolurdu demek, riyâseti isteyen necât buldu mânâsına gelmez. Belki bunlar, Peygamber Efendimizin :

«إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِأَقْوَامٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ»

«Allahın Teâlâ bu dini, din'de nasibi olmayan bir takım kimselerle de te'yîd eder.» (117)

«إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ»

«Gerçekten, Allahın Teâlâ bu dini fâcir kimselerle de kuvvetlendirir.» (118) buyurduğu kimseler meyânına girer.

Riyâseti isteyen helâkdedir. Eğer riyâset sevgisini gizler ve zâhirde eski âlimler gibi görünür, dünyâ sevgisini terk'e dâvet ederse, başkaları onun sebebiyle düzelebilir ki, bu da kendisini yakıp, başkasına ışık veren lâmbaya benzer. Gayrin salâhı kendi helâkindedir.

(117) Nesel, Enes'den.

(118) Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den.

Eğer insânları fenâliğâ dâvet ediyorsa kendisini de, başkalarını da yakan ateş'e benzer.

Âlimler üçe ayrılır.

1 — Kendisini de, başkasını de helâk edenlerdir. Bunlar, açıkça dünyâlık isteyip insânları dünyâlığa teşvik eden âlimlerdir.

2 — Kendisini helâk edip başkasını kurtaranlardır. Bunlar görünüşte dünyâyı terk edip insânları âhiret'e dâvet ederlerse de gerçekte gâyeleri halkın teveccühüne mazhar olmakla mevki kazanmaktır.

3 — Kendisini de, başkalarını da mes'ûd eden âlimlerdir ki, bunlar zâhîr ve bâtınlarıyle insânları Allah'a dâvet edenlerdir. Bak bakalım, sen hangi kısımdansın? İlmin ve amelinle neyi kasd ediyorsun? Allah rızâsı için olmayanları, Allahu Teâlâ'nın kabûl edeceğini zannetme, Riyâ Kitabı'nda ve bütün «Mühîkât» bahsinde sana, şüpheni izâle edecek bilgiler, verilecektir inşaallah.

BESİNCİ BÂB

MUALLİM [HOCA] İLE TALEBE'NİN RİÂYET EDECEKLERİ
EDEBLER BEYÂNINDADIR

TALEBENİN RİÂYET EDECEĞİ ÂDÂB

Öğrenci'nin riâyet edeceği bir çok âdâb ve vazifeleri vardır ki bunlar, on kısımda toplanabilir.

1 — Her şeyden evvel, kalbini bütün fenâ hâllerden ve kötü vasıflardan temizlemektir. Çünkü ilim öğrenmek, kalbin ibâdeti, sırr'ın namâzı ve iç hâsselerin Allahu Teâlâ'ya yaklaşmasıdır. A'zâlar'ın vazifesi olan namâz, a'zâları her türlü pislikten temizlemeden kabûl olmadığı gibi, bâtını ibâdet ve kalbi ilim ile tezyin de, ancak kalbi her türlü kötü sıfat ve vasıflardan ve fenâ hûylardan temizledikten sonra kabûl olur. Nitekim Peygamber Efendimiz :

« بُنِيَ الدِّينُ عَلَى النَّظَافَةِ »

«Din, temizlik üzerine kurulmuştur.» (119) buyurdu.

Temizlik, zâhir ve bâtın temizliğidir. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

« إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ »

«Müşrikler pisdir.» (9 - Tevbe : 28)

buyuruyor ve şu gerçeği ifâde ediyor ki, pislik ve temizlik yalnız dış'a bağli değil, iç ile de alâkadır. Müşrik, yeni bamâmdan çıkmış ve temiz elbise giymiş olması bakımından temiz olabilir, fakat cevheri ve

---

(119) Bu ifâde ile bulunamamıştır.

ma'nevîyâtı pistir. Pislik, nefret edilen ve kendisinden uzaklaşılan bir şey olduğuna göre iç pisliklerden kaçınmak daha mühimdir. Çünkü batin pislîği, burada pislik olmakla berâber, âhîrette de insânı helâke götürür. Bunun için Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerîfde :

«لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ»

«Köpek bulunan eve melek girmez.» (120) buyurmuştur.

Kalb, meleklerin indiği ve eğlendiği bir evdir. Gazab, şehvet, kin, hased, kibir, ucb ve benzeri kötü hûylar üren köpeklerdir. Bu gibi köpeklerle dolu bir kalb'e melekler nasıl girsin? (Çünkü temiz olanlar, temiz yerde bulunur, pislîğe karışmazlar.) Allahu Teâlâ ilim nûrunu melekler vâsıtasıyla kalbe akıtır. Nitekim âyet-i celîlede :

«وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ»

«Ya bir vahiy ile, ya bir perde arkasından, yahud bir elçi gönderib de kendi izniyle dileyeceğini vahyetmesi olmadıkça Allahın hiçbir beşere kelâm söylemesi (vaakî) olmamıştır.» (42-Şûrâ : 51) buyurulmuştur. Bunun gibi kalb'e gönderdiği ilmin rahmetlerine de müvekkel melekler vardır. Bunlar kötü sıfatlardan uzak, temiz ve mukaddes kimselerdir. Bunlar ancak temiz yerlere inerler. Kendilerinde olan rahmet hazineleriyle ancak iyi ve temiz yerleri ta'mîr ederler. Bunu söylerken hadis'deki «Beyt» kelimesinden murâd kalb, «Kelb» kelimesinden murâd gazab ve diğer kötü sıfatlardır demek istemiyorum. Ancak bu Hadis'de buna da tenbîh ve işâret vardır derim. Zâhir mânâyı, batin mânâyı değiştirmekle, sözü, asıl mânâsında kullandıktan sonra buna da tenbîh ediyor demek arasında büyük fark vardır. Batıniyye fırkasının ayrıldıkları bu inceliktedir. (Onlar, kelimeyi asıl mânâsından alır, başka mânâda kullanırlar.) Bizim anlattığımız iyi âlmlerin kabûl ettikleri i'tibar yoludur. İ'tibar, ibret almak demektir; yâni asıl mânâyı kabûl etmekle berâber ondan başka bir mânâ da çıkarmaktır. Nitekim başkası bir belâyı uğradığı va-

kit, dünyâ'nın inkılâb ve değişiklik dünyâsı olduğu için, bu belânın kendisine de gelebileceğini düşünerek akıl sâhibinin ondan ibret alması gibi. Başkasından kendisine, kendisinden de dünyânın esâsına ibret alması öğülen bir ibretlikdir.

Sen de insânların inşâsı olan «Beyt» [Öda] kelimesinin mânâsından, Allahu Teâlâ'nın inşâsı olan kalbl i'tibar et. Sûreti için değil de ahlâkı olan yirticilik ve pisliği bakımından yerilen «kelb» kelimesinin mânâsından, bu sıfatlarda olan rûhu i'tibar et.

Bilmiş ol ki, gazab ile dolmuş, dünyâya dalmış ve dünyâlık peşinde koşan, insânların şeref ve haysiyyetleri ile oynayan kalbler, sûrette kalb ise de mânâda kelpdir. Halbuki basiret nûru, sûretleri değil, mânâları mülâhaza eder. Maddî âlemde sûretler, mânâlara gâlibdir. Mânâlar sûretlerin içindedir. Âhirette bunun aksine olarak, sûretler mânâlara tâbî ve mânâlar gâlibdir. Bunun içindir ki, her insân, mânevî sûreti üzerine haşrolacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar :

«İnsânların şereflerini pâymâl etmeğe çalışanlar kelb sûretinde, mâl düşkünleri kurt sûretinde, benlikçiler kaplan sûretinde, riyâset âşıkları arslan sûretinde haşrolacaklardır.»

Bu husûsnu ifâde eden daha bir çok haberler olduğu gibi, basar ve basiret sâhipleri de buna şehâdet etmiştir.

Eğer : «Seviyeleri çok düşük kimseler var ki, bir çok ilimler elde etmişlerdir.» dersen, cevâben deriz ki: Onların bilgisi âhirette faydası dokunacak, saâdeti sağlayacak gerçek ilim olmaktan çok uzaktır. Zira âhirette kârı dokunacak ilmin belirtilerinden biri, isyânın öldürücü bir zehir olduğunun bittumesidir. Öldürücü olduğunu bilen kimsenin zehir içtiğini hiç gördün mü? Böyle sûretâ âlim geçinenlerden duyduğun bir hadisi dilleriyle kabûl ederken kalblerinden tereddüd etmeleri, ilim nâmına bir şey değildir. Nitekim İbn Mes'ûd (R.A.): «İlim, fazla rivâyet etmek demek değil, belki Allahu Teâlâ'nın kalb'e ilka ettiği bir nûrdur.» buyurmuştur. Diğer bâzıları da: «İlim, haşyettir.» dediler. Zira Allahu Teâlâ :

«إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ»

«Allahu Teâlâ'ı en (çok) korkular, âlimlerdir.» (35 - Fâtur: 28)

buyurmuştur. «İlim, haşyet [korku]'dır» diyen, ilmin en mühim husûsiyetine işâret etmiştir. Bu sebepten bâzi gerçek âlimler, başkalarının:

«Biz ilmi, başka gâye uğrunda okuduk, fakat ilim, başkası için olma-
tan ibâ ettiler ve ancak Allah için olmağı kabûl ettiler.» sözlerinin mânâsı,
«İlim, bizden yüz çevirdi, hakikati bize açıklanmadı, bizim elde edebil-
diğimiz, ancak elfaz ve zâhir mânâsı oldu, demektir.» dediler.

Eğer dersene ki: «Usûl ve fûrû'da ün almış âlimlerin fuhûlünden
sayılan nice muhakkik, fakih âlimler tanırım ki, kötü ahlâklarından
temizlenmemişler, arınmamışlardır.» Cevâbında deriz ki: İlimlerin de-
recelerini ve âhiret ilmini bildikten sonra, bunların meşgûl oldukları,
ilim olması bakımından faydası çok az olan şeyler olup, bu gibi ilimle-
rin kârının, -eğer Allah rızasını niyyet ederse- daha ziyâde amel ba-
kımından olabileceğini anlarsın. Bu cihete yukarıda işaret edildi. İn-
şâallah ileride daha geniş tafsîlât verilecektir.

2 — Dünyâ ile alâkasını azaltıp yurdundan ve âilesinden uzak-
laşmalıdır. Çünkü dünyâ alâkası ve âile gâilesi tahsil'e mâni'dir. Hal-
buki Allahu Teâlâ bir insanın içinde iki kalb yaratmamıştır (ki, iki ta-
rafı idâre etsin). Ne zamân aklını başka tarafa bölersen gerçekleri an-
laman azalır. Bu sebepten: «Bütün kuvvetini ilme bağlamadan, ilim-
den bir şey alamazsın.» denilmiştir. Sen bütün varlığını ilme bağladığ-
ın vakit onun bir cüz'ünü alman yine şüphelidir. Dağınık fikir, suyu
bölünen bir dereye benzer ki, bir kısmını toprak içer diğer bir kısmı
havaya karışır; derken bahçeyi sulamağa yetişmez, kurur gider.

3 — İlimle kibirlenip, hocaya ukalâlık etmemektir. Bilâkis bütün
mevcûdiyetiyle her husûsda hocanın emrine girip onun bütün öğütleri-
ni, câhil bir hastanın selâhiyyettâr tabibi dinleyip kabûl etmesi gibi,
dinlemeli ve kabûllenmelidir. Ve yakışan dâima hocasına karşı alçak
gönüllü olup ona hizmeti bir şeref telâkki etmektir. Şa'bi diyor ki:
«Bir cenâze namâzını kıldıktan sonra binmesi için, Zeyd b. Sâ-
bit'e katırını yaklaştırdım. O sırada Abdullah b. Abbâs
gelerek özeniği tutmak istedi. Bunu gören Zeyd: "Ey Resûlu'llah'ın
amcazâdesi, özeniği bırak." dedi. İbn Abbâs: "Biz, âlimlere bu şekilde
muâmele ile emrolunduk." dedi. Bunun üzerine Zeyd, İbn Ab-
bâs'ın elini öptü ve: "Biz de, Resûl'ün ehl-i beytine böyle yapmakla
emrolunduk." diye mukaabelede bulundu.»

Bir hadîs-i şerîfde Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır.

«لَيْسَ مِنْ أَخْلَاقِ الْمُؤْمِنِ التَّمَلُّقُ إِلَّا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ»

«Zillet, mü'minlerin ahlâkı değildir; ancak ilim talebinde olabi-
lir.» (121)

(121) İbn Adıyy, Muâz'dan.

Hûlâsa, talebelerin hocalarına karşı kibirlenmeleri doğru değildir. Hocaya karşı kibrin belirtilerinden biri de, istifâde için yalnız meş-hûrları seçmektir. Bu, ahmâklığın tâ kendisidir. Zira ilim, kurtuluş ve saâdet'in sebebidir. Kendisine saldıran arslandan kaçıp sığınacak yer arayan kimse, sığınağı gösterenin ünlü veya ünsüz olmasına bakmaz. Halbuki Cehennem ateşinin, Allahu Teâlâ'yı bilmeyenlere saldırışı, her nevi yırtıcı hayvan'ın saldırışından fenâdır. Hikmet, mü'minin yitiği'dir. Nerede eline geçerse onu ganîmet bilir; kim olursa olsun, kendisini o yitiğe ulaştıran'a teşekkürü, boynuna borç bilir. Bu sebebdendir denildi ki:

«Sel, yüksellere düşmân olduğu gibi, ilim de kibr eden öğrencilerin düşmânıdır.»

İlim, ancak tevâzu' göstermek ve dinlemek ile elde edilir. Allahu Teâlâ:

«إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرًا لِّمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ
وَهُوَ شَهِيدٌ»

«Doğrusu bunda düşüncesi olanlara yahut akılları başlarında olarak kulak verenlere büyük öğüt var.» (50- Kâf : 37)

buyurmuştur. Kalb sâhibi demek, yaratılıştaki bilgiye kabiliyetli ve anlayışlı olmak demektir. Bundan sonra yalnız anlayışlı olmak yetmez. Tâ ki içinden hâzırlanıp, kendisine söylenenlere karşı teşekkür ve tevâzu' göstererek cân kulağı ile dinlemedikçe.

Talebe, hocasına karşı, yağan bol yağmuru tamâmiyle içine alan yumuşak toprak gibi olmalı ve hocanın öğüdünü tamâmen kabûl etmelidir. Hocanın, kendisine öğrettiği her şeyi hemen kabûllenmeli, kendi kanâatini atmalıdır. Hocanın görünüşteki hatası, kendi doğrusundan daha kârlıdır. Zira tecrübe, kulaklara garib gelen bir çok inceliklere insanı ulaştırır. Çok ateşli hastalar vardır ki, tabib ona evvelâ yine hararetini daha da yükseltecek ilâç verir de sonra tedâvisine gider. Şüphesiz tabâbetten haberi olmayan buna şaşar. Fakat tabibin gâyesi, onu ilâcın sadmesine dayanabilecek bir hâle getirmektir.

Allahu Teâlâ, Hızır ve Mûsâ (A.S.) kıssasıyla buna tenbîh ederek şöyle buyuruyor. Hızır (A.S.) dedi ki :

«إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ
تُحِطْ بِهِ خُبْرًا»

«Şüphesiz sen benimle sabredemezsin. Havsalanın almadığı şeye nasıl sabredeceksin?» (18 - Kehf : 67 - 68)

Sonra da kendisi açıklayınca kadar sâkit durmasını şart koşarak :

«فَإِنْ أَتَبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا»

«Eğer bana tâbî olacaksan bana hiç bir şeyden sorma, tâ ben sana ondan bir söz açıncaya kadar.» (18 - Kehf : 70)

demıştır. Sonra ayrılmalarına sebep oluncaya kadar sabredemedi de durmadan tekrâr tekrâr sordu.

Hülâsa: Kendi görüşünü hocasının görüşü üzerine tercih eden her talebe mahrûmiyet ve hüsrândadır.

Eğer dersin ki : Allahu Teâlâ :

«فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»

«Eğer bilmezseniz, bilenlerden sorun.» (16 - Nahl : 43)

Buyurduğuna göre, soru sormak emr-i ilâhîdir. (Buna göre hocaya suâl neden mahzûrlu olsun?) Bilmiş ol ki bu, doğrudur. Fakat hocanın izin verdiği kısımlarda sorulur. Henüz anlayamayacağın şeylerden değil; bu gibi mes'elelerden sormak iyi değildir. Bu sebebdendir ki, Hızır aleyhi's - selâm, Mûsâ aleyhi's - selâm'ı suâlden men'etmiştir. Yâni zamânı gelmeden suâl sorma. Hoca senin nereye kadar selâhiyetil olduğunu ve onların sana ne zamân açıklanacağını bilir. Henüz anlaşılamiyacak şekilde olan şeyden sorulmaz. Hazret-i Ali (R.A.) buyuruyor: «Kendisine fazla suâl sorulmamak, cevâbında inâd etmemek, yorulduğu vakit zorlamamak, kalkacağı zamân eteğine sarılmamak, gizli söylenenleri kendisine duyurmamak, yanında gıybet etmemek, sürçmesini beklememek, bir hatâsı olursa ma'zûr kabûl et-

mek, âlim'in hakkıdır.» Allah'ın emirlerine riâyet ettiği müddetçe, kendisine Allah için saygı gösterilmesi ve şahsının üstün tanınması, önünde oturulmaması ve ihtiyâcının halk tarafından giderilmesi, âlim'in hakkıdır.

4 — İlim tahsilinde bulunan kimse, ilm'e ilk girdiğinde ister dünyevi ister uhrevî olsun, insânların ihtilâflarına kulak asmamalıdır. Çünkü bu gibi ihtilâflar, aklını bocalatır, zihnini kurcalar, kanâatini şaşırtır, anlayışdan kendisini ümitsizliğe düşürür. Bunun için yapacağı ilk iş, hocası'nın kabûl ettiği doğru yolu iyice anlamak ve ondan sonra diğer mezheb ve şüpheli şeyleri araştırmaktır. Eğer hocası müstakil bir mezheb'e bağlı olmayıp gelişi-güzel her mezheb'den ve aralarındaki ayrılıklardan bahsederse ondan vaz geçsin. Çünkü onun sapıtması düzeltilmesinden çok olur. Zira kör'ün, körleri idâre edip onlara yol göstermeğe selâhiyetli yoktur. Şahsiyeti böyle karışık olan kimşeler, hayret körlüğünde ve cehâlet sahrasında sayılırlar.

İlm'e yeni giren kimseyi şüpheli şeylerden men' etmek, yeni Müslümân olanı kâfirler arasına girmekten men' etmeğe benzer. Kuvvetli bir âlimi şüpheli şeylere bakmağa teşvik ise, kuvvetli bir Müslümânı (İslâmiyeti aşılacak için) kâfirler arasına girmeğe teşvike benzer. Bunun için korkakların düşmân saflarına saldırması men' edilir ve cesûr olanlar buna teşvik edilir. Bu inceliği anlayamadıklarından bâzı zayıf akıllılar, kuvvetli bilginlerden rivâyet edilen bâzı müsâmahalarda onlara uymanın câiz olduğunu zannettiler. Bilemediler ki kuvvetli âlimlerin vazifeleri, zayıflarınkinden ayırdır. İşte bundandır ki bazıları: «Beni bidâyette gören sıddık, sonraları gören ise zındık olur.» demiştir. Çünkü nihâyette farzlarından gayri ameller, zâhirden bâtına intikal eder. Görenler de tenbelleştiğini ve ihmâl ettiğini zannederler. Halbuki bu makaam, kalbini mâsivâdan çekip Allahu Teâlâ'ya rabt etmek ve devâmlı olarak amellerin efdâli olan Allah'ı tezkîr makaamıdır.

Zayıfların, kendilerini kuvvetlilerin dış görünüşlerine benzetmeleri boş bir şeydir. Bu bir bardağa bir parça pislik attıktan sonra: «Bütün pislikler denize atılırken ben şu küçük bardağa azıcık pislik attımsa ne lâzım gelir? Koca denize câiz olan, elbette bu bardağa da câizdir.» diye özür dilemeğe benzer. Deniz bütün azametiyle o necâseti suya çevirir ve o necâseti kaplamasıyla, necâset kendi sıfatını alır. Fakat az necâsetin bir bardak suya galebe çalarak suyu kendi vasfına çevirdiğini bilemez. İşte bu gibi sebeplerden, başkasına câiz görülmeyen çok şeyler, Peygamber Efendimize (S.A.) câiz görülmüştür.

« حَتَّىٰ أُبَيِّحَ لَهُ تِسْعَ نِسْوَةٍ »

«Hattâ kendisine dokuz kadın mübâh oldu.» (122)

Çünkü kendisinde, çok da olsalar kadınları arasında adâlet edecek kuvvet vardı. Fakat başkaları bu adâlete güc getiremez; aralarında haksızlık eder de onların rızasını ararken Allah'a isyân eder. Azâb meleklerini, kamçı vuran insânlara benzeten aldandıdır.

5 — Talebe öğülen ilimlerin hiç bir fennini ve nev'ini terk etmemelidir. Hiç olmazsa gâye ve maksatlarını anlayacak kadar onlara bakmalı ve sonra imkân bulduğu takdirde onlardaki bilgilerini genişletmelidir. Aksi hâlde ehemmi, mühim üzerine tercih etmeli, onunla meşgûl olmalı ve diğerlerinden lâzım olan kısmını almakla kifâyet etmelidir. Çünkü ilimler birbirine bağlı ve yardımcıdır. Aynı zamanda bu kadar bilgi ile o, ilm'e düşmânlık etmekten korunmuş olur. Çünkü insânlar bilmediklerinin düşmândır. Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

« وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ »

«Muvaffak olamayınca da şöyle diyecekler: Bu eski bir yalan.» (46 - Ahkâf : 11)

Şâir de şöyle diyor :

«Acı bulur ağzında tadı olmayan hasta;
İçtiği suyu, âb-ı hayat olsa da tasda.»

İlimler derecelerine göre ya, kişiyi Allahu Teâlâ'ya ulaştırır, veya ulaştırmaya bir nevi yardımcı olur. Maksûd'a yakınlık ve uzaklığı bakımından ilimlerin muâyyen dereceleri vardır. İlim tahsilinde olanlar, hudûd bekçileri gibi onun muhâfızlarıdır. Her biri için bir derece ve Allah rızasını kasd ettiği takdirde, derecesine göre âhirette mükâfat vardır.

6 — Gellişi - güzel bir fenne dalmayıp, ehemmi tercih ederek ter-tibi gözetmelidir. Şu kısa ömür bütün ilimleri elde etmeğe yetmediğine göre, en doğrusu her fenden güzelli almak ve ondan bir koku ile iktifâ ederek bütün kuvvetini, ilimlerin en makbûlü olan âhiret ilmine bağlamaktır. Yâni muâmele ve mükâşefe kısımlarına çalışmalıdır. Muâmelenin neticesi, mükâşefe, mükâşefenin gâyesi de Allahu Teâlâ'ya

bilmektir. «Allahu Teâlâ'yı bilmektir.» derken: Avam kısmının ağızdan aldığı veyâ verâset yoluyla sâhlp olduğu i'tikadı veyâ hasımlarına karşı kelâmcıların takındıkları mücâdele yollarını değil, belki mücâhede ile bâtınını temizliyerek, hakkında Peygamberimizin: «Eğer âlemlerin imânıyla tartılardı ağır gelirdi.» buyurmak sûretiyle şehâdet ettiği Ebû Bekr' in imânî seviyesine yükselen kişinin kalbine Allahu Teâlâ'nın ilka etliği nûrun semeresi olan bir nevi' YAKİN'i kasd ediyorum.

Buna göre avâm'ın i'tikadı ile, bu i'tikaddan farkı olmıyan ancak söz san'atı ile KELÂM adını alan, kelâmcıların bu gibi tertiplerinden Hazret-i Ömer, Osmân, Ali ve diğer Sahâbe (R.A.) âciz değillerdi. Hattâ Ebû Bekir, göğsüne yerleştirilen sır ile onlara üstün idi (Fakat onlar bu gibi şeylerle uğraşmazlardı). Sâhib-i Şerî'at Peygamber aleyhi's-selâm'dan, bu (Ebû Bekr'in imânı ağır gelir) gibi sözleri duyduğu hâlde, sonra rastgele duyduklarını küçümseyip beğenmiyen, «Bunlar sofiyye'nin uydurmaları ve ma'kûl olmayan boş sözleridir» diyenlere şaşarım. Sana yakışan bu makamda teenni ile hareket edip ağır davranmaktır. Çünkü burada sermayeyi kaybetmek tehlikesi var, o hâlde fakih ve kelâmcıların sermayeleri hâricinde kalan ve Ebû Bekr'in üstün sayıldığı o sırrı öğren. Seni o sırta nlaştıracak olan senin ona olan hırsındır.

Hülâsa: İlimlerin en şerefli ve gâyesi Allahu Teâlâ'yı bilmektir. Bu da dibi bulunmayan bir denizdir. İnsânlardan bu husûsda en üstün mertebeye yükselenler Peygamberler, sonra velîler ve sonra bunları ta'kib edenlerdir.

Hikâye olundu ki, eski ma'bedlerin birinde ellerinde birer yazı bulunan iki hakim'in heykelleri var. Birisinde şöyle yazar. «Her şeyi en güzel ve en mükemmel şekilde yapsan bile, Allahu Teâlâ'nın birliğine ve her şeyi yaratan olduğuna inanmadıktan sonra bir şey yaptığını sanma.» Diğerinde de : «Ben Allahu Teâlâ'yı bilmeden, içerdim fakat kanmazdım. Allahu Teâlâ'yı bildikten sonradır ki içmeden kandım.»

7 — (Tertîbe riâyet). Bir fenni bitirmeden ondan sonraki fenne geçmemek. Zira ilimler zarûrî bir tertîb ve tasnife bağlıdır. Bâzıları, diğer bâzılarına yoldur. Onlardan geçilmeden diğerlerine geçilmez. Muvaffak olanlar tertîb'e riâyet edenlerdir. Nitekim Hak Teâlâ buyuruyor :

«الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ»

«Kendilerine kitâb verdiklerimiz, onu hakkıyla okurlar.» (2-Bakara : 121)

Yâni ilim ve amel ile iyice anlayıp tatbîk etmeden başka fenne geçmezler. Okuyan kişinin, her okuduğu ilim'den gâyesi onun daha üstüne çıkmak olmalıdır. Mensûpları arasında ihtilâfın bulunmasını veyâ bâzılarının hatâsını veyâ ilminin gereğiyle amel etmediğini görerek herhangi bir ilm'in bozukluğuna hüküm vermemelidir.

Çok kimseler görürsün ki, «Bunların aslı olaydı erbâbı onları anlardı.» diyerek aklî ve fıkî ilimlere l'tibar etmezler. Bu şüphelerin halli «Mî'yârul-ilm» adlı eserimizde geçmiştir. Diğer bir kısmını görürsün ki, bir tabibin hatâyâ düşmesi sebebiyle topyekûn tıbbî inkâr ederler. Diğer bir zümreyi bulursun, bir müneccim'in dediği rastgeldi diye müneccimlerin doğruluğuna inanır. Diğer bir kısmı da, bir tahmin doğru çıkmadı diye ilm-i nücûmu inkâr eder. Bunların hepsi de hatâdır ve herhangi bir şeyin doğru ve yanlışlığını (başkalarının cüz'î müşâhedeleriyle değil) kendi nefsinde bilmemektendir. Her ilmi herkes lâyıkıyla anlayamaz. Bunun için H a z r e t - i A l i buyurur ki: «Gerçeği bil ki ondan sonra ehlini bilmiş olarsın.»

8 — İlimleri şereflendiren, değerlendiren sebepleri bilmektir.

İlimlerin değeri iki şey ile ölçülür :

Neticesi'nin yücelliği,

Delilinin kuvvet ve sağlamlığı.

Neticesi ile ölçülere misâl dîn ve tıb ilimleridir. Dîn ilminin neticesi, ebedî yaşayışı te'min, tıb ilminin neticesi ise muvakkat yaşayışı sağlamaktır. Buna göre, dîn ilmi, tabâbetten üstündür.

Delilinin kuvvet ve sağlamlığıyla ölçülenlere misâl hisab ve nücûm ilimleridir. Delil daha sağlam ve kuvvetli olduğu için, hisâb ilmi; nücûm ilminden daha şerefli. Hisâb tıb ile ölçülürse, gâyesi bakımından tıb; delili bakımından ise, hisâb tıbdan şerefli gelir. Fakat neticeyi düşünmek daha doğrudur. Bu sebebdendir ki, her ne kadar çoğu tahmini ise de tıb ilmi, hisâbdan şerefli.

Şu verdiğimiz izâhattan anlaşıldı ki, ilimlerin en yücesi Allahu Teâlâ'yı, Meleklerini, Kitâblarını ve Peygamberlerini bildiren ilimlerle bu ilimlere ulaştıran diğer ilimlerdir. Buna göre senin de rağbet ve hevesin bu ilimlere olmalıdır.

9 — Talebenin dokuzuncu vazifesi de okumaktan gâyesinin bu ânda kalbini kötü hûylardan arıtıp, faziletlerle süslemek, gelecekte ise mukarreb meleklerin civârına yükselmek ve Allahu Teâlâ'ya tekarrüh olmasıdır. Bilgisiyle rıyâset, servet, makam, düşük adamlarla mücâdele ve emsâllerine üstünlük gâyesini gütmemelidir. Gâyesi Allah rızası olunca, buna en elverişli olan ilmi aramalıdır, ki bu da âhiret ilmidir. Bununla berâber mukaddimede farz-ı kifâye'den saydığımız, lûgat, nahv, fetvâ ve benzeri ilimleri de küçümsememelidir. Biz, âhiret ilmini fazla öğerken, sakın bu ilimleri küçümsemediğimiz anlaşılmasın..

Bütün bu ilimlerin sâhipleri olan âlimler, düşmân karşısında muhâfız gözcü ve Allah yolunda mücâhede eden gâziler gibidir. Bunlardan bir kısmı bi'lîfîl düşmân ile döğüşür, diğer bir kısmı gözleyici ve yardımcı olur, diğer bir kısmı yiyecek içeceklerini sağlar, diğer bir kısmı da hayvânları korur, ki gâyeleri ganîmet olmayıp Allah rızâsı olduktan sonra hepsi mükâfat alır. Her bakımdan âlimler de bunlar gibidir. Allah Teâlâ âlimleri öğerek şöyle buyuruyor :

«يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ»

«Sizden imân edenleri Allah yükseltir, ilim verilenleri ise, kat kat dereceler ile yükseltir.» (58 - Mücâdele : 11)

Diğer bir âyet-i celîlede de şöyle buyuruluyor :

«هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ»

«Onlar (Allah rızâsına tâbî olanlar) ise Allah indinde derece derecedir.» (3 - Âl-i İmrân: 163)

Fazîlet, aralarında nisbidir. Pâdisahlara nîbetle sarrafları küçümserken süpürgecilere nisbet edildiklerinde de küçümsemeleri lâzım gelmez. Yüksek rütbeden düşen kimsenin kıymetinin tamamen kaybolduğunu sanmamalı. Üstün rütbe, derecelerine göre, evvelâ Peygamberler, sonra veliler, sonra gerçek âlimlerde daha sonra da iyi kimseler içindir. Zerre kadar iyiliği olan mükâfatını, zerre kadar fenâlığı olan da karşılığını bulacaktır. Hangi ilim olursa olsun, kim ki ilmi ile Allahu Teâlâ'yı kasd ederse ilmin kârını bulur ve o ilim, sâhibini yükseltir.

10 — İlimlerin, gâyeye olan nisbetlerini öğrenip ona göre okuyacağını seçmektir. Yakın ve yüksekte olanı, uzakta olan üzerine ve ehemmi mühim üzerine tercih gibi. «Ehemm» demek mutlak değil, yâni hadd-i zâtında ehemmiyetli olan demek değil, senin için ehemmiyetli olan demektir. Şüphesiz senin için ehemm olan, dünyâ ve âhiretini alâkadar edendir. Vaktâ ki Kur'an'ın açıkladığı ve ayan mertebesine yükselecek derecede basiret nûru'na sâhip olanların şehâdet ettiği gibi, dünyâ ve âhiret'in ikisini bir arada toplamak senin için mümkün olamayacak. Gerçekde ehemm olan ebedi kalacak olan âhiret ilmidir. O zamân dünyâ senin için bir misâfirhâne, bedeninin merkep, ilimlerin de seni maksadına ulaştıran bir vâsıta, maksadın her ne ka-

dar kadrini bilenler az ise de, Allahu Teâlâ'ya ulaşmak olur. Nimetlerin hepsi aradadır.

İLİMLERİN MERTEBELERİ

Allahu Teâlâ'ya mülâkatın saâdetine ve avâm tabakası ile kelâm-cıların anladığı gibi değil de, Peygamberlerin anlayıp istedikleri gibi, zât'ın cemâline bakmak saâdetine nisbetle, ilimler üç mertebede dü-şünülmür. Vereceğimiz şu misâl ile, bu dereceler daha kolay anlaşılır.

Köleye denildi : «Eğer hacc edersen hem âzâd, hem de pâdişah olacaksın, yok eğer hacc için hazırlandıktan sonra bir engel olur da hacc edemezsen kölelik bağından kendini kurtaracaksın, fakat pâdişah olmak saâdetine ulaşamayacaksın.» Şimdi bu vâzifeyi alan köle-nin üç meşgalesi var :

1 — Azık, su ve binit gibi vâsıtaların tedâriki,

2 — Yola girmek ve konak konak mesâfeleri kat'ederek ana yurt-tan uzaklaşmak,

3 — Haccın erkânıyla meşgûl olmak ve vazifeyi ifâ ederek ihrâm dan çıktıktan ve vedâ tavâfını yaptıktan sonra âzâd olup pâdişahlığa hak kazanmak. Sebeblerini hazırlamağa başladığından tamâmlayın-caya, yola girdiğinden Kâbe'ye gidinceye, Kâbe'ye gittikten hacc va-zifelerini tamâmlayınca kadar her makamda bir çok menziller var-dır. Haccın rûkûnlerini ifâyâ başlayanın pâdişahlığa olan yakınlığı daha yeni azık tedârik etmekte olan ile bir olmadığı gibi, yola çıkan ile de bir değil, belki her ikisinden de daha yakındır. İlimler de aynen bunun gibidir. Bir kısmı aynı azık ve vâsita hazırlamaya benzer ki bunlar da tıb, fıkıh ve dünyâda bedeninin düzelmesine yarayan diğer ilimler gibi. Diğer bir kısmı da, yola girip mesâfeleri aşmağa benzer. Bu da kalbi kötü hûylardan temizlemek ve Allahu Teâlâ'nın tevfik ettiklerinden başkasının erişemediği yüksek makamlara erişmektir. İşte bu, tarîk'a sülûk [Bâtınî yola girmektir].

Kalbi temizlemenin ilmini öğrenmek, yolların istikâmet ve mesâ-felerini öğrenmek kabîlindendir. Yola girmeden yalnız yolları ve ko-nak yerlerini bilmek bir kâr sağlamıyacağı gibi, ahlâk düzeltmeğe ça-lışmadan yalnız ahlâk ilimlerini bilmek de bir değer taşımaz. Bununla berâber bilgisiz bir işe başlamak da mümkün değildir.

Üçüncü kısım da bi'l-fi'l hac işini icrâ gibidir. Bu da Allahu Teâlâ'nın zâtını, sıfatlarını, ef'âlini ve meleklerini ve mükâşefe ilmi-nin açıklamalarında anlattığımız ilimlerin hepsini bilmektir.

Ey âhliret yolcusu, işte kurtuluş ve ebedî saâdete ulaşmak bura-dadır. Yalnız kurtuluş ise : Gâyesi hakka, selâmete ulaşmak olan her doğru yola giren için mümkündür. Fakat saâdete ulaşmak ise ancak

Allahu Teâlâ'yı bilen âriflere mahsûstur. Civar-ı ilâhîde ve Cennet-i Naîm'de huzûr'a kavuşup ebedî nîmetlere ulaşan mukarrebler bunlardır. Bu zirveye ulaşmayan yolculara yine necât ve selâmet vardır; fakat evvelkiler gibi üstün derecede değildir. Nitekim Hak Teâlâ Kur'-ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor :

« فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةٌ نَعِيمٌ »

«Mukarreblerden olanlar için istirahat, temiz rızık ve nîmetlerle dolu Cennet vardır.» (56 - Vâkı'a : 88, 89)

Bu, üstün vasıflara ve olgunlara işârettir.

« وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ »

«Defterleri sağlarından verilen veyâ iyilik sâhibi olanlar'a: Ey yemin sâhipleri sizlere sağcılardan selâm.» (56 - Vâkı'a : 90, 91)

Bu da ikinci sınıfa girenlerin de selâmete ereceğini ifâde eder. Kim ki maksada yönelmez ve bütün mevcûdiyetiyle buna aarılmaz veya bu yola ubûdiyyet için değil, peşin gâyeler için girerse, bu aolcılardan yâni günâhkârlardan, amel defteri solundan verileceklerden ve sapıklıkta olanlardandır. Bunlara kurulacak sofrada «hamîm» [yutulamayacak sıcak su] vardır; girecekleri yer de Cehennemdir.

Bilmiş ol ki anlattığımız, hakikî âlimler için hakikî yakîndır. Yâni onlar basîret nûru ile bunu görür ve bilirler ki, o basîret gözü, başımızdaki gözümüzden daha kuvvetlidir. Onlar, yalnız dinlemek sâyesinde tâbî oldukları taklît mertebesinden bu makâm'a yükselmişlerdir. Bunların hâli, verilen haberi tasdik ettikten aonra müşâhede ile gerçekleştiren kimsenin hâline benzer. Diğerleri ise, hükmü güzelce tasdik ve imân ile kabûl etmiş, fakat görmekle hazzını alamamıştır. Saâdet, mükâşefe ilminden sonradır. Mükâşefe ilmi de âhiret yoluna giriş demek olan muâmele ilminden sonra gelir. Sıfatların merhâlelerini geçip, yerilen nitelikleri atmak yoluna girmek, sıfatlar ile alâkalı ilimleri bildikten sonradır. Bu kötü hûyların tedâvi yollarını bilmek ve bu yollara girmek, selâmet-i beden ilminden sonra gelir. Sıhhi sebeblerin müsâadesi ve beden'in selâmeti için, yiyecek, giyecek ve mesken gibi muhtâç olduğu şeyleri te'min etmek de bir araya gelmek ve yardımlaşma ile mümkündür. Bu da bir sultân'ın vücûduna

vâbestedir. Bu cemiyeti adâletle sevk u idâre edecek kânûnları hâzırlamak da fakihlerin boynuna borçtur. Sağlık esbâb'ını te'min de tabiblerin vazifesidir. İlimleri, beden ve din ilimleri olmak üzere ikiye bölen ve ilm-i edyân ile fıkıhı kasd eden, bu sözü ile bâtinî ilimleri değil, zâhiri ilimleri kasd etmiştir. (Meşhûr olan mevzû hadîs'dir. Doğrusu İmâm Şâfiî'nin sözü olduğudur.)

KALBE DÂİR BİR SÖZ

Eğer «niçin tıp ve fıkıh ilimlerini yolcunun binit ve azığına benzettin» dersen; bilmiş ol ki: Allahı Teâlâ'ya yakınlık için çalışan beden değil, kalb'dir. Kalb derken, yürek dediğimiz et parçasını kasdetmiyorum, belki benim mevzûum olan kalb, hâsselerin [beş duygumuz] onu anlayamayacağı Allahı Teâlâ'nın sırlarından bir sır ve ilâhî bir letâfettir. Bâzan buna rûh-i insânî, bâzan «nefs-i mutmainne» denir Şerî'atte ise buna «kalb» denir. Çünkü, hissin idrâk edemediği bu şey sırrın ilk binitidir. Bunun vâsıtasıyla beden o lâtifeye binit ve âlet oldu. O sırrın perdesini kaldırmak mükâşefe ilmine âittir. Halbuki mükâşefe ilmi bu husûsda bahil davranmış ve o sırrı açıklamasına mü-sâade edilmemiştir. Bu mevzû'da en son söylenebilecek: «O, şu görülen varlıklardan yüce, kıymetli bir cevher ve bir emr-i ilâhîdir.» demekten ibârettir. Nitekim Allahı Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de :

«وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي»

«Sana rûhdan da sorarlar; de ki rûh, Rabbimin emri (cümlesi)ndendir.» (17 - İsra : 85)

Buyurmuştur. Gerçi bütün varlıklar, Allahı Teâlâ'ya nisbet edilir. Fakat bu rûh'un nisbeti, diğer a'zâların Allah'a nisbetinden daha şerefli. «Halk» [yaratmak], emr [tedbîr ve idâre], hepsi Allah'ındır. Ama tedbîr ve idâre demek olan emr daha yücedir.

Yer ve göklerin kabûl'e cesâret edemedikleri, Allahı Teâlâ'nın emânetini yüklenen ve bu sâyede yer ve göklerden üstün rûtbeyi kazanan bu kıymetli cevher «Emr» âleminde. Bu sözümüzden de rûh'un kıdemi anlaşılmasın. Zira rûh'un kıdeminde kâil olan felâsife ve onlara uyanlar söylediklerini bilmeyen aldanmış kimselerdir. Bu mevzû, saded dışı olduğu için bu söz'ü burada keselim de dâvâımıza geleyim. Bütün bunlardan gâye, işte bu lâtifedir ki, rabbinin emrin-den olduğu için rabbine gitmeği kasd eder. Ondandır ona gider.

Beden ise onun binitî ve vâsıtasıdır. Allah yolunda o rûb'a beden, hacc yolunda hacı'ya deve veyâhûd bedenln muhtâc olduğu suyu taşıyan kova gibidir. (Yâni suyu kova taşıdığı gibi, rûhu da beden taşır.) Her ilim ki, gâyesi bedenln sağlığını korumaktır, o ilim bu binitin ihtiyaclarını sağlar. Tıb ilminin böyle olduğunda şüphe yok. Çünkü tıb ilmine bedenln sağlığı için ihtiyâc vardır. Tek bir insân olsa da tabâbete muhtâctır. Fakat fıkıh tıb'dan ayrılır, çünkü tek başına yaşayan bir insân olsa fıkıhın bir çok mes'elelerine ihtiyâc olmazdı. Ne çâre ki, insân oğlu yalnız barınamayacak bir hâlde yaradılmıştır. Zira tek başına yemek, giymek, mesken ve bunlar için âlât ve edevâtı sağlamasına imkân yoktur. Bu sebeple bir araya toplanmağa ve yardımlaşmağa muhtâctır. Nezamân ki, insânlar bir araya toplandı ve şehvetleri sebebiyle münâzaalar, kavgalar oldu, iç mizâçlarının bozulması ve bedeni hastalıkları kendi helâklerine sebep olduğu gibi, hâricîten gelen dedikoduların te'siri ile de birbirini öldürmeğe başladılar. İç bozuklukları tabâbet düzelttiği gibi, dış düzensizlikleri de adâlet ve siyâset düzeltir. İnsânların sağlıklarını bildiren ilme tıb, muâmele ve işlerinde de düzeni sağlayan ilme fıkıh adı verilir ki her ikisi de rûhun binitî olan bedeni korumak içindir. Kalbini ıslâh etmeden ahlâkını düzeltmeden yalnız tıb ve fıkıh ilimleriyle uğraşan kimse binitinin [devesinin] suyunu, yiyeceğini satın alıp da yalnız onlarla meşgûl olan ve hacc yoluna girmeyen kimsenin hâline benzer. Ömrünü, fıkıh mücâdeleleri arasında kelimeleri incelemek ile geçiren kimse, hacc için götüreceği su tulumunu sağlamlaştırmak için onu dikmeğe yarayan ipleri hâzırlamakla uğraşan kimseye benzer.

Bu gibi fıkıhcılar ile, mükâşefe ilmine isâl eden ıslâh-ı kalb ile uğraşanlar arasındaki fark, yalnız deve, kova gibi şeyleri satın almak ile uğraşan kimse ile, hacc yoluna giren ve hattâ haccın bâzı erkânını ifâ eden kimse arasındaki fark gibidir.

İşte önce bunu düşün ve sonra da avâm ve havass'ın muhâlefetlerine rağmen çok gayretler neticesi bu mertebeye ulaşan kişinin nasihatını kabûl et.

İlim tâliblerinin vazifelerine dâir bu kadarı kâfidir.

İRŞÂD EDİCİ MUALLİMİN VAZİFELERİ

Bilmiş ol ki, servet kazanmakta olduğu gibi, ilimde de insânın dört hâli vardır. Mal sâhibinin, istifâde hâli var, bu hâli ile servet kazanır. Tutumluluğu hâli var, bununla zâtını ihtiyâcdan kurtarır, kendini bakması hâli var, bununla da kazancından faydalanmış

olur, başkalarına infâkı var, bununla da cömert ve fazilet sâhibi olur ki, en şerefli hâli budur. İlm de, mâl gibi elde edilir. İlmî aramak ve kazanmak hâli var, ilme sâhip olma hâli var, bu sâyede başkasına sormaktan kurtarır, aydınlanma hâli var, ki bununla öğrendiklerini düşünür ve onlardan fâidelenir. Bir de başkasını öğretme hâli var, bu da en şerefli sidir. Kim, öğrenir, öğrendiği ile amel eder ve başkalarını öğretirse, mânevî âlemde saygı ile anılır. Bunlar: Güneş gibidir, hem kendisi nûrludur ve hem de başkalarını aydınlatır, misk gibidir kendisi de güzel kokar başkalarına da güzel koku saçır. Bildiği ile amel etmeyenler: (Sahifeleri ilimle dolu) defter gibidir. Başkasına kârı var fakat kendisi bir şey anlamaz. Bileği-taşı gibidir. Bıçağı biletir fakat kendisi kesmez. İğne gibidir. Başkasını giydirir fakat kendisi dâlma çıplak durur, lâmba fitili gibidir başkasına ışık verir fakat kendisi yanar.

Nitekin ilminden istifâde etmeyip başkalarına faydası dokunan kimse hakkında şâir :

«O ancak lâmba fitilidir, kendisi yanarken başkasını aydınlatır.» demiştir.

(Kendisini ilimle kemâle erıştirdikten sonra) öğreticilikle meşgûl olmağa başlayınca büyük bir işi boynuna aldığı ve şerefli işe giriştiğini bilmeli ve bunun için de muallimliğe uygun olan edeb ve nezâkete riâyet etmelidir. Binâenaleyh muallimin riâyet edeceği yedi vazife vardır.

1 — Babanın evlâdına olan şefkati gibi, öğrencileri esirgemektir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir mübârek sözünde şöyle buyuruyorlar.

« إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ أَلْوَالِدٍ لَوْ كَدِهْ »

«Ben, sizin için, çocuğuna karşı bir baba gibiyim.» (123)

(Anne baba çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi) Peygamber Efendimiz de ümmetini âhiret ateşinden korur. Âhiret ateşinden korumak ise, daha mühimdir. Bu sebeptendir ki, muallimin hakkı anne baba hakkından üstündür. Anne baba geçici olan şu hayâtın varlığına, muallim ise ebedî saâdetin te'minine vesiledir. Hoca olmayaydı babasından elde ettiği, ebedî yokluğa mahkûm idi. Âhirette ebedî hayâtı kazandıracak olan ancak muallimdir. Muallim demekle âhiret ilimlerini, veyâ dünyâlık için değil de âhiret için dünyâ ilim-

(123) Ebû Dâvud, Nesei, İbn Mâce, Ebû Hureyre'den.

lerini öğretene kastediyorum. (Allah için insânlığa bir hizmet gâyesi olmayıp da beşeriyeti tahakküm altına almak ve) Dûnyâlık için okutmak hem kendisini hem de okuyanı helâke sürüklemek demektir. Bu gibi ilimden Allah'a sığınırım.

Bir âilenin çocukları karşılıklı güven, sevgi ve saygı içinde mak-sada doğru ilerleyecekleri gibi, bir hocanın talebeleri de böyle karşılıklı sevgi ve saygı içinde olmalıdırlar. Eğer gâyeleri âhiret ise, zâten başka şekil olamaz. Eğer gâyeleri dînyâlık ise, aralarında kin ve çekememezlikten başka bir şey bulunmaz. Zira gerçek âlimler ve âhiret çocukları dînyâ'dan Allah'a giden yolda Allah'a doğru yolculuk hâ-lindedirler, dînyâ'nın yıl ve ayları yol üzerindeki misâfirhâneler me-sâbesindedir. Şehir ve köyler arası yolculukta arkadaşlık, dostluk ve sevgi vesilesi olunca, ya Fırdevs-i Â'lâ'ya [Cennetin en yüce katına] yolculuk edenler arasında sevgi saygı nasıl olmasın? Halbuki âhi-ret saâdetinde aslâ darlık yok, bu sebeptendir ki âhiret yolcuları ara-sında nîzâ' olmaz. Bilgileriyle riyâset umanlar Hak Teâlâ'nın :

« إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ »

«Mü'minler ancak kardeşler.» (49 - Hucurat: 10)

Âyet-i celîlesi gereğinin dışında kalıp :

« الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ »

«Buradaki dostlar, o gün, yek diğerine düşmândır, ancak mütte-kiler değil.» (43 - Zuhurf: 67)

Âyet-i celîlesi şümûlüne girerler.

2 — Ta'lim ve ifâdelerinde Sâhib-i şerî'at Peygamber Efendimi-ze uymaktır. Öğretme karşılığı ücret istememeli, talebeden mükâ-fat ve hattâ teşekkür bile beklememelidir. Öğrettiğini ancak Allah için öğretmeli ve gâyesi Allahu Teâlâ'ya ulaşmak olmalıdır. Her ne-kadar öğrencilerin minnettar olmaları gerekirse de, kendisine böy-le bir hak tammamalı, belki kalblerine ilim tohumunu ekmekle Allah'a yaklaşmak için gönüllerini tamâmiyle kendisine bağladıklarından fa-zilet ve minnetli öğrencilerde bilmelidir. Onların bu hâli, ekip biçmek için tarlasını sana âriyet olarak veren kimseye benzer. Tohumu eken tarla sâhibinden daha kârlı olduğu gibi çocukların kalblerine ilim aşılayanlar da onlardan daha kârlıdır. Hâl böyle iken daha öğre-

ticiliği nasıl minnet sayarsın; halbuki muallimın alacağı mükâfat öğrencinin sevâbından üstündür. Eğer öğrenci olmazsa sen bu mükâfatı alamazdın. Mükâfatını Allah'dan iste. Nitekim Allahu Teâlâ :

« وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ »

«De ki ben bunun (risaleti tebliğ) üzerine sizden ücret istemem; benim ecrim ancak Allah üzerinedir.» (11 - Hûd: 29)

Buyurmuştur. Çünkü mâl ve dünyâ varlıkları bedene hizmet eder. Beden de nefsin binlidir. Halbuki hizmet olunan ilimdir. Çünkü nefsin yüceliği ilim sâyesindedir. İlim ile mâl isteyen nâlinlerinin altını kendi yüzüyle temizleyen gibidir ki, hizmet olunanı hizmetçi, hizmetçiyi de hizmet olunanın yerine koymuş olur. Bu ise kafayı aşağı ayakları yukarı çevirmektir. Böylece bilgi ile dünyalık sağlamak isteyenler kıyamet günü suçlular ile Allah huzurunda başları eğik olan kimselerdir. Hülâsa gerçekte fazilet ve minnet muallim içindir.

Şimdi bak! Din idâresi nasıl kimseler eline geçti. Kendilerine dâimî bir gelir sağlamak ve bir mevki elde etmek için sultânların hizmetine koşar, paralar harcar ve her türlü zillete katlanırlar. Bunu yaparken de gâyelerinin Allah'a yaklaşmak olduğunu zannederler. Eğer böyle yapmasalar taraflarına bakan olmazdı. Bundan sonra da muallim öğrenciden her türlü yardımı, hattâ haklı haksız, dostuna dost, düşmânına düşmân olmağı, her hâlinde kendisine açık bir hizmetçi ve bütün işlerinde emrine âmâde bulunmasını ister. Eğer ilim tâlibi bunlardan birini yerine getirmezse onu yerer ve en büyük bir düşmân tanır. Bir âlim için en büyük alçaklık bu dereceye düşmesi bununla öğünmesi ve sonra utanmadan benim okutmaktaki gâyam, ilmi yaymakla, dine yardım ve Allah'a yaklaşımdır, demesidir. Şu aldanmışların fenâ niyetlerine delâlet eden bu âlâmetlere bak da ibret al..

3 — Muallim, talebeye nasihatte kusûr etmemeli, en ince teferuatına kadar her şeyi olduğu gibi bildirmelidir. Meselâ: Henüz ehli olmadığı bir mevkie tâlip olmamak, ilimlerin zâhir mânâlarını anlamadan ince ve gizli mânâlarıyla meşgûl olmamayı anlatmak.. gibi. Sonra bilgi edinmekten gâye kemâle ermek ve bu sâyede Allah'a yaklaşmak olup, benlik, mücâdele ve mevki elde etmek olmadığını aşmak ve imkân nisbetinde bu gibi hâllerin çirkin olduklarını talebenin kafasına yerleştirmek gibi. Fenâ kalbli bir âlimin düzelttiği, boz-

duğundan fazla olamaz. Eğer talebenin gâyesi ilmi yalnız dünyâlık ve enaniyet için elde etmek olup okuduğu ilimler, fıkıh ilminin furûdaki ihtilâflı mes'eleleri, kelâmdaki fırkaların mücâdeleleri, muâmelâtdaki fetvâ mes'eleleri ise, hemen talebeyi bu ilimlerden men'etmelidir. Zira bu saydığım bilgiler ne âhiret ilmi ne de: «Biz ilmi başka maksatla okuduk, fakat ilim Allah'dan başkası için olmağı kabûl etmedi.» denen ilimlerdenendir. Böyle olan ilimler, tefsir, hadîs ve ilk zât-ların meşgûl oldukları âhiret ilmi, nefsin ahlâkını bildiren ve ıslâh eden ilimlerdir. Bu ilimleri başka maksatla okumakta da beis yoktur. Gerçi bunları va'zetmek ve insânları ardına takmak için okur. Fakat bu ilimleri okurken veyâ okuduktan sonra düzelmek ihtimâli vardır. Çünkü bunlarda Allah'ın azâbından korkutan, dünyâyı küçültüp âhireti yücelten bilgileri öğrenmek vardır. Bu bilgilerin okuyanın niyetini düzeltme ihtimâli kuvvetlidir. Hattâ insânlara va'z ettiği mes'elelerden kendisi de ders alabilir ve insânların, kendisini beğenip mevki kazanmağı sevmesi kuş tuzağının efrâdına atılan tânelere benzer. o tâneleri alacağım diye kafese düşen kuş gibi, bir vâiz de bu hakikatleri başkasına anlatırken neticede kendisi de aylanabilir.

Allahu Teâlâ insânlara, neslin devâmı için şehvet verdi. İlmin yaşamasına sebep olsun diye de mâkam sevgisi verdi.

İşte bu nizâm şu saydığımız ilimlerde bulunur:

Yalnız kelâmdaki mücâdele fıkıh mes'elelerinin incelikleri ve bunlardaki muhâlefet ile uğraşmak gaflet, kalb kasveti sapıklıkta devâm ve mevki arzûsundan başka bir şeyi sağlamaz. Ne ola ki Allahu Teâlâ'nın rahmeti ulaşsın veyâ diğer dîni ilimlerden biri bunlara eklensin, bunun en büyük delil tecrübe ve müşâhededir. Gez gör ve bugünkü âlimleri tetkik et bunu kolaylıkla anlarsın; Allah yardımcımız olsun.

S ü f y â n - ı S e v r i ' y i (R.A.) mahzûn gören arkadaşları sebebi sorduklarında: «Biz insânlara ticâret vâsıtası olduk. Gelir biri bizden okur da gider, kadı, vâli veyâ ünlü bir kahraman olur. İşte üzüldüğüm cihet budur.» diye cevâb vermiştir.

4 — Muallimliğin ince husûsiyetlerinden biri sayılan bu vâzifesi de doğrudan doğruya ve tahkîr mâhiyetinde olmayıp, imâ ve şefkat yoluyla öğrenciyi kötü hûylardan men'etmektir. Çünkü kûsûru açıkça söylemek hayâ perdesini yırtar, sâhibine fenâlık cesâretli verir ve kendisini bulunduğu hâlde isrâr etmeğe teşvik eder. Bütün muallimlerin mürşidi olan Peygamber Efendimiz:

«لَوْ مَنَعَ النَّاسُ عَنْ فَتِّ الْبَعْرِ لَفَتَّوْهُ وَقَالُوا مَا نُهِينَا عَنْهُ إِلَّا وَفِيهِ شَيْءٌ»

«Eğer insanlar deve kığını parçalamaktan men'edilse, bunda mutlaka bir şey var deyip herkes onu kırmağa kalkışırdı.» (124)

Buyurdu. Âdem ve Havva kıssaları bunun açık delilidir. Zâten bu kıssanın bildirilmesi, kıssayı anlatmak için değil, ondan ibret almak içindir. Aynı zamanda imâ yoluyla ikaz, kâmil vicdânları, zekî zihinleri zekâlarından bir şey kaçırmamak hevesile, bu imâdan mânâlar çıkarmağa sevkeder de bunu anladığına sevinir ve icâbını yapar.

5 — İlmîn bâzı şûbelerinde ihtisâsı olana yakışan, diğer ilimleri yermemektir. Meselâ lûgat ilmiyle uğraşan fıkıh ilmini, fıkıh okutanın hadîs ve tefsîri yermesi gibî. Bu ilimleri yermek için «onlar hep nakle dayanır, kocakarı işleridir. Çünkü kafayı çalıştıracak bir tarafları yok» derler. Bunun gibi kelâm okutanlar da, fıkıh ile uğraşmayı yerer de derler ki: «Fıkıh fûrû' kelâm ise asıldır; kadınların aybaşı âdetlerini anlatan bir ilim ile, Rahmân'ın [Allahu Teâlâ] sıfatlarından bahseden ilim denk olur mu?» İşte bu görüş muallimlerin kaçınılmaları gerekli, yerilen hûylarındandır. Uygun olan, bir ilmin hocası öğrencilerine, diğer ilimleri de öğrenmek için kolaylık göstermesidir. Eğer bir kaç fenni okutacaksa sıraya koymalı ve tertibe riâyet etmelidir.

6 — Talebeye kâbiliyeti nisbetinde hitâb etmektir. Aklının kavrayamayacağı ve nihâyet nefretle şaşırıp kalacağı incelikleri açmamalı ve Peygamber Efendimizin:

«نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُنَازِلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ وَنُكَلِّمَهُمْ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ»

«Biz Peygamberler, herkese seviyesine göre muâmele yapmak ve anlayabileceği şekilde hitâb etmekle emr olunduk.» (125)

(124) Kaynağı bulunamamıştır.

(125) Ebû Dâvud, Hz. Âişe'den.

Düstûruna uymalıdır. Eğer anlayışı tamâm ise, o zamân her gerçeği açıklamalıdır.

Diğer bir hadis'de Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

« مَا أَحَدٌ يُحَدِّثُ قَوْمًا بِحَدِيثٍ لَا تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إِلَّا كَانَ
تَنْتَنَةً عَلَى بَعْضِهِمْ »

«İnsânlara akıl erdiremedikleri bir hadis'i anlatmak bâzıları için fitne olur.»

Hazret-i Ali (R.A.) göğsüne işaret ederek: «Burada istediğin kadar bilgi var, anlayıp taşıyabilecek birisi bulunsa.» buyurmuştur. Hazret-i Ali doğru söyledi. İyilerin kalbleri, gizli şeylerin kabirleridir. Âlimin, her bildiğini herkese açıklaması doğru olamaz. Söylediğini anladığı hâlde ondan faydalanmağa selâhiyetli olmayan talebeler hakkında hüküm böyle olunca, söyleneni anlayamayan kimseler hakkında ise, elbette daha mühimdir. İsâ aleyhi's-selâm: «Cevher gibi kıymetli taşları, âdi hayvanların [domuzların] boynuna takmayın» buyurmuştur. Hikmetin kıymetli taşlardan daha üstün olduğunda şüphe yok, binâenaleyh hükmünü çirkin görüp ondan hoşlanmayanlar o âdi hayvanlar [domuz'dan fenâdırlar. Bu sebepten şöyle denilmiştir: Herkesi kendi aklının ayâriyle ölç ve kendi bilgisinin terâzisiyle tart ki, sen ondan selâmet bulasın, o da senden istifâde etsin. Eğer böyle hareket etmezsen herkesin âyârı ayrı olduğundan dâlmâ inkâr ile karşılaşsın.

Âlim'in birine bir şey soruîdu, cevâp vermedi. Sonra adam «Sen Peygamber Efendimizin:

« مَنْ كَتَمَ عِلْمًا نَافِعًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ »

«Faydalı ilmi gizleyen, kıyâmet günü (boynuna) ateşten bir gem vurularak (mahşer yerine) gelir.»

Buyurduğunu duymadın mı?» Âlim: «Gemî bırak da git, eğer anlayan bir adam sorar da söylemezsem o zaman bana gem'i vurursun.» dedi. Zira Allahû Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde:

« وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ »

«Akli olmayanlara malınızı vermeyin.» (4 - Nisâ: 5)

Buyurmuştur. Mâida hükmü böyle olunca ilimde de yapılacak şeyin böyle olduğunda şübhe kalmaz. Selâhiyettar olmadığı için kendisine zarârı dokunacak, hâlini bozacak kimselere ilmi vermektense vermemek daha iyidir. Hakkı, sâhibine vermemek ne kadar zulüm ise hakkı olmadığı şeyi vermek de en az onun kadar zulümdür. Nitekim şâir meâlen şöyle diyor :

«Hayvânların boynuna inci takamam, incinin kıymetini bilmedikleri için onların önüne inci saçmak, çobanı zengin eder. Eğer Allah Teâlâ lütfeder de ilimde hikmete elverişli olanı bulursam sevgi ile ona öğretirim, aksi takdirde bildiğim bende kalır. Zira ehlin den ilmi saklamak zulüm olduğu gibi, ehli olmayana vermek de ilmi kaybetmek demektir.»

7 — Kâbiliyetsiz talebelere ancak anlayabileceklerini anlatmak ve burada senin anlıyamıyacağın daha nice mes'eleler var demekle kendisinden saklanmış incelikleri açıklamamak gerekir. Çünkü bu hâl onun anlayabileceği şeylerde de hevesini kırar, zihnini kurcalar. Herkes Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği akla râzı, hattâ akli en zayıf ahmaklar akıllarını en ziyâde beğenen kimseler olduklarından, herkes kendisini ilmin inceliklerini anlamağa selâhiyettar zannederek hocasının kendisini kışkandığı kanâatına varır. Bunun içindir ki, avâm tabakasından, şer'i'atın hükümlerini kabûl edip seleften anlatıldığı gibi, te'vilsiz bir imâna sâhip ve hâli düzgün olan ve fazlasını anlamağa güçlü yetmeyen kimseye (kelâm mes'elelerini açıp) i'tikadını sarsmak doğru olamaz. Belki en doğrusu onu kendi hâline bırakmaktır. Çünkü ona o ihtilâflar delilleriyle anlatılırsa avâmlıktan çıkar. Bununla beraber anlayamadığı için havâss zümresine de giremez. Bu sefer isyân ile kendi arasındaki perde kalkar ve iyi bir insan iken muannid bir şeytân olur da, hem kendisini hem de başkalarını sapıtır. Binâenaleyh avâm tabakasıyla bilginlerin ince gerçeklerine dalmak doğru olmaz. Şu doğrusu, onlara ibâdet kısımlarını bildirmek ve uğraştığı işin mâhiyetini ve bu husûsta emâneti nasıl koruyacağını öğrenmek ile iktifâ etmek, Kur'an'ın haber verdiği gibi kendilerine Cennet hevesi ve Cehennem korkusu aşılamaştır. Onlara şübhe uyandıracak hiç bir açıklamada bulunmamalıdır. Çok kere kalbine takılır, onu çeviremez, fenâliğe yönelir ve helâk olur.

Hülâsa: Avâm tabakasına mübâhese kapısını açmak doğru değildir. Çünkü bu onları insanların maişetine medâr olacak çalışmalarından alıkor.

8 — Hocanın bildiği ve öğrettiği ile amel etmesi lâzımdır. İşi, sözünü yalanlamamalıdır. Zîra bir kimsedeki illm, ancak basiret ehli tarafından anlaşılabilir. Amel ise gözle görülebilen bir hâl olduğundan insanların dikkatini daha çok çeker. Amel, bilgiden ayrılırsa kendisinden güven kaybolur. Kendisinin yediği şey: «Öldürücü zehirdir» diye insanları bundan men'etmek isteyen kimse ile, insanlar eğlenir ve o şeye hevesleri artarak derler ki, eğer bu, iyi ve tatlı bir şey olmasaydı bu adam böyle yapmazdı.

Mürşid nakış, öğrenci ise nakış yeridir. Nakış olmadan nakş edilemez. Diğer bir benzetme ile hoca ağaç, talebe ise gölge gibidir. Ağaç eğri olunca gölge doğru çıkar mı? Bu sebepten denmiştir ki:

«Sakin kendin yaptığın işten başkasını men'etme! Böyle yapmakla büyük hatâ işlemiş olursun.» Bu hâli zemin etmek üzere Allahu Teâlâ da Kur'an-ı Kerim'de:

« أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ »

«Kendinizi unuttur du başkalarına mı iyiliği emredersiniz?» (2-Bakara: 44)

Buyurmuştur. Bu sebeptendir ki âlimin günâhdaki cezâsı câhilin cezâsından daha çoktur. Çünkü âlimin sürçmesiyle âlem sürçer. «Fenâ bir âdeti icâd edene, kendi günâhı yazıldığı gibi, (örnek olduğu için) ona uyanların günâhı gibi de günâh yükletilir. Bu sebepten Hazret-i Ali (R.A.) buyuruyor ki: «Benim belimi kıran iki kişidir: Birincisi âşikâre isyân eden âlim, ikincisi, ibâdete sarılan câhildir.» Câhil, ibâdetiyle insanları sapıttığı gibi âlim de isyâniyle sapıtır. Her şeyi Allah bilir.

Baskı : Söğüt Ofset - İstanbul

ALTINCI BÂB

İLMİN ÂFETLERİ VE ÂHİRET ÂLİMLERİYLE FENÂ ÂLİMLERİN ALÂMETLERİ BEYÂNINDADIR

İlim ve âlimlerin faziletlerini bildiren bâzı âyet ve hadisleri yukarıda zikr etmiştik.

Fenâ âlimler hakkında da, Kıyâmet gününde en ağır azâb'a uğrayacaklarını bildiren büyük korkutmalar vardır.

Mühim dâ'vâlardan birisi de dünya âlimleri, yâni gâyeleri yalnız dünyâlık, servet, rütbe ve mevki' elde etmek olan maddiyâtçılar ile, âhlîret âlimlerini ayırmaktır. Peygamber Efendimizin şu mübârek sözleri, bunları ayırmaktadır :

«إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعَهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ»

«Kıyâmet gününde en ağır azâbı görececek olan, Allahu Teâlâ'nın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir.» (126)

Yine Peygamber Efendimiz :

«لَا يَكُونُ الْمَرْءُ عَالِمًا حَتَّى يَكُونَ بِعِلْمِهِ عَامِلًا»

«Kul, bildiği ile amel etmedikçe âlim olamaz.» (127)

Buyurmuştur. Yine Peygamber Efendimiz bu mevzûda şöyle buyurmaktadır :

(126) Hadis yukarıda geçmiştir.

(127) İbn Hibban, Ebû'd - Derdâ'dan.

“Onlar kimdir? Kimleri kasdediyorsunuz?” Suâline cevâben: “Sapıtan imâmlardır.” buyurmuştur.» (132)

«مَنْ أَرَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزِدْ هُدًى لَمْ يَزِدْ مِنْ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا»

«İlmi çoğaldığı hâlde ahlâkı düzelmeyen, Allah'a uzaklıktan başka bir şey elde edemez.» (133)

İsâ aleyhi's-selâm âlimlere hitâben: «Şu gece yürüyenlere [ibâdet edenlere] ne zamân (Allah'a) giden yol'u göstereceksiniz. Halhukî şiz hâlâ şaşkınlık arasındasınız.» buyurmuştur.

Bu anlattıklarımız ve diğer rivâyetler ilmin büyük tehlikelerine delâlet etmektedir. Zira âlim, ya ehedi helâk veya ebedi saâdet ile karşı karşıyadır. Eğer ilim ile saâdeti bulamazsa selâmetten mahkûm olur.

Hazret-i Ömer (R.A.): «Bu ümmet hakkında en çok korktuğum, ilim sâhibi olan münâfıktır» buyurdu. «Eilgili münâfık nasıl olur?» suâline: «Lisânlarıyla âlim, kalb ve amelleriyle câhil olmakla.» diye cevâb vermiştir.

Hasan (Allah rahmet etsin): «Hukemâ'nın yeniliklerini, âlimlerin ilmini toplayıp da, amel bâbında sözü işine uymayan sefiî kimşelerden olma.» buyurmuştur. Ebû Hureyre'ye (R.A.) biri: «İlim öğrenmek isterim, fakat sonra kaybederim diye korkuyorum.» demesi üzerine Ebû Hureyre: «Asıl ilmi kaybetmek bu düşünce ile onu öğrenmemektir.» diye cevâp vermiştir. İbrâhim b. Uyeyne'ye «En çok pişmân olan kimdir?» diye sorulunca: «Dünyâ'ca yaptığı iyiliği takdir edilmeyen, âhirette ise, âlim olduğu hâlde ameli son derece noksân olan kimsedir» diye cevâb vermiştir. Halîl b. Ahmed (Nahv âlimi): «İnsânlar dört kısımdır.» diyor.

1 — Anlar ve anladığını bilir (yâni bildiği ile amel eder); bu âlimdir, buna uyun.

2 — Anlar fakat anladığını bilmez. Bu gâfildir. Bunu ikaz edin.

3 — Bilmez fakat bilmez olduğunu bilir (Buna cehl-i basît derler); bu yol arıyor, buna doğru yol'u gösterin.

4 — Anlamaz, fakat anlamaz olduğunu bilmez (Bilirim zanneder, buna cehl-i mürekkeb derler, tedâvi kabûl etmediği için); onu terk edin.

Süfyan-ı Sevri (R.A.): «İlim, ameli da'vet eder; eğer amel geldiyse ne güzel, gelmezse ilim de göç eder.» buyurmuştur.

(132) Ahmed, Ebû Zer'den.

(133) Ebû Mansûr ed-Deylemi.

İbn Mühârek : «Âlim, okumağa devâm ettiği müddetçe âlimdir. Ne zamân âlim olduğunu zanneder ve ilmini arttırmaktan vaz geçerse işte o zamân câhil olur.» demiştir.

Fudayî ise şöyle diyor: «Ben üç kişiye acırım :

1 — Bir kavim'in ulusu iken küçük düşenine,

2 — Zengin iken fakir olana,

3 — Dünyâ'nın elinde oyuncak olan âlime.»

Hasan : «Ulemâ'nın azâbı, kalblerinin ölümü hîdirdir. Kalblerinin ölümü de âhiret ilmiyle dünyalık istemektir.» Bu husûsta şâir şöyle diyor:

«Hidâyeti verip sapıklığı alana şaşarım. Bundan daha şaşılacak dinini verip dünyâyı alandır. Bunlardan da daha şaşılacak şey, başkasının dünyâlığı için kendi dinini satandır.»

Peygamber Efendimiz bir hadisinde :

«إِنَّ الْعَالَمَ لَيُعَذَّبُ عَذَابًا يَطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ اسْتِعْظَامًا
لِشِدَّةِ عَذَابِهِ»

«Âlim, öyle azâba dâçar olur ki, azâbının şiddetinden Cehennem halkı onu ziyaret eder.» (134)

Buyurarak fâcir âlimi kasd etmiştir.

Usâme b. Zeyd (R.A.) diyor ki: «Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim :

«يُؤْتَى بِالْعَالِمِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ
فَيَدُورُ بِهَا كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ بِالرَّحَى فَيَطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ
فَيَقُولُونَ مَا لَكَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَمْرًا بِالْخَيْرِ وَلَا آتِيهِ، وَأَنْهَى
مَنْ الشَّرَّ وَآتِيَهُ»

«Kıyâmet günü âlimi götürürler; Cehennem'e atılır, bağsıkları çıkar ve değirmen çeviren merkep gibi onunla döner. Cehennem halkı ziyâretine gider ve : «Bu çektiğin nedir?» diye sorarlar. Âlim: «İyiliği

(134) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

emrettim, kendim yapmadım; fenâlıktan men' ettim, kendim yaptım (İşte cezâsını çekiyorum)» diye cevâb verir.» (135)

Allm'in azâbının böyle kat kat fazla olmasının hikmeti, bilerek isyân etmesindendir. Bu sebepten Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

«إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ»

«Şüphe yok ki, münâfıklar Cehennem'in en alt tabakasındadır.» (4 - Nisâ : 145)

Çünkü onlar bildikten sonra inkâr ediyorlar. Yine bu sebepten Yahûdileri de Hristiyanlardan fenâ tanıyor. Halbuki onların çoğu Allahu Teâlâ'nın evlâdı var demediler. Allah, üç'ün üçüncüsüdür demediler. Ancak onlar Peygamberlerimizi bildikleri hâde inkâr ettiler. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de :

«يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ»

«Çocuklarını bildikleri gibi onun Peygamberliğini bilirlerdi.» (2 - Bakara : 146)

Buyuruluyor. Diğer âyet-i celîlede de şöyle buyurulmuştur:

«فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ، فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ»

«Bildikleri kendilerine geldiği zamân onu inkâr ettiler. Allah'ın lâ'neti kâfirler üzerinedir.» (2 - Bakara : 89)

Bel'am b. Bâ'ûr kıssasında şöyle buyrulur:

«وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ»

«Femlüh kâmlü alkûb in tahmil' alîh yelüh' ôu tetrûküh yelüh'»

«Onlara o herfin kıssasını da oku ki, ona âyetlerimizi sunmuş-tuk da o, onlardan sıyrıldı çıktı; derken Şeytan kendisini arkasına takdı da sapıklardan oldu. Eğer dileyseydik, onu o âyetlerle yükseltir-dik ve lâkin o, yere (alçaklığa) saptı ve hevâsının ardına düştü, artık onun meseli şu köpeğin meseline benzer ki: Üzerine varsan di-linl salar solur, bıraksan yine dilini salar solur.» (7 - A'râf: 175, 176)

İşte fâcîr âlim de bunun gibidir. Bel'am'a Allahu Teâlâ'nın kitâbından ilim verildiği hâlde şehvetlere daldı da köpeğe benzetildi. Yâni bu gibilere hikmet verilsin verilmesin, dâimâ şehvetlere susa-mıştır.

İsâ aleyhi's-selâm: «Fena âlim, suyun ağzındaki taş'a benzer. Kendisi suyu içmediği gibi bahçelere suyun akmasına da engel olur. Yine kötü âlim pislik üzerinde biten ot'a benzer: Dışarı parlak, fa-kat içerisi pislik kokar. Yine fena âlim mezara benzer: Dışardan çi-çekli türbe fakat içerisi kemiklerle doludur.»

Bütün bu rivâyetler, yalnız dünyâlık için bilgi edinenlerin câhil-lerden çok azâb göreceklarını açıkça ortaya koymaktadır. Kurtuluşa erecek ve umduğunu bulacaklar ise âhiret âlimleridir ki, bunların da alâmetleri vardır.

ÂHİRET ÂLİMLERİNİN ALÂMETLERİ

1 — İlmiyle dünyâlık istememek. Çünkü âlimlerin en küçük de-recesi, Dünyânın (Allah yanında) hakîr, âdi ve lezzetlerinin geçici olduğunu, âhiret'in yüceliğini, devâmını, ni'metlerinin sâfililiğini ve mülkünün azametini, dünyâ ve âhiret'in, bir araya toplanması müm-kün olmayan iki zıd olduklarını bilmektir. Bunlar birer kuma gibidir: Birini memnûn ederken diğerini küstürürsün. Terazinin iki gözü gi-bidir: Birini ağıdırırken diğerini yeğnikletirsin. Doğu ile Batı gibidir: Birine yaklaşıırken diğerinden uzaklaşırsın. Birisi dolu diğeri boş iki bardak gibidir: Birinden öbürüne suyu aktarıırken diğeri boşalacak-tır. Bütün bunları bilmelidir.

Dünyânın âdiliğini, mihnet ve meşakkatini, lezzetlerinin keder-lerle karışık olduğunu, sonra iyiliklerinin tez kaybolacağını bilemi-yenler ahmaktır. Tecrübe ve müşâhedelerimiz işin iç yüzünün böyle olduğunu göstermektedir. (Elbette bunu anlamayanın aklı yoktur.) Aklı olmayan âlim olabilir mi? Âhiret'in devâmını ve yüceliğini bil-meyen ise kâfirdir. İmânı olmayan âlim olabilir mi?

Dünyâ'nın âhiret'e zıd olduğunu ve bunları bir araya toplamaya çalışmanın boş bir şey olduğunu anlamayan ise, bütün Peygamberle-rin şer'i'atlerine câhil ve belki başından sonuna kadar Kur'an'ın hü-

kümlerine kâfirdir. Şu düşük derecede bulunan kimse nasıl olur da âlimler zümresine katılabilir? Bütün bunları bildiği hâlde âhiretli, Dünya üzerine tercih etmeyen Şeytân'ın esir olup şehveti kendisini öldüren, şekâveti kendisini yenen kimsedir; âlimler arasına nasıl girebilir?

Dâvûd aleyhi's-selâm'ın haberlerinde Allahu Teâlâ'dan hikâye olarak şöyle buyuruluyor: «Arzularını sevgim üzerine tercih eden âlim'e vereceğim cezanın en küçüğü, bana yalvarmasının tadını ona harâm etmektir. Yâ Dâvûd, Dünya sevgisi kendisini mest eden âlim'i benden sornia, bu gibiler, bana muhabbetten insânlara mâni olurlar; kullarının, bana gelen yollarını keserler. Yâ Dâvûd, beni arayan birini görürsen yâni bulursan ona hizmetçi ol. Yâ Dâvûd, bir kaçağı bana iâde eden zâtı, basiretli ve anlayışlı yazarım. Kimi anlayışlı yarsam ona aslâ azâb etmem.»

Bu sebepten H a s a n (R.A.) diyor ki: «Ulemânın cezâsı, kalblerinin ölmesidir. Kalblerinin ölmesi ise, âhiret ameliyle dünyalık istemeleridir.» Yine bu sebepten Y a h y â b. M u â z da şöyle buyuruyor: «İlim ve hikmetin nûru, kendileriyle dünyâlığın istenmesi hâlinde kaybolur.»

S a ' d b. M ü s e y y e h (R.A.): «Âmirleriyle düşüp kalkan âlim, eşkiyâdır.» buyuruyor.

Hazret-i Ömer (R.A.): «Âlim'i dünyâ'ya meyleder gördünüz mü, dîn'iniz adına onu töhmetleyiniz. Çünkü herkes sevdiği şeye dalar.» buyurmuştur.

Mâlik b. Dî n a r diyor ki: «Bâzı eski kitâblarda okudum ki: Allahu Teâlâ buyuruyor: «Dünyâ'yı sevdiği vakit âlim'e vereceğim en küçük cezâ, kalbinden bana münâcât sevgisini çıkarmaktır.»

Birisi kardeşliğine yazdığı mektûbda: «Sen âlim oldun, sakın ilminin aydınlığını günâh karanlığı ile söndürme, sonra ilim sâhipleri ilmin ışığı ile yol alırken sen karanlıkta kalırsın.» diye yazmıştır.

Y a h y â b. M u â z er-Râzî, dünyâ âlimlerine şöyle hitâb ediyor: «Ey âlimler! Köşkleriniz Kayserlerin sarayları, evleriniz Kisrâ'nın evi, elbiseleriniz Vezîr Tâhir'in elbiseleri, ayakkabılarınız Câlût'un ayakkabıları, binitleriniz Karun'un binitleri, kap-kacak, mefrûşâtınız Fir'avn'ın mefrûşâtı, yeyip içmeniz Câhiliyet devrinde olduğu gibi. Tuttuğunuz yol şeytânet yolu, nerde kaldı İslâmiyet?»

Şâir de şöyle diyor:

«Çoban, koyun'u kurttan korur, çoban kurd olursa koyun'un hâli ne olur?»

Diğer bir şâir de şunları söylüyor:

«Ey yemeğin tuzu demek olan memleket âlimleri! Her şeyi bozul-

maktan tuz korur, tuz bozulduğu zamân onu hangi şey düzeltebilir?»

Bâzı âriflere sordular : «Günâhdan zevk alan kimsenin Allahı bilmediğine hükmedebilir misiniz?» Cevâbında : «Dünyâyı âhiretten üstün tutanların, Allahu Teâlâ'yı (hakkıyla) bilmediklerinde aslâ şübhe etmem.» demişlerdir. Halbuki Dünyâyı tercih etmek, günâhtan tad almaktan çok daha ehvendir.

Âhiret âlimleri arasına girmek için yalnız serveti terk etmenin yeteceğini sanma. Zira mevki' talebi mâlden fenâdır. Nitekim Bîşr, bu gibiler hakkında: «Bize Dünyâ kapılarından bir kapı hadîs okudu,» demiştir. Yine buyurmuştur ki: «Bir kimse bize, hadîs anlat dediği zamân anla ki, bize kolaylık göster demek istiyor.» Bîşr on kûsûr zenbil dolusu kitâb gömmüştür. Yine Bîşr : «Nefsim konuşmamı arzû ediyor. (Bunun için anlatmak istemiyorum.) Nefsimin bu isteğini yenebilsem o zamân anlatırdım.» demiştir. Yine Bîşr ve başkaları şöyle diyorlar: «İsteğin olduğu vakit anlatma, isteksiz olduğun vakit anlat. Çünkü irşâd selâhiyeti ve ifâde rütbesinden alınan tad Dünyâdaki bütün zevklerin üstündedir. Bu husûsda şehvetine uyanlar, maddî insânlardır.» Bu sebepten Sevrî diyor ki: «Konuşmanın fitnesi servetten ve âilenin doğuracağı fitneden üstündür. Ne cesâretle sen konuşma fitnesinden kaçınmıyorsun. Halbuki Peygamberlerin Efendisine şöyle buyurulmuştur:

«وَلَوْلَا أَن تَبْتَنَّاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا»

«Eğer biz sana sebât vermemiş olsaydık, sen onlara az bir şey meyl edeyazdı.» (17 - İsrâ : 74)

Sehl diyor ki : «İlmin hepsi dünyâlıktır. Âhiret için olanı kendisiyle amel edlilendir. Amelin hepsi havâdır. Ancak Allah rızası için olan başka.» Yine Sehl buyuruyor : «İnsânlar hep ölüdür, yalnız âlimler ölü değil; âlimler de sarhoştur, yalnız amel edenler müstesnâ; amel edenler de aldanmıştır, yalnız ihlâs ile amel edenler başka; ihlâs ile amel edenler de neticeyi bilinceye kadar korkudadır.»

Ebû Süleyman ed-Dârânî (R.A.) diyor ki : «Kıssı hadîs araştırdığı, evlendiği veya geçim için yola çıktığı vakit Dünyâ'ya meyletmıştır.» Burada «Hadîs araştırma» ile, âhirete elverişli olmayan (Zayıf) hadîsleri ve isnâdlarını araştırmayı kasd etmiştir.

İsâ aleyhi's-selâm : «Varacağı yer âhiret iken Dünyâ'ya dönen kimse, nasıl âlimlerden olabilir? Amel için değil de yalnız başkasına anlatmak için ilim öğrenen, nasıl âlimlerden olabilir?» buyuruyor.

Sâlih b. Keysân el-Basrî diyor ki: «Bir çok büyüklere yetiştim; onlar sünneti bildiği hâlde fenâlık edenlerden Allahu Teâlâ'ya sığınarlardı.»

Ebû Hureyre (R.A.) Peygamber Efendimizden şöyle rivâ yet ediyor:

«مَنْ طَلَبَ عِلْمًا مَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا
مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ عَرَفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Kendisiyle Allahu Teâlâ'nın rızası kazanılacak olan bir ilmi, dünyalık için arayanlar kıyâmette cennet kokusunu alamazlar.» (136)

Allahu Teâlâ, fenâ âlimleri, ilim ile dünyalık elde edenler diye vasıflandırdı. Âhîret âlimlerini de huşu' ve zühd ile vasıflandırmıştır. Dünyâ âlimleri hakkında şöyle buyuruluyor:

«وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا
تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا»

«Vaktiyle Allah kendilerine kitâb verilen okur yazarların şöyle misâkımlı aldı: Celâlim hakkı için onu nâs'a anlatacaksınız, ketm etmiyeceksiniz, derken onlar onu omuzlarının arkasına attılar da muakaabilinde biraz para aldılar.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

Âhîret âlimi hakkında da şöyle buyuruluyor:

«وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا
أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بَيِّنَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ
لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ»

«Şübhesiz ehl-i kitâb içinden kimi de vardır ki, Allah'a imân ettikleri gibi indirilene de imân ederler, Allah'ın âyâtını bir kaç paraya

satmazlar. İşte bunların, Rablarının indinde ecirleri vardır.» (3 - Âl-i İmrân : 199)

Selefdan bazı âlimler diyor ki : «Âlimler, Peygamberler arasında haşr olacaklar. Kadınlar ve bilgisiyle dünyalık isteyen fakihler ise, pâdişâhlar arasında haşr olacaklardır.»

Ebû'd-Derdâ (R.A.) Peygamber Efendimizden (S.A.) şöyle rivâyet etmiştir :

«أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى بَعْضِ الْأَنْبِيَاءِ : قُلْ لِلَّذِينَ يَتَفَقَّهُونَ
لِغَيْرِ الدِّينِ، وَيَتَعَلَّمُونَ لِغَيْرِ الْعَمَلِ، وَيَطْلُبُونَ الدُّنْيَا بِعَمَلِ
الْآخِرَةِ، يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ مُسُوكَ الْكِبَاشِ وَقُلُوبُهُمْ كَقُلُوبِ الذِّئَابِ
الَّتِي سَنَّتْهُمْ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، وَقُلُوبُهُمْ أَمْرٌ مِنَ الصَّبْرِ، إِيَّايَ
يُخَادِعُونَ، وَبِي يَسْتَهْزِئُونَ : لَأَفْتَحَنَّ لَهُمْ فِتْنَةً تَذُرُّ
الْحَلِيمَ حَيْرَانًا»

«Aziz ve Celil olan Allahu Teâlâ Peygamberlerden birisine vahy ederek buyurdu ki: Din uğrunda olmayıp başka maksadlar için fakih olanlara, amel gâyesi olmayan ilim öğrencilerine, âhîret ilmiyle dünyalık isteyenlere, dışardan koyun derisine bürünmüş içleri kurt gibi olanlara, dilleri baldan tatlı, fakat kalbleri sabır ot'undan acı olanlara, bana hile edip benimle eğlenenlere söyle; onlara. Onlar'a öyle bir belâ kapısı açarım ki, halim insânları da hayrette hırakır.» (137)

Dehhâk, İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyet ederek diyor ki :

«Resûlullâh buyurdu ki :

«Bu ümmet'in âlimleri iki kişidir : Birincisi Allah ona ilim verdi, o da karşılığında para ve ücret almadan insanlara öğretti ve okuttu. İşte buna gökteki kuşlar, denizdeki balıklar, karadaki hayvanlar ve kirâmü'l-kâtibin melekleri duâ ederler. Kıyamet gününde Peygamberlere arkadaş olacak derecede yüce ve efendi oldukları hâlde Allah'ın huzûruna çıkarlar. İkincisi de, Allahu Teâlâ'nın kendisine ihsân ettiği ilim ile cimrilik edip onu Allahu Teâlâ'nın kullarına ücret mukaa-

bîli akutan Âlîmdir. İşte bu da Kıyâmet gününde ağzına ateşten bir gem vurulmuş olduğu hâlde getirilir ve bir dellâl: «Bu adam falan oğlu falancadır. Allahu Teâlâ'nın Dünyâda kendisine verdiği ilmi başkalarından kıskandı, ancak para ve ücret karşılığı okuttu.» diye ünlenir ve insânlar hisâbtan kurtuluncaya kadar azâba dâ'ir olur.» (138)

Bundan daha fenâsı rivâyet edilen şu hikâyedir: «Mûsâ aleyhi's-selâm'a hizmet eden bir adam dâima: "Mûsâ Safiyyul'lah şöyle dedi, Mûsâ Neciyyu'llâh böyle buyurdu, Mûsâ Kelîmu'llâh böyle anlattı." diye bir çok servet elde etti. Bir ara Mûsâ aleyhi's-selâm bu adamı kaybetti, ne kadar aradı ise de izini bulamadı. Bir gün boğazından ip bağlı siyah bir domuz olduğu hâlde bir adam Mûsâ aleyhi's-selâm'a geldi. Hazret-i Mûsâ ondan da bu adamı sorunca: "Aradığın adam bu domuzdur." dedi. Mûsâ aleyhi's-selâm: "Yâ Rab, şunu insân kılığına bir çevir de domuz olmasının sebebini kendisinden sorayım." diye Allahu Teâlâ'dan dileyince, Allahu Teâlâ: "Yâ Mûsâ, Âdem'in ve Âdem'den sana kadar gelenlerin duâsını yapsan da bu dileğini kabûl etmem, ancak niçin sûretini çevirdiğimi sana haber vereyim: "O, dîn ile dünyalık peşinde koştuğu için böyle oldu" buyurdu.»

Bundan daha fenâsı Muâz b. Cebel'in (R.A.) mevkûf ve merfû' olarak Resûlu'llah'dan rivâyet ettiği şu hadîsdir:

«Âlim'in fitnelerinden biri de, konuşmayı sükût etmekten fazla sevmesidir. Halbuki sözde, söyleyenin de emîn olamayacağı, süslemek ve ilâve etmek gibi hatâlar, sükûtta ise, selâmet ve ilim vardır. Âlimlerden öyleleri var ki, bilgilerini herkesten kıskanır, kimsenin bilgili olmasını istemez ve kimseye bir şey öğretmezler. İşte bu gibi âlimler Cehennem'in birinci tabakasındadır. Âlimlerden bazıları da, Sultânlar gibi, bâzı sözleri dinlenmez veyâ bâzı hakları kaybolursa kızarlar. İşte bunlar da Cehennem'in ikinci katındadır. Bâzı âlimler ise, nükteli hikâyelerini ve özlü bilgilerini zenginlere ve büyüklere anlatır da, ona muhtâc olan fakirlere - tenezzül edip - anlatmazlar. Bunlar da Cehennem'in üçüncü tabakasındadır. Âlimlerin diğer bir kısmı da kendilerine müftü sôsü vererek yanlış fetvâlar verirler. Halbuki Allahu Teâlâ bu gibi uydurma fetvâlara buğz eder. Bunların da varacağı Cehennem'in dördüncü tabakasıdır. Diğer bir kısım âlîmler, bilgilerini çoğaltmak için Yahûdi ve Hristiyanların sözlerini de kendi sözlerine katarlar. Bunlar da Cehennem'in beşinci tabakasındadır. Âlimlerden öyleleri de vardır ki, bđgilerini, insânlar arasında üstünlük, hazâkat ve bir ün vesîlesi sayarlar. Bunların da varacağı Cehennem'in altıncı tabakası-

dır. Âlimlerin diğer bir kısmı da, benlik ve kibr'e hürünür, va'zlarında sert davranır, yapılan va'zları dinlemekten çekinirler. Bunlar da Cehennem'in yedinci tabakusındadır. Kardeşim, o hâlde sükûtü tercih et ki, Şeytân'a sükût ile galebe çalarsın. Boş yere gülmekten, lüzumsuz yere gitmekten sakın.» (139)

Diğer bir hadiste de şöyle buyruluyor :

«إِنَّ الْعَبْدَ لَيَنْشُرُ لَهُ مِنَ النَّاءِ مَا يَمْلَأُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ،
بِمَا يَزُنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ»

«Bâzı kimselerin medhi u senâsı, Şark ile Garbı doldurduğu hâlde Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değer taşımaz.» (140)

Rivâyet olundu ki : Bir adam, meclisinden ayrıldıktan sonra Hasan-ı Basrî'ye Horasan'dan içerisinde beş bin dirhem bulunan bir kese ile ince kumaştan on takım elbise takdim edip «Bu nafaka, bu da giyecektir» deyince, Hasan : «Allah sana âfiyet versin, nafaka ve elbiseni al; benim bunlara ihtiyâcım yoktur. Bu gibi meclislerde (ilim kürsüsünde) oturup da insânlardan bu gibi şeyleri kabûl edenler kıyâmet günü (bu yaptıklarından) hiç bir kârları olmadığı hâlde Allahu Teâlâ'nın karşısına çıkarlar» cevâbını verdi.

Câbir'den (R.A.) mevkûf merfû' olarak Hazret-i Peygamber'in şöyle dediği rivâyet ediliyor:

«Her âlim'in meclisinde oturmayın; meclisine gireceğiniz âlim, sı-zı fenâ olan beş hasletten, iyi olan beş haslete da'vet eden âlim olsun. Onlar da: Şübhe'den yakın'e, riyâdan ihlâs'a, Dünyâ'ya râğbetten zühd'e, benlikten alçak gönüllülüğe, düşmânlıktan nasihate, ve dostlu-ğa da'vettir. Allahu Teâlâ buyuruyor: -Kârûn- bütün ziynetleriyle kaymine çıktı. - O'nun bu ibtişâmını görüp - dünyâlık isteyenler "Ne olurdu Karûn'a verilen - mâl - gibi bize de verileydi. O'nun büyük hıssası vardır" derler. - Buna karşılık - ilim sâhibleri, "Veyl size, imân edenlere Allahu Teâlâ'nın vereceği mükâfatlar daha hayırlıdır" derler.»

Allahu Teâlâ ilim ehlini, «Âhireti Dünyâyâ tercih edenler» diye tâ'rif etmiştir.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, işinin sözüne uymasıdır. Kendisi yapmadığı şeyi başkasına buyurmamalıdır.

(139) Ebû Nuaym ve İbn Cevzi «Mevzûât»da zikretmişlerdir.

(140) Bu ifâde ile kaynağı bulunamamıştır.

« كَبُرَ مَقْنًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ »

«Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.» (81 - Saff : 3)

« أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ »

«Kendinizi unuttuğunuz hâide insânlara iyiliği mi emredersiniz?» (2 - Bakara : 44)

Ş u ' a y b aleyhi's - selâm kıssasında yine Allahu Teâlâ buyuruyor :

« وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَآكُمْ عَنْهُ »

«Sizi nehy ettiğim - yapmayın dediğim şeyde sizden ayrılmayı düşünmedim - ben de sizinle berâber yapmıyorum.» (11 - Hûd: 88).

« وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ »

«Allah'tan korkun, Allah size ilim öğretiyor.» (2 - Bakara : 282)

« وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا »

«Allah'tan korkun ve bilin ki...» (2 - Bakara : 196)

« وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا »

«Allah'tan korkun ve iyi dinleyin.» (5 - Mâide : 108)

Allahu Teâlâ, İsâ aleyhi's - selâm'a: «Ey Meryem'in oğlu, önce kendine va'z et, kendin söylediğini yapıyorsan ondan sonra insânlara va'z edersin, yoksa benden utan,» buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyuruyor :

« مَرَرْتُ لَيْلَةً أُسْرَىٰ بِي بِأَقْوَامٍ تَقْرَأُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِضٍ
مِّنْ نَّارٍ، فَقُلْتُ: مَنْ أَنْتُمْ؟ فَقَالُوا: كُنَّا نَأْمُرُ بِالْخَيْرِ وَلَا
نَأْتِيهِ وَنَنْهَىٰ عَنِ الشَّرِّ وَنَأْتِيهِ »

«İsrâ gecesinde, dudakları ateşten makaslarla kesilen bir takım insanlar gördüm. "Siz kimsiniz?" diye sorduğumda, onlar: "İyiliği emreder ve kendimiz yapmazdık, fenalıktan men'eder, halbuki kendimiz yapardık." diye cevâb verdiler» (141)

« هَلَاكُ أُمَّتِي عَالِمٌ فَاجِرٌ وَعَابِدٌ جَاهِلٌ وَشَرُّ الشَّرَارِ شِرَارُ
الْعُلَمَاءِ، وَخَيْرُ الْخِيَارِ خِيَارُ الْعُلَمَاءِ »

«Ümmetimin helâki, fenâ âlimler ve câbil âbidlerdendir. Fenâların ca fenâsı fenâ âlimler, iyilerin en iyisi ise iyi âlimlerdir.» (142)

Buyurmuştur.

Ev z â'î (R.A.) buyuruyor: «Mezarlar, kâfirlerin pis kokusundan şikâyetçi oldu. Allahu Teâlâ mezarlar'a vahy ederek fenâ âlimlerin mideleri, onların kokusundan daha fenâ olduğunu bildirdi.» Fu d a y l b. İ y â z (R.A.): «Kıyâmette putperestlerden önce fenâ âlimlerin hesabına bakılacağını duydum.» buyurmuştur. Ebû'd - Der d â (R.A.): «Bilmeyene bir veyl, bilip de yapmayana yetmiş veyl.» buyurmuştur. Ş a 'b i diyor ki: «Kıyâmette bir kısım Cennetlikler bazı Cehennemlikleri ziyaret eder ve "Sizin okutup terbiye etmeniz sâyesinde Allahu Teâlâ bizi Cennet'e koyduğu hâlde siz Cehennem'e ne sebeble konulduunuz?" diye sorarlar. Onlar: "Biz iyilikle emrederdik, fakat kendimiz yapmazdık; fenâlıktan men' eder, kendimiz yapardık. İşte bu sebebdan Cehennem'e girdik." derler.»

H â t e m e l - A s a m m (R.A.): «Kıyâmette en büyük hasreti çekecek olan, öğrettiği ile başkası amel edip kurtulduğu hâlde kendisi

(141) İbn Hibban, Enes'den.

(142) Dârimî.

amel etmeyip helâk olan âlimdir.» demiştir. Mâlik b. Dînar (R.A.) da: «Âlim, bildiği ile amel etmediği zamân, yağmur damlasının yalçın kayadan kayması gibi va'z ı nasîhati gönüllerden silinir gider.» demiştir. Şâir diyor :

«Ey insânlara va'z eden! Töhmetsinde sabâhladın,
Çünkü onlar için ayıb saydıklarını sen yaptın,
Bütün gayretinle onları men' etmeğe çalıştığını fenâlıkları,
Ömrüme yemin olsun ki, hep irtikâb ettin onları,
Ayıbladığın Dünyâ'ya çokları heves eder,
Halbuki senin ona hevesin hepsinden beter.»

Diğer bir şâir de şöyle diyor.

«Sakin irtikâb ettiğin fenâlıktan başkalarını men' etmeğe kalkışma; böyle yapmak senin için büyük ayıb olur.»

İbrâhim b. Edhem : «Mekke'de bir taş gördüm, üzerinde, "Beni çevir, benden ibret al." diye yazılı idi. Taş'ı çevirdim ve arkasında "Bildiginle amel etmediğin hâlde bilmediğini benden nasıl istiyorsun." diye yazılı olduğunu gördüm.» diyor. İbnu's-Semmâk : «Allahu Teâlâ'yı çok hâtırlatanlar var ki, kendileri gâfil; Allah ile çok korkutanlar var ki, kendileri, Allah'a karşı cür'etkâr; Allah'a çok yaklaştıranlar var ki, kendileri Allah'tan uzak; pek çok Allah'a dâ'vet edenler var ki, kendileri Allahu Teâlâ'dan kaçır; çok Kur'ân okuyanlar var ki, Allahu Teâlâ'nın âyetlerinden sıyrılmışlardır. (Bunlardan kendilerine hisse ayırmaz ve ibret almazlar.)» buyurmuştur.

İbrâhim b. Edhem : «Sözümüzü açık söyledik, hatâyâ düşmedik, fakat amelimizde hatâ ettik, güzelleştirmedik.» buyurmuştur.

Evzâ'î : «Gösteriş geldiği zaman huşû' gider.» demiştir.

Mekhûl, Abdu'r - Rahman b. Ganem'den rivâyet ederek şöyle anlatıyor: Abdu'r-Rahmân diyor ki: «Sahâbe'den on kişi bana şöyle anlattı: Kuba mescidinde ilim müzâkere ederken, Resûlu'llâh çıkageldi ve buyurdu ki:

«تَعَلَّمُوا مَا شِئْتُمْ أَنْ تَعَلَّمُوا فَلَنْ يَأْجُرَكُمْ اللَّهُ حَتَّى تَعْمَلُوا»

«İsteddiğiniz kadar okuyun, bildiğinizle amel etmedikçe, Allahu Teâlâ size mükâfât vermez.» (143)

İsâ aleyhi's-selâm : «İlmî ile amel etmeyenler, gizli zinâ edip de âşıkâre doğurmak sûretiyle rezil olan kadınlara benzerler. İlmîyle amel etmeyenleri Kıyâmet gününde bütün yaratıkların huzûrunda Allahu Teâlâ rezil eder.» buyurmuştur.

Muâz (R.A.) : «Âlim'in sürçmesinden kaçın; çünkü âlimin insânlar yanında büyük bir mevki'l var, onu örnek tanır, bu hatâsında da ona uyarlar, (ve hepsi hatâyâ düşerler.)» demiştir.

Ömer (R.A.) : «Âlim, hatâyâ düştüğü zamân, âlemden bir cemâat da onunla hatâyâ düşer.» buyurmuştur. Yine Ömer (R.A.) «Zamânın bozulması üç sebep iledir. Bunlardan biri de âlimin hatâsıdır.» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.) buyuruyor ki : «Bir zamân gelecek insânlarda samimiyyet kalmıyacak, imân'ın verdiği zevk bozulacak; işte o zamân okutan da okuyan da ilimden fayda görmeyecek ve âlimlerin kalbleri tuzlu, çorak yer gibi olacaktır. Yağan yağmür damlalarının böyle bir yere fayda vermiyeceği gibi (Âlimlerin gönlünde de ilim damlaları bir zevk uyandırmıyacaktır.) Bu da âlimlerin gönüllerinin Dünyâ sevgisine meylettığı ve Dünyâyı âhiret üzerine tercih ettikleri zamândır. İşte bu zamân Allahu Teâlâ hikmetin kaynaklarını onlara kapatır ve gönüllerinde hidâyet ışıklarını söndürür. O zamânın âlimleriyle görüştüğün takdîrde dilleriyle Allah'dan korktuklarını ifâde ederken işlerinde fenâlıklar görülür. O günlerde diller zengin, fakat gönüller fakirdir. İbâdete lâîyk ancak kendisi olan Allahu Teâlâ'ya yemin ederim ki, bunun sebebi, okutanların da okuyanların da gâyelerinin Allah rızâsı olmadığındandır.»

Tevrât ve İncil'de şöyle yazar : «Bildığınız ile amel etmedikçe, amel etmiyeceğiniz ilmi aramayın.» Huzeyfe (R.A.) : «Öyle bir zamânda bulunuyorsunuz ki, sizden biriniz bildiğinin onda dokuzu ile amel edip birini terk ederse helâke gider. Öyle bir zamân gelecek ki, o zamân bildiğinin yalnız onda biriyle amel eden kurtulacaktır. Çünkü o zamân, amel edenler çok azalacaktır.» buyurdu.

Bilmiş ol ki, âlim, kadı gibidir. Kadılar hakkında Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur :

«الْقَضَاءُ ثَلَاثَةٌ : قَاضٍ قَضَى بِالْحَقِّ وَهُوَ يَعْلَمُ فَذَلِكَ، فِي الْجَنَّةِ.

وَقَاضٍ قَضَى بِالْجَوْرِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَوْ لَا يَعْلَمُ فَهُوَ فِي النَّارِ،

وَقَاضٍ قَضَى بِغَيْرِ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ فَهُوَ فِي النَّارِ»

«Kadılar üç kısımdır. Birincisi bilerek adâletle hükmedendir. Bu kadı Cennetliktir. İkincisi, bilerek veyâ bilmeyerek zulm ile hükmedendir, bu da Cehennemliktir. Üçüncüsü Allah Teâlâ'nın emriyle de-ğil de başka şey ile hükmedendir; bunun da yeri Cehennemdir.» (144)

KÂ'b (Allah ona rahmet etsin) : «Âhır zamânda öyle âlimler olacak ki, insânları zühd'e dâvet edecek, fakat kendilerinde zühd nâ-mına bir şey olmayacaktır; insânları korkutacak fakat kendilerinde korkudan eser kalmıyacaktır; insânları büyüklere gönül vermeyecek, fakat kendileri büyüklerden ayrılmıyacaklardır; dilleriyle Dûnyâyı yerecek, fakat zenginlere yaklaşıp, fukaradan yüz çevireceklerdir; kadınların erkeklerine muhâlefeti gibi, ilimlerine muhâlefet edecekler, dostlarını başkaları ile görseiler, onlara kızacaklardır. İşte bunlar, zâlimler ve Allahu Teâlâ'nın düşmânlarıdır.» diyor.

Peygamber Efendimiz:

— Muhakkak şeytan, çok şey seni, ilim ile meşgûl etmek sûretiyle amelden alıkor, buyururcu.

— Bu, nasıl olur? diye soruldu. Peygamber Efendimiz de cevâbında :

— Şeytan : İlim öğren, öğrenmeden amele lüzûm yok, der ve dâimâ ilmi teşvik eder, ameli sona bıraktırır, derken adam amel etmeden ölür gider, buyurmuştur.

Serriyyü's - Sakatî diyor ki : «İlm-i zâhire haris olduğu hâlde onu terk ederek ibâdet için uzlete çekilen bir zât'a, bunun sebebini sordum. Cevâbında : Rüyâmda biri, 'Allah seni zâyi' etsin, ne zamâna kadar bu ilmi zâyi' edeceksin? dedi. Ben de kendisine: "Nasıl zâyi' etmek, kaybetmek? Mütemâdiyen okuyup ezberlemekteyim." diye cevâp verdiğimde, adam : "İlmi korumak, onunla amel etmektir." deyince ben de okumayı bıraktım ve amel'e başladım, diye cevâp ver-di.»

İbn Mes'ûd (R.A.) «İlim, çok şeyler bilip rivâyet etmek değil, Allah'tan korkmaktır.» demiştir. Hasan - ı Basri (R.A.): «İstedğiniz kadar okuyun, Allah'a yemin ederim ki, amel etmedikçe size ecir yoktur. Ahmakların gâyeleri rivâyet, âlimlerin gâyeleri ise dirâyetdir. Yâni bildiklerine riâyet etmektir.» buyurmuştur.

Mâlik (R.A.) : «Niyyet sâhîh olursa, ilmi öğrenmek de güzel, yaymak da güzeldir. Fakat sen günlük yaşayışında sana lâzım olan-lara bak ve onlar üzerine hiç bir şeyi tercih etme» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd (R.A.) : «Kur'ân, kendisiyle amel olunmak için nâzil olduğu hâlde siz onun okunmasını amel saydınız. Bu takım insânlar gelecek ki, onu süngü gibi dosdoğru çıkaracaklar.»

harflerin mahreçlerine son derece riâyet edecekler, güzel okuyacaklar; fakat onlar sizden hayırlı değildir.» buyurmuştur.

Bildiği ile amel etmeyen âlim (kullanmadığı hâlde) derdine derman olacak ilâçların adlarını sayan hastaya, veyahûd bulamadığı hâlde tatlı yemekleri sayıp duran aç kimseye benzer. Bu gibiler için Allahu Teâîâ:

«لَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ»

«Vasıflandırdığınız şeylerden dolayı sizin için veyl vardır.» buyurmuştur. Haberde geldi ki :

«مِمَّا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي زَلَّةٌ عَالِمٌ وَجِدَالٌ مُنَافِقٌ فِي الْقُرْآنِ»

«Ümmetim için korktuğum şeylerden biri, âlimin hatâsı ve mü-nâfiğin Kur'ân üzerinde mücâdelesidir.» (145)

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de dedikodusu, mücâdelesi çok, faydası az olan ilimlerden kaçınıp, tâati teşvik eden ve âhi-rette kârı olan ilimleri öğrenmektir. Ameli teşvik eden ilimlerden yüz çevirip, mücâdele ilimleriyle uğraşan, dar vakitte mütehassıs tabibi bulan hastanın, kendi hastalığını bırakıp da tabâbetin inceliklerinden ve ilâçların hassalarından bâzı şeyler sormakla tabibi meşgûl etmesine benzer. Bu ise sırf ahmaklıktır. Rivâyet olundu ki:

«Resûlu'llâh'a biri gelerek: «Ey Allah'ın Resûlü, bana garîb ilimlerden öğret.» dedi. Peygamber Efendimiz de:

- İlm'in esâsından ne biliyorsun? Diye sordu. Adamecağız:
- İlm'in esâsı nedir? Diye sorunca, Peygamber Efendimiz:
- Allahu Teâlâ'yı biliyor musun? Diye sordu. Adam:
- Biliyorum, dedi. Resûlu'llâh:
- O hâlde Allah'a karşı ne kulluk ettin? Adam :
- Eh, Allah'ın dilediğini, dedi. Resûlu'llâh:
- Ölümü hildin mi? Adam:
- Bildim, Resûlu'llâh:
- Ölüm için ne hazırladın? Adam:
- Eh Allah ne diledi ise. Resûlu'llâh;

(145) Taberânî, Ebû'd - Derdâ'dan.

— O hâlde git bunları takviye et de ondan sonra gel; ben de sana ilmin garib kısımlarını öğreteyim, buyurdu.» (146)

Âlîmın öğrendiği şeyler, Şakîk-ı Belhî'nin tilmizi Hâtem el-Asamm'dan rivâyet edilen cinsden olmalıdır. Şakîk, Hâtem'e sordu:

— Kaç senedir benim yanımdasın? Hâtem :

— Otuz üç senedir. Şakîk :

— Bu müddet zarfında benden ne öğrendin? Hâtem :

— Sekiz mes'ele öğrendim. Şakîk :

— İnnâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'ün! Ömrüm seninle geçtiği hâlde benden ancak sekiz mes'ele mi öğrenebildin? Hâtem :

— Evet hocam, ben yalan konuşmayı sevmem, ancak sekiz şey öğrenebildim. Şakîk :

— Bu öğrendiğin sekiz şey nedir? Söyle dinleyelim. Hâtem :

1 — Baktım ki, herkesin ayrı ayrı bir dostu var. Fakat bütün dostlar, nihâyet mezar başından geri döndüğü için ben, hiç birine güvenmedim, ancak mezarımda da bana arkadaş olacak iyi amelleri kendime dost seçtim. Şakîk :

— Çok güzel. İkincisini söyle bakalım. Hâtem :

2 — Allahu Teâlâ'nın :

«وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَيَإِنَّ
الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ»

«Allah'ın azametinden korkup nefsinin, arzû ve isteklerinden alıkoynan varacağı yer Cennettir.» (79 - Nâzi'at : 40, 41)

meâllindeki âyet-i kerimesini düşündüm, hak olduğunu bildim ve nefsimin behimî arzûlarını yenmeğe çalıştım ve bu sûretle Allahu Teâlâ'ya itâate devâm ettim.

3 — Baktım ki, herkes elindeki kıymetli sermâyesini koruyor, kasalarda saklıyor, kaybolmaması için her çâreye baş vuruyor. Halbuki Allahu Teâlâ'nın :

«مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ»

«Sizin ellinizde olan her şey tükenecek, ancak Allah katında olan bâkidir.»

âyet-i celîlesini düşündüm ve ben de kaybolmaması için kıymetli kabûl ettiğim bütün varlığımı Allah'a emânet ettim; O'nun rızası uğrunda harcadım.

4 — Baktım ki, insânların her biri mâl, haseb, şeref ve neseb aramaktadır. Anladım ki bunlar bir şey değil. Allahu Teâlâ'nın:

«إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»

«Allah katında en keremliniz, en çok muttaki olanınızdır.» (49 - Hucûrât: 13)

âyet-i celîlesine baktım da, Allah katında kerim olmak için malı, mansabı değil, takvâyı seçtim.

5 — Baktım ki, insânlar mütemâdiyen birbirine saldırıyor, yekdiğerini tel'în edip duruyorlar. Sebebinî, hased denilen çekememezlikte buldum; sonra Allahu Teâlâ'nın:

«نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

«Biz, onların dünyâ hayâtındaki geçimlerini taksim ettik.»

âyet-i celîlesini düşündüm ve anladım ki bu taksimât, Allahu Teâlâ'nın taksimidir, bunda kımsenin te'siri yoktur. Ben de Allah'ın taksimine râzı oldum, hased hastalığını attım ve kimseye düşmânlık etmedim.

6 — İnsânların birbirine düşmân olup birbirlerini öldürdüklerini gördüm. Allahu Teâlâ'nın:

«إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا»

«Asıl düşmânınız şeytandır. Onu düşmân tanıyın.»

âyet-i celîlesini düşündüm ve asıl düşmanın Şeytân olduğunu anlayınca, yalnız onu düşmân tanıdım ve başka kimseye adâvette bulunmadım.

7 — Baktım ki, insânlar şu bir lokma ekmek için helâl - harâm demeden her türlü zillete katlanıyorlar. Allahu Teâlâ'nın :

«وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا»

«Bütün yaratıkların rızkı Allah üzerinedir.» (11- Hûd : 6) âyet-i kerimesini düşündüm. Benim de bu cânlı varlıklardan biri olmam hasebiyle, rızkıma Allahu Teâlâ'nın kefil olduğunu anladım; isteklerime bakmadan, Allahu Teâlâ'nın bende olan hakkı ile meşgûl oldum.

6 — Baktım ki, insânlardan bir kısmı servetine, ticâretine; bir kısmı sıhhatine olmak üzere, kendileri gibi bir yaratık'a tevekkül etmekte [güvenmekte] ve ona bel bağlamaktadır. Allahu Teâlâ'nın:

«وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ»

«Allah'a tevekkül edene [güvenene] Allah yeter.» (65- Talâk : 3) meâlindeki âyet-i celîlesini düşündüm ve ben de (fâni olan başka şeylere değil) ancak Hazret-i Allah'a tevekkül ettim ve O'na bağlandım. O da bana yeter. İşte senden öğrendiklerim bunlardır. Dedi. Bunun üzerine Ş a k i k :

— Hâtem, Allah seni muvaffak etsin; doğrusu ben, Tevrât, İncil, Zebûr ve Kur'ân-ı Azîmî tedkik ettim, bütün dîni işleri ve hayır çeşitlerini şu sekiz mes'ele üzerinde devreder gördüm. Şu sekiz esâsa riâyet eden dört kitâb'ın hükmüyle amel etmiş olur. Dedi.

İlmin bu nev'îyle meşgûl olup bunu anlayanlar ancak âhiret âlimleridir. Dünyâ âlimleri ise, güçleri yettiği kadar mâl ve mansah elde etmekle meşgûl olur da, Allahu Teâlâ'nın Peygamberleri vâsıtasıyla tebliğ ettiği âhiret ilimlerini ihmâl ederler. D a h h â k b. M u z â h i m : «Ben onlara (o âhiret âlimlerine) yetiştim. Onlar birbirlerinden ancak takvâ ve verâ'ı öğrenirlerdi. Şimdiki âlimler ise kelâm mücâdelelerini öğrenmekle meşgûl olurlar.» demiştir.

Âhiret âlimlerinin âlâmetlerinden biri de, yemek, içmek, giymek, ev ve ev düzeninde isrâf'a varmamak, hepsinde iktisâda riâyet ederek eskilere benzemek ve hepsinde aza kanâat etmektir. Bütün bunlarda iktisâda riâyet ettikçe Allahu Teâlâ'ya yakınlığı artar ve âhiret âlimleri arasında mevki'i yükselir.

H â t e m - e l - A s a m m 'ın ashâbından olan E b û A b d i ' l - l a h e l - H a v v â s 'dan rivâyet edilen şu hikâye buna şehâdet etmektedir.

Ebû Abdi'llah el - Havvâs diyor ki: «Aramızda Hâtem olduğu hâlde sırtlarında yalnız yün cübbeleri bulunan azıksız, dağarcıksız 320 kişi ile hacca gitmek üzere yola çıktık ve Rey şehrine uğradık. Burada mîsâfirperver, fakîrleri sever, tüccârdan bir zâta mîsâfir kaldık. Bizi ağırladı. Sabâh olunca Hâtem'e :

— Burada hasta bir fakîh var, onu ziyârete gideceğim, arzû ederseniz siz de teşrif edebilirsiniz, dedi. Hâtem :

— Hastayı ziyâret sevâb, fakîhın yüzüne bakmak ise ibâdettir, siz kabûl ettikten sonra ben de gelirim, dedi. Hasta olan zât da Rey Kadısı Muhammed b. Mukatîl idi. Evin önüne geldiğimizde baktık ki, mükemmel bir konak. Bunu gören Hâtem hayret ederek: «Âlim bir zâta mütevazî' bir ev kifâyet ederdi.» diye kendi kendine söylendi. İçeri alındılar. Mefrûsâtla süslenmiş geniş bir sofayı gören Hâtem'in hayreti biraz daha arttı. Nihâyet yatak odasına kabûl edildiklerinde, Hâtem baktı ki hasta, yumuşak bir döşek üzerinde yatıyor, başı ucunda hizmetçisi elinde yelpazeyi sallıyor. Tâcir, hastanın başı ucunda oturdu, hâl ve hâtırını sordu. Hâtem ise ayakta bekliyordu. Hasta kendisine oturmasını işâret etti. Hâtem kabûl etmedi. «O hâlde bir isteğiniz mi var?» diye hasta kendisinden sorunca, Hâtem :

— Evet sizden bir suâlim var, dedi. Hasta:

— Sor bakalım, deyince, Hâtem :

— Yatak içinde otur, ondan sonra soracağım, dedi. Hasta da oturdu. Hâtem :

— Kimden okudun? diye hastaya sordu. Hasta:

— Büyük âlimlerden, onlar da Resûlu'llâh'ın ashâbı'ndan.

— Onlar kimden aldı?

— Resûlu'llâh'dan.

— Ya Resûlu'llâh kimden aldı?

— O da Cebraîl'den, O da Hazret-i Allah'dan, dedi. Hâtem :

— Cebraîl aleyhi's-selâm vâsıtasiyle, Allahu Teâlâ'dan Peygamber'e ondan ashâbına, âlimlere ve onlardan da sanâ gelen ilimlerde evi daha büyük ve içerisi daha süslü evi olanın Allah katındaki kıymeti daha üstündür diye bir şey duydun mu? Diye sordu. Hasta :

— Hayır, dedi. Hâtem :

— Ya, nasıl öğrendin? Hasta :

— Dünyâ'dan yüz çevirip âhiret'e teveccüh eden, yoksullara yardım edip âhireti için hazırlanan kimsenin, Allah katında mevkî'inin daha üstün olduğunu öğrendim. Hâtem :

— O hâlde sen kime uyduñ? Peygambere (S.A.V.), Ashâbı'na (R.-A.), ve sâlihler mi, yoksa Fıravn'a ve tuğla-kırç ile ilk inşâatı yapan Nemrûd'a mı? Ey fenâ âlimler! İşte dünyâ düşkünü câhiller sizin gibileri görür de «Âlimler böyle olunca biz niçin daha ileri gitmeyelim, derler» dedi ve Mukatil'in hastalığına hastalık katacak huzûrundan çıktı. Rey halkı Mukatil ile Hâtem arasında geçen bu mâcerayı duyup Hâtem'e: «Kazvin'deki Tanâfîsîler'in bundan da daha muhteşem yaşayışları vardır» dediler. Hâtem de Kazvin'e müteveccihen yola çıktı. (Kadı Muhammed Ahdebet-Tanâfîsî'nin) huzûruna girdi. Kadı'ya:

— Ben acemi bir kimseyim, Allah sana rahmet etsin, nasıl abdest alacağımı bana öğretir misin? Dedi. Kadı memnûniyetle kabûl ederek hizmetçisine su getirtti ve a'zâsını üçer kerre yıkamak sûretiyle abdestini aldı ve:

— İşte böyle abdest alırsın, dedi. Hâtem:

— Dur, müsâade et, gözünün önünde ben de bir abdest alayım, deyince Tanâfîsî kalktı. Hâtem, abdest almak için oturdu. Hâtem, abdest a'zâlarını üçer kerre yıkayacak yerde dört kerre yıkadı. Bunu gören Tanâfîsî:

— İsrâf ettin, dedi. Hâtem:

— Niçin? Diye sorunca, Kadı:

— Üç kerre yıkayacak yerde dört kerre yıkadın, dedi.

Hâtem:

— Sübhâna'llah, şaşılacak şey, sen bütün bu tantana ve debdebenle İsrâf etmiyorsun da ben bir fazla su dökmekle mi İsrâf ettim, deyince, Tanâfîsî, Hâtem'in maksadını anladı ve (teessüründen) kırk gün evinde kapandı kaldı.

Hâtem, Bağdâd'a geldiği zamân halk başına toplandı ve kendisine:

— Ya Ebâ Abdî'r-Rahmân, sen lisânı peltak bir Acem olduğun hâlde nasıl olur da seninle her konuşanı ilzâm edersin, dediler. Hâtem:

— Evet, bende üç haslet var, bunlar sâyesinde hasımlarıma üstün gelirim: Hasımın doğruyu bulunca sevinirim, hatâya düşünce mahcûb olurum, hasımını techîlden çekinirim, dedi. Ahmed b. Hanbel bunu duyunca: «Bu, akıllı bir insâna benziyor, zlyâretlne gidelim.» dedi. Vaktâ ki yanına girdiler, Ahmed b. Hanbel:

— Yâ Ebâ Abdî'r'-Rahmân, Dünyâdan nasıl selâmet bulabiliriz? Diye sordu.

Hâtem:

— Şu dört haslete sâhib olmadan dünyâda huzûr ve selâmet bulamazsın: «İnsânların kusûrlarını bağışlarsın, onlara karşı kusûr et-

mezsın, elinden gelen ikrâmı onlara yaparsın, onlardan bir şey bek-
lemezsın. İşte ancak böylelikle selâmeti bulursun.» Dedi. Sonra yoluna
devâm ederek Medîneye gitti. Medîne halkı kendisini karşıladı. Hâ-
tem Medinelilere :

— Burası hangi şehirdir? Diye sorunca, Medineliler :

— Burası Resûlu'llah'ın bulunduğu Medîne şehridir, dediler.

Hâtem :

— Resûlu'llah'ın köşkünü bana gösterir misiniz, orada teberrü-
ken namâz kılmak istiyorum, dedi. Medineliler :

— Resûlu'llah'ın köşkü yoktu, O'nun sâde zemin kat bir meskeni
vardı, dediler. Hâtem :

— O hâlde Ashâbının köşklerini bana gösterin, dedi. Medineliler :

— Onların da evleri zemin katlardan ibârettir, köşkleri yok, de-
diler. Hâtem :

— O hâlde burası Resûlu'llah'ın değil, Fir'avn'ın şehridir dese-
nize, deyince, (Canları sıkılan Medineliler) Hâtem'i Vâli'nin
huzûruna çıkardılar ve Vâli'ye : «Bu Acem Medîneye Fir'avn'ın şehri»
diyor, diye şikâyet ettiler. Vâli bunun sebebini sorunca, Hâtem :

— Acele etme; ben garîb bir Acem'im. Bu şehre girince "burası
kimin şehridir" diye sordum, onlar da : "Resulullah'ın Medîne'si" oldu-
ğunu haber verince, ben de : Resûlu'llah'ın köşkünü sordum, dedi ve
bütün konuştuklarını anlattıktan sonra Allahu Teâlâ'nın :

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»

«Şüphesiz, Resûlu'llah'ta sizin için güzel örnekler var.» (33 - Ahzâb:
21)

âyetini okudu ve : «Siz kimi örnek aldınız? Resûlu'llah'ı mı? Yoksa
ilk tuğla kireç inşaatı yapanlardan Fir'avn'ı mı?» diyerek onları
ilzâm etti. Onlar da Hâtem'i serbest bıraktılar.»

İşte Hâtem'in (R.A.) hikâyesi bu. İleride sırası geldikçe se-
lefin ahlâkı ve mütevâzi' hâlleriyle (isrâf'a varan) süs ve zîyneti
terk ettiklerine dâir tafsîlât verilecektir.

ŞÜBHELİ ŞEYLERE DÜŞMEK KORKUSU İLE MÜBÂHDAN ÇEKİNMEK

Doğrusu şu ki: Mübâh ile süslenmek yasak değildir; fakat onunla
fazla meşgûl olmak, onu tabiat hâline getirir ve bir daha ayrılması
güç olur. Halbuki süsü, zîyneti devâm ettirmek, günâhı irtikâb ettiren

müdâhene'yi, insânların oturup kalkmalarındaki âdetlerine riâyeti, onları taklid ve benzeri hatâhî şeylere baş vurmağı gerektirir. En doğrusu bu gibi hatâhî şeylere baş vurmağı gerektiren süslerden çekilmektir. Çünkü dünyâlığa böyle dalıp da süs ve zîynetle uğraşanlar elbette kendilerini dünyânın pençesine kaptırmış olur. Eğer Dünyâ'ya dalmakla berâber ondan kurtuluş mümkün olsaydı, Resûlu'llah buna daha lâıyk olacağından terk-i dünyâ'da mübâlâğa etmezdi. Hattâ sırtındaki damgalı işlemeli (mutarraz) elbiseyi, hutbe okurken (kendini meşgûl eden) parmağındaki altın yüzüğü çıkarıp atmıştır. Daha bir çokları var ki bunlar da sırası geldikçe anlatılacaktır.

HAKİKİ ÂLİMLERİN İNSÂFI

Rivâyet olundu ki: Yahyâ b. Yezîd en-Nevfeli, Mâlik b. Enes'e (R.A.) şöyle bir mektûb yazdı: «Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla başlar, ilk ve son gelenlerin efendisi Muhammed'e salât u selâm ederim. Yahyâ b. Yezîd b. Abdî'l-Melik'den, Mâlik b. Enes'e. Ammâ ba'du: Öğrendim ki, insânlar her taraftan sana gelip sözünü kabûl ve seni imâm tanıdıkları hâlde, sen ince kumaşlar giyer, yufka ekmekleri yer, yumuşak döşekler üzerinde oturur, kapına da bekçi diker ve müsâadesiz yanına kimse almazsın. Ya Mâlik, Allah'tan kork, tevâzû göster. Bu mektûbu sana nasihat olsun diye yazıyorum. Allahu Teâlâ'dan başka kimse bunu bürmez. Sana selâm.»

Mâlik'in cevâbî mektûbu :

«Rahmân ve Rahîm olan Allah adıyla başlar, Hazret-i Muhammed, âl ve ashâb'ına salât u selâm ederim. Mâlik b. Enes'den Yahyâ b. Yezîd'e. Ammâ ba'du: Mektûbunu aldım, bunu Allahu Teâlâ'ya karşı edebli olmak için şefkatle yazılmış bir nasihat mektûbu olarak kabûl ettim. Allah takvânızı arttırsın, verdiğiniz bu hayır öğüd ile sizi mükâfatlandırsın. Rızâsına ulaşmak için Allah'tan tevâfik dilerim. Zîra kuvvet ve kudret ancak yüce Allah'ındır. Mektûbunda yazdığın gibi yufka yiyor, ince giyiyor, yumuşak minderde oturuyor ve kapımda nöbetçi tutuyorum: hepsinden Allahu Teâlâ'ya tevbe ederim. Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

« قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ »

«Söyle, Allah'ın kulları için çıkardığı zîneti ve rızkın temizlerini kim harâm edebilir?»

buyunuyor. (Böylece, bunların mübah olduğuna işaret etmek istedikten sonra) bu, böyle olmakla berâber ben iyi bilirim ki bunların hepsini terk etmek, içlerine girmekten daha iyidir. Mektûb'dan bizi unutmama, biz de sizi unutmayız, sana selâm.»

İşte İ m â m M â l i k'in insâfı... Bütün bunların mübâh olmasıyla fetvâ verdikten sonra hepsini terk etmenin hayırlı olduğunu söyledi ki, ikisinde de haklıdır. Taklid ve ikiyezlülük yapıp çerçevesini aşmayacak ve mekrûhlara taşınmayacak şekilde mübâh'ın sınırlarını bilmeğe gücü yeteni ve imâmlık mevki'ine yükselen M â l i k gibi bir zâtın bu öğütleri kabûldeki semâhatini düşünün... Halbuki başkalarının, mübâh'ı ayırmağa da gücü yetmez. O hâlde mübâh'dan istifâdeye meyl etmek büyük bir tehlike ve mübâh'a dalmak, havf ve haşyetten uzaklaşmaktır. Halbuki âlimlerin hassesi haşyet, haşyetin hussüsiyeti de tehlike'den sakınmaktır.

SULTÂNLAR İLE DÜŞÜP KALKMAKTAN KAÇINMAK

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, pâdişahlardan uzaklaşmaktır. Ayrı kalmağa imkân bulduğu müddetçe onlara yaklaşmamalıdır. Hattâ yaklaşırsalar bile âlimin, onlardan uzaklaşması lâzımdır. Zira Dünya, tatlı bir yeşilliktir, yuları sultânların elindedir. Sultânlar, zâlim oldukları hâlde, onlarla buluşan âlimler, sultânların gönüllerini hoş etmek ve rızâlarını kazanmak külfetine katlanmak zorundadırlar. Halbuki dindâr kimselere gerekli olan, onların zulûmlerini kabûl etmemek, zulûmlerini açıklamakla onları zulûmden vaz geçirmek için tazyik etmek ve bu nevî ef'âl ve davranışlarını kötülemedir. Onlarla düşüp kalkan, ya Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği ni'meti küçümseyerek onların süs ve ziynetlerine meyleder veya zulûmlerini reddetmeyip sükûtu kabûl ederek ikiyezlü olur. Yâhut onların ef'âl ve ahvâlini öğecek ve gönüllerini hoş edecek uydurma sözler arar ki buna, bühtân ve iftirâ denir. Yâhut da dünyâlıklarından faydalanmak ister. Bu da sırf harâm'dır. Helâl ve harâm bahsinde, câizeler, hediye ve ücretler gibi, sultânlardan alınması câiz olanlar anlatılacaktır. Hülâsa: Sultânlarla düşüp kalkmak, fenâlık kapısını açmak demektir. Halbuki âhiret âlimlerinin yolu ihtiyâtı tercihtir.

Peygamber Efendimiz :

« مَنْ بَدَأَ جَفَاً وَمَنْ أَتَبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ ، وَمَنْ أَتَى
السُّلْطَانَ أَفْتَنَ »

«Çölde yaşayan kaba ve haşin olur; av ardına düşen şaşar; Sultân kapısına giden fitneye düşer.» (147)
buyurmuştur. Diğer bir hadîs'de de :

«سَيَكُونُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ تَعْرِفُونَ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُونَ، فَمَنْ أَنْكَرَ
فَقَدْ بَرِيَ، وَمَنْ كَرِهَ فَقَدْ سَلِمَ، وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ
أَبْعَدَهُ اللَّهُ تَعَالَى»

«İleride bir takım âmirler başınıza gelecektir ki, bâzı emirlerini kabûl edecek bâzılarını inkâr edeceksiniz. İnkâr edenler berâet edecek, sevmiyenler selâmete erecek; fakat kabûl edip onlara uyanları Allah rahmetinden mahrûm kılacaktır.» (148)

S ü f y â n - ı S e v r i : «Cehennem'de bir dere var, orada yalnız, meliklerle ziyâret eden okuyucular bulunacaktır.» dedi. H u z e y f e : «Fitne yerlerinden sakının.» deyince «Neresidir?» sorusuna cevâben «Ümerâ kapıları» demiş ve «Sizden biriniz onların yanına girer, söylediği yalanı tasdik eder ve onda olmayan şeyleri onun hakkında söyler.» demiştir. Enes (R.A.)'in rivâyet ettiğine göre Peygamber Efendimiz : «Sultânlar arasına girmedikçe, âlimler, Allahu Teâlâ'nın kulları üzerine Peygamberlerin eminleridir. Sultânlar meclisine girdiklerinde Peygamberlere karşı hıyânet ederler. Onlardan sakının ve onlara yanaşmayın.» buyurmuştur.

A' m e ş'e «Çok talebe okutmakla ilmi ihyâ ettin.» dediklerinde. «Acele etmeyin, çünkü talebenin üçte biri tâm âlim olmadan ölür, diğer üçte biri de sultân kapılarına hücum eder ki onlar, insânların fenâlarındandır. Geride kalan üçte birinin de pek azı kendini kurtarabilir.» demiştir. Bunun içün S a' d b. M ü s e y y e b (R.A.) : «Pâdişah kapısında aksâmlayan âlimden sakının. Çünkü o, hayduttur.» buyurmuştur. E v z â ' i «Allahu Teâlâ'nın çok buğz ettiği, âmil'i [vâliyi] ziyâret eden âlimdir» buyurmuştur. Peygamber Efendimiz de :

(147) Ebû Dâvûd ve Tirmizî, İbn Abbas'dan.

(148) Müslim, Ümmü Seleme'den.

« شِرَارُ الْعُلَمَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْأُمَرَاءَ ، وَخِيَارُ الْأُمَرَاءِ الَّذِينَ
يَأْتُونَ الْعُلَمَاءَ »

«Âlimlerin fenâsı, emirler'in ayağına gidenler, emirler'in iyisi, âlimleri ziyâret edenlerdir.» buyurmuştur.

M e k h û l - i D i m e ş k i (R.A.) : «Kur'ân okuyup dinde fakih olduktan sonra, bir şey alırım ümidiyle pâdişahlar sohbetine gidip onlara yaltaklık edenler, attıkları adımlar kadar Cehennem deryâsının derinliklerine dalmış olurlar.» demiştir.

S e m n û n : «Meclisinden arandığı zamân: «Pâdişah'ın yanındadır.» diye cevâb verilmiş olması kadar, âlim için çirkin bir şey olamaz.» dedikten sonra: «Dünyâ'yı seven âlimi gördüğünüz zamân, dîniniz nâmına onu suçlandırın denildiğini işittim» demiştir. «Ben bunu kandimde tecrübe ettim. Sizin de bildiğiniz gibi kendisine karşı dâimâ şiddet gösterdiğim ve arzularına muhâlefet ettiğim hâlde her ne zamân Sultân'ın yanına gitdimse kendimde ona karşı bir temâyül duydum ve değil yemeğini, bir yudum suyunu dahi içmediğim hâlde: "Keşke yanına gitmeseydim" dedim.» Sonra devâm ederek «Şimdiki âlimler, İsrâil oğullarındaki âlimlerden fenâdır. Sultânlara, arzularına muvâfık fetvâlar verirler. Eğer (böyle yapmayıp) Sultânlar'ın görünüşte aleyhlerine, fakat hakikatte azâbdan kurtulmalarına medâr olan fetvâları vereydiler, Sultânlar onlara kızar ve huzûrlarına kabûl etmezlerdi. Fakat Rabblerinin katında kurtuluş vesilesi olurdu.» demiştir.

H a a n - ı B a s r î : «Sizden evvel, Resûlu'llah'ın sohbetinde bulunmuş ilk müslümânlardan bir zât vardı. (Abdullah b. M ü b â r e k diyor ki: Hasan-ı Basrî'nin kasdettiği zât Cennet ile müjdelenmiş Sa'd b. Ebî Vakkas'dır.) Bu zât rüesâyâ yaklaşmaz ve onlardan dâima kaçardı. Oğulları kendisine :

— İlk müslümân ve üstün sahâbelik bakımından seviyyenizde olmayanlar rüesânın sohbetine gidiyor da sen niye gitmiyorsun? Deyince, oğullarına :

— İnsânların sardıkları (leşe) benim de konmamı mı istiyorsunuz? Vallahi gücüm yeterse onlara hiç karışmam. Dedi. Oğulları :

— İşte biz de böyle yoksulluk içinde kıvranınız, dediler. Sa'd :

— Oğullarım, yağlı ve şişman bir münâfık olarak ölmektense, zayıf bir mü'min olarak ölmek, benim için daha makbûldür, cevâbını verdi. Hasan-ı Basrî devâm ederek dedi ki : «Vallahi oğul-

larına galebe çaldı. Çünkü iyi biliyordu ki, toprak, eti, yağı yer fakat imânı yiyemez.» Burada, Sultânların, sohbetine devâm edenlerin elbette nifaktan kendilerini kurtaramıyacağına işaret vardır. Nifak ise imân'ın zıddıdır.

Ebû-Zer, Seleme'ye : «Ya S e l e m e, Sultân kapılarında sü-rünme, çünkü onların dinine olan zararı maddî menfaatlerinden fazladır. Pâdişahlar meclisine katılmak, âlimler için büyük fitne ve Şeytan'ın âlimler aleyhine açtığı korkunç bir yoldur. Bilhâssa güzel ifâdeye sâhip, sözünde halâvet olanlar için çok tehlikelidir. Çünkü «onların arasına girer ve va'z edersen, onları zulümden alıkoyar ve İslâm şîârını onlarda yerleştirirsin» diye Şeytan seni dâimâ teşvik eder durur. Böylece onların yanına girmeyeği dîni bir vazife bilirsin. Sonra yanlarına girdin mi başlar kendi ilmini ortaya koymağa ve yaltaklık ederek pâdişahları ögmekte mübâlâğa etmeğe. İşte dîni yıkmak buradadır» dedi.

Denildi ki : «Âlimler, bildikleri zamân amel ederler, Allah için meşgûl olurlar, Allah için meşgûl olunca insânî vasıflardan ayrılır, melekî hasletlere bürünürler. Bu dereceye yükselenler sevilir ve aranurlar, arandıklarında da kaçarlar.»

Ömer b. Abdî'l-Azîz (R.A.), Hasa n-ı Basrî'ye yazdığı mektûbta: «Bundan sonra Allahu Teâlâ'nın emirlerine sarılmakta bana yardımcı olabilecek kimseleri bana bildir.» dedi. Hasa n-ı Basrî : «Din adamları sana gelmez, Dünyâ adamlarını da sen istemezsin. Sen kendine arkadaş olmak için şerefli insânları ara, çünkü onlar şereflerini hıyânet pisliğiyle lekelemek istemezler.» diye cevâp verdi.

Bu konuşulan, zamânın en iyi devlet reisi ve en zâhid bir adamı olan Ömer b. Abdî'l-Azîz gibi bir zât hakkındadır. Din adamlarının bundan da kaçınması şart olduğuna göre, başka pâdişahları arayıp onların aralarına girmek nasıl doğru olur? Halbuki Hasa n-ı Basrî, Seyrî, İbn Mübârek, Fudayl, İbrâhîm b. Edhem, Yûsuf b. Esbat gibi eski büyük ve kâmil âlimler, Mekke, Şâm ve diğer memleket âlimlerini dünyâ'ya meylettiklerinden veya pâdişahlar arasına girdiklerinden dolayı zemmederlerdi.

FETVÂDAN KAÇINMAK

Âhîret âlimlerinde aranan diğer husûsiyetlerden biri de, soruldukta fetvâ vermekte acele etmemek, ağır almak ve kurtuluş yolunu aramak için çekingen davranmaktır. Eğer sorulan suâli, Kur'ân veya Hadis'in sarahatinden, icmâ' veya açık kıyâs'dan biliyorsa cevâ-

bını verir, yok eğer şübhe ettiği bir şeyden sorulmuşsa : «Bilmem» der. Eğer kendi ictihâd ve tahmini ile zannettiği bir şeyden soruluyorsa ihtiyâtî tedbir olarak, var ise daha iyi bilene havâle eder. Akıllılık, bu anlattığımızdır. Çünkü ictihâd tehlikesini yüklenmek büyük iştir. Haber'de şöyle gelmiştir :

«الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ : كِتَابٌ نَاطِقٌ ، وَسُنَّةٌ قَائِمَةٌ ، وَلَا أَدْرِي»

«İlim üçtür : Konuşan kitâb, yerleşen sünnet, üçüncüsü de bilmem demektir.» (149)

Ş a ' b î diyor ki : «Bilmem demek, ilmin yarısıdır. Bilmediğinde Allah için sükût edenin alacağı mükâfat, konuşandan az değildir. Zira nefesine en ağır gelen cehâleti kabûl etmektir.» Sahâbenin (R.A.) ve ilk âlimlerin davranışı böyle idi. A b d u l l a h b. Ö m e r'den fetvâ istendiği zamân : «İnsânların işlerini boynuna alan, şu emir'e git de bu mes'eleyi onun boynuna geçir.» derdi. İ b n M e s ' ü d (R.A.) : «İnsânların her suâlini cevâplandıran, ahmaktır.» derdi. Yine İ b n M e s ' ü d (R.A.) : «Âlimin kalkanı [korunma silâhı] «bilmem» dir. Eğer kalkanı kullanmakta batâ ederse, hasmının silâhına hedef olur» demiştir. İ b r â h î m b. E d h e m diyor ki :

«Şeytan'ın en çok gücüne giden şey, âlim'in bazı mes'elelerde konuşup bâzılarında sükût etmesidir. Şeytân der ki : «Şuna bakın, bunun bu sükûtu yok mu, konuşmasından benim için, çok daha fe-nâdır.»

Bâzıları abdâl denilen zümreyi şöyle anlatır : Yemeleri çok şiddetli ihtiyâç ânında, uyumaları yine şiddetli galebe ânında, konuşmaları ise zarûret hâlindeydir. Yâni iyice acıkmadan yemez, uykuları gelmeden uyumaz, mecbûriyet olmadıkça konuşmaz, ve sorulmadan cevâb vermezler. Soruldukta başka cevâb verecek varsa sükût ederler, o da yoksa o zamân cevâb verirler. Sorulmadan söze başlamayı, sözde, gizli şehvet sayarlardı.

Hazret-i Ali ile A b d u l l a h (b. A b b a s) (R.A.), insânlara sözlerini dinleten birine rastladılar. (Biraz dinledikten sonra) «Bu adam, diliyle kendini tanıtmak istiyor.» dediler. Bâzıları da : «Hakikî âlime bir mes'ele soruldukta (cevâbın çetinliğini düşünerek) dişi (yeni çekilen) adamın vaziyetini alır.» demişlerdir. İ b n Ö m e r (R.A.) (leh'te fetvâ isteyenlere) «Üzerimizden geçip cehen-nem'e gitmek için bizi köprü yapmak mı istiyorsunuz?» derdi. E b û H a f s - 1 N i s â b û r î : Hakikî âlim, suâli cevâplandırırken, kı-

yâmette “bu cevâbı nereden buldun” diye sorulacağından korkarı zât tır.» demiştir. İbrâhîm-i Teymî kendisine bir mes’ele sorulduğu zamân ağlar ve : «Başkasını bulamadınız da bana mı muhtâç oldunuz?» derdi. Ebû'l-Âliye, er-Riyâhî, İbrâhîm b. Edhem ve Süf-yân-ı Sevri, ancak iki-üç kişi veyâ sayıları bunu geçmeyen kimselerle konuşurlar ve cemâat çoğalınca dağılırlardı. Bizzât Peygamberimiz bile : «Bilmem» demiştir.

«مَا أَذْرِي أَعْزَيْرُ نَبِيٍّ أَمْ لَا، وَمَا أَذْرِي أَتَبِعُ مَلْعُونٌ أَمْ لَا، وَمَا

أَذْرِي ذُو الْقَرْنَيْنِ نَبِيٍّ أَمْ لَا وَلِمَ اسْتَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ خَيْرِ الْبِقَاعِ فِي الْأَرْضِ وَشَرِّهَا، قَالَ : لَا أَذْرِي، حَتَّى نَزَلَ عَلَيْهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَسَأَلَهُ فَقَالَ : لَا أَذْرِي، إِلَى أَنْ أَعْلَمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ خَيْرَ الْبِقَاعِ الْمَسَاجِدُ، وَشَرُّهَا الْأَسْوَاقُ»

«Uzeyr’in Peygamber olup olmadığını bilemiyorum, Tübbe’nin mel’un olup olmadığını bilemiyorum, Zû'l-Karneyn’in Peygamber olup olmadığını bilemiyorum, buyurdu. Yine bunun gibi : «Oturulacak yerlerin en iyisi ve en fenâsı nerelerdir?» diye soruldukta : «Ceb-râil gelinceye kadar Lâedri [bilmem]» diye buyurdu. Ceb-râil’e sorunca : «da : Lâedri [bilmem] dedi. Tâ ki Allahu Teâlâ : “Durulacak yerlerin en iyisi câmiler, en fenâsı sokaklar” olduğunu bildirinceye kadar.» (150)

İ b n Ö m e r (R.A.) on mes’eleden sorulsa dokuz’una sükût eder de ancak birine cevâb verirdi. İ b n A b b â s dokuzuna cevâb verir yalnız birinde sükût ederdi. (Hatâya düşmemek için) fakihlerin : «Bilmem» dedikleri, «Bilirim» dediklerinden çok fazla idi Süf-yân-ı Sevri, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Fudayl b. İyâz, Bîşr b. Hâris bunlardandır. Abdurrahmân b. Ebî Laylâ diyor ki : «Bu mescid’de (Medîne mescidi) Resûl-i Ekrem’in Ashâbından 120 tânesine yetiştim. Hepsî de kendilerine bir mes’ele soruldukta veyâ bir fetvâ istendikte, bunu başkalarına havâle eder ve cevâb vermek istemezdi. Hattâ birine bir şey soruldukta, onu diğerine

havâle eder. havâleden havâleye tekrâr kendine gelirdi, kimse cevâb vermek istemezdi.»

Rivâyet olundu ki, Aşhâb-ı Suffa'dan (151) birine plşını koyun kellesi hediye edildi. Son derece darda olduğu hâlde onu yine aç olan diğer arkadaşına, o da diğerine, derken dönüp dolaşıp en evvel verilene geldi. Çünkü en aç o, idl. (Sahâvetin bu derecesine «İsâr» denir. Yâni kendisi muhtâç iken, daha muhtâç olanı tercih etmek demektir.)

Bir de şimdiki âlimlere bak da, işlerin nasıl tamâmen tersine döndüğünü gör. Çünkü şimdi kaçınılması gereken aramıyor, aranması gerekenden kaçınıyor. Fetvâ vermekten kaçınmanın güzelliğine Peygamber Efendimize müsned olarak bâzı kimselerden rivâyet edilen şu hadis şehâdet etmektedir: «İnsânlara ancak üç kimse fetvâ verir: Emir, me'mûr [fetvâ vermekle vazifelendirilen kimseler], mütekellef [bunların hâricinde kalan kıssacılar.]» Diğer bâzıları, diyorlar ki: Sahâbe-i kîrâm dört şeyden kaçınırlardı:

1. — İmâmlıktan.
2. — Vasilikten.
3. — Emânetçilikten.
4. — Fetvâ vermekten.

Diğer bâzıları «Sahâbelerden fetvâ vermekte acele edenler, ilimler az olanlar, fetvâ'dan en çok kaçınanlar, ilimleri en çok olup şüpheden kaçınanlar idi» diye rivâyet etmişlerdir.

Sahâbe-i kîrâm ve Tâbl'in beş şey ile uğraşırlardı: Kur'ân okumak, câmi' ve cemâate gitmek, mescidleri imâret, Allahu Teâlâ'yı zıkr, ma'rûfu emir, münkeri nehy. Bu da Peygamberimizin şu hadisine dayanır:

«كُلُّ كَلَامِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لَالَةٌ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أَوْ ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى»

«Âdem oğlunun her sözü kendi aleyhinedir. Ancak emr-i ma'rûf, nehy-i münker ve bir de Allahu Teâlâ'yı zikretmek müstesnâdır.» (152)

(151) Bunlar, bâzan azalıp bâzan çoğalan ve dünyâ ile alâkalarını kesmiş sayılan Sahâbe'nin fakirlerinden bir cemâattir. Mescid'in sofa'sında oturur, âdetâ bir medrese hayatı yaşarlardı. Peygamberimizden hadis öğrenirlerdi. Peygamberimize sadaka gelince tamâmen bunlara gönderir, hediye gelince bir kısmını kendine ayırırdı. H a z - r e t . i Ö m e r , «Artık vazifeniz bitti» diyerek bunları dağıtmıştır.

(152) Tirmizi, İbn Mâce, Ümmü Habîbe'den.

Allahı Teâlâ âyet-i celîle'de :

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ
إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ»

«Onların çok sözlerinde hayır yok, ancak sadakayı emreden, ve yâ ma'rûfu emreden veya insânlar arasında arabulucuk yapanın konuşmalarında hayır vardır.» (4 - Nisâ : 114) buyurmuştur.

Bir zât (Nasr b. Ali el-Cuhzumi) Kûfe'li, müctehid fetvâcılardan birini (Halil b. Ahmed'i) rüyasında gördü ve: «İctihâd ve fetvâlarından ne fayda gördün.» diye sordu. O zât suratını ekşiterek yönünü çevirdi ve: «Onlardan bir kâr görmedik» dedi.

İbn Hassin : «Fetvâcılardan biri öyle mühim mes'elelere tek başına cevâp vermeğe kalkıştı ki, eğer o mes'ele Ömer b. Hattâb (R.A.)'dan sorulaydı, Bedir'de bulunan bütün zâtları bir araya toplamadan ona cevâb vermezdi.» demiştir.

Sükût, ilim sâhiplerinin husûsiyetidir. Nitekim Peygamber Efendimiz :

«إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ قَدْ أُوتِيَ صَمْتًا وَزُهْدًا فَاقْتَرِبُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ
يُلْقِنُ الْحِكْمَةَ»

«Zühd ve sükût sâhibini bulduğunuzda ona yaklaşın. Çünkü o, hikmet sâhibidir.» (153) Buyurmuştur.

Denildi ki : Âlimler iki kısımdır.

1) Helâl ve harâmı ayıran avâm âlimleri. Bunlar sultânların âlimleridir. (Diğer nüshâda «SALÂTİN» yerine «ESÂTİN» vardır. Buna göre mescidlerin direk âlimleri, yâni kürsü hocaları demek olur.)

2) Tevhid ve kalb işlerini bilen havass âlimleri. Bunlar da insânlardan ayrılmış, tek başına zâviye [bucak] âlimleridir.

Denildi ki : A h m e d b. H a n b e l gibiler, Dicle nehrine

benzer. Herkes ondan avuç avuç alabilir. Ama B l ş r b. H â r i s glibiler de üzeri kapalı, tatlı kuyu suyuna benzer. Oradan toplu hâlde değil, teker teker su alınır. Onlar: «Falan zât âlim, falan konuşur, falan daha çok konuşur, falan çok amel eder» diye âlimleri tasnif ederlerdi. Ebû Süleyman Dârânî: «Ma'rifet, konuşmaktan daha çok sükûtta bulunur.» demiştir. Yine denildi ki: İlim olan yerde söz azalır, lâfı uzatanın ilmi az olur.

Selman, Peygamberin kendisine kardeşlik ettiği Ebû 'd - Derdâ'ya yazdığı bir mektûbta: «Hastaları tedâvi için tabâbete başladığını öğrendim. Gerçek tabib isen öğüdüne devâm et. Çünkü sözün şifâdır. Yok eğer uydurma tabib isen Allah'tan kork, Müslümânların kanına girme.» demiştir. Ebû 'd - Derdâ, bu mektûbtan sonra sorulan suâllere cevâb vermekten kaçınırdı. Enes (R.A.) bir mes'eale kendisinden sorulduğu zamân «Büyüğümüz Hasan - ı Basrî'ye sorun.» derdi. İbn Abbâs, kendisinden sorulunca, Zeyd'in oğlu Hâris'e İbn Ömer (R.A.) ise Sa'd b. Müseyyeb'e havâle ederdi.

Hikâye olundu ki: «Hasan - ı Basrî'nin meclisinde Ashabdan bir zât yirmi kadar Hadis okudu. Hadisler'in şerhi kendisinden istenince: «Ben ancak bildiğimi okurum, başka bir şey anlamam.» demesi üzerine, Hasan - ı Basrî, yirmi Hadis'in teker teker izâhını yaptı. Herkes onun bu ilmi izâhına ve Hadisleri birden ezberlemesine hayran olduğu gibi, Sahâbi, bir parça kum alıp oradakilere attı ve: «Aranızda böyle bir dehâ var iken benden mi soruyorsunuz?» dedi.»

Âhîret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, en çok ehemmiyet verdikleri ilm-i bâtın [Allah bilgisi, mârifet], kalb murâkabeli, âhîret yolu ve bu yolun yolcusu olmak için gerekli bilgiler ve bu bilgilerin gelişmesi için ciddi mücâhede ve murâkabe olmalıdır. Zira mücâhede, müşâbedeye ulaştırır. İlimlerin inceliklerinden kalbe hikmet nûrları dökülür. Kitâblar ve kitâblarla öğrenilen ilimler bunu sağlayamaz. Ölçü ve tartıya sığmayan hikmet kapûsu kalbde, mücâhede, murâkabe (Şerî'at kanûnları gereğince) zâhirî ve bâtını amelleri ifa, temiz düşünce ve huzûr - u kalb ile tenhâlarda Allah'ı zikretmek ve maddiyât ile alâkasını kesip bütün varlığı ile Allah'a bağlanmak ile açılır. İşte Keşf'in kaynağı, ilhâm'ın anahtarı budur. Çok talebeler var, uzun zaman okudukları hâlde duyduğundan fazla bir kelime konuşmağa muktedir olamaz. Çok mühim ilimleri öğrenmekle kalıp, ameli arttırıp kalbi murâkabe edenler var ki, akıl sâhiblerini hayrete düşürecek şekilde, hikmet'in incelikleriyle Allahu Teâlâ gönüllerini açar. Bu sebebedendir ki Peygamber Efendimiz :

«مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلِمَ وَرَثَهُ اللَّهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ»

«Bildiği ile amel edene, Allahın Teâlâ bilmediğini de bildirir.» (154) Buyurmuştur.

Geçmiş Peygamberlere inen kitâbların bâzısında şöyle yazar : «İlim, gökdedir, kim indirecek onu? Yerin altındadır, kim çıkaracak onu? Denizlerin ardındadır, kim getirecek onu? demeyin, ilim, sizin kalbinizdedir. Benim mâ'nevî huzûrunda melekler gibi terbiyeli, siddiklar gibi ahlâklı olun ki, sizi kaplayacak şekilde, kalbinizdeki ilim parlansın.» Abdullah Tüsterî : «Âlimler, âbidler ve zâhidler kalbleri kapalı olduğu hâlde dünyâ'dan göçer, kalbi açılanlar ancak siddiklar ve şehidlerdir.» dedikten sonra Allahu Teâlâ'nın :

«وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ»

«Gayb'ın anahtarları ondadır, gaybı ancak o bilir.» (6 - En'am: 59)

Ayet-i cellesini okumuştur. Eğer bâtın ilmi ile nûrlanmış kalblerin anlayışı ilm-i zâhir'e hâkim olmasaydı Peygamber Efendimiz :

«اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوَكَ وَأَفْتَوَكَ وَأَفْتَوَكَ»

«Sana müftüler, her ne kadar fetvâ verseler de sen yine kalbine danış.» buyurmazdı.

Bir kudsi Hadis'de Peygamber Efendimiz :

«لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبُ إِلَى بَالِئِ الْوَاقِلِ حَتَّى أَحِبَّهُ ، فَإِذَا أَحَبَّهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ»

«Kulüm, nâfile ibâdetlerle, ben onu sevinciye kadar bana yakla-

sır ve hattâ sevgime mazhar olur. Ben de onunla görür, kulumu sevdiğim zamân onun gözü olurum.» (155)

Buyurmuştur. Tefsir kitâblarının anlayamadıkları, büyük müfessirlerin bilemedikleri Kur'ân'ın nice ince mânâları var ki onlar, zikir ve fikir ile uğraşan kalblere doğar. Kendini murâkabe eden mürid'e bu mânâlar ilham olunup da, bunları müfessirlere sundukları zamân, (İnsâfı) müfessirler onları beğenirler ve temiz kalb'in vâridâtı ve Allahu Teâlâ'ya teveccüh eden himmetlilerinin karşılığı olarak, Allahu Teâlâ'nın onlara bir lûtfu olduğunu anlarlar. Mükâsefe ilimlerinde, muâmele ilminin inceliklerinde ve kalbe geçen inceliklerde de hâl böyledir. Bu ilimlerin her biri, derinliklerine inilemeyen birer deryâdır. Herkes, ancak kendisine rızık edilen miktâr ve Rabbinin tevfiğ ettiği güzel amel nisbetinde bu ilimlere dalebilir. Hâzret-i Ali, uzun bir hadis'inde, bu gibi âhîret ilimlerini tavsif ederken şöyle buyuruyor :

«Kalbler, kaplardır; kapların iyisi, iyiliklere kap olandır.»

«İnsânlar üç'e ayrılır. Allah'ı bilenler, kurtuluş için okuyanlar, üçüncü kısmı da değersiz, âdi kimselerdir. Her haykırmanın ardına takılır, her rûgâr ile eğilir, ilim nûru ile aydınlanmaz, sağlam dala yapışmazlar. İlim, mâldan hayırlıdır. Çünkü ilim seni korur, mâl sen korursun, ilim, okutmakla artar, mâl, harcamakla tükenir. Hayâtta iyi ameliler kazanmak, ilim sâyesinde olduğu gibi, öldükten sonra da iyi hâtıraları yaşamak, yine ilim sâyesinde mümkündür. İlim bâkım, mâl, mahkûmunaleyhdır. Mâlin menfa'ati, kişinin ölümü ile çok olur. Haznedarlar ölür hazineleri ortada kalır. Fakat âlimler, dünyâ durdukça yaşarlar.» Sonra uzun bir nefes aldı ve: «Dikkat et, eğer ehlini bulsaydım, benim göğsümde geniş ilim vardır. Ne yazık ki istekliler ya itimatsız kimselerdir. Dîni, dünyâ menfaatine âlet eder ve ilâhî nimetler ile Allah'ın velîlerine, öğrendiği delîller ile de onun kullarına karşı üstünlük taslamak ister. Veyâ hakikat ehline uyar fakat (hakikati teşhisten âciz olduğu için) ilk nazarda kalbine şüphe tohumu ekilir, hangi taraftan olacağını seçemeyecek derecede basîret sâhibi olmayan, dünyâ lezzetlerine düşkün şehvetlerinin peşinden akıp giden, yâhut da bunlar, daha ziyâde dünyâlık peşinde, mal yığmak hevesine uyan kimselerdir. Bunlar daha ziyâde kırlardaki hayvânlara benzerler. Allah'ım, işte böyle hâmillerinin ölmesiyle ilim de sönüp gidecektir. Yine de yeryüzü, ilâhî hükümlerini koruyanlardan boş kalmaz. Bunlar, ya herkesin görebileceği şekilde âşıkâre bulunurlar, veyâ Allahu Teâlâ'nın hüccetlerini korumak için gizli kalmağı tercih ederler. (İbn Kayyım: «Bu cümlelerin aslı yok, yalancı râfîzîlerin uydurma ve eklemesidir»

der.) Çünkü Hülye'de bu cümle yoktur. Çünkü ilâhî hüccetler gizlilik ile korunmaz. Bunlar nerede bulunur. Çünkü bunların sayıları az, kıymetleri ise yüksektir. Zâtları gizli fakat, hâtıraları gönüllerdedir. Allahü Teâlâ, hüccetlerini onlarla korur. Hattâ onlar kendilerinden sonra gelenlere, bu hüccetleri emânet eder ve kalblerine yerleştirirler. İlim, olduğu gibi onlara gider. Rûh-i yakîn'e ulaşırlar, mülâyim kimse lerin sert gördükleri dâhi onlar için yumuşak olur. Gâfillerin vahşi gördükleri şeylerle ünsiyet ederler. Rûhları âli makamlarla alâkalı olan bedenleriyle dünyâ'ya sâhip olurlar. İşte bunlar, yeryüzünde Allah'ın dostları ve âmilleri olup itimâdına mazhar olmuşlardır. Dînine dâvet ederler.» Sonra ağlayarak : «Benim heves ettiğim işte bunlardır» dedi. Bu son anlattığı âhiret âlimlerinin evsâfıdır. Bunun ekserisi amel ve mücâhede ile elde edilir.

Âhiret âlimlerinin âlâmetlerinden biri de Yakini kuvvetlendirmeye ehemmiyet vermesidir. Dîn sermâyesinin başı «Yakîn» dir. Peygamber Efendimiz :

«الْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ»

«Yakîn, imân'ın bütünüdür.» (156) Buyurmuştur.

Yakîn ilminin evveliyâtını öğrenmek lâzımdır, ki ondan sonra insâna Yakîn'in yolu açılır. Bu sebebdan Peygamber Efendimiz :

«تَعَلَّمُوا الْيَقِينَ»

«Yakini öğrenin.» (157) Buyurmuştur.

Yâni yakîn sâhîpleriyle buluşun, onlardan yakini öğrenin de, hâl ve gidişlerinde onlara uyun ki, onların yakini kuvvetlendiği gibi sizin de kuvvetlensin. Yakîn'in azı, amelin çoğundan iyidir. Peygamber Efendimiz'e, yakini kuvvetli günâhı çok, yakini az amelî çok olan iki kişiden sorduklarında :

«مَا مِنْ آدَمِيٍّ إِلَّا وَلَهُ ذُنُوبٌ»

«Günâhsız insân yoktur.»

(156) Beyhâkî, İbn Mes'ûd'dan.

(157) Ebû Nuaym.

Buyurmuştur. Fakat yaradılıştaki aklı olup yakini olan kişiye günâh zarar vermez. Çünkü her günâhın akabinde tevbe eder, istiğfâr eder günâhları mahv olarak yalnız kendini cennete götürecektir fazileti kalır. Bunun için Peygamber Efendimiz diğer hadîs'inde :

« إِنَّ مِنْ أَقَلِّ مَا أُوتِيتُمْ الْيَقِينَ وَعَزِيمَةَ الصَّبْرِ وَمَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْهُمَا لَمْ يُبَالِ مَا فَاتَهُ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ وَصِيَامِ النَّهَارِ »

«Eni az sâhlbi bulunduğunuz yakîn, ve sabr u azimettir. Bunlardan nasîbini alan için geçmişte tutamadığı oruçlar, kalkamadığı geceler için üzüntü yoktur.»

Lokman'ın oğluna olan tavsiyesinde : «Oğlum, amel ancak yakîn ile yapılır, herkes yakini nisbetinde amel eder. Amel noksânlığı, yakîn noksânlığından gelir.» demiştir.

Yahyâ b. Muâz er-Râzî : «Tevhîd'in nûru, müşriklerin iyiliklerini yakan şîrk ateşinden kuvvetlidir.» dedi ve bu nûr ile «Yâkîn» i murâd etti. Kur'ân-ı Kerim bir çok âyetlerde yakîn sâhîplerini zikretti ve bununla yakînin ebedî saâdetlere vâsıta olduğuna işâret etti.

YAKÎN'İN MÂNÂSİ

Şâyet, anlaşılmayan ve bilinmeyen bir şeyi aramak mümkün değil, bunun için yakîn'in mânâsını, kuvvet ve za'fını evvelâ bildir, ondan sonra aramasıyla meşgûl olayım diye aklından geçirirsen deriz ki:

Bilmiş ol ki, yakîn, iki fırkanın ayrı ayrı mânâlarda kullandıkları bir kaç mânâyı gelen bir lâfz'dır.

Nazarîyeciler ile kelâmcılar, yakini şüphe etmemek mânâsında kullanırlar. Zira nefsin bir şey' tasdik etmeğe temâyülünün dört maakaamı vardır.

KELÂMCILAR VE NAZARİYECİLERE GÖRE YAKÎNİN TARİFİ

1 — Tasdik ile tekzîbin denk olmasıdır. Buna «ŞEK» derler. Meselâ ahvâline vâkıf olmadığın bir adamın azâb görüp görmeyeceği senden soruldukta, hiç bir tarafına hüküm veremeyeceğin gibi senin için azâb görmesi de görmemesi de mümkündür. Tercih sebebi olmadığı için buna «ŞEK» denir.

2 — Her ikisini de mümkün görmekle berâber, nefsinin bir tarafta meyletmesidir. Meselâ : Her hâliyle iyi tanıdığın bir insan için, bu adam bu hâliyle ölürse azâb görür mü? Diye senden sorulduktaki - kendisinde salâh alâmetleri görüldüğü için - nefsin, daha çok o adamın mu'azzeb olmayacağına meyleder. Bununla berâber gizli bir hatâsından dolayı azâb göreceğini de düşünürsün. Senin bu düşüncen, o meylîne müsâvidir, fakat onu tercih etmeni önlemez. Buna da «ZAN» derler.

3 — Hâtırma aksi gelmemek ve gelse de kabûl etmemek üzere, insânın bir şey'i tasdik'a meyl etmesi ve tasdik tarafının nefse galebe çalmasıdır. Fakat bu kanâati, kat'i mâlûmâtına dayanmaz. Ancak, bu adam, (birinci ve ikinci kısım olan) şek ile cevâz cihetlerini iyice düşünürse cevâza meyleder ve onu kabûl ederdi. İşte buna da «Yakîne karîb itikat» denir. Yalnız dinlemek sûretiyle kafalarında yerleşen şer'î hükümlerdeki avâmın itikadı böyledir. Bu itikad kendilerinde o derece yerleşir ki, her mezheb mensûbları, mezheplerinin doğruluğuna ve imâmîlarının hakikatî bulduğuna kat'i sûrette inanırlar ve eğer bir tânesine: «İmâm'ının hatâ etmesi mümkündür.» denilse aslâ kabûl etmez.

4 — Hadd-i zâtında şüphesi olmayı ve kendisinde şüphe edilmeyecek şekilde, sağlam delilden hâsıl olan mârifettir. Şüphe ve şüphe imkânı karıştıran itikaada kelâm âlimleri ve nazariyecilere göre «yakîn» adı verilir.

Bunun mîsâlî : Akıl başında bir kimseye: «Bu varlıklar arasında kadîm olanı var mıdır?» dendiği zamân, der'akab bunu reddeder ve kabûl edemez. Çünkü kadîm, göz ile görülmez. Zira, varlıkları göz ile görülen güneş ve ay gibi değildir. Kadîm ve ezeli olan bir şey'in varlığını bilmek, iki sayısının bir sayısından çok olduğunu bilmek gibi zarurî, yâni hiç delil aramadan ilk nazarda bilinenler gibi değil; belki, sonradan icad edilen bir şey'in kendi başına olamayacağını bilmek gibi de değildir. Çünkü bu da zarûridir. (Yâni her akıl sâhibi sonradan meydâna gelen şey'in kendi başına olamayacağını ve bunun bir mucidi olduğunu, delil'e lüzûm göstermeden hemen anlar.) Birdenbire bir kadîmin varlığını kabûl etmekte, aklın tereddüdü tabiidir. Bundan sonra, bu kadîm'in varlığını bir kısım insanlar kitâbiarda okur, ağızlardan dinler, kat'i bir şekilde kabûl eder ve inancında devâm ederler. Bu inanış, avâm'ın inanışıdır. İnsânlardan bazıları da delil ile kadîmi bulur. Şöyle ki: Eğer mevcûd bir kadîm olmasa, bütün varlıkların hâdis yâni sonradan var olması lâzım gelir. Eğer bunu böyle kabûl edersek, ya bütün mevcûdât'ın hepsi veya bazıları sebebsiz hâdis olmak lâzım gelir ki, bu muhâldir. Yâni böyle şey ola-

maz. Muhâl'e giden her şey muhâldir. O hâlde aklın bir kadimi kabûl etmesi zarûridir. Zira bu mes'ele üç şıkda mütâlâa edilebilir.

- 1 — Mevcûdât'ın hepsi kadim,
- 2 — Hepsi hâdis,
- 3 — Bâzısı kadim, bâzısı hâdis.

Eğer hepsi kadim dersen aranulan bulundu. Çünkü kadim vardır. Fakat bâzısının hâdis olduğunu yok olmasından anlıyoruz (ki bu dâvâ çürüktür). Eğer hepsi hâdis dersen yukardaki muhâliyet lâzımdır. O hâlde ya üçüncü şık, veya birinci şık tezâhür etmiş oldu. Bu şekilde elde edilen mâlûmata «Yakîn» derler. İsterse delil ile elde edilsin, yukarıda verdiğimiz misâl gibi, isterse havas-sı hamse [beş dnygu-muz] ile bilinsin. Güneş, ayı görmemiz gibi. İsterse akıl ile idrâk edilsin [anlaşılsın], sebebsiz bir şeyin var olamayacağı gibi. İsterse tevâtür eden haber ile bilinsin «Mekke»nin varlığını bilmek gibi. İsterse tecrübe ile bilinsin SEKOMONYA'nın müşhil olduğunu bilmek gibi. İsterse delil ile olsun, yukarda anlattığımız gibi. Bunlar'a göre bir şey'e «Yakîn» adını vermenin şartı, ona şüphenin karışmamasıdır. Bunlara göre şüphe karışmayan her ilm'e, «Yakîn» adı verilir. Bu târife göre «Yakîn» za'iflikle vasıflanmaz. Çünkü şüphe ile zayıf lğın farkı yoktur.

FAKİH VE SÜFİLERE GÖRE, YAKİN

İkinci târif, fakihlerin, mutasavvifinin bâzı âlimlerin târifidir. Bunlara göre yakîn'de, yukarıda anlatılan, cevâz ve şüpheyne aslâ iltifât edilemez. Belki aklında ancak o cihet bulunacak, diğerleri aslâ hâtırına gelmiyecektir. Hattâ bunlara göre, vukû'u muhakkak olan ölümde bile: «Falanca'nın ölümüne yakini zayıftır, hadd-i zâtinde verilmemesi de mümkün görülen rızkı verileceğine, falanca'nın yakini kuvvetlidir.» denebilir. (Yâni «Yakîn», kuvvet ve za'f ile vasıflanır.) Ne zaman ki, gönlü bir şey'i tasdik'e meyleder ve bu meyli, diğer cep-heleri atarak kalbinde kuvvetlenir ve kalbi tamâmen kuşatırsa, işte o zamân «Yakîn» adını alır. Şüphe yok ki, ölüm'ün mutlaka geleceğine, ve bunda aslâ şek olmadığına insânlar hemfikirdir. Fakat kimi ona iltifât etmez, onun için hazırlanmaz, sanki buna inanmamış gibi olur. Kiminin de bu inancı kalbini sarar, bütün gayretini ölüm için hazırlanmağa bağlar ve başka işlere zamân ayırmaz. İşte buna da «Kuvvetli Yakîn» adı verilir. Bu sebepten bâzı ârifler: «Kendisinde yakîn bulunmayan şüpheyne, kendisinde şüphe olmayan yakînlardan en çok benzeyen ölümdür.» dediler. (Yâni vukû'u muhakkak ve mutlaka olan ölüm için insânların hazırlanmaması, onu şüpheli gibi gösteriyor. Ve şüpheli olan şeylere benzetiyor.)

İşte bu târife göre «Yakin», za'f ve kuvvet ile vasıflanabiliyor.

Biz: «Âhiret âlimlerinin nişanı, yakınlerini kuvvetlendirmeğe gayret etmeleridir.» dediğimizde, evvelâ şekki atıp sonra kalbi kaplayıp kalbi iyice hâkimiyetine alan bir yakın elde etmek mânâsını kasd ediyoruz.

Bu izâhı anladıktan sonra, bizim «Yakin»; kuvveti, za'fı, çokluğu - azlığı, gizliliği - âşikârlığı bakımından üç'e ayrılır, dediğimiz zaman kuvvet ve za'f'ın ayrılması ikinci (Mutasavvife'nin) târifine göre olduğunu bilirsin. Bu da, cevâz şekk'e itibâr etmeden yalnız o cebhe'nin, kalbi, tamâmen kaplaması bakımındandır. Bu mânâda yakın'ın kuvvet ve za'fı sonsuzdur. Ve insânların ölüm için hazırlanmaktaki ayrılıkları, yakın'ın bu mânâdaki farklı oluşundan meydana gelir. Ama birinci târife göre, yakın'ın, gizlilik ve âşikârelik bakımından farkı inkâr edilemez. İmdi (birinci târif'in ikinci makaamı olan) cevâz'ın kendisine âriz olması bakımından ortaya çıkan gizlilik ve âşikâreliği, yine tasavvuf târifine göre inkâr edilemez. (Birinci târif'in üçüncü makamına göre) şekk'in (şüphe) izâlesi bakımından da gizlilik ve açıklığın inkârına yol yoktur. Çünkü iki tarafı da tevâtür'e dayandığı ve hiç birinde şüphe etmediğin hâlde «Mekke» ile «Fedik» in, «Mûsa» aleyhi's-selâm ile «Yûşa» nın varlığı arasındaki ilminde fark bulur ve birincileri daha vâzıh bilirsin. Yine bunun gibi, deliller ile uğraşan nazariyecilerde de bu fark vardır. Şüpheyi kaldırmakta ikisi de bir olmakla berâber bir delil ile isbât ettiği, bir kaç delil ile isbât ettiği kadar âşikâre değildir. Bu böyle olmakla berâber, ilmi, kitâb ve ışıtmekle elde eden bâzı kelâmcılar, aradaki farkı düşünmek için nefesine baş vurmadan bunnı inkâra kalkışırlar.

Azlık ve çoklukla ayrılığa gelince: Bu da yakın ile alâkalı şeylerin çokluğu ve azlığı iledir. Meselâ: Falan adam, falancadan daha âlimdir, yâni ilmi daha çoktur, denildiği gibi, bunun için yâni ilmi çok olduğu için bâzı âlimlerin şer'i hükümlerin hepsinde yakini daha kuvvetli, bir kısmının da bâzı hükümlerde yakini daha kuvvetli olur.

YAKİN'İN ARANACAĞI YERLER

Eğer, evet, şüpheyi atmak ve kalbi kaplaması bakımından yakın'ın kuvvet, za'f, azlık - çokluk, gizlilik ve açıklığını anladın. Fakat yakın'ın taallûkunu, yolları ve aranacağı yerleri bilmiyoruz. Bunları bûmeden yakın'i arayamayız dersin:

Bilmiş ol ki, Peygamberlerin getirdikleri her şey, yakın'ın mecrâlarıdır. Zîra yakın, (sâhibinden şek ve şüpheyi kaldıran) husûsî bir ilimdir. Taallûk ettikleri de şer'at'ın getirdiği ilimlerdir ki, bunları

saymak mümkün değil, ancak asılları sayılan, bâzı mühimlerine işâret edeyim:

1 — Tevhîd : Yâni her şey'i, Allah'dan bilmek. Diğer vâsitalara değer vermeyip bütün bunları Allahu Teâlâ'nın emrinde musahhar ve hükümsüz tanımaktır. İşte böyle bir inancı olan «yakın» sâhibidir. Eğer imân ile berâber kalbinden şüphe imkânı kaybolursa iki mânânın biriyle yakın sâhibi olur. Eğer imân ile berâber, vâsitalara kızmak, teşekkür etmek gibi hâllerle kaldıracak ve vâsitaları teşekkür ve gazabda, hiç bir dahli olmadan, kalem ve el seviyesine indirecek şekilde kalbin de kuvvetlenirse, ikinci mânâda «Yakın» sâhibi olur. Bu makaam: Yakın'ın en şerefli makaamı, birinci yakın'ın semerçsi, rûhu ve faydasıdır.

Kalemlî kâtibin emrinde bildiği gibi; Güneş, Ay, yıldız, ot, canlı-cansız herşey, Allahu Teâlâ'nın emrinde olup, hepsinin kaynağı' kudret-i ezeliyye olduğunu hakkıyla bildiği zaman (Yakın'ın dokuz makaamından üç'ü olan) Tevekkül, Rızâ, Teslîm kendisini kaplar, Gazab, Hikd, Hased ve kötü hûylardan emin olur. İşte yakın yollarının biri budur.

Yakın'ın faydalarından biri: Allahu Teâlâ'nın:

«وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا»

«Yer yüzündeki bütün yürüyen canlı varlıkların rızkı, Allah üzerinedir.» (11-Hûd : 6) Buyurduğu, rızka kefil olduğuna tevekkül [güven] ve kendisi için takdir edilenin kendisine geleceğine yakın, bunlardan doğar. Bunlar, kalbinde ne kadar kuvvetlenirse, rızk'ını o nisbette güzel yollardan arar, hırsı, tama'ı azalır ve kaybettiğine üzülmez. Bu yakın'ın sağladığı iyi neticelerden biri de tâ'at ve ibâdet ile güzel ahlâktır.

«Zerre kadar iyilik eden mükâfatını, zerre kadar fenâlık edenler cezâsını göreceğini.» kalbine yerleştirmek de bu yakın'ın alâmetlerindendir. Bu da sevâb ve azâb'a yakın'ı ifâde eder. Tokluğu ekmek-de bildiği gibi; sevâbı tâ'atte, helâki zehirde, zehirli yılanlarda bildiği gibi; azâbı günâhda bilir de, açlığını gidermek için ekmeğini elde etmeğe ve onu korumağa çalıştığı gibi, tâ'at ve ibâdet'in de azını çoğunu korur ve onu elde etmeğe gayret eder. Zehir'in azından çoğundan kaçındığı gibi, günâhın da küçüğünden büyüğünden, azından ve çoğundan kaçınır.

Birinci mânâda yakın, bütün mü'minlerde bulunur. Fakat ikinci mânâdaki yakın, ancak mukarreblerde [Allah'a yakın olanlarda]

bulunur. Bu yakîn'in faydası: Harekât, sekenât ve hâtıralarında kendisini doğru murâkabe etmek, tekvâda ileri gitmek ve her türlü fenâlıktan sakınmaktır. Yakîn, ne kadar kuvvetli olursa, fenâlıktan kaçınmak iyiliğe baş vurmak o nisbette çok olur. Her hâlini Allahu Teâlâ'nın bildiğini, gönlünden geçenleri, gizli hâtıra ve düşüncelerini müşâhede ettiğini bilmek de bu yakîndendir. Birinci mânâsıyla, yâni şüphe etmemek bakımından, her mü'minde bu yakîn vardır. Ama ikinci mânâsıyla, ki asıl aranan da budur. Bu mânâda yakîn sâhibi pek azdır; ancak siddıklarda bulunur. Bunun da neticesi: Kendisinin Pâdişah hûzûrunda takındığı tavır gibi, tenhâ yerlerde de (Allah hûzûrunda olduğunu düşünerek ona göre) terbiyesini takınmasıdır. Hakikaten, bu gibi yakîn sâhlıpları tenhâlarda da edeb'e riâyet eder ve her nevi kötü hareketlerden çekinir. Bâtını düşünceleri, zâhiri hareketlerine uyar; içi - dışı bir olur. Zâhirini insânlar gördüğü gibi, kalbini de Allahu Teâlâ'nın gördüğünü bildiği zamân, Allahu Teâlâ'nın bakdığı kalbini, insânların gördüğü dış görünüşünden daha iyi temizler ve süsler. Yakîn'in bu makaamı, Hayâ [utanma], Havf [korku], İnkisar [kırıklık], Zillet [kendini küçük görme], İstikâne [alçak gönüllülük], Huzu', Tevazu' ve benzeri iyi hüyları doğurur. Bu iyi hüylar da, üstün tâ'atler yapmağı te'mîn ederler.

Hülâsa : Bütün bu mânâlarıyla yakîn, büyük bir ağaç gibidir. Kalbdeki bu ahlâklar da, o ağacın dalları, bu ahlâklardan meydana gelen tâat ve ihâdet de, o dalların meyveleri gibidir. Yakîn, bunların aslı ve esâsıdır. Onun burada saydığımızdan çok fazla kapuları ve yolları vardır. İnşallah, «Rub'-ı Münciyât» yâni 4 üncü ciltte tafsilâtıyla anlatılacaktır. Yakîn'in mânâsından şimdilik bu kadarı kâfidir.

Âhiret âlimlerinde aranan alâmetlerden biri de: Dâima mahzûn, münkesir, baş öne eğik olmak ve sükût etmektir. Allahu Teâlâ'dan korktuğunu kıyâfetinde, elbisesinde, ahlâkında, işinde, duruşunda, konuşmasında, ve sükûtünde belli etmelidir. Ona her bakan Allahu Teâlâ'yı hatırlamalı, görünüşü, ilmîne şehâdet etmeli. Merd insanın yüz'ü, âyinesidir. Âhiret âlimleri vakar, zillet ve alçak gönüllülükleriyle simâlarından bilinirler. Denildi ki: Allahu Teâlâ'nın kullarına giydirdiği elbisenin en güzeli, ağır başlılık içinde tevâzu' elbisesidir. Bu, Enbiyâ kisvesi, sâlihler, siddıklar ve âlimler simâsıdır.

Ama yığın yığın sözler, ağız yayararak konuşmalar, bol bol gülüşmeler, konuşma ve harekette aceleler, hepsi küfran-ı nî'met, ve Allah'ın azâbından emin olmaktan ileri gelir. Bu gibi hareketler, Allah'ı bilen âlimlerin değil, dünyâ'ya bağlanan gâfillerin âdetidir. Çünkü Abdullah Tüsterî'nin (R.A.) dediği gibi âlimler üç kısımdır.

1 — Allahu Teâlâ'nın emirlerine âlim, eyyâmına âlim değil; bunlar, helâl-harâm müftüleridir, ki bu ilim, haşyet denen iç korkusunu sağlamaz.

2 — Emrini, eyyâmını bilmez, yalnız Allah'ı bilir. Bunlar da umûm müslümânlardır.

3 — Allahu Teâlâ'yı da, emrini de, eyyâmını da bilir ki, siddîklardır. Haşyet ve huşu' ancak onlarda tecelli eder. Tüsterî: «Eyyâm» demekle, geçmiş ve gelecek insânlara Allahu Teâlâ'nın verdiği gizli ni'metlerini ve 'ukûbetlerini kasetmiştir. Kim bunları anlarsa, korkusu çoğalır, huşu'u belli eder.

Hazret-i Ömer (R.A.): «İlim öğrenin, ilimle berâber ağır başlılığı, yumuşaklığı da öğrenin, hocalarınıza karşı alçak gönüllü olun, sizden öğrenenler de size böyle olsun. Sakın, âlimlerin kibirlilerinden olmayın, çünkü böyles olursanız, ilminiz, cehlinize üstün gelemez.» Denildi ki; Allahu Teâlâ kime ilim verirse ilmin yanında hilm'i tevâzu'u, ve güzel huyu da ona verir. İşte faydalı ilim de böyle olanıdır. Eserde: Vârid oldu ki, «Kime, ilim; zühd, tevâzu' ve güzel ahlâk verildi ise o kimse müttekiler'in imâmıdır.» Hadis'de şöyle buyruluyor:

«إِنَّ مِنْ خِيَارِ أُمَّتِي قَوْمًا يَضْحَكُونَ جَهْرًا مِنْ سَعَةِ رَحْمَةِ اللَّهِ،
وَيَبْكُونَ سِرًّا مِنْ خَوْفِ عَذَابِهِ. أَبْدَانُهُمْ فِي الْأَرْضِ وَقُلُوبُهُمْ
فِي السَّمَاءِ، أَرْوَاحُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَعُقُولُهُمْ فِي الْآخِرَةِ. يَتَمَشُّونَ
بِالسَّكِينَةِ. وَيَتَقَرَّبُونَ بِالْوَسِيلَةِ»

«Ümmet'imnin iyilerinden bir cemâ'at var ki, ilâhî rahmet'in genişliğinden açıkda gülerler, azâbının korkusundan da gizli yerlerde ağlarlar, bedenleri yerde, gönülleri göklerde, rûhları dünyâ'da akılları ise âlîrettedir, yürümeleri vakar ile buluşmaları ise sebebledir.» (158)

Hasan: «Hilm ilim'in vezîri, rıfk babası, tevâzu' ise gömleğidir.» demiştir.

BİŞİR b. HÂRİS: «İlmiyle riyâset isteyen, Allahu Teâlâ'ya düşmânlıkla yaklaşır. Yerde ve gökde sevilmez.» demiştir. İsrâîliyyâtta denilmiştir ki: «Bir hakim [Feylesof] hikmet'e dâir üçyüz altmış eser yazdı da ancak hakim unvânını aldı. Allahu Teâlâ o zamânın Peygamberine vahy etti: «O adam'a söyle, yer yüzünü, boş sözlerle doldurdu. Bunlardan hiç biriyle benim rızâmı düşünmedi. Ben onun bu hezeyânlarının hiç birini kabûl etmem.» Bu haberi alan hakim yaptığına pişmân oldu ve bu işi terk etti. İnsânlar arasına girdi, sokaklarda yürüdü ve tevâzu' göstermeğe başladı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Peygamberine, «Şimdi rızâmı kazanmıştır.» diye, haber verdi.»

Evza'î (R.A.), Bilâl b. Sa'd'den rivâyet ederek Bîlâl'in şöyle dediğini bildiriyor:

«Sizden biriniz Şartî'lere bakar ve Allahu Teâlâ'ya ağınır, buha karşılık riyâseti seven, bunun için elden gelen gayretli sarfeden dünyâ âlimlerine bakar, ona hiç kızmaz. Haibuki o, şartîden de daha çok ve asıl kızılacak olan bu gibi âlimlerdir. Rivâyet olundu ki:

«Peygamber Efendimize :

— Hangi amel daha efdâldir? Diye soruldu. Peygamber Efendimiz :

— Harâmdan kaçınmak. Harâmdan uzaklaşdikça, zikru'llah'ı tadı ağızda bulur. Allahı çok anarsın.

— Hangi arkadaş daha hayırlıdır? Peygamber Efendimiz :

— Unuttuğunda Allah'ı hatırlatao, Allah'ı andığıda sana yardımcı olandır.

— Fenâ arkadaş hangisidir? Peygamberimiz :

— Unuttuğun zamân Allah'ı hatırlatmayıp, hatırladığında da sana yardımcı olmayanlardır.

— İnsanların en âlimi kimdir? Peygamber Efendimiz :

— Allahu Teâlâ'dan en çok korkanıdır.

— En hayırlımızı kim olduğunu bize bildir ki onunla düşüp kalkalım. Peygamber Efendimiz :

— Görüldüğünde Allah'ı hatırlatan kimsedir.

— İnsânların en fenâsı kimdir? Peygamber Efendimiz :

— Allah'ım, aca mağfiret eyle. Onlar ısrarla:

— Kimdir? Diye sorunca, Peygamber Efendimiz :

— Hâli bozulan âlimlerdir, buyurmuştur.» (159)

Yine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

(159) Bu uzunlukta kaynağı bulunamamıştır.

« إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ أَمَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ فِكْرًا فِي الدُّنْيَا ،
وَأَكْثَرَ النَّاسِ ضِجْكًَا فِي الْآخِرَةِ أَكْثَرُهُمْ بُكَاءً فِي الدُّنْيَا ، وَأَشَدَّ
النَّاسِ فَرَحًا فِي الْآخِرَةِ أَطْوَلُهُمْ حُزْنًا فِي الدُّنْيَا »

«Şüphesiz, âhirette en çok huzûr içinde olan, dünyâ'da en çok düşünenidir; âhlrette en çok gülen, dünyâ'da en çok ağlayandır. Âhlrette en çok sevinçli olan, dünyâ'da en çok mahzûn olandır.» (160)

Hazret-i Ali (R.A.) hutbesinde: «Nefsim rehîn, ben de kefilim. Kavm'ın zirâatı takvâyâ zarar vermez. Ashı bozuk olan, hîdâyete susamaz. İnsânların en câhili, kendini bilmeyendir. Şüphesiz Allahu Teâlâ'nın en çok buğz ettiği, şuradan buradan mâlûmât ediniş, onunla fitne karanlıklarına dalan kimsedir. Ancak, insânlardan kendisine benzeyen ayak takımları ona âlim der. Halbuki bir gün bile sâlim olarak ilimle yaşamamıştır. İlmî kifâyet eden azı, azdıran çoğundan hayırlıdır. Tâ ki böyle lüzûmsuz fazla ilim edindiği zamân, başkalarının tereddüt ettikleri mes'eleleri çözmek için ilim kürsüsüne otururlar. İhtilâflı mes'elelerde, doğru mu, yanlış mı anlamadan kendi çürük fikirlerini öne sürerler ki, bu fikirlerin sağlamlığı örümcek yuvasını ileri geçmez. Binmesi câhilâne, düşmesi ise âmiyânedir. Kibrinden bülmediği mes'elelerde: «Allah bilir.» demez ki selâmete ersin. İlme, ciddî şekilde sarılıp ondan faydalanmak istemez. Yanlış hükümleriyle, dâvâları da kendisinden şikâyetçidir. Hükümlerinde, hârâmı helâl yapar. Vallahi suya varmadan geri döner. Kendisine verilen işlerin ehli değil. İşte bu gibiler ikabı ve ömür boyunca feryad ü figân ile ağlamağı hak eden kimselerdir.»

Hazret-i Ali: İlim meclisinde ciddî davranın, ilmi şakaya almayın, çünkü ilim değerini kaybeder.

Bâzı selef diyorlar ki: «Âlim, her gülmesinde ilim'den bir parçasını atmış olur.» Denildi ki: Muallimde üç haslet toplanırsa, öğrenciye âit bütün ni'metleri tamâmlamış olur. Bunlar da: Öğretmede sabır, öğrenciye karşı tevâzu', bir de güzel ahlâktır. Öğrencide de üç haslet bulundu mu, muallim'in aradığı bütün ni'metleri tamâmlamış olur. Akıl, terbiye ve iyi anlayıştır.

Hülâsa: Âhîret âlimleri, Kur'ân'ın gösterdiği ahlâktan ayrıl-

mazlar. Çünkü onlar Kur'ânı, riyâset için değil, hükmü ile amel etmek için okurlar.

İbn Ömer (R.A.) : «Bir zamânda yaşadık ki, kimimiz Kur'ân inmeden iman etti. Sonra sûreler indi, helâi - harâm, emr ve nehyini öğrendiler. Bunlar'ın anlayamadığı hiç bir şey olmazdı. Halbuki bir takım kimseler gördüm ki, iman etmeden evvel kendisine Kur'ân geldiği hâlde Fâtîha'dan sonuna kadar okur da emr'inden nehy'inden bir şey anlamadığı gibi, üzerinde de durmaz, hurmanın yaramayanı gibi onu karıştırır durur.» Demıştır. (Bunu Hâkim rivâyet etti ve Buhârî ile Müslim'in şertî üzerine sahihtir dedi.) Diğer bir haberde aynı meâlde şöyle buyuruyor:

«Biz Peygamber'e Kur'ân gelmeden imân ettik. Bir takım kimseler gelecek ki imân etmeden Kur'ân kendilerine verilecektir. Onlar, harflerine riâyet edecek fakat çerçevesini aşacak, hükmünü çiğneyeceklerdir. «Biz okuyucuyuz, bizden daha iyi okuyan kimdir? Biz âlimiz bizden âlimi kimdir?» derler. İşte Kur'ândan hisseleri ancak budur.» Diğer bir ifâdede ise: «İşte bunlar, bu ümmetin fenâlarıdır.»

Denildi ki : «Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden olan beş Ahlâk Kur'ân-ı Kerim'in beş âyetinden alınmıştır. Onlar da: Haşyet [Korku], Huşû' [Kalbi ve bedeni tevâzu], Tevâzu' [alçak gönüllülük], güzel ahlâk ve âhiretî dünyâ'ya tercih ki, buna Zühd denir.

Haşyet'in alındığı âyet :

« إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ »

«Allah'tan korkan, ancak âlimlerdir.» (35 - Fâtır : 28)

Huşû'un alındığı âyet :

« خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا »

«Allah için korkarlar da, Allah âyetlerinden az olsun para almazlar.» (3 - Âl-i İmrân : 199)

Tevâzû'un alındığı âyet :

«وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ»

«Mü'minler için kanadlarını alçalt.» (15 - Hicr : 88)

Güzel Ahlâk :

«فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ»

«Allah'ın rahmeti ile onlar için mülâyim davran.» (3 - Âl-i İmrân: 159)

Zühd'ün alındığı âyet :

«وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ
رَعِلَ صَالِحًا»

«İlim kendilerine verilenler dediler ki, veyl size, imân edip sâlih ameller işleyenlere Allah'ın vereceği sevâp daha hayırlıdır.» (28 - Kasas: 80)

Vaktâ ki Peygamber Efendimiz :

«فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ»

«Allah, hidâyetini dilediği kimsenin göğsünü İslâm için genişlendirir.»

Âyet-i celilesini okudu, kendilerine :

— Bu şerh-i sadr [göğüs genişliği] nedir? Diye sordular. Peygamber Efendimiz :

«Nûr, kalbe akıtıldığı zamân göğüs açılır ve genişler.» buyurdu.

— Bunun bir alâmeti var mıdır? Diye sormaları üzerine, Peygamber Efendimiz :

«Evet vardır. O da aldatıcı olan dünyâdan uzaklaşıp, ebedî olan âhiret'e teveccüh ve gelmeden önce ölüm'e hazırlanmaktır.» buyurdu.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, ameli bozan, kalb'in huzûrunu kaçıran, vesveseyi hazırlayan ve fenâlığı harekete getiren şeyler üzerinde durmaları ve bunları dikkatle araştırmalarıdır. Çünkü Dîn'in aslı, fenâlıktan korunmaktır. Bu sebebdan denildi ki:

«Fenâlığı, fenâlık yapmak için değil, fenâlıktan korunmak için öğrendim. Fenâlığı bilmeyenlerin çoğu, bilmeyerek kendisini fenâlığa kaptırır.»

Aynı zamânda işlediğimiz ameller yakındır [yâni kolay elde edilirler.] Bunların en üstünü Kalb ve dil ile Allahu Teâlâ'yı anmaktır. İşte asıl hünar bunları bozan ve karıştıran şeyleri bilmek (ve onlardan sakınmak) tır. Bu işaret ettiklerimizin dalları çok, yolları ise uzun olmakla hepsine de ehemmiyetle ihtiyâç vardır. Çünkü âhiret yolculuğunda umûmun karşılaştığı şeylerdir.

Dünyâ âlimleri ise: Hükûm ve fetvâlarında garib ve lüzûmsuz şeyleri ararlar da kendilerine ömürlerinde bir def'a bile lâzım olmayacak - olsa da onlar için değil, belki gelecek nesiller için olacak - lüzûmsuz şeylerle yorulur dururlar. Halbûki böyle bir şey olsa da onu çözecek nice kimseler vardır. Şâyân-ı hayrettir ki, gece gündüz tekkerrür edip duran hâtıralarında, vesvese ve amellerinde kendilerine lâzım olan mühim tarafı ihmâl ederler. Allahu Teâlâ'nın rızasına, halkın teveccühünü ve dünyâ kodamanlarının kendisine muhakkık ve müdekkik demelerini tercih ederek, kendisine ehemmiyetle lâzım olan şey'i başkasına pek eender lâzım olacak şey ile değiştirmek kadar, saâdetten uzak ne olabilir?.. Bu gibi âlimlerin cezası, Dünyâ'da halk tarafından hüsn-ü kabûl görmemek, zamânın nöbet nöbet gelen musibetleri ile kederlenmektir. Âhirette ise, hakikî âlimlerin alacakları büyük mükâfatları ve kendilerinin müflis olduğunu görmekte hasret çekmektir ki, bundan büyük hüsrân olmaz.

Sözü, en çok Peygamberler sözüne, hidâyeti, en çok Sahâbe hidâyetine benzeyen ve bunda herkesin ittifak ettiği, Hasan-ı Basrî'nin (Allah rahmet etsin) en çok anlattığı ve üzerinde durduğu kalbe gelen hâtıralar, amellerin fesâdı, nefsin vesvesesi ve nefsanî şehvetlerin gizli ve kapalı tarafları idi.

Hasan-ı Basrî'ye, «Ya Ebâ Sa'îd, bu senin dediklerini kimseden duymuyoruz, bunları nereden öğrendin?» diye sorduklarında: «Huzeyfe'tü'l - Yemânî'den» derdi. Huzeyfe'ye de aynı şekilde, «Sahâbenin hiç birinden duymadıklarımızı senden dinliyoruz, bunları nereden öğrendin?» diye sorduklarında Huzeyfe: «Resûlullah'tan öğrendim, Resûlullah bunları yalnız bana öğretti.» diyerek şöyle devâm etti:

«İnsânlar, söyle böyle amel edenlere ne gibi mükâfatlar var diye dâima bayırdan ve amellerin faziletlerinden sorarlar, hayrı ilk öğrenen ben olmadığımı bildiğim için, ben de "falan falan şey'i ifsâd eden nedir?" diye amellerin âfetlerinden ve fenâhğa düşmemek için fenâlıktan sorardım. Çünkü bilirim ki, fenâlığı bilmeyen iyiliği de bilemez. Bunun için Peygamber Efendimiz de bunları bana öğretti.»

Nifâk'ın sebebini ve nifâk ilmini, fitnelerin inceliklerini en iyi şekilde bilen yine Huze yfe idi. Hattâ Ömer, Osmân ve diğer büyük Sahâbe (R.A.) fitnelerden kendisine sorarlardı. Münâfıkları öğrenmek isterlerdi. O da: «Şu kadarı kaldı.» der, fakat isimlerini söylemezdi. Hazret-i Ömer, kendisi için Huze yfe'ye: «Bende nifâk alâmeti var mı?» diye sordu; Huze yfe: «Sende nifâktan eser yok.» dedi. Hattâ Hazret-i Ömer cenâzelerde bakardı, Huze yfe'yi görmeyince, namâzı kılmazdı. Huze yfe'ye «Sır sâhibi» derlerdi.

Hülâsa: Kalbin makaam ve hâllerine dikkat etmek, onları ıslah etmek, âhiret âlimlerinin âdetleridir. Çünkü Cıvâr-ı ilâhiye yükselcek olan kalbdır. Bu kalb ilmi, garib kaldı ve hattâ kayboldu. Bir âlim, kalb ilminden bahsetse, dinleyiciler: «Bu ne anlaşılmaz ve garib şeyler diyor.» diye şaşarlar ve kendisi için: «İşte bu yaldızlı va'z ediyor ve lâf satıyor, nerde o mücâdele inceliklerini ortaya koyan vâizler.» derler. Abdü'l - vâhid b. Zeyd şu şiirini ne güzel söyledi:

«Yollar çok fakat hak yolları birdir. Hakikî yol'a girenler ise az kimselerdir. Onlar da bilinmez ve maksadları anlaşılmaz; ağır ağır gâyelerine doğru ilerlemektedirler. İnsânlar kendilerinden istenilen şeyde gâfiller, hak yolunda ise çokları uykudadırlar.»

Hülâsa, insanların çoğu tabi'atlerine muvâfık ve kolay tarafa meyl ederler. Hak, acı, ona vâkıf olmak zor. Onu anlamak çetin, yolu ise sarptır. Bihassa kalbin vasıflarını bilmek ve kötü huylardan kalbi temizlemek zordur. Çünkü bu dâima rûhu çekmekle kaabildir. Sâhibi ise, şifâ ümidiyle acılığına dayanarak ilâcı için kimseye, ölmünde melek'in müjdesi ile iftâr etmek için ömrünü oruç ile geçiren kimseye benzer. Bunun için denildi ki: Basra'da yüz yirmi vâiz varken bunlardan yalnız üç tanesi yakîn ilminden, kalbin hâllerinden ve iç sıfatlardan bahsedirdi. Bunlar da: Abdullah Tüaterî, Subayhî ve Abdurrahîm idi. Ötekilerin dersine kalabalık cemâ'at devam ettiği hâlde bunların dersine pek az kimseler gelirdi; on kişiyi geçmezdi. Çünkü kıymetli şey'in kadrini muâyyen kimseler bilir. Zira kıymetli şeyler, ancak muâyyen kimselere yaraşır. Herkese verilen şey'in kıymetli de azdır.

Âhiret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, ilim öğrenirken tevekkül [güven] ve kalbinin açıklığı ile, herşeye basiretle müdrik olması, körükörüne başkalarını taklîd etmemesidir. Emrinde, nehyinde taklîd edilecek olan ancak Sâhib-i Şerî'at Peygamber Efendimizdir. Sahâbe'yi taklîd ise, onların işleri Peygamberlerden duyduklarına delâlet etmesi bakımındandır. Peygamberimizin söz ve işini kabûl ederek taklîd ettiğimiz zaman, lâyük olan söz ve işlerindeki incelikleri de öğrenmeğe heves etmektir. Mukallid, Peygamberimiz yapıp diye bu iş yapıyor. Şüphesiz Peygamberin her yaptığında bir hikmet var. O hâlde işinde ve sözündeki sırrı ve hikmeti de araştırmak lâzımdır. Yalnız söylenen ve yapılanı öğrenmekle iktifâ eden kimse, âlim değil, ilmin kabıdır. Bu sebepten hikmet ve sırları idrâk etmeden ezberleyen kimseye âlim değil: «İlmin kabıdır.» denir. Kimin kalb gözünden perde kalkar ve ilâhî nûr ile aydınlanırsa, diğer ferdleri taklîd etmez, kendisi taklîd edilir ve kendisi metbû' olur. Bu sebepten İbn Abbâs (R.A.):

«Resûlu'llah'tan başka herkesin ilminden alınanı da olur, atılanı da olur.» buyurmuştur.

İbn Abbâs, Zeyd b. Sâbit'den fıkıh, Übey b. Kâ'b'dan da kırâat ilmi öğrendi. Sonra her ikisine bâzı husûslarda muhâlefet etti. Nitekim bâzı geçmiş âlimler: «Resûlu'llah (S.A.V.) den bize geleni göz ve baş üstüne kabûl ederiz. Sahâbe'den gelenden aldığımız da olur, attığımız da olur. Tâbi'ine gelince: Onlar da insân, biz de insânız.» derlerdi.

Sahâbe'nin fazileti, Peygamber Efendimizin ef'âl ve ahvâlini gördüklerinden ve karinelerle anlaşılacak şeylere gönül verdiklerindendir. Bunların bu hâli, ibâre ve rivâyete girmeyecek şekilde kendilerini doğruya ulaştırdı. Çünkü kendilerini bir çok hatâlardan koruyacak nûr-ı nübüvvet onlara ifâze edilmiştir.

Başkalarından duyulan şeylere istinâd, makbûl olmayan bir taklîd sayıldığına göre, kitâblara ve eserlere istinâd da makbûl olmaktan çok uzaktır. Çünkü Sahâbe ve ilk Tâbi'in devirlerinde kitâb denen bir şey yoktu. Bunlar ancak Hicri 120 yılından, Sahâbe'nin, hepsi Tâbi'in'in büyüklerinden olan Sa'id b. Müseyyeb, Hazzan-ı Basri ve diğerlerinin ölümünden sonradır. Evvelkiler, Kur'ân-ı Kerim'i okutmağa, mânâsını düşünmeğe, tefekkür ve tezekküre mâni' olur korkusu ile, kitâbların ve hattâ Hadis'lerin yazılmasını hoş görmezlerdi. Ve: «Bizim ezberlediğimiz gibi siz de ezberleyin.» derlerdi. Bunun için Hazret-i Ebû - Bekir ve Sahâbe'nin bir kısmı, insânlar Kur'ân'ı ezberlemez eldeki müşaflara bağlanır korkusu ile Kur'ân-ı Kerim'in bir araya toplanmasını muvâfık gör-

medî ve «Peygamber'in yapmadığını biz nasıl yaparız. Kur'an'ı olduğu gibi bırakalım, okumak ve okutmak sûretiyle ağızdan ağıza intikal etsin» dediler. Tâ ki Ömer ve diğer Sahâbîler (R.A.) insanların tembellişmesinden ve Kur'an'ın müteşâbihâtını okumakta veya bir kelimesinde ihtilâf vukû'unda baş vurulacak bir asıl bulunmamasından endişe ederek Kur'an'ın yazılmasına işaret etmeleri ile Hazret-i Ebû-Bekir'in bunu kabûl etmesi üzerine Kur'an âyetleri bir Mushaf'da toplanmıştır. Ahmed b. Hanbel'de, Mâlik'in Muvatta' kitabını yazmasını muvâfık bulmaz ve: «Sahâbe'nin yapmadığını yaptı.» derdi.

İSLÂM'DA İLK YAZILAN KİTÂBLAR

Denildi ki: İslâm'da ilk kitâb yazan İbn Cüreyyh'dir; eseri Hadis [Âsâr] ile alâkalıdır. (146 Hicrî yılında vefât etmiştir). Mekke'de de Mücâhid, Atâ ve İbn Abbâs'ın ashâbından rivâyet ettiği tefsîr mevzû'undaki (Hurûfu't-tefâsîr) eseri yazmıştır. Ma'mer b. Râşid San'ânî ise Yemen'de Peygamberimizin süneni hakkında kitâb vücûda getirmiştir. Daha sonra Medîne'de Mâlik b. Eneâ Muvatta' adlı eserini, Süfyan-ı Sevri de Câmi' adlı eserini tasnif etmiştir.

KELÂM'A DÂİR İLK YAZILAN KİTÂBLAR

Sonra dördüncü asır'da kelâm'a dâir eserler yazılmağa başlandı. Dedi-kodular ve makaaleleri ihtâlâ daldılar. Daha sonra insanlar bunlara, kıssalara ve bunlardan va'z etmeğe haves etti. Bundan sonra «Yakîn» ilmi kaybolmağa başladı. Kalb ilmi, nefâis sıfatları, Şeytan'ın hile yollarını aramak ilimleri garîb kaldı. Yine az kimseler müstesnâ çokları bu ilimlerden yüz çevirdi; kelâm mücâdelelerine «İlim», kâfiyeli konuşup yaldızlı cümlelerle sözlerini süsleyenlere de «Âlim» denilmeğe başlandı. Bunun başlıca sebebi, dinleyen cemaatin, hakiketi seçebilecek ilyâkatta olmayıp, Sahâbe'nin ilim ve ahlâkını bilmediklerinden aralarındaki farkı anhyamadıklarıdır. Bu sûretle bu gibilere «Âlim» dendi de, selefden halefe bu isim intikal etti. Ahiret ilmi dürrüldü. İlim ile kelâm [lâfçılık] arasında fark kalmadı. Havaslardan başkası lâf aatmak ile ilmi ayıramaz hâle geldi. Ancak «Havass» olanlardır ki, hangisi daha âlimdir diye kendilerine aorulduktâ «Falanca âlim, falanca da lâfçı» diyebilirler ve lâfçılık ile ilmi birbirinden ayırabilirlerdi. İşte böylece geçmiş asırda dîn, zayıflamağa

başladı. «Ya bu zamân hakkındaki kanâatın nedir?» diye sorarsan derim ki, iş öyle bir raddeye geldi ki, bu gibi hatâları düzeltmek isteyenlere mecnûn diyecek kadar ileri gittiler. Bu zâmanda en doğrusu insânın sükût edip kendi nefsiyle meşgûl olmasıdır.

Ahîret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, halkın ittifâkı ile olsa bile ihdâs edilen şeylere kıymet vermeksizin onlardan kaçınmaktır. Sahâbe'nin hâli, ahlâk ve ilimler üzerinde olmalıdır. Onların bütün gayretleri ders okutmak, kitâb yazmak, mübâhase etmek, Kadılık, Vâililik, vakıf mütevelliliği, vasîlik, yetim malı yemek, Pâdişahlar arasına karışmak ve onlarla hüsn-ü muâşeret miydi? Yoksa: Allahu Teâlâ'dan korkup, kendilerine acımak, Allah'ın nimetlerini tefekkür, nefis ile mücâhede, iç ve dış mürâkabe, günâhların küçük ve büyüğünden kaçınmak, nefsin gizli şehvetlerini, Şeytân'ın hilelerini ve benzeri bâtın ilimlerini aramak mıydı? İşte hakiki müslûmânın vazîfesi, Sahâbe-i kirâmın hâlleriyle hâllenmek onların yaptıklarına muttallı olmaktır.

SAHİH İLM'İN ÖLÇÜSÜ

Hakikaten bilmiş ol ki, zamânın en büyük âlimi ve en çok Allahu Teâlâ'ya yakın olanı, her hâliyle sahâblere en çok benzeyen, selef'in yolunu en çok bilen ve dinî hükümleri onlardan alandır. Bunun için Hazret-i Ali'ye (R.A.) «Falançaya muhâlefet ettin» denildiğinde: «En hayırlımız, bu dinde bize uyandır.» demiştir. Resûlullah'ın asrındaki insânlara uymakta, kendi asrındakilerden çekinmek aslâ doğru olamaz. Ne yazık ki, insânların tabiatları ona meylettği için faziletli kendi zamânlarında görürler de davranışlarının kendilerini cennetten uzaklaştırmakta olduğunu bir türlü itiraf edemezler. Aksine olarak: «Cennete gidecek yol budur.» derler.

Haaan-ı Baarı diyor ki: «İslâm'da ihdâs yolunu tutan iki nevi kimsa vardır:

1 — Fenâ düşünceli bir insân olduğu hâlde, kendisi gibi düşünenlerin Cennete gireceğini sanan kimse ile,

2 — Dünyâ'da nâm u nimete nâil olmuş iken, taptığı dünyâlık, râzı olduğu dünyâlık, aradığı yine dünyâlık olan kimsedir. İkisini de tersleyin. Çünkü varacakları yer Cehennemdir. Biri de var ki, kendini dünyâlığa dâvet eden bir zengin ile, nefsin arzûlarına dâvet eden bir şehvet esiri aralarında bulunduğu hâlde, Allahu Teâlâ kendisini her ikisinin şerrinden korur da eski iyilere meyleder, onların işlerini araştırır ve onlara uyar. İşte bu adam büyük mükâfata hazır-

lanmıştır. Binâenaleyh siz de bunun gibi olmağa çalışın.» buyurmuştur.

İbn Mes'ûd'dan mevkûf ve müsned olarak şöyle rivâyet edilmiştir. Diyor ki :

«Onlar ancak ikidir. Biri kelâm, diğeri hedy [yol]dur. En güzel söz, Allah kelâmı, en güzel yol da Peygamber yoludur. Aman, sonradan İhdâs edilen şeylere yaklaşımayın; çünkü fenâ şeyler, sonradan İhdâs edilenlerdir. Muhdez her şey bid'at, ve her bid'at de sapıklıktır. Zamân, size nûn gelmesin - Tûl-i emel beslemeyin - ki kalbliniz katılaşır. İyi biliniz ki, her gelecek yakındır. Ağâh olunuz ki, yakın olmayan gelmeyecek olandır.»

Peygamber Efendimiz (S.A.V.) bir hutbesinde :

«طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ وَأَنْفَقَ مِنْ مَالٍ
اِكْتَسَبَهُ مِنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ، وَخَالَطَ أَهْلَ الْفَقْهِ وَالْحِكْمِ، وَجَانَبَ
أَهْلَ الزَّلَلِ وَالْمَعْصِيَةِ، طُوبَى لِمَنْ دَلَّ فِي نَفْسِهِ وَحَسَنَتْ
خَلِيقَتُهُ، وَصَلَحَتْ سَرِيرَتُهُ، وَعَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ، طُوبَى
لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهِ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ وَأَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ
قَوْلِهِ، وَوَسِعَتْهُ السَّنَةُ وَلَمْ يَغْدُهَا إِلَى بِدْعَةٍ،

«Kendi kusûrları ile meşgûl olup başkasının kusûrlarını araştırmayana, helâl kazancından infâk edene, hikmet ve fıkıh adamları ile buluşup isyân ve zelle edenlerden uzaklaşana müjde olsun. Kendini zelil görüp ahlâkı güzel olana, içi güzel olup insânlara fenâlığı dokunmayana müjde olsun. İlmiyle amel edene, mâlının fazlasını verip sözünün fazlasını saklayana, sünnete sarılıp bid'ate sapmayana müjde olsun.» (161) buyurmuştur. İbn Mes'ûd (R.A.) :

«Âhır zamânda iyi hâl ve güzel hûy çok amelden daha hayırlıdır» dardı. Yine İbn Mes'ûd: «Sizin zamânınızda hayırlınız yakın ile işe sarılanınızdır. Bir zamân gelecek onların hayırlıları, şüphelerin çoğal-

(161) Ebû Nuaym, Hüseyin b. Ali'den.

masından, hiç bir tarafı tercih edemeyip duraklayan kimselerdir.» Buyurmuştur. İbn Mes'ûd çok doğru söyledi. Zira bu zamânda duraklamadan ekseriyete tâbi olan ve onların daldığı bataklığa dalan onlar gibi helâke gider.

Huzeyfe (R.A.) : «Bundan daha garibi, şimdi kabûl ettiğiniz aalefin inkâr ettikleri, sizin da fenâ görüp reddettiklerinizle gelecek nesillerin hoş görüp kabûl etmesidir. Hakkı bildiğiniz müddetçe hayır üzerindesiniz. Aranızda âlimlerle istihzâ edilmemektedir.» buyuruyor. Huzeyfe hakikaten doğru söylemiştir. Bu zamânların bir çok iyi görülen ma'rûfları, Sahâbe devrinin münkerâtındandır. Meselâ: Zamânımızda açık ma'rûflardan biri, câmi'leri âüslemek, nakışlamak va inşâsında, döşemesinde, kubbesinde külliyyetli miktarda para sarf etmektir. Halbuki Sâhabe devrinde câmi'leri tefriş ve tezyin bid'at sayılırdı. Bu, Haccâc-ı Zâlim'in icâdlarındandır. İlk müslümânlar kendileri ile toprak arasında pek az perde bulundururlardı.

Yine bunun gibi mücâdele ve münâzara ilimlerinin incelikleriyle uğraşmak bu zamânın en büyük ilimlerinden ve Allah'a en çok yakınlık sağlayan vâsıtalarından olduğu zannedilirken onların zamânında yasak olan ilimlerdenidir. Bunlardan biri de, Ezân ve Kur'ân'da telhîn [Sesi alçaltıp yükseltmeler]'dir.

Diğer biri de temizlikte ifrât, tahârette vesvesedir. Yediği lokmanın helâl veya harâm olmasına bakmadığı hâlde, giydiği elbisesini temiz olup olmadığı hakkında binbir dereden su getirmeğe çalışmaktır.

İbn Mes'ûd (R.A.) çok doğru söyledi: «Siz arzûlârinizin ilme tâbi olduğu bir zamânda bulunuyorsunuz. Bir zamân gelecek ilim, arzûya uyacaktır.» Ahmed b. Hanbel : «İlmî bıraktılar da garib şeylere baş vurdular. Bu gibilerde ilim pek çok azalmıştır. Allah yardımcımız olsun.» demiştir. Mâlik b. Enes : «Geçmiş zamânda insânlar bugünkülerin aordduğu şeyleri sormağa ihtiyâç duymazlardı. Âlimler de: "Bu helâl, şu harâm." demezlerdi. Belki bu, müstehâb, bu mekrûh derlerdi. Yâni helâl ile harâmı herkes bilir ve mûcibini yapardı, aranan müstehâb ve kerâhat idi. Hocalar onlardan bahsederlerdi.» buyurmuştur. Hişâm b. Urve : «Bunlara kendi icâdlarından aormayın. Çünkü onlara cevâblar da hazırlamışlardır. Onlara aünnetten aorun, ne yazık ki ondan bir şey bilmezler.» demiştir. Ebû Süleymân Dârânî (R.A.) : «Bir kimsenin içine bir iyilik doğduğu samân onu hemen yapmasın. Şeri'ate muvâfık olup olmadığını arasın, muvâfık ise Allahu Teâlâ'ya hamd ederek yapsın.» buyurmuştur. Böyle söylemesindeki bikmet, muhtelif bid'atların ortalığı kaplamış olmasıdır. Allahu Teâlâ'nın koruduklarından başka bütün gönülle-

ri kapladı. Böyle her hatıra geieni yapmak, kalblerin berraklığını bulandırır ve bu karışıklık sebebiyle bâtil, hak gibi görünebilir. Bunun için haberlerin şehâdetini aramakla ihtiyâtî davranmalıdır. Bu sebepten bayram namâzı kılınan musalla'da Mervân minber ihdâs ettiğinde Ebû Sâid-i Hudrî, Mervân'a :

— Bu bid'at nedir? Diye sordu. M e r v â n :

— O, bid'at değildir. Bu, senin bildiklerinden çok hayırlıdır. İnsanlar çoğaldı, onlara sesimi duyurmak için bunu yaptırđm, dedi. E b û S a i d - i H u d r i :

— Allah'a yemin ederim ki, senin yaptığın benim bildiğimden daha hayırlı değildir. Vallahi senin ardında bir daha namâz kılmam, dedi.

Bunu kabûl etmemesinin sebebi şudur: Peygamber Efendimiz bayram namâzı, yağmur duâsı ve İstiska hutbelerinde bir yay veya bir değneğe dayanırdı. Minber'e çıkmazdı.

Meşhûr hadîsde de:

«مَنْ أَخَذَ فِي دِينِنَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ»

«Dinimizde olmayan bir şey'i icâd eden merdûddur.» (162)

buyurulmuştur. Yâni aslında dinden olmayıp sonradan dîn nâmına icâd edilen her şey merdûddur.

Diğer bir hadîsde de Peygamber Efendimiz :

«مَنْ غَشَّ أُمَّتِي فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ : وَمَا غَشَّ أُمَّتِكَ ؟ قَالَ أَنْ يَبْتَدِيعَ بِدْعَةٍ يَحْمِلُ النَّاسُ عَلَيْهَا»

«Allah'ın, Meleklerin ve bütün insanların lâ'neti, ümmetimi gasyeden [gölgeleyen] kimsenin üzerine olsun. «Ümmetî'nin gasyi nedir?» diye soranlara cevâben: «Dinde olmayan bir şey'i icâd edip insanları oraya sürüklemektir.» buyurdu.» (163)

Başka bir hadîsde ise:

(162) Buhârî ile Müslim, Hz. Aîşe'den.

(163) Dârekutnî, Enes'den.

إِنَّ لِلَّهِ عِزًّا وَجَلَّ مَلَكًا يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ: مَنْ خَالَفَ سُنَّةَ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ تَنْلُهُ شَفَاعَتُهُ «

«Allahü Teâlâ'nın yarattığı bir melek her gün şöyle nidâ eder: «Sünnetinden ayrılan kimseye Resûl'ullah'ın şefâati ulaşmaz.» (164) buyurmuştur.

Herhangi bir günâhı işleyene nisbetle sünnete uymayan bir şey icâd etmekle dine saldıran kimse, Pâdişah'ın bâzı emirlerine itâat etmeyene nisbetle, hükümet'e karşı inkılâp yapmak isteyen gibidir. Şüphesiz hatâ afv edilir, fakat inkılâb yapmak isteyen afv edilmez. (Bunun gibi Allahü Teâlâ'nın emirlerinin bâzılarına isyân eden afv edilir, fakat bid'at çıkarıp dîn'in safvetini karıştırmak isteyen afv edilmez.)

Bâzı âlimler: «Selefin anlattıklarına susmak cefâdır, onların sükût ettikleri yerde konuşmak ise boşuna yorgunluktur.» derler. Başka biri: «Hak, ağırdır. Onu geçen zâlim; ona ulaşmayan âcizdir; ona râzı olana yeter.» demiştir.

Peygamber Efendimiz:

«عَلَيْكُمْ بِالنَّمَطِ الْأَوْسَطِ الَّذِي يَرْجِعُ إِلَيْهِ الْعَالِي وَيَرْتَفِعُ
إِلَيْهِ النَّالِي «

«Dâima orta derecede bulunmağa gayret edin, ki ilerleyenler de oraya dönecek, geri kalanlar da oraya yükselecektir.» (165) buyurmuştur.

İbn Abbâs: «Ehlinin gönlünde sapıklığın da kendine göre bir tadı vardır.» diyor. Nitekim Hak Teâlâ:

«وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا «

«Dinlerini oyuncak ve eğlence tanıyanları bırak.» buyurmuştur. Diğer bir âyet-i celledede buyuruluyor ki:

(164) Kaynağı bulunamamıştır.

(165) Ebû Ubeyd, Ali b. Ebi Talib'den.

« أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا »

«Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse kötülüğü hiç işlemeyene benzer mi?» (35 - Fâtır : 8)

Sahâbe devrinden sonra İhdâs ediliş zarûret ve ihtiyâcı aşan her şey oyun ve eğlencedir.

Hikâye olundu ki, mel'ûn İblîs, Sahâbe devrindeki insânları aldatmak için ordusunu dağıttı. Bir şey yapamadan geri döndüler.

— Ne oldunuz? Diye sorunca :

— Böyle acâib insânlar görmedik, ne kadar uğraştıkça da bunları aldatamadık, ancak yorulduğumuzla kaldık, dediler. Şeytân :

— Siz onları aslâ aldatamazsınız. Çünkü onlar, Peygamberleri ile buluştu ve Kur'ân'ın inmesine şâhid oldular. Fakat onlardan sonra geleceklere te'sir edebilirsiniz, dedi.

Tâbi'in devrinde yine aynı maksatla maliyyetini dağıttı; onlar da başları eğik olarak geri döndüler de :

— Böyle acâib insânlar görmedik. Arasına aldatabildiğimiz oldu ise de akşamleyin bir tevbe etmekle bütün hatâlarını Allah iyiliğe kalbetti [çevirdi], dediler. İblîs :

— Size, bunlardan da kâr yok. Çünkü bunlar, Peygamberlerinin sünnetine tâbi olan [uyan] hakikî tevhîd sâhibi insânlardır. Fakat sizi memnûn edecek nesil bunlardan sonra gelecek olanlardır. Onlar sizin elinizde oyuncak olurlar. Şehvetlerinin azgınlığı ile onları dilediğiniz yöne çekersiniz. Tevbe etmezler, etseler de (Şart'a riâyet etmedikleri ve samimî tevbe yapmadıkları için) tevbeleri kabûl olmaz ki, günâhları sevâba dönsün.

Hakikaten Tâbi'in devrinden sonra, birtakım insânlar geldi ki şehvetleri kendilerini kapladı da, bid'atlerini kendilerine güzel gösterdi; onları helâl tanıttı ve onları din olarak kabûllendiler. Allahdan mağfîret dilemeyip Allah'a tevbe etmediler. Allahu Teâlâ da onlara düşmânları musallat etti. Düşmânları onları diledikleri tarafa çevirdi.

Eğer : «Bu hikâyeyi anlatan Şeytanı ne gördü, ne de Şeytan ile konuştu. O hâlde bu hikâyeyi nereden bildi?» dersin :

Bilmiş ol ki, ma'neviyât sâhipleri görülmeyen gizlilikleri keşf edebilirler. Bu keşf, bâzan vahy'in bir kolu olan ilhâm, bâzan da menâm [Sadık bir rüyâ ile], bâzan da ayân, yâni rüyâ ile olduğu gibi açık göz ile keşf tarikiyle olur. İnsân ma'nen bir âlem'e yükselir, orada eşyânın hakikatini görür ve mânâlarını anlar. Doğru rüyâ, nübüvvet'in

kırk altı cüz'ünden bir cüz'ü olduğu gibi, bu da en yüksek olan nübüvvetin derecelerindendir.

Sakin, anıyamıyorum diye bu ilmi inkâra kalkışma. Akli ilimleri kavradığını zannederek çizmeden yukarı çıkan âlimlerin helâk noktası burasıdır. Allahu Teâlâ'nın dostları'nın bu hâllerini inkâr eden ilim'den, cehâlet çok daha iyidir. (Çünkü câhillere, anlamadıklarını bildikleri için, işi Allah'a havâle ederler.) Kaynak bir olduğu için, velîleri ve kerâmetlerini inkâr, peygamberleri ve mu'cizeleri inkâr demektir. Peygamberleri inkâr ise tamâmen din'den çıkmaktır. Bâzı ârifler :

«Son zamânda iyi insânların gözden saklanmaları, zamânın âlimlerini görmeğe dayanamadıklarındandır. Çünkü câhillere nazarında âlim bilinen ve kendilerini de âlim tanıyan bu zümre, onların nazarında câhildirler. En büyük günâh, cehâletini bilmemek, şunun bunun kusûrlarına bakmak, gâfillerin sözünü ve Dünyâ'ya dalan âlimi dinlemektir. Dünyâya dalan âlimleri dinlemek doğru değildir. Belki her söylediği reddedilmelidir. Çünkü herkes sevdiği şeye dalar ve sevmeyişini reddeder. (Bu âlimin de anlatacağı sevdiği şeylerdir.)» diyorlar. Nitekim Hak Teâlâ:

«وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا»

«Kalbini zikrimizde gâfil bıraktığımız, keyfinin ardına düşen ve işi baddini aşmak olan kimseye itâat etme.» (18 - Kehf : 28) buyurmuştur.

Kusurlu olan câhillere, kendilerini bilir zanneden bu gibi âlimlerden çok iyidirler. Çünkü avâm tabakası kusurlu olduğunu kabûl ederek tevbe eder ve Allahu Teâlâ'dan mağfiret diler. Fakat bu gibi kendisini âlim sanan ve din yolundan ayrılıp dünyâlık elde edecek ilimlerle uğraşan câhil (bunu bir şey zanneder de) ölünceye kadar dâvâsında ısrâr eder; tevbe etmez ve bu hâliyle gider.

Bu hâl, Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ, umûmu kapladığı ve düzelmelerinden ümit kesildiği zamân, dindârlar için selâmet ve ihtiyât, bunlardan ayrılıp tenhâya çekilmektir. İnşallah, Uzlet bâbında bunu açıklayacağız. Bu sebepten Yûsuf b. Esbât, Huze'ye fetu'1 - Mer'âşi'ye yazdığı bir mektûbta:

«Günâha girmeden Allah'ı anacak veya isyân etmeden ilim müzâkere edecek kimseyi bulamıyan adam'a ne dersin? Zira ehlini bulamıyor.» dedi. Çok doğru söylemiştir. Çünkü insânlar arasına karşı

makla ya gıybet edeceksin, ya dinleyeceksin, yâhut göreceğin bir fenâlığa sükût edeceksin. Bütün bunlar dinî bakımdan fenâ şeylerdir. Evet insânın en güzel hâll ilim öğrenmek veyâ öğretmektir. Fakat eğer okutan kimse, okutmasında gösterişten, riyâset istemek ve maddî varlık sağlamak hevesinden kendini kurtaramadığını anlarsa, okuyan talebenin de ilmini dünyâlıkta ve şer'îde kullanacağını, kendisinin de yol kesene silâh satan gibi fenâlığın aaseblerini hazırlamak sûretiyle yardımcısı olacağını da bilmiş olur. İlim, kılıç gibidir. (Kılıç, dış düşmânlarla muhârebe âleti, ilim ise iç düşmânlarla muhârebe âletidir.) İyiliğe hizmetî, silâh'ın muhârebedeki hizmeti gibidir. Silâh'ın fenâlık yapacaklara satılması câiz olmadığı gibi, ilmin de fenâ niyetli kimselere verilmesi muvâfık değildir.

İşte buraya kadar saydıklarımız, her biri geçmiş âlimlerin ef'âl ve ahvâllni içine alan âhiret âlimlerinin on iki alâmetidir. Sen şu iki yoldan birini seç:

- 1 — Bütün bu hasletleri bir araya toplamak,
- 2 — Veyâ bunları kabûl etmekle kusûrlu olduğunu i'tiraf etmek.

Sakın, dünyâ âletini dîn ile değiştiren ve iyi amellerde tembel davrananları gerçek âlimlerden sayan üçüncülerden olma ki, cehâlet ve inkârınla Allah'ın rahmetinden mahrûmiyet ile helâke düşenlerden olmayasın.

Şeytânın kendilerini aldatamayıp, dünyâ ziynetleri kendilerine zarar vermeyen kullardan olmamızı Allah'dan dileriz.

YEDİNCİ BÂB

AKIL, AKL'İN ŞEREFİ, TA'RİFİ VE KISIMLARI BEYÂNINDADIR

AKLIN ŞEREFİ

Bilmiş ol ki, aklın üstünlüğü meydanda olduğu için şerefini isbât edecek delilleri aramağa lüzûm yoktur. Bilhâssa buraya kadar şerefini anlattığımız ilmin kaynağı, doğum yeri ve kökü akıl olduğuna göre aklın şerefi de meydana çıkmıştır. Akla nisbetle ilim, ağaca nisbetle meyve, güneşe nisbetle nûr ve göze nisbetle görmek gibidir.

Dünyâ ve âhiret saâdetine vesile olan akıl nasıl şerefli olmasın? Veyâ aklın şerefinde nasıl şübhe edilsin? İdrâkinde kusûru olan hayvân bile akla kıymet verir. Hattâ en büyük, en yırtıcı ve en korkunç hayvânlar bile, insânın akliyle düşünebileceği hileler sebebiyle kendisine gâlib geleceğini bildiği için, insânı heybetli görür, ondan çekinir ve ona itâat eder. Bunun için Peygamber Efendimiz:

«الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ»

«Cemâati arasında âlim, ümmeti arasında peygamber gibidir.» (166) buyurmuştur. (Yâni onun ilim ve irfânından istifâde edilir ve ona hürmet edilir.) Bu onun malının, yaşının veyâ kuvvetinin çokluğundan değil, belki aklının meyvesi olan tecrübesinin çokluğundandır. Bu sebebdendir ki, Arabın ayak takımı, ilm u irfândan mahrûm Türk, Kürd ve diğer kabîleler cehâletleri sebebiyle hayvânlara benzedikleri hâlde, fitrî olarak büyüklerine hürmet ederler. Yine aklın üstün değerindendir ki: Peygamber Efendimize sû-i kasd için yoluna çıkan inâdcılar, onun parlak simâsına bakıp nübüvvet ve akıl nû-

(166) İbn Hibban, İbn Ömer'den.

runu gördüklerinde kendilerini korku ve heybet bürüdü de kötülükten vazgeçtiler.

Aklın şerefi açıktır. Bilinmesi için delile ihtiyâç yok. Ancak biz, aklın şerefine dâir vârid olan âyet ve hadisleri zikredeceğiz. Allahu Teâlâ akla, nûr adını verir.

«اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ»

«Allah, yer ile gök'ün nûrudur, nûrunun tenisîli sanki bir mişkât.» (24 - Nûr : 35)

Akıldan elde edilen ilme ise, rûh, vahy, hayât adını vermiştir:

«وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا»

«İşte biz, sana da (Habîbim) böylece emrimizden bir rûhı vahiyettik.» (42 - Şûrâ : 52)

«أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ»

«Hem bir adam ölü iken biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nûr vermişiz, insânlar içinde onunla yürüyor.» (6 - En'am : 122)

Hak Teâlâ, nûr ile zulmeti, aydınlık ile karanlığı zikretti yerde aydınlıktan ilmi, karanlıktan cehâleti murâd etti. Nitekim Allahu Teâlâ buyuruyor:

«يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»

«Ouları karanlıktan aydınlığa çıkarır.» (2 - Bakara: 257)

Peygamber Efendimiz de bir hadis'inde :

«Ey insânlar, Rabbinizi biliniz ve anlayınız. Emir olduğunuzu ve kendisinden nehiy olduğunuzu anlayacak, olgun akıl tavsiye ediniz. Rabbinizin huzûrunda sizi kurtaracak olan, akılsızdır. Bilmiş olunuz ki, ne kadar çirkin suratlı, değersiz, ayak takımı pejmürde olursa olsun, akıllı kimse, Allah'a itâat edendir. Buna mukaabil câhil ve ahmak, ne kadar hüsn ve cemâl sâhibi hâtırlı yüksek mevki' sâhibi, şık kıyâfetli, hüsn-ü beyâna sâhip olursa olsun, Allah'a, isyân edendir.

Allah katında mahmûd ve diğer vahşi hayvânlar kendisine isyân eden insânlardan daha akıldır. Sakın, maddecilerin size gösterecekleri saygıya kıymet vermeyin. Zira onlar, hüsranda, zarardadırlar.» buyurmuştur.

Yine bir hadiste deniliyor ki:

«أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ فَقَالَ لَهُ أَقْبِلْ فَأَقْبَلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ أَذْبِرْ فَأَذْبَرَ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا خَلَقْتُ خَلْقًا، أَكْرَمَ عَلَيَّ مِنْكَ، بِكَ أَخَذْتُ، وَبِكَ أَعْطَيْتُ، وَبِكَ أَثِيبُ، وَبِكَ أَعَاقِبُ»

«Allahu Teâlâ'nın ilk yarattığı akıldır. Allahu Teâlâ akla: «Dön bu yana» diye emretti, akıl döndü. «Dön o yana» diye emretti, yine döndü. - Allahu Teâlâ'nın her emrine inkıyâd etti. - Sonra Allahu Teâlâ «İzzet ve cclâlim [uluğum] hakkı için nazarımda senden kıymetli bir şey yaratmadım. Seninle alırım, seninle veririm. Seninle mükâfatlandırırım, seninle cezâlandırırım.» buyurmuştur.» (167)

Eğer, «Bu akıl arez ise (bizâtihi kaaim olamayacağına göre) cisimden evvel nasıl yaratıldı, cevher ise mekânsız bizâtihi nasıl kaaim oluyor?» dersin:

Bilmiş ol ki, bu mükâşefe ilmi ile alâkalıdır. Bunu muâmele ilmi bahsinde anlatmak muvâfık düşmez. Halbuki biz burada muâmele ilmini anlatmaktayız. Hazret-i Enes'den (R.A.) rivâyet olundu ki:

Bir cemâat Peygamberimizin huzûrunda bir adamı aşırı derecede öğdüler. Peygamber Efendimiz:

— Bu adamın akli nasıldır? Diye sorunca:

— Yâ Resûlallah, biz sana bu adamın son derece ibâdetinden ve muhtelif hayır işlerinden haber veriyoruz. Siz, hâlâ aklından mı soruyorsunuz? Dediler. Peygamber Efendimiz:

— İnsân, ahmaklığı ile herâber günâhkârlardan daha büyük hatalara düşer. İnsânların yarın Allah katında yüksek derecelere yükselmeleri, akılları nisbetindedir, buyurdu.

Hazret-i Ömer'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

« مَا أَكْتَسَبَ رَجُلٌ مِثْلَ فَضْلِ عَقْلِ يَهْدِي صَاحِبَهُ إِلَى هُدًى
وَيَرْدُّهُ عَنْ رَدًى، وَمَا تَمَّ إِيْمَانُ عَبْدٍ وَلَا اسْتَقَامَ دِينُهُ حَتَّى
يَكْمُلَ عَقْلُهُ »

«İnsânın, akıl gibi yüksek iktisâbı olamaz. Akıl, sâhibini iyiliğe ulaştırır, fenâlıktan alıkor. Aklı kemâle ermedikçe insânın dîni müs-takim ve imânı tamâm olmaz.» (168)

Yine bir Hadis-i şerifte :

« إِنَّ الرَّجُلَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ، وَلَا يَتِمُّ
لِرَجُلٍ حُسْنُ خُلُقِهِ حَتَّى يَتِمَّ عَقْلُهُ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَمَّ إِيْمَانُهُ وَأَطَاعَ
رَبَّهُ وَعَصَى عَدُوَّهُ إِبْلِيسَ »

«İnsân, güzel ahlâkiyle, gündüz oruç tutup gece ihâdet edenler se-viyesine ulaşır. Fakat akli tamâm olmadıkça ahlâkı da güzelleşmez. Akli olgunlaşınca imânı da kemâle erer; Rabbine itâat ve düşmanı olan Şeytan'a isyân eder.» (169) buyurmuştur.

Ebû Sa'îd-i Hudrî 'nin rivâyet ettiğine göre Peygamber Efendimiz:

«Her şeyin bir direği var, mü'minin direği efendisi akıldır. İbâ-deti de akli nisbetindedir. Cehennemde :

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

«Eğer duyup akıl edeydik biz de cehennemlikler arasında olmaz-dık.» (67 - Mülk : 10) dediklerini duymadın mı?» buyurmuştur.

(168) İbnü'l - Muhber.

(169) İbnü'l - Muhber.

Ha zret-i Ömer'e (R.A.) Temim ed-Dâri : «Bizce efendilik, akıldır.» deyince, Ömer, kendisini tasdik eder ve: «Ben sana sorduğum gibi Resûlullah'a da sormuştum. Resûlullah da aynı cevâbı verdi.» dedi. Sonra devâm ederek: «Peygamber Efendimiz de buyurdu ki: Ben de Cebrâil aleyhi's-selâm'a: "Efendilik nedir?," diye sorduğumda o da bana: "Akıldır." dedi.» **Berâ b. Âzib** diyor ki: «Bir gün Resûlullah'a çok şeylerden sordular. Peygamber Efendimiz: "Ey insânlar, her şey'in bir binitı var, kişinin binitti de akıldır. Delil ile, en güzel yol ve bilgiye ulaşanınız, en üstün akla sâhip olanınızdır." buyurdu.»

Ebü Hüreyre'den (R.A.) rivâyet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz Uhud'dan dönüşünde bir çok kimselerin, «Falan falandan daha cesûr, falan başkalarının geçirmedığı imtihanları geçirmiş (başına bir çok felâketler gelmiş)» ve bunun gibi sözler konuştuklarını duydu. Bunun üzerine :

— Siz, bunların ahvâlini bilemezsiniz, dedi. **Sahâbe-i Kirâm:**

— **Yâ Resûlallah,** niçin bilemeyiz? diye sorunca Peygamber Efendimiz :

— Onların muhârebeleri, Allahu Teâlâ'nın onlara taksim ettiği akılları nisbetindedir. Zaferleri de niyyetleri de akılları derecesindedir. Herkes bu derecelere göre mevki kazanır ve kıyâmet gününde de niyyetleri ve akılları seviyesinde mevki'leri ihrâz ederler, cevâbını verdi.

Berâ' b. Âzib'den rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor:

«Allahu Teâlâ'ya itâat etmekte, melekler akılları ile cehd ü gayret ettiler. Âdem oğullarından mü'min olanlar da akılları nisbetinde gayret göstermişlerdir. Aziz ve celîl olan Allahu Teâlâ'ya en çok amel eden en çok akıllı olandır.»

Hazret-i Âişe'den rivâyet edildiğine göre, bir gün kendisi Hazret-i Peygambere:

— **Yâ Resûlallah,** insânlar dünyâda ne ile üstünlük kazanırlar? Diye sordu. Peygamber Efendimiz :

— Akıl ile, deyince, **Âişe :**

— Herkesin kıymeti ameliyle ölçülmez mi? Dedî. Peygamber Efendimiz:

— **Yâ Âişe,** onlar akıllarından fazla bir şey yapabilir mi? Allahu Teâlâ'nın verdiği akıl nisbetinde amel ederler. Ondan sonra amellerine göre de mükâfatlanırlar, cevâbını verdi.

İbn Abbâs'dan (R.A.) rivâyete göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar :

«Her şeyin bir âleti, bir hazırlık ve isti'dâdı var: Mü'minin âleti akıldır. Her şeyin bir binitı var: Kişinin binitı akıldır. Her şeyin bir direği var: Dinin direği akıldır. Her kavmin bir dayanağı var: İbâdetin dayanağı akıldır. Her kavmi bir çağırın var: Âbidleri ibâdete da'vet eden de akıldır. Her tâcirin bir sermâyesi var: Müctehidlerin sermâyesi akıldır. Her âilenin bir idârecisi var: Sıddıklar evinin bakıcısı akıldır. Her harâbenin bir tâmircisi var: Âhireti l'mâr eden akıldır. Herkesin kendisini andıracak olan ardından bir geleni var: Sıddikleri andıracak olan akıllarıdır. Her yolcunun bir çadırı var: Müminin çadırı akıldır.»

Yine Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki:

«إِنَّ أَحَبَّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ نَصَبَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَنَصَحَ لِعِبَادِهِ وَكَمَلَ عَقْلُهُ وَنَصَحَ نَفْسَهُ فَأَبْصَرَ، وَعَمِلَ بِهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ فَأَفْلَحَ وَأَنْجَحَ»

«Allah - Azze ve celle - katında en makkûl mü'min, Allahu Teâlâ'ya ibâdete kendisini hasreden, kullarına öğüt veren, aklı kemâle eren, ayıplarını görüp kendisine öğüt veren ve hayâtı boyunca bununla amel edendir. İşte necât bulan ve zaferre ulaşan budur.» (170)

Diğer bir hadis-i şerif:

«أَتَمُّكُمْ عَقْلًا أَشَدُّكُمْ لِلَّهِ تَعَالَى خَوْفًا وَ أَحْسَنُكُمْ فِيمَا أَمَرَكُمْ بِهِ وَنَهَى عَنْهُ نَظَرًا، وَإِنْ كَانَ أَقْلُكُمْ تَطَوُّعًا»

«En akılbız, Allah'dan en çok korkanınızdır. En güzeliniz, Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarına riâyet edeninizdir. Her ne kadar en az nâfile ibâdet edeninizden biri olsa bile.» (171)

AKLIN HAKİKATİ VE KISIMLARI

Bilmiş ol ki, insânlar, aklın ta'rif ve hakikatinde ihtilâfa düş-tüler ve çokları akıl kelimesinin müsterek bir çok mânâlara geldiğini

(170) İbnü'l - Muhber.

(171) İbnü'l - Muhber Ebû Katâde'den.

unuttular. Bu mevzûda perdeyi kaldıracak en doğru yol «Ayn» kelimisinin bir çok mânâları olduğu gibi, «Akıl»ın da dört mânâda kullanıldığını ve bu gibi müşterek mânâlarda kullanılan kelimelerin bütün mânâsını bir araya toplayan bir ta'rif ile ta'rif edilmesi istenmediğini, belki her mânânın ayrı ayrı ta'rif edildiğini bilmektir. Bu mânâları izâh edelim:

1 — İnsânların diğer canlı hayvânlardan ayrılmasını sağlayan haslete akıl derler ki, insânlar yaratılıştaki bu akıl ile nazari ilimler öğrenmeğe istîdâd kazanırlar, bir çok gizli hüner ve san'atları elde ederler.

Hars b. Esed-i Muhâsibi de akli ta'rif ederken: «Nazari ilimler kendisiyle anlaşılan bir garize - tabiattır. Allahu Teâlâ'nın kalbe akıttığı bir nûrdur ki, insân onunla eşyâyı anlamağa istîdâd kazanır.» derken bunu kasdetmiştir.

Muhâsibi'nin bu ta'rifini inkâr edip, akıl yalnız zârûri ilimlerden ibârettir diyen insâflı davranmamıştır. Çünkü zarûri ilimler ilimlerden gaflet eden veya uykuda olduğu için zârûri ilimler kendisinde bulunmayan kimseler, bu tabiata sâhip olduklarından, yine akıllıdırlar. Cismin, kendisiyle ihtiyârî hareket edip hâsselerini [duygu organlarını] kullanabileceği hayâtı, bir gariza olduğu gibi akıl da bâzı hayvanların kendisiyle nazari ilimler edinmeğe hazırlandığı bir gariza'dır. Eğer bu ta'rif e bakarak, insân ile merkeb arasında fark olmaması lâzım gelir dersen bil ki: İnsân ile merkebtteki aklın farkı yoktur, denilebilir. Ancak âdet-i ilâhiyye olarak insânda akıl ile ilim halk edilir de diğer hayvanlar ve canlı varlıklarda halk edilmez. Bundan da hayvan ile nebâtların hayât bakımından eşit olması lâzım geldiği illeri sürülürse, denilir ki: Evet, aralarında fark yoktur. O kadar ki Allahu Teâlâ âdeti gereğince merkeb'de husûsî hareketler yaratır ve böylelikle onu ayırmış olur. Şöyle ki: Eğer merkeb, cansız cemad farz edilseydi ondan meydana gelen bütün hareketleri Allahu Teâlâ'nın yarattığına hükm etmek vâcib olurdu ve yine merkeb'in cemâdat'dan hareketteki farkı hayât iledir demek borç olduğu gibi, insânın da hayvândan ayrıldığı nazari ilimleri idrâk için garizasında olan akıl iledir denir.

Akl, kendisine has vasıf ile şekil ve renkleri göstermekte diğer cisimlerden ayrılan ayna ile sırrı gibidir. Göz de böyledir. Görmeğe istîdâdı olan hey'et ve sıfatları ile cephe [ahz]’den ayrılır.

Akl garizasını ilimlere nisbet etmek, gözü görmeğe nisbet etmek gibidir. İlimlerin inkişâfını sağlamakta Kur'ân ve şeri'at'ın akla nisbeti, güneş ışığının göze nisbeti gibidir. İşte bu garizayı böyle anlamak gerekir.

2 — Küçük bir çocuğun, câiz olan şeyleri câiz, muhâl olan şeyleri de muhâl kabûl etmesi: İkinin birden çok olduğunu, bir adam'ın bir ânda iki yerde bulunamayacağını bilmesi gibi zarûri ilimlerdir. Bâzı kelâmcıların, akli «Mümkün olan şeylerin var olabileceğini, mümkün olmayanların olamayacaklarını anlamak, gibi zarûri ilimler.» diye ta'rif etmelerindeki gâyetleri de budur. Bu târif de doğrudur. Zira bu ilimler, insânlarda mevcûttur. Bunlara akıl adı verilmesi meydândadır. Çürük olan, diğer garizaları inkâr edip yalnız bu ilimleri kabûl etmektir.

3 — Tecrübelerden elde edilen ilim akıldır. Kim, tecrübelerden anlar ve tecrübeler kendini olgunlaştırırsa ona akıllı; kim, tecrübelerden bir şey anlamazsa, ona ahmak ve câhil denir. Bu da akıl adı verilen ilimlerin başka bir çeşitidir ki, buna tecrübe derler.

4 — O gariza'nın bir dereceye yükselmesidir ki, bütün bu işlerin neticesini anlar ve âkıbeti tehlikeli olan bu gibi muvakkât lezzetlere dâvet eden şehvetini yener. Bu kuvvet kimde bulunursa, peşin şehvetinin arzûsuna uymayıp âkıbeti düşünerek hareket ettiği için «Akıllı» sıfatını ahr denir. Bu da insânı, hayvândan ayıran bir husûsiyettir. (Buna da akl-ı müstefâd denir.)

Aklın şu dört mânâsından birincisi asıl ve kökdür. İkincisi, onun en yakın bir dalıdır. Üçüncü mânâ, birinci ve ikinci mânâların dâllarıdır. Çünkü tecrübe ilimleri tabii ve garizî kuvvetle elde edilir. Aklın son meyvesi demek olan dördüncüsü akıldan beklenen neticedir. Birinci ve ikinciler tabii, üçüncü ve dördüncüler ise kishidir. Bunun için Hazret-i Ali diyor ki :

«Biri tabii diğeri kishî olarak iki akıl buldum.

Görmeyen göze güneş ışığının kârı olmadığı gibi,

Fıtrî akıl olmadan, kishî'nin kârı olmadığını bildim.»

Peygamber Efendimiz, aşağıdaki hadisi ile birinciyl, yâni garizî akli murâd etmiştir:

«مَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ خَلْقًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَ الْعَقْلِ»

«Allahu Teâlâ akıldan daha kıymetli bir şey yaratmamıştır.» (172)

Yine Peygamber Efendimizin Hazret-i Ali'ye hitâben söylediği şu hadis-i şerifden murâdı da, dördüncü, yâni akl-ı müstefâddır :

«إِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ بِأَبْوَابِ الْبِرِّ وَالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ
فَتَقَرَّبَ أَنْتَ بِعَقْلِكَ»

«İnsânlar, güzel ameller ve iyilikleriyle Allahu Teâlâ'ya yaklaşıyorsa, sen de aklın ile yaklaş.» (173)

Hazret-i Peygamber'in şu hitâbından da murâdı aynıdır:

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i Peygamber, Ebû'd-Derdâ'ya hitâben :

— Aklını arttır ki, Allah'a yaklaşıp, buyurdu. Ebû'd-Derdâ:

— Anam babam sana fedâ olsun, aklımı nasıl arttırabilirim yâ Resulallah, diye sorunca Peygamber Efendimiz :

— Allahu Teâlâ'nın yasak ettiği harâmlardan kaçın, farzları yerine getir ki, akıllı olasın. İyi ameller işle ki, Dünyâ'da yüksek mertebeye erip âhirette, aziz ve celil olan Allahu Teâlâ'ya yaklaşmakla izzet bulasın, cevâbını verdi.

Sa'îd b. Müseyyeb'den rivâyet edildiğine göre:

Hazret-i Ömer, Ubeyy b. Kâ'b ve Ebû Hureyre Peygamber Efendimizin huzûruna girerek şöyle sordular:

— Yâ Resûlallah, insânların en âlimi kimdir? Peygamber Efendimiz:

— Akıllı olandır cevâbını verdi. Onlar :

— En çok ibâdet eden kimdir? Peygamber Efendimiz:

— En çok akıllı olan. Onlar:

— İnsânların en faziletlisi kimdir? Peygamber Efendimiz :

— En akıllı olan. Onlar:

— Yâ Resûlallah, akıllı kimse, mürüvvet sâhibi, cömerd, konuştuğunu bilen ve hatırı sayılan kimse değil midir? Diye sordular. Peygamber Efendimiz :

— Bütün bu saydıklarınız dünyâlık ve Dünyâ'ya âit şeylerdir. Âhiret ise muttakilerindir, buyurdu.

Bir hadis-i şerîfde Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyorlar:

«إِنَّمَا الْعَاقِلُ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَصَدَّقَ رُسُلَهُ وَعَمِلَ بِطَاعَتِهِ»

«Akıllı, Allahu Teâlâ'ya imân edip Peygamberine inanan ve emirlerini yerine getiren kimsedir.» (174)

«Akıl» kelimesi lûgat ve kullanılış bakımından o garizanın adıdır. Zarûrî ilimlere akıl itlakı, neticesi itibâriyledir. Çünkü şey, neticesiyle bilinir. İlme, haşyet; âlime de «Allah'dan haşyet duyan kimse» dendiği gibi. Halbuki haşyet ilmin ta'rifi değil, belki ilmin meyvesi ve neticesidir. Bu bakımdan mecâz li-gayrihi gibi olmuş olur. Fakat gâye, lûgat mânâsında değil, maksad bu dört kısmın mevcudiyeti ve yalnız birinci kısmı alan gariza müstesnâ «akıl» kelimesinin hepsine birden şâmil olmasındandır. Sahih olan, mevcûd olmasıdır. Hattâ diğer üç kısım da aslıdır ve birinci kısım olan gariza'nın içindedir. Şu kadar ki hârice çıkmasını iktizâ eder sebep bulunduğu zamân bu ilimlere dışarıdan bir şey katılmamış ve kendî içerisinde saklı imiş gibi onları vücûd çıkarır. Bunun benzeri, yer altındaki su'dur. Küçük bir kazı ile meydana çıkıp hâricden kendisine bir şey katılmadan bir araya toplanıp görüldüğü gibidir. Yine, bademde olan yağ, gül çiçeğinde olan gül suyu gibidir. Bu sebebdan Hak Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ

«Hem Rabbin : Benî Âdemden, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak: «Rabbiniz değil miyim?» Diye ikrâr ettiği zamân «Eelâ» dediler.» (7 - A'raf : 172)

Bu ikrârdan gâye, dillerinin ikrârı değil, heykellerden soyulmuş nefislerinin, zâtılarının ikrârıdır. Çünkü şahısları ve dilleri bulunduğu zamân, dilleriyle ikrârlarında ikiye ayrıldılar. Bir kısmı diliyle de ikrâr etti, diğeri ise inkâr etti. Bunun için Allahu Teâlâ buyuruyor:

«وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ»

«Onlara, sizi kim yarattı diye sorarsanız, Allah yarattı derler.»

Yâni onların hâlleri düşünülürse bâtınları ve akılları buna şehâdet eder. Buna işâret etmek üzere Allahu Teâlâ buyuruyor ki:

« فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا »

«Allahu Teâlâ'nın insânları yarattığı fıtrattır.» (30 - Rûm: 30)

Yâni her insân Allahu Teâlâ'ya imân fıtratı ve belki her eşyâyı olduğu gibi anlamak istîdâdı üzerine yaratıldı. Anlayış istîdâdına yakın olduğu için bu hâl kendi içinde imiş gibidir.

İmânın yaradılıştâ insânlarda yerleşmiş bir tabiat olduğunu bildikten sonra, insânların bir kısmı bundan yüz çevirdi ve bu fıtratını unuttu. Diğer kısmı bir hâdiseye şâhid olup unuttuktan sonra yeniden hâtırlayan gibi aklını başına aldı, istikaametini o tarafa çevirdi ve fıtratını hâtırladı. Bunun için Allahu Teâlâ:

« لَعَلَّكُمْ يَتَذَكَّرُونَ »

«Unulur ki hâtırlarlar.» (2 - Bakara: 221) buyurmuştur. Diğer bir âyet-i celilede de buyuruluyor ki :

« وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ »

«Akıl sâhipleri hatırlasınlar diye.»

« وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ »

«Allahu Teâlâ'nın size olan ni'metlerini ve sizden aldığı sözü hâtırlayın.» (5 - Mâide : 7)

« وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ »

«Kur'an'ı da müyesser kıldık düşünmek için. Fakat hani düşünen?» (54 - Kamer : 17)

Bu nev'e «TEZEKKÜR» [hâtırlama] adı verilmesi uzak bir mânâ değildir. Tezekkür iki çeşittir. Biri: Önceden hâtırında olan şeyi unuttuktan sonra hâtırlamak. Diğer de, yaradılıştâ kendisinde mevcûd olan bir şeyi hâtırlamaktır. Bunlar basiret nûru [Kalb gözü] ile

görenler için açık gerçekler olmakla, keşf ve müşâhededen mahrûm, işitmek sûretiyle taklîdcilik kendilerinde revâç bulan kimseler için ağırdır. Bunun için onların bu gibi âyetlerde sürçtükleri, (ahd ü mîsak'da) nefsin ikrârı ve tezekkür'ün te'villerinde çeşitli yollara saptıkları, tenâkuz fikrine kapıldıkları, hadîs ve âyetlerde tenâkuzlar tahayyül ettikleri görülür. Çok kerre bu hâl kendilerinde tabiatleşir, âyet ve hadîslere hakaaret gözü ile bakar ve gerçekten bunlarda tenâkuz olduğu kanâatine varırlar. Bu hâl, eve giren kör bir adamın, tâm yerine konmuş olan çanak ve çömleğe çarparak: «Bu kaplar nîçin yerine konmamış?» dediğine benzer. Şüphesiz ona verilecek cevâp: «Kaplar yerindedir, fakat sen görmediğin için onlara çarptın.» sözüdür. Basîret gözü kapalı olanlar da aynı körler gibi belki de daha fenâdır. Çünkü beden bînit, insânın rûhu ise, binicisidir. Elbetteki binicinin körlüğü binitin körlüğünden fenâdır.

Kalb gözü başdaki göze benzediği için Allahu Teâlâ:

« مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى »

«Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.» (53 - Necm : 11) bu-yuruyor. Yâni: Umûr-ı kudsiyye evvelâ kalb, sonra göz ile görülür. Yi-ne Allahu Teâlâ:

« وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »

«Bunun gibi İbrâhîm'e yer ve göklerin melekût - gizliliklerini gösteririz.» (6 - En'am : 75) buyurmuştur.

Şüphesiz bunlar, kalb gözü ile görülür ki, bu da görmek bakımından baştaki göze benzemektedir.

Körlük bakımından da, kalbin aynı göze benzediğini ve kapalı olan basîrete kör dendiğini beyân etmek üzere Allahu Teâlâ:

« فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ »

«Gözler kör olmaz. Göğüslerde olan kalbler kör olur.» (22 - Hacc :

46) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ diğer Âyet-i celilede:

«وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا»

«Bu dünyâda kendi arzûlariyle hakikati görmekten çekinen ma'nevî körler, âhirette de kör ve belki daha sapık yoldadırlar.» (17- İs-râ : 72) buyurmuştur.

Peygamberlere gösterilen bu şeylerin bâzısı baş ve bâzısı da kalb gözü ile gösterilmiş ve hepsine birden görmek adı verilmiştir.

Hülâsa : Kimin basiret gözü açık değilse, dinin özüne eremez. Ancak kabuğu ile uğraşır.

İşte bu saydıklarımız aklın kısımlarıdır.

İNSANLARIN AKILCA FARKLARI

Akılların faklı olup olmadığına dâir insânlar ihtilâf etmiştir. Ma'nevî ilimden mahrûm olan bu gibilerin sözlerini buraya aktarmakla meşgûl olmakta bir mânâ yok. En doğrusu hemen hakiki yolu açıklamaya çalışmaktır.

Bu husûsta açık gerçek şudur ki :

Yukarıda anlattığımız aklın, dört aksâmından yalnız ikincisi olan zarûrî ilimlerden başka diğer üç kısmında insânlar arasında ayrılık vardır. İkinci mânâdaki, mümkün olan şeylerin olabileceğine, mümkün olanların da olamayacağına dâir olan ilm-i zarûriye delâlet eder. İki adedinin birden çok olduğunu bilen, bir cismin bir ânda iki yerde bulunamayacağını bir şey'in hem hâdis, hem de kadim olamayacağını bilen akıl sâhibi kat'i olarak aklın anlayacağı buna mümâsil diğer şeyleri de bilir. Bunda ayrılık yok. Fakat diğer üç kısımda ayrılık vardır.

Dördüncü kısım olan, şehvetlere galebe çalmaktaki akl-i müstefâdda insânların bir olmadığı, hattâ bir insânın bile her hâlinde aynı derecede olmadığı meydândadır. Bu fark bâzan şehvetlerin muhtelif olmasından ileri gelir. Meselâ insân, aklıyla bazı şehvetlerini terke muktedir olduğu hâlde, bâzılarını yenemez. Bu da dâimâ bir şekilde olmaz. Şöyle ki: Gençlik zamânında şehvetine hüküm edemez. Fakat yaşlanıp aklı başına gelince bu cepheden kendisine mâlik olur. Buna karşılık yaşlandıkça kendisinde gösteriş, mâkam sevgisi kuvvetlenir. Bu sefer de bunların önüne geçemez. Bu ayrılık, bâzan şehvetin fenâlığını anlatan bilgilerdeki ayrılıktan olur. Bunun için, tabîb bir çok zararlı maddelerden kendini korur, fakat aynı akılda olup bu gibi şey-

lerin zararını kabûl ettiği hâlde tabîb olmayan bir diğeri bu zararlı şeylerden kendini çekemez. Bilgi çoğaldıkça korku artar, böylelikle arzûları yenmekte korku, aklın yardımcısı olur. Maddî hayâtta böyle olduğu gibi ma'nevî cephede de böyledir. Hatâların zararlarını daha kuvvetli bilen bir âlim, kendini bir câhilden daha iyi korur. Fakat biz, âlim derken maddiyât için okumuş, cübbeler giymiş, makâm işgâl etmiş cedel ehlini değil, Allah için okuyan hakikî âlimi kastediyoruz.

Eğer, ayrılığın sebebi şehvet ise, aklın ayrılığına gitmez. Yâni akılların tefâvütünden değildir. Eğer ayrılığın sebebi ilim cihetinden ise, biz ilmin bu kısmına akıl ismi verdik. Çünkü burada ilim, akıl garizasını kuvvetlendirir. Buradaki ayrılık ismin mânâsında olur. Bu ayrılık bâzan yaradılıştadır. Yaradılıştaki aklı kuvvetli olan, nefsin arzûlarından kendini daha iyi korur.

Üçüncü kısım olan tecrübe ilmine gelince: Buradaki ayrılığı kimse inkâr edemez. Bunlar, bâzan tesâdüf, bâzan da sür'at-i intikal ile ayrılırlar. Bunun da sebebi, yaradılıştaki ayrılık, veyâ tecrübe azlığıdır.

Asıl olan birinci kısım, yâni yaradılıştaki akla gelince: Buradaki ayrılığı inkâra yol yoktur. Çünkü o, rûh üzerinde parlayan bir nûr ve sabâhında doğan bir güneştir. Parlama zamânı erginlik çağıdır. Bu akıl, kırkına varıncaya kadar durmadan artar ve olgunlaşır. Bu, sabâh güneşine benzer. İlk önce gâyet hafiftir, sonra güneşin gözü görülünce olgunlaşır ve çoğalır. Basîret nûrunun azlığı ve çokluğu baş gözündeki ziyânın azlığı ve çokluğu gibidir. Farklılık, gözü bozuk olup dâimâ göz yaşı akan ile gözü sağlam olan arasında açıkça görülmektedir. Belki Allahu Teâlâ'nın sünneti, her şeyi tedricen kemâle erdirmekle câridir. Hattâ şehvet bile erginliğe erer ermez bütün ağırlığı ile gencin sırtına yüklenmez; âhestelikle olgunlaşır. Diğer yemek, hîs, hayâl ve düşünce kuvvetleri de böyledir. Yaradılıştaki ayrılık olmadığını iddiâ edenlerin akıllarından şüphe edilir. Kim, Peygamber'in aklı ile, çöl bedevinin aklını bir tutarsa o, bedeviden de düşüktür.

Yaradılıştaki aklın birbirinden farklı olduğu nasıl inkâr edilir? Halbuki öyle olmasa insânlar ilimleri idrâkte ayrılmaz, bir kısmı uzun emekten sonra bir şey öğrenebilen «AHMAK», bir kısmı «ZEKÎ», bir kısmı da bütün işlerin hakikat ve gizliliklerine ta'limsiz, terbiyesiz ve duygusuz vâkıf olan «KÂMİL» insân olmak üzere üçe ayrılmazlardı. Nitekim Allahu Teâlâ buyuruyor ki :

« يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِئُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ، نُورٌ عَلَى نُورٍ »

«Yağ, hemen hemen ateş dokunmasa bile ziyâ verir, nûr üzerine nûr.» (24 - Nûr : 35)

Bunlar Peygamberlerdir. Vahy ve meleksiz dahi, kapalı ve bilinmeyen işler gönüllerinde açılır ki, buna ilhâm derler. Bunun bir benzeri olarak Peygamber Efendimiz bir Hadis-i şerifte şöyle buyuruyor:

«إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي: أَحَبُّ مَنْ أَحَبَّبْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ، وَعِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ، وَاعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ»

«Cebrâil veyâ doğrudan Hazret-i Allah kalbine şöyle ilka etti: Dilediğini sev, neticede ayrılacaksın. İsteddiğin kadar yaşa, sonunda öleceksin. Dilediğin şekilde amel et, karşılığını bulacaksın.» (175)

Meleklerin Peygamberlere bildirdiği bu yol, kulak ile iştilen Vahy-i sarîh'den ayrı bir yoldur. Bunun için Peygamber Efendimiz bunu üfleme ve nefes mânâsında olan «NEFES» ve «RÛ» kelimele-riyle tâbir etmiştir.

Vahyin yolları çoktur. Bu kısım mükâşefe ilmine âit olduğu için Muâmele ilminde bunun üzerinde çok durmağa gelmez.

Vahyin derecelerini bilmek için vahye mahzar olmak gerektiğini sanma. Zira sıhhatli olmayan bir tabib de hasta adama hastalığını, derecelerini, söylediğini yapmayan bir âlim de fenâ bir insâna adâlet ve iyiliklerin derecelerini anlatabilir. Bunun gibi vahyin derecelerini anlatabilmek için vahye mazhar olmak şart değildir. İlim başka, bilinen şeylerin varlığı da başka bir şeydir. Peygamberlik ve velîliği bilen kimsenin Peygamber veyâ velî olması, takvâ ve zühdü bilen herkesin de muttaki olması lâzım gelmez.

İnsânlar, kendi kendine anlayabilmek, ta'lim ve terbiye ile öğrenmek, ta'lim ve terbiye dahi kendisine fayda vermemek bakımından yeryüzü gibidir. Bir kısım toprak kendiliğinden suyu çıkarır ve akıtır, bir kısım toprak kuyu kazmakla suyu çıkarır, diğer bir kısmı da ne kadar kazarsan kaz su çıkarmaz kuru topraktır. Bu, toprağın eevherindeki farklılıktandır. İnsânlardaki farklılık ise, akıllarındaki farklılıktır.

Akılların bir olmadığını ifâde eden naklî delillerden bir tânesi Abdullah b. Selâm'ın rivâyet ettiği, Arş'ın büyüklüğünü anlatan uzun hadis'in son kısmıdır. Burada Peygamber Efendimiz nakl buyuruyorlar ki :

«يَا رَبَّنَا هَلْ خَلَقْتَ شَيْئًا أَعْظَمَ مِنَ الْعَرْشِ؟ قَالَ نَعَمْ : الْعَقْلُ، قَالُوا : وَمَا بَلَغَ مِنْ قَدْرِهِ؟ قَالَ هَيْهَاتَ لَا يُحَاطُ بِعِلْمِهِ : هَلْ لَكُمْ عِلْمٌ بَعْدَ الرَّمْلِ؟ قَالُوا : لَا ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنِّي خَلَقْتُ الْعَقْلَ أَضْنَفًا شَتَّى كَعَدَدِ الرَّمْلِ ، فَمِنَ النَّاسِ مَنْ أُعْطِيَ حَبَّةً ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ حَبَّتَيْنِ ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ الثَّلَاثَ وَالْأَرْبَعَ ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ فَرْقًا ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ وَسْقًا ، وَمِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ»

«Melekler dediler :

- Yâ Rab, Arş'dan büyük bir şey yarattın mı? Allahu Teâlâ :
- Evet, akli yarattım, buyurdu. Melekler :
- Yâ Rab, ne kadar büyüktür? Allahu Teâlâ :
- Kumların sayısını bilir misiniz? Melekler :
- Hayır, yâ Rab, Allahu Teâlâ :
- İşte aklın da büyüklüğünü bilemezsiniz. Ben, akli kum sayılarını gıblı sınıflara ayırdım. Kimisine bir tâne, kimisine iki tâne, kimisine üç tâne, dört tâne, bâzısına bir farak, bâzısına vesk (176) dîğerk bâzılarına da daha çok verilmiştir, buyurdu.» (177)

Eğer, bazı mutasavvıfenin akli ve akli ilimleri kötölemelerinin sebebi nedir diye sorarsan :

Bilmiş ol ki, bunun sebebl, insanların akli ve akli ilimleri birbirlerini ilzâm için mücâdelelerde kullanmaları ve akıl ve ma'kûl isimlerini, mücâdele ve münâzaraya nakletmeleridir. Halbuki münâzara, söz san'atıdır. Sûfilerin onlara: «Siz bu lâfızda yanıldınız, kelâm san'atı başka, akli ilimler başkadır.» deyip mes'eleyi anlatmağa güçleri

(176) Bunlar eski ölçeklerdendir.

(177) İbnü'l - Muhber. Enes'den.

yetmedi. Çünkü eskiden yeniye, onlara böyle intikal ettiği için, onların kalbinden bunu çıkarmak imkânı yoktu. Bu sebepten sûfiler, akıl ve ma'kûlî kötölemek zorunda kaldılar. Amma zemm ettikleri, o mânâlar daki akıl ve ma'kûldür.

Kalbe konan ve Allahu Teâlâ ile Resûlû bilmeğe yarayan akıl nûrunu yenmek asla düşünülemez. Bizzat Allahu Teâlâ'nın medhettiği bu akıl yerilirse öğülecek başka ne kalır?

Eğer öğülen Peygamber'in getirdiği şerî'at ise, bunun doğruluğu ne ile bilinmiştir? Eğer yerilen, kötölenen akıl ile bilindi ise böyle akıl ile bilinen de mezmûmdur.

Şerî'at'ın doğruluğu akıl ile değil, imân nûru ve yakîn gözü ile bilindi diyenin sözünde kıymet yoktur. Zira biz, akıl demekle onların, yakîn gözü ve imân nûru dedikleri şeyi kasd ediyoruz. Bu, eşyanın hakikatini idrâk için insânı, diğer canlılardan ayıran bir iç duygu hasletidir.

Bu sürçmelerin çoğu, hakîkati sözlerde arayan halkın cehâletindendir. Lâfzların delâlet ettiği şeylerde insânlar hatâyâ düştükleri için onlar da hatâyâ düştüler.

Aklın şerefini izâh etmek husûsunda, bu kadarı kâfidir. Her şey olduğu gibi bilen, ancak Allahu Teâlâ'dır.

(İhyâ - Cilt : 1 - Kitâb : 1'in sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmihal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HIZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VARSIN BIZIM YERİMİZ
CAMININ PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylasmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org